S: Freeman 1732.

HUGO GROTIUS

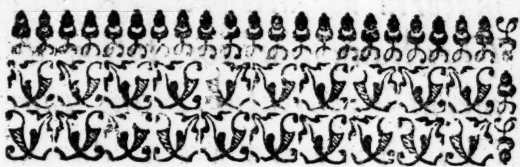
DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

Editio decima additis annotationibus, in quibus testimonia.

OXONII,
Impensis GULIELMI WEBB
Ann. Dom. 1650.

TYPOGRAPHUS

LECTORI.

Rodierunt olim ex Officina nostra Amplissimi Clarissimiq; Viri HUGONIS GROTII *de Religione Christiana libri VI. quibus ita solide atq; evidenter salutaris nostræ fidei, adversus quoslibet Christini nominis hostes, causam egit, & veritatem patrocinatus est, ut & palmam aliis antehac in eadem*

materia versatis præripuisse, & Christianum orbem totum demeruisse censeatur. Nunc tanti Viri ANNOTATA damus, quæ jam pridem Lutetia Parisiorum, una cum librorum textu, in lucem emisit. Sed ut Amico Lectori ratio editionis hujus nostræ tota constet, & quid præstiterimus, rectius intelligatur, de toto opere hoc habendum erit. Editionem Parisiensem una cum priore nostra sedulo contulimus, ut si quid forte posteriores Magni Auctoris curæ aut adjecissent, aut immutassent, id ingenue & candide fateremur, ac ne fraudem aut imposturam, quorundam exemplum & turpissi-

mam

mam consuetudinem imitati, facere velle videremur, nota aliqua aut asterisco legentium oculis subiiceremus. Sed post accuratam & sedulam in hac re operam, nihil additum, nihil immutatum, nihil innovatum, posterioremq; è priore nostra ita ad verbum expressam invenimus, ut non tam ovum ovo simile, aut lac lacti, ac proinde genuina & legitima unius parentis proles utraq; habenda. Praeterea in ipsis ANNOTATIS hisce, una cũ paginarum numero (quem solum Parisiensis & Leydensis Editio dum exprimit, suspensum & intricatum relinquet lectorem) texuit, quem nostra peperit Officina

ficina, applicato, etiam linearum expreßimus, ut quærendi labore & fastidio attentum Lectorem levatum, & properantem gemino compendio adjutum dimitteremus. Errata Typographica quæ in illa sese offerebant, sedulo sustulimus, & in nostra hac, quantum humana potest industria, ita cavimus, ut quam emendatissima tandem lucem aspiceret, & Christianorum manibus tereretur. Addenda, in calcem libri à Typographo Parisiensi rejecta, nos suis locis inseruimus, ut quæ seorsim antea investiganda, nunc legentium oculis ultro sese offerant. Hæc erant, quæ breviter admonuisse, ratio muneris

nostri

noſeri poſtulare videbatur. Tu habe Lector benevole, & conatibus atq; induſtriæ noſtræ quantum potes fave. Oxon. 13. Kal. Decemb. CIƆ IƆC. L.

G. W.

= William Webb.

AD LECTOREM:

ASsertorem *Christianismi, strenuum sanè & nervosum,* Hugonem Grotium *de Veritate Religionis Christianæ, recenti typorum, nec (uti speramus) infelici obstetricatu, in lucem denuò jam tandem emisimus. Qui Iudæorum, Paganorum, & Turcarum vires & lacertos, in ipsos Authores, docto pietatis artificio armavit. Sacræ paginæ, & Christianorum dogmatibus ex ipsorum adversariorum scriptis, per longam sæculorum seriem, infinitâ diligentiâ & judicio perlustratis, authoritatem & pondus*

conciliavit. Quantæ molis fuerit huiusmodi opusculum instruxisse, literis profanis vel modicè versatus agnoscet; cum quæ calculo suo, & libro noster dignatus est, (illæ sc. veritatis guttulæ, quibus libros tanquam fortuito aspergunt) raro admodum occurrunt: strictu ræ quippe leves sunt, circumfusis undiq; tenebris tantùm non suffocatæ, & expiraturæ statim lucernæ in candelabri fundo languenti simillimæ. Quam enim nativæ ignorantiæ pertinacia, & prava insuper consuetudo, altera nempe natura, cu-
Senec. *mulus accessit, tum demum* nox noctem abdidit, ---densâ tenebras obruente caligine.

Hanc vero eorum cæcitatem plusquam Cimmeriam, si non superbâ vanitate & contumaciâ implicaretur, rationum luce & nervis noster proculdubio excussisset. Qui utcunque iure optimo quod de Basilio magno Nazianzenus, sibi vendicare videatur: γίνεται τοῖς μὲν τεῖχος ὀχυρὸν καὶ χαρά-

κωμα

ἄκωμα, τοῖς δὲ πέλεκυς κόπτων πέτραν, ἢ πῦρ ἐν ἀκάνθαις, (ὥς φησιν ἡ θεία γραφὴ) ῥᾳδίως ἀναλίσκον τοὺς φρυγανώδεις, καὶ ὑβριστὰς τῆς θεότητος. *Christianis quippe murus munitus, & vallum efficitur; aliis vero securis petram proscindens, aut ignis in spinis (ut Scriptura loquitur) sarmentitios homines, & in divinitatem contumeliosos facile absumens.* Naz. orat. 20.

Quod autem ad stilum attinet, quamvis de illo sententiam ferre, maturioris iudicii sit, & expliciti, supra quàm tenuitati nostræ sperare contingat; ἡ γὰρ τῶν λόγων κρίσις πολλῆς ἐστι πείρας τὸ τελευταῖον ἐπιγέννημα: ne tamen silentium tacita videatur exprobratio; monendus es, amice Lector, ne orationis contextum expectes muliebriter comptum & fucatum, qui (ut eleganter Fabius) res quæ in illo verborum habitu vestiuntur effœminat, & fœdissimus est ipso formæ labore. Non hîc-- *Dionys. Longin. περὶ ὕψους Sect. 4.* *Quintil. Instit. lib 8, in Proœm.*

Grande aliquid, quod pulmo animæ præ largus anhelet. *Pers. Sat. 1.*

AD LECTOREM.

Non τὸ ὀγκῶδες καὶ στόμφον, *nec* (*ut illud comici usurpem*) ῥήματα ἱπποβάμονα, *non ampullata oratio, & verba Dithyrambica, quæ* (*ut optimè Rhetor*) οὐχ ὑψηλὰ ἀλλὰ μετέωρα, *non alta sunt, sed elata;* τίνα μεγέθους φαντασίαν ἔχοντα, ἀναπτυσσόμενα δ' ἄλλως εὑρίσκοιτο χαῦνα· ὧν τοῦ θαυμάζειν τὸ περιφρονεῖν εὐγενέστερον. *quippe quæ* (*ut ingeniose* Quintilianus) curam nimis fatentur, sensus obumbrant, & velut læto gramine sata strangulant. *Nec tamen cultum dedignatur concessum & virilem, & rei, de quâ agitur, maiestate non indignum. Quapropter in Authore, qui præ manibus est, evolvendo operam & oleum securus impendas: & hanc nostram editionem transmarinâ aliquantò correctiorem, multò minoris pretii, æqui boni consulas.* Vale.

Aristoph. in Ranis.

Longin. περὶ ὕψους. *Sect. 5.*

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

Ad Virum Amplissimum,

HIERONYMUM BIGNONIUM,

Advocatum Regium in summo Auditorio Parisiensi.

LIBER I.

QVÆRERE identidem ex me soles, vir & de patria tua, & de literis, &, si id adjici pateris, de me quoq; optime merite, HIERONYME BIGNONI, quod argumentum sit eorum librorum, quos pro religione Christiana patriæ meæ sermone scripsi. Neq; id quærere te miror. Non enim ignoras, ut qui omnia legi digna, & quidem tanto cum judicio legeris, quantum excoluerint istam materiam philosophica subtilitate Ræmundus Sebundus, dialogorum varietate *Occasio operis.*

tate Ludovicus Vives, maxima autem tum eruditione, tum facundia vestras Mornæus. Quam ob causam videri potest magis ex usu fuisse, alicujus illorum in sermonem popularem versio, quam inchoatio novi operis. Sed quid alii hac de re judicaturi sint, nescio: te quidem, tam benigno ac facili judice, facile spero me posse absolvi, si dicam, me lectis non illis tantum, sed & Iudæorum pro Iudaica vetere, & Christianorum pro Christiana religione scriptis, uti voluisse meo qualicunq; judicio, & animo dare, negatam, cum id scriberem, corpori libertatem. Existimabam enim pro veritate non nisi veritate certandum, & quidem tali, quam ipse animo approbarem: frustra enim daturum me operam, ut persuaderem aliis, quæ non antè mihi persuasissem. Itaque selegi ex veteribus ac novis, quæ mihi se probabant maxime, omissis argumentis quæ parum mihi ponderis habere videbantur, & auctoritate eorum librorum, quos subdititios esse aut certò sciebam, aut meritò suspicabar. Quibus autem, ipse assentiebar, ea & ordine certo disposui, & exposui, quam potui maxime populariter, & versibus inclusi, quo rectius memoriæ mandarentur. Propositum enim

nim mihi erat, omnibus quidem civibus meis, ſed præcipue navigantibus, operam navare utilem, ut in longo illo marino otio impenderent potius tempus, quam quod nimium multi faciunt, fallerent. Itaque ſumto exordio à laude noſtræ gentis, quæ navigandi ſollertia ceteras facile vincat, excitavi eos, ut hac arte, tanquam divino beneficio, non ad ſuum tantum quæſtum, ſed & ad veræ, hoc eſt Chriſtianæ religionis propagationem, uterentur. Neque enim deeſſe materiam, cum per longinqua itinera paſſim incurrerent aut in Paganos, ut in Sina & Guinea; aut in Mahumetiſtas, ut ſub imperio Turcæ, Perſæ, & Pœnorum; tum vero Iudæos, & ipſos jam Chriſtianiſmi profeſſos hoſtes, diſperſos per maximas partes terrarum orbis: Neq; deeſſe impios, qui abditum metu venenum ex occaſione apud ſimplices prodant: adverſum quæ mala optare me, ut rectè armati ſint noſtrates, & qui ingenio præſtant, incumbant pro virili revincendis erroribus: cæteri ſaltem id caveant, ne ab aliis vincantur. Ac primo quidem libro, ut oſtendam, non eſſe rem inanem religionem, ab ejus fundamento ordior; quod eſt, Numen eſſe aliquod. Id autem probare ſic aggredior.

Deum esse. Res aliquas esse, quæ esse cœperint, sensu ipso & confessione omnium constat. Eæ autem res sibi non fuerunt causa ut essent: nam quod non est, agere non potest; nec ipsa res esse potuit, antequam esset. Sequitur igitur, ut aliunde habuerint sui originem: quod non tantum de illis rebus, quas ipsi aut conspicimus, aut conspeximus, fatendum est; sed & de iis, unde illæ ortum habent, donec tandem ad aliquam causam perveniamus, quæ esse nunquam cœperit, quæque sit, ut loqui solemus, non contingenter, sed necessario. Hoc autem, qualecunque tandem sit, de quo mox agemus, id ipsum est, quod numinis, aut Dei voce significatur. Alterum argumentum, quo probamus, numen esse aliquod, sumitur à manifestissimo consensu omnium gentium; apud quas ratio & boni mores non plane extincta sunt inducta feritate. Nam cum, quæ ex hominum arbitratu veniunt, nec eadem sint apud omnes, & sæpe mutentur; hæc autem notio nusquam non reperiatur, neque temporum vicissitudine mutetur, quod ipsi etiam Aristoteli notatum, homini ad talia minime credulo: omnino causam ejus aliquam dari convenit, quæ se ad omne genus humanum extendat: quæ

alia esse non potest, quam aut oraculum Dei ipsius, aut traditio, quæ à primis humani generis parentibus manârit: quorum prius si admittimus, constat de quo quæritur. sin posterius, nulla sane ratio assignari poterit idonea, cur primos illos parentes credamus falsum aliquod in re momenti maximi ad omnes posteros prodidisse. Accedit quod, sive olim cognitas, sive nuper repertas orbis partes spectemus, ubi modo, ut diximus, aliquid est humanitatis, exserit se hæc notitia, tum apud gentes sapientiâ, aut ingenio valentes, tum apud stupidiores alias, quarum nec illas omnes decipi potuisse, nec has reperisse, quo alii alios deciperent, ullo pacto credibile est. Nec est, quod opponat hic quisquam paucos in multis sæculis, qui Deum esse, aut non crederent, aut non credere se profiterentur. Nam & paucitas ipsa, & quod statim intellectis argumentis rejecta universim est eorum opinio, ostendit, non provenire hoc ex usu rectæ rationis, quæ hominibus communis est; sed aut ex studio novitatis, quali tenebatur, qui nivem atram esse contendebat, aut ex mente corrupta, sicut vitiato palato res, non ut sunt, ita sapiunt: præsertim cum & historiæ, & alia

scripta

ſcripta doceant,quo quiſque fuit probior, eo diligentius ab ipſo cuſtoditam de Deo notitiam. Atq; adeo à pravo ingenio eorum maxime;quorum intereſt, ne quis ſit Deus,id eſt,humanarum actionum judex, venire hanc à tam recepta antiquitus ſententia diſceſſionem , vel hinc apparet, quod quicquid illi ponunt , ſive generum ſucceſſionem abſque ullo primordio,ſive atomorum concurſum,ſive aliud quidvis, id non minores , ſi non majores , habere difficultates, neque eo , quod receptum eſt,magis eſſe credibile , cuivis ad rem mediocriter attendenti , ſatis apparet. Quod enim obtendunt nonnulli , quia non videant Deum,eo ſe nec credere , ſi quid vident , ſatis vident , quam hoc ſit homine indignum , qui modo mentem habere ſe credat , quam nec ipſam videt. Nec ſi capere Dei naturam noſtro ingenio non poſſumus , ideo talem eſſe naturam negandum eſt. Eſt enim id inferioris cujuſq; proprium,ut quæ ſe ſuperiora atque excellentiora ſunt,capere non poſſit. Ne beſtiæ quidem , quid homo ſit, capiunt; multoque minus ſciunt, qua ratione homines reſpublicas inſtituant , ac regant,aſtrorum curſus metiantur,mare navigent. Hæc enim omnia ipſarum captum

tum superant. Atque ex hoc ipso homo, quippe supra bestias nobilitate naturæ constitutus, idq; non à sese, inferre debet id, à quo superior bestiis est constitutus, non minus sese esse superius, quam ipse sit bestiis; ideoq; esse aliquam naturam quæ, utpote excellentior, sui captus modum excedat. Evicto numen esse aliquod, restat ad attributa ejus veniamus; quorum primum hoc occurrit, non plures esse Deos, sed unum Deum. Hoc inde colligitur, quod Deus, ut supra jam dictum est, est id, quod est necessario, sive per se: necessario autem sive per se quidque est, non qua in genere consideratur, sed qua actu est: actu autem sunt res singulæ. Quod si plures Deos ponas, jam in singulis nihil invenias, cur necessariò sint: nihilq; cur magis duo quam tres, aut decem quam quinque credantur. Adde quod multiplicatio rerum singularium congenerum est ex causarum fœcunditate, pro qua plures ipsæ res enascuntur, aut pauciores. Dei autem nec origo, nec causa ulla est. Tum vero in singulis diversis sunt quædam proprietates singulares, quibus inter se discriminentur, quas in Deo, qui natura est necessaria, ponere non est necessarium. Neque vero usquam signa deprehendas

Deum esse unum.

Deorum plurium. Nam tota hæc universitas unum facit mundum: in eo unum pulcherrimum sol: in homine etiam unoquoque unum imperat, mens. Præterea, si duo essent, aut plures dii, liberè agentes & volentes, possent contraria velle: impediretur autem alter ab altero, quo minus quod vellet efficeret: impediri autem posse Deo indignum est. Vt cætera Dei attributa noscamus, omne id, quod perfectionis nomine intelligi solet, (utamur nunc sane hoc vocabulo, quando aliud lingua Latina non suppeditat, Græcum est τελειότης) in Deo esse, hinc intelligitur: quod quæcunq; est perfectio in rebus, ea aut cœperit, aut non cœperit. Quæ non cœpit, Dei est. Quæ cœpit necesse est habuerit, unde inciperet. Et eum à nihilo nihil fiat eorum, quæ sunt, sequitur, ut quæ in effectis apparent perfectiones, in causa fuerint, ut secundum eas causa efficere aliquid possit, & proinde omnes in prima causa. Neq; prima causa ullá perfectione postea orbari potuit: non aliunde; quia quod æternum est, ab aliis rebus non pendet, neq; quicquam ab illarum actione patitur: neque vero à se; quia natura omnis suam perfectionem appetit. Addendum est, esse has perfecti-

In Deo esse omnem perfectionem.

ones

ones in Deo modo infinito: quia attributum cujusq; finitur, aut quia causa, per quam existit, tantum, nec plus ei communicavit; aut quia ipsa tantum, nec amplius, capiebat. Deo autem nulla natura quicquam sui communicat: nec ipse aliunde capit quicquam, existens, ut ante diximus, per se sive necessario. Cum verò apertissimum sit perfectiora dici ea, quæ vivunt, iis, quæ non vivunt; quæ agendi pollentiam habent, iis, quæ non habent; quæ intelligunt, non intelligentibus; quæ bona sunt, his, quæ minus sunt talia; sequitur ex his, quæ modo diximus, hæc omnia attributa Deo convenire, & quidem infinite. Itaq; esse eum vitæ infinitæ id est æternum, pollentiæ immensæ, id est omnipotentem, sic & omniscientem, & omnino sine ulla exceptione bonum. Quæcunq; autem subsistunt, a Deo existendi habere originem, connexum est his, quæ ante diximus. Conclusimus enim, id quod per se sive necessario est, unum esse. Vnde sequitur, ut alia omnia sint orta ab aliquo diverso à seipsis. Quæ autem aliunde orta sunt, ea omnia in se, aut in causis suis, orta esse ab eo, quod ortum nunquam est, id est à Deo, jam ante vidimus. Neq; ratio tantum, sed ipse id quodam-

Deum esse æternum, omnipotentem, omniscientem, omnino bonum.

Deum esse causam omnium.

modo sensus evincit. Nam si humani corporis admirabilem constructionem intus extraq; conspicimus, & ut omnia ibi etiam minima suos usus habeant, nullo studio, nulla industria parentum, arte vero tanta, ut philosophorum ac medicorum præstantissimi nunquam eam satis possint admirari, ostendit hoc opificem naturæ esse mentem excellentissimam: qua de re videri potest Galenus, præsertim qua parte oculi & manus usum examinat. Imo & mutorum animantium corpora id loquuntur. Non enim ex vi materiæ, sed ad finem certum collocatæ ac figuratæ sunt eorum partes. Neq; animantium tantum, sed & plantarum & herbarum, ut à Philosophis accurate notatum est. Idem egregiè Strabo notavit in aquarum positu, quæ, si materiæ qualitatem respicias, mediæ esse debuerunt inter terram atq; aërem, cum nunc terris interfusæ sint, nimirum ut terræ fœcunditati hominumq; vitæ nihil obstaret. Ob finem autem agere non est nisi intelligentis naturæ. Neq; vero singula tantum ad peculiarem suum finem ordinantur, sed & ad communem universi; ut apparet in aqua, quæ contra naturam sibi propriam sursum movetur, ne inani interposito hiet

universi compages: ita facta ut continua partium cohæsione semet sustineat. Finis autem hic universalis intendi, & vis ad eum finem inseri rebus non potuit, nisi ab intellectu, cui subesset hoc universum. Quin & bestiarum nonnullæ actus exercent ita ordinatos atq; directos, ut omnino eos appareat à ratione aliqua proficisci: quod in formicis, & apibus maxime apparet: sed & in aliis quibusdam, quæ ante omne experimentum aut nocitura fugiunt, aut profutura quærunt. Non ipsis inesse vim hoc aut inveniendi aut dijudicandi, inde apparet, quod semper agunt consimiliter, & ad alia neutiquam graviora nihil valent: quare ab extrinseca ratione ipsas aut dirigente, aut efficaciam suam ipsis imprimente, necesse est ista proficisci: quæ quidem ratio non aliud est, quam quod Deus vocatur. Iam vero cœlestia quoq; sidera, & quæ in iis maxime eminent, Sol & Luna, cursus agunt ita attemperatos ad terrarum fœcunditatem, & animantium valetudinem, ut ne excogitari quidem aptius quicquam possit. Nam cum alioqui multo simplicior fuisset per æquatorem motio, aliam illis attributam videmus per obliquum circulum, quo ad plura terrarum spatia benefi-

cia ipsorum pertingerent. Sicuti vero terrarum usus penes animantia est, ita animantium cæterorum penes hominem, maxime, qui violentissima quæq; exsuperantiâ ingenii sibi subjicit. Vnde Mundum hominis causa factum etiam Stoici colligebant. Cum vero eo usque vis hominis non possit pertingere, ut & cœlestia lumina sibi servire cogat; nec illa ultro se homini mancipasse credenda sint: sequitur, ut superior quædam sit mens, cujus imperio pulcherrima illa corpora homini tantò infra posito operas perpetuas præstent: quæ ipsa mens non alia est, quam opifex siderum, atq; universi. Motus autem siderum, qui eccentrici, quique epicyclici dicuntur, manifeste ostendunt non vim materiæ, sed liberi agentis ordinationem. Idem testantur astrorum alij ex hac, alij ex altera cæli parte positus, terrarumque ac marium tam inæqualis forma. Nec alio referri potest, quod sidera in hanc magis, quam in illam partem eunt. Ipsa vero mundi figura perfectissima, rotunda scilicet, & partes ejus in cæli quasi sinu conclusæ, atque ordine admirabili dispositæ, satis loquuntur, non casu hæc confluxisse, sed ab intellectu, & quidem excellentissimo esse

B 2 constituta.

constituta. Nam quis adeo stultus est, ut à casu aliquid tam acuratum expectet, quasi credat, casu lapides & ligna in domus speciem coalitura, aut ex jactis forte literis exstiturum poëma: cum & qui figuras geometricas in litore viderat, hominis se dixerit videre vestigia, satis perspicens à casu talia proficisci non potuisse? Præterea non ab æterno exstitisse hominum genus, sed à certo tempore communem stirpi sumpsisse originem, evincunt inter alia artium progressus, & incultæ olim terræ, quæ habitari postea cœperunt, quod & insularum sermo testatur profectus à terris adjacentibus. Tum vero instituta quædam ita & hominibus communia, ut non tam naturæ instinctui, aut evidenti rationis collectioni, quam perpetuæ & vix paucis in locis per malitiam aut calamitatem interruptæ traditioni, accepta ferri debeant: qualis olim fuit victimarum in sacris mactatio, & nunc quoque pudor circa res Veneris, nuptiarum solennia, & incestorum fuga. Neque ab eo, quod diximus dimovere nos debet, quod mala multa evenire cernimus, quorum videtur origo Deo ascribi non posse, ut qui perfectissimè, sicut ante dictum est, bonus sit. Nam cum diximus, Deum om-

Ad objectionem de mali causa.

nium esse causam, addidimus, eorum, quæ vere subsistunt. Nihil enim prohibet, quominus ipsa, quæ subsistunt, deinde causæ sint accidentium quorundā, quales sunt actiones. Deus hominem, & mentes sublimiores homine, creavit cum agendi libertate, quæ agendi libertas vitiosa non est, sed potest sua vi aliquid vitiosum producere. Et hujus quidem generis malis, quæ moraliter mala dicuntur, omnino Deum ascribere auctorem nefas est. At sunt, quæ alio sensu dicuntur mala, quia certæ personæ doloris aut damni adferunt aliquid, quæ à Deo proficisci, puta ad emendationem hominis, aut etiam in pœnam delicto respondentem, nihil vetat; cum in eo nihil sit, quod bonitati repugnet: imò sæpe hæc ab ipsa bonitate proficiscantur, sicut à bono medico ingratum sapori pharmacum. Rejicienda autem hic obiter eorum sententia, qui duo principia agentia, alterum bonū, alterum malū posuerunt. Ex duobus enim pugnantibus inter se destructio sequi potest, ordinata constructio non potest. Neq; vero sicut aliquod est per se bonum, ita aliquod esse per se & omni modo malum potest: cum malum defectus sit quidam, qui esse nequit, nisi in re existente: ipsum autem

Contra duo principia.

existere jam boni est aliquid. Dei autem providentia regi hoc universum, inde apparet, quod non tantum homines, quippe intellectu præditi, sed & aves, feræ, quadrupedes, quibus aliquid est quasi vice intellectus, curam habent eorum quæ à se producta sunt. Quæ perfectio cum pars sit bonitatis, à Deo removenda non est, eoque magis, quod sit ipse, & omniscius, & omnipotens, ita ut non possit non cognoscere ea, quæ aguntur, aut agenda sunt, eaque ipse temperare, ac dirigere facillime possit: quo & illud pertinet, quod supra jam diximus de motu rerum contra naturam propriam ob finem universalem. Multum autem errare eos, qui providentiam hanc cæli orbibus includunt, tum ex ratione jam allata, & ad res omnes conditas vim suam exerente, apparet: tum inde etiam, quod astrorum cursus, ut Philosophorum potissimi agnoscunt, & experientia satis demonstrat, ordinati sint ad usum hominum. Æquum autem est, ut magis curetur id, cujus gratia est aliud, quam quod in usum alterius comparatum est. Neque minus falluntur, qui universalia ab eo curari volunt, non & singularia. Nam si ignorari à Deo singularia volunt, quod quidam profitentur,

Universum à Deo regi.

Etiam sublunaria.

Etiam singularia.

ne se ipse quidem Deus agnoscet. Neque vero infinita erit scientia, quod jam ante conclusimus, si ad singula non extenditur. Quod si & illa cognoscit Deus, quidni & curet, præsertim cum & singula, qua singula sunt, ordinentur ad finem certum tum peculiarem, tum universalem: & ipsa rerum genera, quæ à Deo conservari illi ipsi auctores agnoscunt, non subsistant, nisi in singulis; ita ut si singula perire possint abdicata à divina providentia, possint & ipsa genera. Providentiæ divinæ circa res hominum non leve argumentum & philosophi, & historici agnoscunt in conservatione rerum publicarum: primum universim, quod ubicunque ordo ille regendi parendique receptus est, manet semper: deinde sæpe etiam specialiter in longa duratione hujus aut illius formæ imperii per multa secula; ut regii apud Assyrios, Ægyptios, Francos; optimatum, apud Venetos. Quanquam enim humana sapientia aliquid in hoc potest: tamen, si recte consideretur multitudo malorum hominum, & quæ extrinsecus nocere possint, & agnatæ quasi rebus vicissitudines, non videtur tam diu imperium aliquod posse subsistere, nisi peculiari quadam divini numinis

Probatur id ex cõservatione imperiorum.

minis

minis cura, quæ evidentius etiam spectatur, ubi Deo visum est mutare imperia. Nam quibus ille, tum ad eam rem, tanquam sibi destinatam, instrumentis utitur, puta Cyro, Alexandro, Cæsare dictatore, apud Tartaros Cingi, apud Sinenses Namcaa, his omnia, etiam quæ ab humana prudentia non pendent, fluunt supra votum magis quam fert solita casibus humanis varietas: quæ tanta eventuum similitudo, & ad certum finem quasi conspiratio, indicium est providæ directionis. Nam in alea Venerium aliquoties jacere casus esse potest: at centies si quis eundem jaciat, nemo erit qui non hoc ab arte aliqua dicat proficisci. At certissimũ divinæ providentiæ testimonium præbent miracula, & prædictiones, quæ in historijs extant. Referuntur quidem multa id genus fabulosa: sed quæ testes sui temporis idoneos habuerunt, id est tales quorum nec judicium nec fides laboret, rejicienda non sunt quasi omnino talia fieri non possint. Nam cum Deus sit omniscius & omnipotens, quid est, cur non possit aut quod scit significare, aut quod vult agere, etiam extra communem naturæ ordinẽ, quippe à se constitutum, & sibi opificij jure subjectum? Quod si quis dicat, talia quædam

Ex miraculis.

dam etiam à mentibus Deo inferioribus potuisse proficisci, concedi sane potest: sed hoc ipsum viam struit, ut facilius de Deo idem credatur: tum vero & quod illæ mentes tale faciunt, Deus aut per ipsas facere, aut sapienter permittere censendus est, cum in regnis bene constitutis nihil fieri soleat extra communes leges, nisi summi rectoris arbitratu. Miracula autẽ aliqua revera aliquando esse conspecta, etiam si de aliarum historiarum fide dubitari possit, vel sola Iudaica religio facile evincat, quæ jampridem omnibus humanis auxiliis destituta, imo contemptui ac derisui exposita, per omnes ferme mundi plagas, in hunc diẽ perdurat, cum religiones aliæ omnes (excepta Christiana, quę Iudaicę quasi perfectio est) aut evanuerint simulatq; subducta est ipsis vis atq; auctoritas imperantiũ, ut Paganicæ omnes; aut eadem imperij vi adhuc perpetuo sustententur, ut Mahumetismus. Quod si quæratur, quæ sit causa, cur Iudaica religio in Hebræorum omnium animos tantas egerit radices, ut evelli nequeat, nulla poterit alia adferri aut fingi, quam quod, qui nunc sunt à suis parentibus, ut illi rursum à suis, atque ita porro, donec ad eos veniatur, qui Mosis ac Iosuæ ætate vixerunt,

Præsertim autem apud Iudæos, quibus fides adstruitur ex duratione religionis:

certa ac constanti traditione acceperint ea miracula, quæ tum alias, tum maxime in ipso Ægypti exitu, atque itinere, & in Cananeæ ingressu, contigerant; quorumque ipsi illi progenitores eorum testes fuerant. Neque vero credibile est, alioqui fieri potuisse, ut ingenii satis contumacis populus, legem tot ritibus onerosam in se susciperet: aut ut homines sapientes ex multis, quæ reperire humana ratio poterat, notis religionis, circumcisionem eligerent, quæ & suscipi sine dolore gravi nequiret, & ab externis omnibus derideretur, nec quicquam haberet, quo se commendare posset extra Deum auctorem. Mosis quoque scriptis, quibus illa miracula memoriæ prodita sunt, fidem maximam conciliat, non tantum, quod Dei oraculo ipsum commendatum, ac populo præfectum perpetua inter Hebræos fama semper constitit: sed & quod nec suæ gloriæ, nec suorum commodis eum studuisse, satis appareat, cum & peccata sua, quæ dissimulare poterat, ipse tradiderit, & regni sacerdotiique dignitatem aliis assignaverit, sua posteritate in Levitarum plebem redacta: quæ omnia satis ostendunt, nihil ei causæ fuisse, cur mentiretur: sicut nec fucata aut illecebrosa utitur oratione, qualis

Mosis veracitate & antiquitate.

qualis mendacio fidem impetrare solet; sed simplici, & conveniente rei ingenio. Accedit indubitata scriptorum Mosis antiquitas, cui nullum aliud scriptum possit contendere: cujus argumentum & hoc est, quod Græci, unde omnis ad alias gentes fluxit eruditio, literas se aliunde accepisse fatentur, quæ apud ipsos literæ & ordinem & nomen & ductum quoque veterem non alium habent, quam Syriacæ sive Hebraicæ: sicut & antiquissimæ leges Atticæ, unde & Romanæ postea desumptæ sunt, ex legibus Mosis originem ducunt. Accedunt ad hæc non paucorum alienorum à Iudaica religione testimonia, quæ ostendunt, vetustissimam apud omnes gentes famam id habuisse, ut Mosis scripta prædicant. Nam quæ ille de mundi origine scripta reliquit, eadem ferme erant & in antiquissimis Phœnicum historiis, quas à Sanchuniathone collectas vertit Philo Biblius: partim & apud Indos & Ægyptios, unde apud Linum, Hesiodum, & Græcorum plures Chaos ab aliis ovi nomine significatum, & animantium, ac postremo hominis, & quidem ad divinam effigiem exstructio; & in animantia cætera dominium homini datum: quæ passim apud plurimos

Testimoniis extraneorum.

scriptores,

ſcriptores, ac poſtremo apud Ovidium, qui ex Græcis iſta tranſcripſit, invenias. Verbo Dei facta omnia, etiam Epicharmo & Platonicis proditur, & ante eos ſcriptori antiquiſſimo, non illorum hymnorum, quos nos ſub eo nomine habemus; ſed eorum carminum, quæ vetuſtas Orphica appellavit, non quod Orphei eſſent, ſed quod ab eo tradita continerent. Solem non eſſe lucem primigeniam, ſed lucis receptaculum δοχεῖον καὶ ὄχημα τοῦ πυρὸς, ut veterum Chriſtianorum quidam loquitur, agnovit & Empedocles: ſupra aſtrorum loca divinum eſſe domicilium Aratus & Catullus: in eo lucem perpetuam Homerus. Antiquiſſimum rerum eſſe Deum, quippe non genitum; pulcherrimum mundum, quippe Dei opus; tenebras luce priores ex veteri diſciplina docuit Thales: quorum poſtremum etiam apud Orphicos & Heſiodum eſt, atque inde antiqui moris retinentiſſimæ gentes tempora per noctes numerabant. A ſuprema mente ordinata omnia, Anaxagoras; ſidera à Deo facta, Aratus: ſpiritu Dei infuſam rebus vitam, poſt Græcos Virgilius; hominem ex luto formatum Heſiodus, Homerus, Callimachus; deniq; unum eſſe ſummum Deum, rerum

rum omnium causam, consensu gentium traditum asseverat Maximus Tyrius. Et intra septem dies peracti operis memoria servata non apud Græcos tantum & Italos honore diei septimi quod ex Iosepho, Philone, Tibullo, Clemente Alexandrino, & Luciano discimus, (nam de Hebræis notissimum est) sed & apud Celtas & Indos, quibus omnibus per hebdomadas digesta tempora, quod nos docent Philostratus, Dion Cassius, Iustinus Martyr, & vetustissima dierum nomina. Primam hominis vitam cum simplicitate fuisse, & nudo corpore, docebant & Ægyptii; unde aurea poëtarum ætas, etiam Indis celebrata, ut apud Strabonem est. Adami, Evæ, arboris, serpentis Historiam apud Indos idololatras suo tempore extitisse notavit Maimonides, eandemque apud Peguenses, & Calaminsamenses paganos eiusdem Indiæ populos repertam, apud Brachmanas Adami quoque nomen, apud Siamenses ab orbe condito ad sex annorum millia putari, nostri quoq; sæculi testes perhibent. Eorum, qui primos homines secuti sunt, vitam ad mille ferme annos durasse. Berosus in Chaldaicis, Manethos in Ægyptiacis, Hiromus in Phœinciis, *Hestiæus*,

Hecateus,

Hecateus, Hellanicus in Græcis prodiderunt: & inter poëtas Hesiodus, quod eo minus incredibile, quando & majora multo olim fuisse hominum corpora nudatis sepulchris compertum, plurimarum gentium historiæ prodiderunt. Ac nominatim Græcorum Pausanias & Philostratus; Romanorum Plinius. Sicut & visa divinitus obtigisse hominibus, antequam frequentia & magnitudo delictorum Deum, & famulantes ei mentes, ab hominum familiari commercio quasi secluderent, post Græcos plurimos refert Catullus. Gigantum ferina vita, cujus Moses meminit, ubique ferme apud Græcos, & Latinos quosdam legitur. De diluvio notandum, in ejus historiam ferme omnium gentium memoriam desinere, etiam earum, quas diu incognitas parentum nostrorum ætas nostræ notitiæ tradidit: unde & Varroni omne id tempus ignotum vocabatur. Sed quæ à poëtis fabularum licentia involuta legimus, ea ex vero, id est, Mosi convenienter, vetustissimi scriptores tradiderant, Chaldæorum Berosus, Assyriorum Abydenus, qui & columbæ emissæ meminit, ut & ex Græcis Plutarchus: & Lucianus, qui apud Hierapolim Siriæ vetustissimam ait extitisse

se historiam & de Arca, & de servatis per eam non hominibus modo selectis, sed & de animantibus cæteris. Apud Molonem quoque, & Nicolaum Damascenum historia eadem exstabat: quorum hic Arcæ quoque nomen habebat, quod & in Deucalionis historia apud Apollodorum reperitur. Sed & in Americæ partibus Cuba, Mechoacana, Nicaraga diluvij, animalium servatorum, quin & corvi & columbæ servatam memoriam, diluvii ipsius etiam in ea parte quæ nunc Castella aurifera vocatur, Hispani complures testantur. Qua parte terrarum homines ante diluvium egerint, vel illud loquitur, quod Plinio notatum est, Ioppen ante diluvium conditam, Locus in quo post diluvium subsedit arca in montibus Gordiæis ab omni ævo in hunc diem Armeniorum constante memoria monstratur. Iapetus Europeorum genitor, & inde Ion, aut ut olim eloquebantur Iavon Græcorum, Afrorum vero Hammo, nomina sunt, quæ apud Mosem quoq; apparent, sicut & cæterorum vestigia in gentiũ locorumq; vocabulis Iosephus & alii observant. Iam vero affectati in cœlum itineris, quis non Poëtarum meminit? Sodomorum incendium est apud Diodorum Siculum, Strabonem,

nem, Tacitum, Plinium, Solinum. Circumcisionis vetustissimo mori testimonium præbuerunt Herodotus, Diodorus, Strabo, Philo Byblius: præbent etiam nunc ortæ ab Abrahamo gentes, non Hebræi tantum, sed Idumæi. Ismaëlitæ, & alii. Abrahami, Isaaci, Jacobi, Josephi historia Mosi consonans exstabat olim apud Philonem Byblium ex Sanchuniathone, apud Berosum, Hecatæum, Damascenum, Artapanum, Eupolemum, Demetrium, partim & apud vetustissimum Orphicorum scriptorem: exstat & nunc aliquid apud Justinum ex Trogo Pompeio. Apud eosdem ferme omnes exstat & Mosis actorumque ipsius memoria. Nam & aqua extractum, & duas à Deo tabulas ei datas, Orphica carmina diserte memorant. His adde Polemonem, & de exitu ex Ægypto non pauca ex Ægyptiis, Manethone, Lysimacho, Chæremone. Neque vero cuiquam prudenti credibile fiet Mosem, qui non Ægyptios tantum hostes habebat, sed & plurimas gentes alias, Idumæos, Arabas, Phœnicas; vel de Mundi ortu & rebus antiquissimis ea ausum palam prodere, quæ aut aliis scriptis prioribus revinci possent, aut pugnantem sibi haberent

 persuasio-

persuasionem veterem atque communem: vel de sui temporis rebus ea prædicasse, quæ viventium multorum testimoniis possent refelli. Meminerunt Mosis & Diodorus Siculus, & Strabo, & Plinius, Tacitus quoque, & post eos Dionysius Longinus de sermonis sublimitate: Iamnis autem & Mambris, qui in Ægypto Mosi restiterunt, præter Thalmudicos Plinius & Apuleius. Legis ipsius per Mosem datæ, ac rituum, tum alibi nonnulla exstant, tum apud Pythagoricos plurima. Veteribus Judæis insigne & religionis, & justitiæ testimonium perhibent, & Strabo, & ex Trogo Justinus: ita ut jam, quæ de Josua, aliisque, aut reperiuntur, aut reperta olim sunt, Hebræorum libris consentientia, adferre ne opus quidem sit, cum qui Mosi fidem habeat, quæ, nisi inverecunde admodum, negari ei non potest, is omnino crediturus sit eximia olim prodigia à Deo edita, quod hic præcipue spectamus. Posteriorum vero temporum miracula, puta Eliæ, Elisæi, & aliorum, eo minus conficta censeri debent, quod illis temporibus, & innotuisset jam magis Judæa, & ob diversitatem religionis in magno esset odio vicinorum, quibus facillimum fuisset

fuisset refellere nascentem mendacii famam. Ionæ historia qui triduo intra cetum fuerit est apud Lycophronem, & Æneam Hazoum, nisi quod subjectum est nomen Herculis in cujus claritatem referri solitum, quicquid ubique magnificum esset notatum Tacito. Certe Julianum, Judæorum non minus, quam Christianorum hostem, historiæ evidentia coëgit fateri, & viros divino spiritu afflatos vixisse inter Judæos, & ad Mosis atque Eliæ sacrificia ignem cœlitus delapsum. Ac sane notandum in hac parte est, non modo supplicia gravia apud Hebræos constituta fuisse in eos qui Prophetiæ munus falso sibi arrogarent, sed plurimos reges qui auctoritatem sibi eo modo conciliare poterant, plurimos viros eruditissimos, qualis Esdras, atque alii, nunquam ausos eum sibi honorem arrogare, nec aliquot sæculis quemquam ante Jesu tempora. Multo vero minus imponi populo tot millium potuit in asseveratione prodigii quasi perpetui ac publici, id est oraculi ejus, quod ex pectorali summi pontificis effulgebat: quod durasse ad excidium usque templi primi, tam firme à Judæis omnibus semper creditum est, ut necesse omnino sit,

eorum majores id habuisse compertissimum. Huic ex miraculis argumento affine est alterum ad probandam Dei providentiam non minus efficax, ex prædictionibus rerum futurarum, quæ apud Hebræos plurimæ exstant, & apertissimæ: ut de orbitate ejus, qui Hierichuntem restitueret: de exscindendo per regem, Josiam nomine, templo Bethelis, trecentis & amplius annis priusquam res eveniret. Sic Cyri quoque nomen ipsum ac res præcipuæ præsignificatæ ab Esaia: exitus obsidionis, qua Chaldæi Hierosolyma cinxerunt, ab Jeremia: à Daniele vero translatio imperii ab Assyriis ad Medos ac Persas, inde ad Alexandrum Macedonem; cujus deinde ex parte successores forent Lagidæ, & Seleucidæ; quæque mala populus Hebræus ab his omnibus maxime vero ab Antiocho Illustri accepturus esset, adeo perspicue, ut Porphyrius, qui historias Græcas suo adhuc tempore exstantes cum vaticiniis istis contulit, aliter se expedire non potuerit, quam ut diceret ea, quæ Danieli tribuebantur, post eventum fuisse scripta: quod perinde est, quasi quis neget, quæ sub Virgilii nomine exstant, & pro Virgilianis habita sunt semper, ab ipso

probatur idem, quod supra, ex prædictionibus, argumentis, us.

scripta

ſcripta Auguſti ævo. Non enim de iſto, quod dicimus, magis unquam dubitatum inter Hebræos fuit, quam de hoc apud Romanos. Addi his poſſunt oracula plurima & clariſſima apud Mexicanos & Peruanos, quæ Hiſpanorum in eas terras adventum, & ſecuturas inde calamitates prædixerunt. Referri huc poſſunt & ſomnia non pauca, tam exacte congruentia cum eventibus, qui & in ſe, & in cauſis ſuis, ſomniantibus erant plane incogniti, ut ad caſum, aut cauſas naturales referri, niſi inverecunde, non poſſint: cujus generis illuſtria exempla ex probatiſſimis ſcriptoribus libro de anima Tertullianus congeſſit: & ſpectra, non viſa tantum, ſed & loqui audita, tradentibus hæc hiſtoricorum etiam illis, qui à ſuperſtitioſa credulitate abſunt longiſſime; & noſtri quoque ævi teſtibus qui in Sina quique in Mexicana & aliis Americæ partibus vixere. Neque ſpernenda publica illa ad tactum ignitorum vomerum innocentiæ examina, quorum tot Germanicarum nationum hiſtoriæ, ipſæque leges meminerunt. Nec eſt, quod quiſquam objiciat, talia miracula hoc tempore non conſpici, nec audiri tales prædictiones. Satis enim eſt ad probationem

Argumentis aliis.

Solvitur objectio, quod miracula nunc non conſpiciantur.

tionem divinæ providentiæ, factum id esse aliquando; qua semel constituta, consequens est, ut tam provide ac sapienter nunc credatur Deus abstinere à talibus, quam olim ea usurpaverit. Neque vero æquum fuit, leges universo datas de rerum cursu naturali & futurorum incertitudine, temere aut semper excedi: sed tum demum, cum digna incidisset causa, ut quo tempore veri Dei cultus toto prope orbe ejectus in uno mundi angulo, id est, in Judæa residebat, & adversus circumfusam impietatem novis subinde præsidiis muniendus erat, aut cum Christiana religio, de qua peculiariter mox agemus, ex Dei decreto per totum orbem primum spargi debuit. Solent nonnulli, ut de divina providentia dubitent, moveri conspectu scelerum, quorum velut diluvio quodam hic orbis obruitur: quæ coërcere atque reprimere præcipuum contendunt divinæ providentiæ, siqua esset, opus futurum fuisse. Sed facilis est responsio, cum hominem Deus condidisset liberum ad bene maleque agendum, sibi reservata bonitate plane necessaria atque immutabili, æquum haud fuisse, ut malis actionibus impedimentum poneret ei libertati contrarium.

Et quod tanta sit scelerum licentia.

trarium. Cæterum quæcunque sunt impediendi rationes cum libertate data non pugnantes, ut legis constitutio ac promulgatio, monitus interni externique, cum minis etiam & promissis, earum nulla à Deo prætermittitur: sed nec malitiæ effectus finit, quo possent evagari, unde nec imperia everti, nec legum divinarum cognitio plane deleri unquam potuit. Quæ vero permittuntur scelera, non carent interim suo fructu, cum adhibeantur, ut attingere supra cœpimus, aut ad puniendos alios non minus sceleratos, aut ad corrigendos, qui extra virtutis viam prolapsi sunt, aut ad exigendum specimen eximium patientiæ atque constantiæ ab his, qui magnos in virtute profectus fecerunt. Postremo & ipsi, quorum ad tempus dissimulata videntur scelera, pœnas eorum cum temporis usura solent solvere, ut de iis fiat, quod Deus voluit, qui fecerunt, quod Deus noluit. Quod si quando nulla apparent scelerum supplicia, &, quod multos infirmos solet offendere, boni quidam, malorum violentia oppressi, non vitam modo agunt ærumnosam, sed & mortem sæpe subeunt, & quidem infamem: non ideo mox tollenda est à rebus humanis

Sæpe ita ut opprimantur boni.

Dei providentia, quæ tam validis, ut jam diximus, argumentis esse ostenditur; sed potius cum sapientissimis viris ita colligendum est: Cum Deus curet actiones, justusque sit, & ista interim fiant, exspectandum est aliquod post hanc vitam judicium, ne aut insignis improbitas sine pœna, aut magna virtus sine solatio præmioque maneat. Hoc autem ut statuamus, etiam animos superesse corporibus statui necesse est: quæ antiquissimo tradito à primis (unde enim alioqui?) parentibus ad populos moratiores pæne omnes manavit; ut ex Homeri carminibus apparet, & ex Philosophis non Græcorum tantum, sed & Gallorum veterum, quos Druidas vocabant, & Indorum, quos Brachmanes: & ex iis quæ de Ægyptiis & Thracibus, quin & Germanis scriptores plurimi prodiderunt. Quin & de judicio divino post hanc vitam plurima exstitisse videmus non apud Græcos tantum, sed & apud Ægyptios & Indos, ut nos Strabo, Diogenes Laërtius, Plutarchus docent, quibus addi potest traditio de Mundo hoc conflagraturo; quæ olim apud Hystaspem & Sybillas, nunc quoque apud Ovidium, & Lucanum, & Indos Siamenses reperitur: cujus

Retorqueretur hoc ipsum, ad probandũ, animos superesse corporibus.

Quod confirmatur traditione.

cujus rei indicium & Astrologis notatum Sol ad terras propius accedens. Etiam cum in Canarias, Americam, & alia longinqua loca primum ventum est, reperta ibi quoque eadem de animis & judicio sententia. Neque vero ullum potest reperiri ex natura petitum argumentum, quod hanc tam veterem tam late patentem traditionem refellat. Namque perire cernimus omnia, ea pereunt, aut oppositu contrarii validioris, sicut frigus perit vi magna caloris; aut substractione subjecti, à quo pendent, ut magnitudo vitri fracto vitro; aut defectu causæ efficientis, ut lux solis abitu. Nullum autem horum potest de animo dici. Non primum: quia nihil potest dari, quod animo sit contrarium; imo ea est ejus natura peculiaris, ut quæ inter se contraria sunt, ea pariter, & eodem tempore in se capiat suo, id est, intellectuali modo. Non secundum: quia nec subjectum est ullum, à quo pendeat animi natura. Si quod enim esset, id esset corpus humanum. At id non esse ex eo apparet; quod cum vires, quæ corpori inhærent, agendo lassentur, solus animus actione lassitudinem non contrahit: item corporis vires læduntur à nimia excellentia rei objectæ,

Cui nulla ratio repugnet.

jectæ, ut visûs à solis luce: at animus, quo circa excellentiora versatur, ut circa figuras à materia abstractas, circa universalia, eo redditur perfectior. Quæ corpori inhærent vires, occupantur circa ea, quæ locis ac temporibus definita sunt, quæ est natura corporis. At animus etiam circa infinitum & æternum. Quare cum in operando animus à corpore non pendeat, ne esse quidem ipsius inde pendet. Nam rerum, quas non cernimus, natura aliunde, quam ex operationibus, colligi nequit. Sed nec tertius ille pereundi modus hic locum habet. Neque enim dari potest causa effectrix, à qua animus semper emanet. Non enim parentes dixeris, cum iis mortuis vivere filii soleant. Quod si quam omnino velimus esse causam, unde emanet animus, non potest alia ea esse, quam causa prima atque universalis, quæ ex parte potestatis nunquam deficit. Ex parte autem voluntatis eam deficere, hoc est velle Deum, ut extinguatur animus, nullo potest probari argumento. Imo argumenta sunt non levia in contrarium, datum homini dominium in suas actiones, appetitus immortalitatis insitus, conscientiæ vis consolantis se ob actiones bonas

Multa fa veant.

quam-

quamvis molestissimas, & spe quadam sustentantis, contrà cruciantis sese ob pravè acta, præsertim circa mortem, tanquam sensu imminentis judicii: quam vim sæpe nec pessimi tyranni intra se exstinguere, cum maxime id vellent, potuerunt, ut multis exemplis apparet. Quod si animus & ejus est naturæ, quæ nullas habeat in se intereundi causas, & Deus multa nobis signa dedit, quibus intelligi debeat, velle ipsum, ut animus superstes sit corpori; non potest finis homini ullus proponi ipso dignior, quam ejus status felicitas: & hoc est, quod Plato, & Pythagorici dixerunt bonum esse hominis Deo quam simillimum reddi. Qualis autem ea sit felicitas, & quomodo comparetur, possunt quidem homines conjecturis indagare: sed si quid ejus rei à Deo patefactum est, id pro verissimo & certissimo haberi debet: quod cum Christiana religio supra alias se nobis adferre polliceatur, sitne ei fides habenda, secunda hujus operis parte examinabitur.

Cui consequens esset finis hominis sit felicitas post hanc vitam.

Ad quam comparandam indaganda vera religio:

HUGO

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER II.

SECUNDUS igitur liber, fusis ad Christum in cœlo jam regnantem precibus, ut ea nobis spiritus sui auxilia subministret, quę ad rem tantam nos idoneos reddant, consilium explicat, non hoc esse, ut omnia dogmata Christianismi tractentur; sed ut ostendatur, religionem ipsam Christianam verissimam esse atque certissimam, quod sic orditur.

Ut probetur hunc titulum Christianæ religioni competere.

Ostenditur Jesum vixisse.

Jesum Nazarenum vixisse quondam in Judæa, rerum Romanarum potiente Tiberio, non tantum Christiani per omnes terrarum oras sparsi constantissime profitentur, sed & Judæi omnes, qui nunc sunt, & qui unquam post illa tempora scripserunt: testantur idem & Pagani, hoc est, nec Judaicæ, nec Christianæ religionis scriptores, ut Suetonius, Tacitus, Plinius junior, & post hos multi.

Eundem affectum morte ignominiosa.

Eundem Iesum à Pontio Pilato, Judææ præside, cruci affixum, omnes itidem Christiani quanquam ignominiosum videri poterat talem dominum colentibus, fatentur:

fatentur: fatentur & Iudæi, cum tamen non ignorent, eo se nomine, quod majores sui Pilato id statuendi auctores fuerint, gravissimam invidiam apud Christianos, quorum sub imperiis passim degunt, sustinere. Pagani vero, quos jam diximus, scriptores idem memoriæ prodiderunt: imò multo post tempore exstiterunt acta Pilati, quibus id constaret, ad quæ Christiani nunquam provocabant. Neque Iulianus, aut alii oppugnatores Christianismi id unquam in controversiam vocarunt: ita ut nulla excogitari possit historia, quæ certior hac sit; ut quæ tot, non dicam hominum, sed populorum inter se discordantium testimoniis approbetur. Quod cum ita sit, videmus tamen per dissitissimas mundi regiones ipsum, ut dominum, coli: neque nostris tantum, aut actis paullo ante temporibus, sed & superioribus, usque dum ad ætatem rei gestæ proximam veniatur: puta sub Neronis imperio, quo tempore plurimos Christi venerationem professos ob id ipsum affectos supplicio is, quem diximus, Tacitus, & alii testantur. Fuerunt autem semper, inter cultores Christi, plurimi, & judicio præditi, & literarum non rudes: quales (ut de

Et tamen post mortē adoratum etiam à viris sapientibus.

Cujus rei causam aliam esse non posse, quam miracula ab ipso edita.

Iudæis nunc taceamus) Sergius Cypri præses, Dionysius Areopagita, Polycarpus, Iustinus, Irenæus, Athenagoras, Origenes, Tertullianus, Clemens Alexandrinus, ac porro alii: qui tales cùm essent, cur homini ignominiosa morte affecto se cultores addixerint, præsertim cum prope omnes in aliis religionibus educati essent, nec in Christiana quicquam esset, aut honoris, aut commodi; nulla potest causa reddi, præter hanc unam, quod diligenti inquisitione, qualis viros prudentes in maximi momenti negotio decet, comperissent, veram & firmis testibus subnixam fuisse famam, quæ de miraculis ab eo editis percrebuerat, ut de sanatis sola voce, & quidem palam morbis gravibus atque inveteratis, de visu reddito ei, qui cœcus natus esset, de auctis non semel panibus in alimenta multorum millium quæ id testari poterant, de mortuis in vitam revocatis, & quæ plura sunt ejusmodi: quæ quidē fama tum certam atq; indubitatam habuit originem, ut edita à Christo prodigia aliqua, neq; Celsus, neq; Iulianus, cum in Christianos scriberent, negare ausi fuerint, Hebræi vero in Thalmudicis libris aperte fateantur. Naturali vi non patrata

Quæ miracula non naturali

trata fuisse, quæ diximus opera, satis hoc ipso apparet, quod prodigia sive miracula appellantur. Neque vero per naturæ vim fieri potest, ut sola voce, aut contactu, morbi graves, & quidem subitò tollantur. Quod si ad naturalem efficaciam referri opera ista aliquo modo potuissent, dictum jam pridem id fuisset ab iis, qui se aut Christi in terris agentis, aut Evangelii ipsius hostes professi sunt. Simili argumento colligimus, nec præstigias fuisse: quia pleraque opera palam gesta sunt, inspectante populo, & in populo multis eruditis Christo male volentibus, cuncta ipsius opera observantibus. Adde quod similia opera sæpe repetita: & ipsi effectus non momentanei, sed permanentes. Quibus, ut oportet, expensis, omnino sequitur, quod & Judæi fatentur, opera hæc processisse à virtute aliqua plusquam humana, id est à spiritu aliquo bono, vel malo. A malo autem spiritu non esse profecta hæc opera, inde probatur, quod doctrina Christi, cui probandæ ista opera adhibebantur, malis spiritibus adversatur. Vetat enim malos spiritus coli, abstrahit homines ab omni immunditia morum, qua tales spiritus delectantur. Rebus quoque ipsis

efficacia, neque diabolica ascribi possunt, sed omnino à Deo sint profecta.

apparet,

apparet, ubicunque ea doctrina recepta est, collabi dæmonum cultum, & artes magicas, & unum Deum coli cum detestatione dæmonum: quorum vim ac potestatem Christi adventu infractam Porphyrius ipse agnovit. Credendum autem non est, quenquam malum spiritum adeo esse imprudentem, ut ea faciat, & quidem sæpissime, ex quibus nihil honoris sibi, aut commodi, contrà vero maximum detrimentum ac dedecus accedat. Sed neque sapientiæ, aut bonitati ipsius Dei, ullo modo convenit, ut passus credatur, astu dæmonum illudi hominibus ab omni malitia alienis, & sui metuentibus; quales fuisse primos Christi discipulos, vita ipsorum inculpata, & multæ calamitates conscientiæ causa toleratæ manifestum faciunt. Quod si dicas, à bonis mentibus, Deo tamen inferioribus, profecta Christi opera, jam eo ipso fateris, illa Deo placuisse, & ad Dei honorem pertinuisse, cum bonæ mentes nihil faciant. nisi quod Deo gratum ipsique gloriosum sit: ut jam taceamus, quædam Christi opera esse talia, quæ Deum ipsum auctorem testari videantur, mortui non unius in vitam revocatio. Iam vero Deus miracula nec facit, nec fieri sinit

absque

absque causa: id enim sapientem legis conditorem decet à legibus suis, non nisi ob causam, & quidem gravem, recedere. Causa autem nulla alia reddi potest, cur hæc facta sint, quam ea, quæ à Christo allata: nempe ut doctrinæ ipsius redderetur testimonium. Neque vero, quia ea aspicerent, aliam causam ullam animo concipere potuerunt, quos inter cum multi, ut diximus, pio essent animo, Deum hoc egisse, ut eis imponeret, impium est creditu. Et hæc una fuit causa cur Judæorum plurimi qui circa Jesu tempora vixerunt, etiam qui induci non possent ut legis à Mose datæ partem ullam omitterent, quales fuerunt qui Nazareni & Ebionæi dicebantur, nihilominus Jesum ut missum cœlitus magistrum agnoscerent. Miraculis à Christo editis par argumentum præbet Christi ipsius post crucem, mortem, sepulturam, admirabilis reditus in vitam. Id enim non modo ut verum, sed ut præcipuum suæ fidei fundamentum, adferunt omnium locorum & temporum Christiani: quod fieri non potuit, nisi qui primi Christianam fidem docuerunt, certo auditoribus suis persuaserint, rem ita gestam. Certo autem persuadere hoc non potuerunt ho-

De ipsius Iesu resurrectione constare testimoniis fide dignis.

minibus aliquo judicio præditis, nisi affirmarent, semetipsos oculatos rei testes esse: sine qua affirmatione nemo mediocriter sanus illis habuisset fidem, præsertim iis temporibus, cùm illis credere maximis malis ac periculis constaret. Affirmatum hoc ab ipsis magna constantia, etiam libri ipsorum, & aliorum docent: imo ex libris apparet, provocasse eos ad testes quingentos, qui Jesum post mortem redivivum conspexerint. Non est autem mos mentientium, ad tam multos testes provocare. Neque fieri potest, ut in falsum testimonium tam multi conspirent. Et ut alii testes non fuissent, quam duodecim illi notissimi Christianæ doctrinæ propagatores sufficere hoc debebat. Nemo gratis malus est. Honorem ex mendacio sperare non poterant, cum honos omnis esset penes Paganos, aut Judæos, à quibus ipsi probris & ignominia afficiebantur: non divitias, cum contra hæc professio sæpe & bonorum, si qua essent, damno mulctaretur, atque ut hoc non fuisset; tamen Evangelium doceri ab ipsis non posset, nisi omni bonorum temporalium cura omissa. Neque vero alia ulla vitæ hujus commoda ad mentiendum movere eos potuerunt, cum ipsa

Evangelii

Evangelii prædicatio laboribus, fami, siti, verberibus, carceribus eos objecerit. Fama duntaxat inter suos tanti non erat ut propterea homines simplices, & quorum vita ac dogma à fastu abhorrebat, tantum malorum vim subirent: neque vero sperare ullo modo poterant tantum progressum sui dogmatis, cui & intenta commodis suis natura, & ubique imperantium auctoritas repugnabant, nisi ex divino promisso. Accedat quod etiam hanc qualemcunque famam nullo modo durabilem sibi poterant promittere cum Deo de industria suum in hoc consilium cælante, Mundi totius exitium quasi de proximo imminens opperirentur, quod & ipsorum, & sequentium Christianorum scripta apertissimum faciunt. Restat ergo, ut religionis suæ tuendæ causa mentiti dicantur, quod omnino, si res recte expendatur, dici de illis non potest. Nam aut religionem illam veram ex animi sententia crediderunt, aut non crediderunt. Si non credidissent veram, imo si non credidissent optimam: nunquam hanc elegissent omissis religionibus aliis magis tutis, magisque honoratis: imo quamvis veram, professi non essent, nisi & professionem ejus credidissent neces-

 sariam,

ſariam, præſertim cum & facile prævidere poſſent, & experimento ſtatim diſcerent, hanc profeſſionem poſt ſe trahere mortem immenſi agminis, cui ſine juſta cauſa cauſam dare à latrocinii ſcelere non abſcedebat. Quod ſi crediderunt religionem ſuam veram, imo & optimam, & profitendam omnino, & quidem poſt magiſtri ſui mortem: ſane id fieri non potuit, ſi fefelliſſet eos magiſtri ſui de ſua reſurrectione pollicitatio. Nam id cuivis ſano homini ſatis fuiſſet ad excutiendam etiam ante conceptam fidem. Rurſum religio omnis, præſertim vero Chriſtiana, mendacium ac falſum teſtimonium maxime in divinis rebus prohibet: non potuerunt ergo religionis, & quidem talis amore, ad mendacium permoveri. Adde jam, quod viri fuerunt vitæ ne ab adverſariis quidem culpatæ, & quibus nihil objicitur, præter ſolam ſimplicitatem, cujus ingenium à confingendo mendacio longiſſime abeſt. Nemo etiam eorum fuit, qui non graviſſima quæque paſſus ſit propter illam profeſſionem de Jeſu reſuſcitato. Multi etiam ipſorum morte exquiſitiſſima ob id teſtimonium affecti ſunt. Jam vero, ut quis ſenſus ſui compos talia

toleret

toleret ob conceptam animo opinionem, fieri potest: at ut ob falsum, quod falsum esse norit, tam dura pati velit, non unus aliquis, sed plures, quorum id falsum credi nihil intersit, res est plane incredibilis. Amentes autem eos non fuisse, & vita, & scripta satis testantur. Quod de primis illis diximus, idem de Paulo quoque dici potest; qui Christum in cœlo regnantem à se conspectum palam prædicavit, cum nihil eruditionis Judaicæ ipsi deesset; nec spes honorum, si patrum viam institisset: contra vero ob illam professionem & odiis cognatorum suorum subjacere, & toto orbe peregrinationes difficiles, periculosas, laboriosas suscipere deberet, ac postremo etiam supplicium cum infamia perpeti. Sane tantis ac talibus testimoniis fidem detrahere nemo potest, nisi dicat, rem ipsam talem esse, ut nullo modo fieri possit; qualia sunt, quæ contradictionem, ut loquuntur, implicant. Id autem hac de re dici non potest. Posset sane, si quis eundem tempore eodem & vixisse, & mortuum fuisse, pronunciaret. Cæterum ut mortuo vita reddi possit, præsertim per ejus efficaciam, qui vitam primum homini dedit, cur pro impossibili

Solutio adversus objectionem sumtam ab eo, quod resurrectio videatur impossibilis.

bili habeatur, nihil causæ est. Neque vero viri sapientes id impossibile crediderunt; cum Eri Armenio id evenisse scripserit Plato, mulieri cuidam Heraclides Ponticus, Aristæo Herodotus, alii Plutarchus; quæ sive vera, sive falsa sunt, ostendunt opinionem eruditorum de ea re tanquam possibili. Quod si nec impossibile est, ut Christus in vitam redierit, & satis magnis testimoniis id constat, quibus convictus Judæorum magister Bechai veritatem hujus rei agnovit, is ipse autem Christus, ut & sui, & alieni fatentur, novum protulit dogma tanquam mandato divino, sane sequitur, ut dogma id verum sit; cum divinæ justitiæ ac sapientiæ adversetur, tam excellenti modo eum ornare, qui falsum in re tanta commisisset: præsertim vero, cum ipse ante mortem suam, & mortem & mortis genus, & reditum suum in vitam prædixisset suis, & quidem addito, hæc ideo eventura, ut de sui dogmatis veritate constaret. Et hæc quidem ex factis ipsis veniunt argumenta: veniamus ad ea, quæ veniunt ex natura dogmatis. Sane aut omnis omnino Dei cultus repudiandus est, quod nunquam ei in mentem veniet, qui & Deum esse, & curare res conditas

Resurrectione Jesu posita evinci dogmatis veritatem.

Christianam religionem præstare aliis omnibus.

conditas credat, & hominem consideret tum intellectu eximio, tum vi electrice boni malique moralis præditum, ac proinde ut præmii, ita & pœnæ in ipso esse materiam: aut hæc admittenda religio, non tantum ob factorum testimonia, de quibus jam egimus, verumetiam ob ea, quæ religioni sunt intrinseca: cum nulla ex omnibus sæculis ac nationibus proferri possit, aut præmio excellentior, aut præceptis perfectior, aut modo, quo propagari jussa est admirabilior. Nam, ut à præmio, id est, à fine homini proposito, incipiamus, quia id, ut dici solet, in executione est ultimum, sed intenditur primum, Moses in religionis Judaicæ institutione, si diserta legis pacta respicimus, nihil promisit supra hujus vitæ bona, terram uberem, penum copiosam, victoriam de hostibus, longam & valentem senectam, posteros cum bona spe superstites. Nam si quid est ultra, id umbris obtegitur, aut sapienti ac difficili ratiocinatione colligendum est: quæ causa fuit, cur multi, qui legem Mosis sequi se profiterentur, ut Sadducæi, spem omnem de bonis post hanc vitam adipiscendis projicerent. Apud Græcos, ad quos eruditio usque à Chaldæis, & Æ-

Præmii propositi excellentia.

gyptiis perlata est, qui de vita post hujus conspicuæ vitæ interitum spem habebant aliquam, valde de ea re hæsitanter loquebantur, ut ex Socratis dissertationibus, ex scriptis Tullii, Senecæ, aliorumque apparet. Et cum ad eam rem argumenta conquirerent, nihil ferme adferebant certi. Nam quæ adferunt, pleraque nihil magis de homine, quam bestiis, procedunt. Quod cum alii animadverterent, mirandum adeo non est, si transitum animarum de hominibus in bestias, de bestiis in homines, commenti sunt. Rursum vero, cum hoc quoque nullis testimoniis, aut argumentis certis niteretur; & tamen negari non posset, quin homini finis aliquis esset propositus: eo perducti sunt alii, ut dicerent, virtutem sibi esse præmium, & satis beatum esse sapientem, etiam in Phalaridis tauro. Sed & hoc non sine causa aliis displicuit, qui satis videbant, in ea re, quæ secum haberet pericula, incommoda, cruciatum, interitum; felicitatem, præsertim summam, non posse esse positam; nisi verborum sonum sine rerum sensu sequi liberet: ideoque bonum supremum finemque hominis collocarunt in iis rebus, quarum voluptas sensibus percipe-

perciperetur. Sed hæc quoque sententia à plurimis, & quidem efficaciter, refutata est: ut quæ honestum omne, cujus semina quædam in animo condita habemus, extingueret, hominemque ad sublimia erectum dejiceret in censum pecudum, quæ pronæ nihil nisi terrestre respiciunt. In tantis dubitationibus incertum palabatur genus humanum ea ætate, cum Christus veram finis cognitionem intulit, promittens sectatoribus suis post hoc ævum vitam non modo sine morte, sine dolore ac molestia, verum etiam summo gaudio comitatam: neque id parti tantum hominis, id est, animo, de cujus speranda post hanc vitam felicitate partim conjectura, partim traditio aliqua exstabat, verum etiam corpori: & id quidem justissime, ut corpus, quod ob legem divinam sæpe incommoda, cruciatus, atque interitum pati debet, repensationis expers non esset. Gaudia autem, quæ promittuntur, non vilia sunt, ut epulæ, quas post hanc vitam sperant crassiores Judæi, & concubitus, quos sibi promittunt Mahumetistæ: sunt enim hæc caducæ vitæ propria, mortalitatis remedia, illud quidem ad singulorum animantium

conservationem, hoc vero ad durationem generum: sed in corporibus vigor perpetuus, & plusquam siderea pulchritudo; in animo intellectio sine errore, etiam Dei ac divinæ providentiæ, & si quid nunc occultum latet; voluntas vero tranquilla, maxime in Dei conspectu, admiratione laudibusque occupata; in summa majora multo ac meliora omnia, quam optimarum ac maximarum rerum comparatione concipi possint. Solet hic præter eam objectionem, cui jam ante respondimus, alia adferri, quasi omnino fieri nequeat, ut quæ dissoluta sunt hominum corpora, in eandem compagem redeant: sed hoc ratione nulla nititur. Cum enim inter plærosque Philosophos constet, rebus quantumcunque mutatis, manere materiam diversarum specierum capacem: quis dicat, aut Deum nescire, quibus in locis etiam longissime distantibus sint materiæ ejus, quæ ad humanum corpus pertinuit, partes; aut deesse ei potentiam, qua eas reducat, atque recomponat, idemque faciat in suo universo, quod in fornacibus, aut vasis, facere Chymicos videmus, ut, quæ congenera sunt, quamvis disjecta, colligant? Ut vero, specie quantumvis mutata,

Solvitur obiter objectio inde sumpta, quod dissoluta corpora restitui nequeant.

tata, res tamen ad originis suæ formam redeat, ejus & in rerum natura exempla sunt, ut in arborum animantiumque seminibus. Neque insolubilis est ille, qui à multis nectitur nodus de humanis corporibus, quæ in ferarum aut pecudum alimenta transeunt, quibus ita pastis homines iterum pascantur. Nam eorum, quæ comeduntur, pars maxima non in corporis nostri partem abit, sed in excrementa. aut accessiones corporis; quales sunt & pituita, & bilis: & de eo, quod alendi vim habet, morbis, interno calore, circumfuso aëre multum absumitur: quæ cum ita sint, Deus qui etiam mutorum animantium genera ita curat, ut nullum eorum intereat, potest humanis corporibus singulari quadam cura prospicere, ut quod inde ad aliorum hominum escam pervenit, non magis in substantiam eorum vertatur, quam solent venena, aut medicamenta; eoque magis, quod quasi naturaliter constet humanam carnem ad hominum victum non datam. Id si non sit, & aliquid, quod posteriori corpori aliunde accesserit, inde debeat decedere, non hoc tamen efficiet, ut non idem sit corpus, cum etiam in hac vita major contingat particula-

rum

rum mutatio: imo & papilio insit in verme, & herbarum substantia, aut vini in minimo aliquo, unde iterum instaurentur in veterem magnitudinem. Certe cùm & hæc, & alia multa, non incommode poni possint, nulla est causa, cur inter impossibilia habeatur, restitutio dissoluti corporis, cum viri eruditi, Zoroaster apud Chaldæos, Stoici prope omnes, & inter Peripateticos Theopompus, eam, & fieri posse, & futuram crediderint. Secundum, quo Christiana religio omnes alias, quæ aut sunt, aut fuerunt, aut fingi possunt, exsuperat, est summa sanctitas præceptorum, tum in iis, quæ ad Dei cultum, tum quæ ad res cæteras pertinent. Paganorum sacra ferme per totum orbem terrarum, ut late ostendit Porphyrius, & nostri etiam sæculi navigationes docent, plena erant crudelitatis. Nam receptum ferme ubique, ut & humano sanguine dii placarentur: quem morem nec Græca eruditio, nec Romanæ leges sustulerunt; ut apparet ex iis, quæ de victimis factis Baccho Omestæ apud Græcos, de Græco & Græca, Gallo & Galla mactatis Jovi Latiari legimus. Mysteria autem illa sanctissima, sive Cereris, sive Liberi patris,

Præceptorum eximia sanctitate circa Dei cultum.

tris, plenissima fuere omnis obscænitatis, ut apparuit, postquam semel perrupta arcani religione, evulgari cœperunt: quod late exsequuntur Clemens Alexandrinus, & alii. Tum vero illi dies, qui deorum honori sacrati erant, talibus spectaculis celebrabantur, quibus interesse Catonem puduit. At Judaica religio nihil quidem habuit illicitum, aut inhonestum; sed tamen ne pronus ad idololatriam populus à vera religione descisceret, multis præceptis earum rerum, quæ per se, nec bonitatem, nec malitiam habebant, oneratus est; qualia sunt pecudum mactationes, circumcisio, exacta quies sabbati, & ciborum aliquammultorum interdictio; quorum nonnulla mutuati sunt Mahumetistæ, addita vini prohibitione. At Christiana religio Deum, ut mentem purissimam, pura mente colendum docet, & iis operibus, quæ suapte natura etiam citra præceptum honestissima sunt. Sic non carnem vult circumcidi, sed cupiditates: non ab omni opere, sed ab illicito nos feriari: non pecudum sanguinem, aut adipem Deo sacrare, sed, si opus sit, pro veritate ipsius testanda nostrum offerre sanguinem: &, quæ de bonis nostris egentibus damus,

damus, Deo data credere: non certis ciborum potusve generibus abstinere, sed utroque uti cum modo, qui sanitati conveniat, interdum & jejuniis subactum corpus animo addicere, quo is alacrior ad sublimia feratur. Præcipua vero pars religionis ubique ostenditur posita in pia fiducia, qua compositi ad fidele obsequium in Deum toti recumbimus, ejusque promissis non dubiam habemus fidem, unde & spes exsurgit; & verus amor, tum proximi, quo fit ut præceptis ipsius pareamus, non serviliter pœnæ formidine; sed ut ipsi placeamus, ipsumque habeamus pro sua bonitate patrem ac remuneratorem. Precari vero jubemur, non ut divitias, aut honores nanciscamur, & quæ alia multum optata plurimis male cessecunt; sed primum quidem ea, quæ Deo sunt gloriosa, nobis vero de rebus caducis ea, quæ natura desiderat, reliquum permittentes divinæ providentiæ, utramcunque in partem nos acciderit securi; ea vero, quæ ad æterna ducunt, omni studio; nempe retro commissorum veniam, in posterum auxilium Spiritus, quo firmati adversus minas omnes atque illecebras in pio cursu perstemus. Hic est Dei cultus in religione Christiana;
quo

quo certe nihil excogitari potest Deo dignius. Similia sunt, quæ adversus proximum exiguntur officia. Mahumetis religio in armis nata, nihil spirat nisi arma, armis propagatur. Sic & Laconum instituta, quæ inter Græcanica maxime laudabantur, etiam Apollinis oraculo, tota ad vim bellicam fuisse directa, notat, & in culpa ponit Aristoteles. Sed idem in Barbaros bellum dicit esse naturale, cum contra verum sit, inter homines à natura amicitiam ac societatem constitutam. Quid enim iniquius, quam singulas cædes puniri; occisarum gentium, velut gloriosum facinus, triumphis ostentari? Et tamen illa adeo celebrata Romana civitas, quo tantum nomen, nisi bellis, sæpe manifeste injustis, ut de bello in Sardiniam, & Cyprum ipsi fatentur, consecuta est? Et certe generatim, ut à præclaris annalium conditoribus memoriæ proditum est, latrocinia extra fines plerisque gentibus nullam habebant infamiam. Ultionis exactionem Aristoteles, & Cicero, in virtutis parte ponunt. Gladiatorum mutuæ dilaniationes inter oblectamenta erant publica Paganorum: exponere liberos quotidianum. Apud Hebræos sane lex melior, sanctior

Circa ea officia humanitatis, quæ proximo debemus, etiam læsi.

sanctior disciplina, sed tamen in populo impotentis iræ dissimulata quædam, aut etiam ipsis concessa: ut vis in populos septem id meritos; qua non contenti, omnes à se dissidentes crudeli odio sunt persecuti: cujus signa nunc etiam in ipsorum precibus adversus Christianos conceptis apparent. At dolorem suum talionis judicio exsequi; homicidam propinqui sui privata manu occidere, lege ipsa permittebatur. Christi vero lex omnino prohibet injuriam sive verbis, sive rebus factam reponere, ne, quam in aliis improbamus malitiam, rursum probemus imitando: bene fieri vult bonis quidem præcipue, sed & malis, ad Dei exemplum à quo Solem, astra, aërem, ventos, imbres habemus communia in homines quosvis dona. Conjunctio maris cum feminâ, per quam propagatur genus humanum, dignissima res est legum curâ. Quam partem neglectui habitam à Paganis, haud mirum est, cum eorum, quos colerent, Deorum stupra, & adulteria narrarentur. Quid quod & concubitus marium cum maribus Deorum exemplis defendebantur? in quorum numerum eo merito relati olim Ganymedes, postea Antinous; quod flagitium apud Mahumetistas

Circa conjunctionem maris & feminæ.

humetiſtas quoque frequens eſt, apud Sinenſes, & gentes alias etiam pro licito: à Græciæ autem philoſophis in id laboratum videtur, ut rei turpi honeſtum nomen imponeretur. Inter eoſdem Græciæ philoſophos præſtantiſſimi communione mulierum laudata, quid aliud quam ex civitate tota unum fecerant lupanar, cum etiam inter muta animantia quædam ſit fœdus aliquod conjugale? quanto æquius ne ſanctiſſimum animal homo incerto ſemine naſcatur, extinctis etiam parentum & liberorum inter ſe affectibus? Lex Hebræa omnem quidem ſpurcitiem inhibet, ſed & plures uni concedit uxores, & marito dimittendæ ob quaſvis cauſas uxoris jus facit; quod & hodie uſurpant Mahumetiſtæ, & olim Græci, ac Latini, tanta licentia, ut & uxores ad tempus utendas aliis darent Lacones, & Cato. At perfectiſſima Chriſti lex ad ipſas penetrat vitiorum radices; & eum, qui attentavit mulieris cujuſcunquam pudicitiam, vel oculis libavit, reum habet, inſpectore cordis Deo judice, concupiti, nec peracti criminis. Cumque omnis vera amicitia perpetua ſit & inſolubilis, merito talem eam eſſe voluit, quæ cum animorum ſocietate

e corpo-

corporum quoque continet communionem: quod etiam ad rectam liberorum educationem haud dubie est utilius. Inter Paganos paucæ gentes una uxore contentæ fuerunt, ut Germani, & Romani. Sequuntur & hoc Christiani; ut scilicet animus ab uxore in solidum marito datus, æquali retributione pensetur, rectiusque procedat sub una præside domesticum regimen; neu diversæ matres discordiam liberis inferant. Ad usum eorum, quæ bona vulgo dicuntur, ut veniamus, furta videmus à gentibus paganis quibusdam, ut Ægyptiis & Spartianis, permissa: & quia privatis non permiserunt, publice hoc ferme unum agebant, ut Romani: quibus ad casas redeundum dicebat Romanus orator, si suum cuique reddere deberent. Hebræis nihil quidem tale, sed fœnus tamen in extraneos permissum, ut eorum ingenio se lex aliquatenus aptaret, quæ propterea legem servantibus inter cætera divitias pollicebatur. At Christiana lex non modo omne injustitiæ genus, & in quosvis prohibet; sed & vetat nos studium nostrum rebus illis caducis impendere: quia scilicet non sufficiat animus noster ad duo sedulo curanda, quæ singula hominem totum

Circa usum bonorum temporalium.

totum requirant, & sæpe in contraria consilia nos trahant: deinde vero & in quærendis, & in servandis divitiis, sollicitudo servitutem quandam, & cruciatum secum ferat, quæ ipsam voluptatem, quæ ex divitiis speratur, corrumpant: ea vero, quibus natura contenta est, & pauca sint, & facile sine magno labore aut impendio parentur. Quod si quid tamen Deus ultra indulserit, non hoc in mare projicere jubemur, ut Philosophi quidam imprudenter fecerunt; neq; detinere inutile, neque prodigere; sed supplere inde hominum aliorũ inopiã, sive donando, sive dando mutuum id rogantibus, ut decet eos, qui se non dominos harum rerũ, sed Dei summi parentis procuratores ac dispensatores credant: bene enim locatum beneficium thesaurum esse bonæ spei plenum; in quem nec furum improbitati, nec casuum varietati quicquam liceat. Cujus veræ, non fucatæ liberalitatis exemplum admirabile præbuerunt Christianorum primi, cum usque ex Macedonia & Achaia ea mitterentur, quæ Palæstinorum egestatem sublevabant: non aliter, quam si orbis totus una esset familia. Atque hic illa quoque cautio in Christi lege additur, ne qua

 repen-

repensationis, aut honoris spes beneficentiam defloret: cujus apud Deum perit gratia, si aliud præter Deum respicit. Ac ne quis, ut fieri solet, obtendat tenacitati suæ velum, quasi metuat, ne ipse olim senex, aut à calamitate aliqua deprehensus, suis rebus opus habeat, promittit lex curam specialem pro his, qui illa præcepta servaverint, & quo magis confidant, in mentem illis revocat conspicuam Dei providentiam in alendis feris ac pecudibus, & in ornandis herbis, floribusque: rem vero fore indignam, si Deo tam bono, tam potenti, tanquam malo nomini non credamus ultra, quam dum pignori incumbimus. Perjurium vetant leges aliæ: hæc vero etiam jurejurando extra necessitatem omnino vult abstineri, & ita coli veracitatem in quovis sermone, ut jusjurandum à nobis ne exigatur quidem. At plane nihil egregium reperiri potest, aut in Græcorum Philosophicis scriptis, aut in sententiis Hebræorum, aliarumve gentium, quod non hic contineatur, & quidem ut sancitum divina auctoritate: puta de modestia, temperantia, de bonitate, de morum honestate, de prudentia, de officio, magistratuum & subditorum, parentum

Circa jusjurandum.

Circa facta alia.

parentum & liberorum, dominorum & servorum, item conjugum inter se, maxime vero de vitandis vitiis, quæ specie quadam honesti plurimis Græcis Romanisque imposuerunt, cupiditatibus scilicet honorum ac gloriæ. Summa vero præceptorum solida brevitate admirabilis, ut Deum amemus supra omnia, proximum vero juxta nos ipsos, id est, ut alteri faciamus, quod nobis velimus fieri. Opponat forte aliquis contra dogmatum Christi excellentiam, quam prædicamus, magnam opinionum inter Christianos discrepantiam, unde orta sit & sectarum multitudo. Sed parata responsio, idem in omnibus ferme artibus accidere, partim imbecillitate humani ingenii, partim quod studiis judicium impeditur: sed solent istæ opinionum varietates consistere intra certos terminos, de quibus convenit, & unde ad ambigua argumentum petitur: sicut in Mathematicis, an quadrari circulus possit disputatur, non item an, si æqualibus æqualia demantur quæ remanent sint æqualia; idemque in Physicis, Medicina, & aliis artibus, videre est. Sic & discrepantia illa opinionum inter Christianos impedire nequiit, quominus de præcipuis, id

Solvitur objectio sumta ex controversiis, quæ sunt inter Christianos.

est, de præceptis illis, ex quibus Christianam religionem maxime commendavimus, satis constet: eorumque certitudo hoc ipso emicat, quod qui odiis inter se inflammati quærunt dissidendi materiam, eo progredi non ausint, ut hæc negent à Christo imperata, ne illi quidem ipsi, qui vitam suam ad eam normam nolunt componere. Quod si quis etiam his velit contradicere, par habendus sit Philosophis, qui nivem albam negarunt. Nam ut hi sensu refelluntur, ita illi consensu omnium gentium Christianarum, & librorum, quos scripserunt Christianæ religionis primi, ac primis proximi, & deinceps secuti doctores, etiam illi, qui suam in Christum fidem morte testati sunt. Nam quod hi omnes ut Christi dogma agnoscunt, id omnino pro tali habendum est ab æquo rerum judice: sicut Platoni, Xenophonti, aliisque Socraticis credimus de dogmatibus Socratis, Stoicorum scholæ de his, quæ Zeno tradidit. Tertium, quo Christianam religionem omnibus aliis, quæ sunt, aut fingi possunt, præstare diximus est ipse modus, quo tradita fuit ac propagata, qua in parte prima est inspectio de ipso dogmatis auctore. Græcæ sapientiæ auctores

Probatur amplius præstantia Christianæ religionis, ex præstantia ipsius magistri.

ctores nihil ferme certi se adferre ipsi fatebantur: quippe veritatem velut in puteo demersam, & mentem nostram non minus caligare ad divina, quam oculos noctuæ ad lumen solis. Ipsorum præterea nemo non aliquo vitio obsitus; alii regum adulatores, alii scortorum amoribus addicti, alii caninæ impudentiæ. Invidiæ vero omnium inter se magnum argumentum, rixæ de verbis, aut nullius momenti rebus: frigoris vero in Dei cultu, quod & qui Deum unum crediderunt, tamen illo seposito, aliis, & quidem, quos Deos non crederent, cultum exhibuerunt, religionis normam statuentes id, quod receptum esset publice. De præmio quoque pietatis nihil asseverabant certi; quod vel ex ultima illa Socratis morituri disputatione apparet. Mahumetes, late sparsæ religionis auctor, projectus ad libidinem per omnem vitam ne à suis quidem negatur. Tum vero nullam fidem dedit, qua constare possit, quod ipse promisit præmium, in epulis & Venere positum, id vere extiturum, cum ipsius in corpus vitam rediisse, ne dicatur quidem, imo in hunc diem Medinæ situm sit. At Hebrææ legis conditor Moses, vir eximius non tamen ab

omni culpa liberatur, cum & legationem ad regem Ægyptium à Deo sibi mandatam multo cum renisu vix susceperit, & ad pollicitum Dei de aqua è rupe excitanda diffidentiæ nonnihil ostenderit, ut Hebræi fatentur. Eorum vero, quæ per legem suis promisit, præmiorum vix quicquam ipse consecutus est, desertis in locis jactatus perpetuis seditionibus, neque ingressus in terram illam felicem. At Christus peccati omnis expers à suis describitur, nec ab aliis ullius commissi allatis testimoniis arguitur, tum vero quicquid præscripsit aliis, id præstitit ipse. Quæ enim sibi à Deo mandata erant implevit fideliter, in vita omni simplicissimus, injuriarum ac cruciatuū patientissimus, quod in ipso crucis supplicio ostendit, amantissimus hominum etiam inimicorum, etiam à quibus ad mortē actus fuerat, ita ut pro iis etiam Deum deprecaretur. Quod autem suis promisit præmium, ejus ipse compos factus excellentissimo modo & perhibetur, & certa fide comprobatur. In vitam enim redditum viderunt multi, audierunt, palparunt etiam: in cœlum evectus est spectantibus duodecim: ibi potestatem, quæ suprema est, consecutus ostenditur eo, quod

suos

suos sectatores, & linguarum, quas non didicerant, loquela, & aliis mirificis virtutibus donavit, ita ut facturum se discedens promiserat: quæ omnia faciunt, ut nec de fide, nec de potentia ejus ad retribuendum nobis id, quod pollicitus est, præmium, dubitare ullo modo liceat. Ac sic collegimus, hanc religionem in hoc quoque eminere supra cæteras, quod ejus magister, quæ jussit ipse, præstitit; quod promisit, ipse est consecutus. Videamus jam etiam effectus allati ab ipso dogmatis; qui profecto, si recte animadvertantur, tales sunt, ut si Deo ulla est cura rerum humanarum, non possit hoc dogma non divinum credi. Conveniebat divinæ providentiæ id efficere, ut quod optimum esset, pateret quam latissime. Id autem contigit religioni Christianæ, quam ipsi videmus per Europam omnem, ne septentrionis quidem recessibus exclusis, doceri: nec minus per Asiam omnem, etiam ejus insulas in Oceano: per Ægyptum quoque, per Æthiopiam, & alias aliquot Africæ partes: postremo & per Americam. Neque id nunc tantum fieri, sed & olim factum, ostendunt omnium temporum historiæ, libri Christianorum, acta Synodorum, vetus tra-

Ex admirabili propagatione istius religionis.

ditio

ditio nunc quoque apud Barbaros conſervata de itineribus ac miraculis Thomæ, Andreæ, aliorumque Apoſtolorum. Jam ſuis temporibus quam late Chriſti nomen celebraretur apud Britannos, Germanos, aliaſque ultimas gentes, notant Clemens, Tertullianus, & alii. Quæ eſt religio, quæ cum tam lata poſſeſſione poſſit contendere? nam ſi Paganiſmum dixeris, nomen unum dixeris, non religionem unam. Nam nec idem adorabant: alii enim aſtra, alii elementa, alii pecudes, alii res non ſubſiſtentes, nec eadem ex lege, nec ullo communi magiſtro. Judæi ſparſi quidem, ſed gens una, nec poſt Chriſtum eorum religio ulla accepit notabilia incrementa; imo lex ipſorum magis per Chriſtianos, quam per ipſos innotuit. Mahumetiſmus ſatis multas terras inſidet, ſed non ſolus. Nam per eaſdem terras colitur & Chriſtiana religio, aliquibus in locis numero majore: cum contra Mahumetiſtæ non reperiantur in partibus pleriſque, ubi ſunt Chriſtiani. Sequitur ut hoc videamus, quibus inſtrumentis progreſſus fecerit Chriſtiana religio, ut hac quoque parte cum aliis contendatur. Videmus ita plæroſque homines comparatos eſſe, ut regum, &

Conſiderata infirmitate ac ſimplicitate eorum qui eam primis temporibus docuerunt.

& potentum exempla facile sequantur: eoque magis si lex etiam & coactio adsit. Hinc Paganicarum religionum, hinc Mahumeticæ incrementa. At qui Christianam religionem primi docuerunt, non modo sine imperio omni fuerunt, sed & fortunæ humilis, piscatores, textores, & si quid his simile. Et horum tamen opera dogma illud intra annos triginta, aut circiter, non tantum per omnes Romani imperii partes, sed ad Parthos quoque, & Indos pervenit. Nec tantum ipso initio, sed per tria ferme sæcula, privatorum opera, sine minis ullis, sine ullis invitamentis, imo renitente quam maxime eorum vi, qui imperia obtinebant, promota est hæc religio; ita ut antequam Constantinus Christianismum profiteretur, hæc pars Romani orbis prope major esset. Apud Græcos, qui morum præcepta tradiderunt, aliis simul artibus reddebant se commendabiles, ut geometriæ studio Platonici, Peripatetici animantium, ac plantarum historia, Stoici dialectica subtilitate, numerorum & concentuum cognitione Pythagorici: multis adfuit & admirabilis quædam facundia, ut Platoni, Xenophonti, Theophrasto. At primis Christianismi doctoribus ars

talis

talis nulla, sermo simplicissimus, & sine illecebris, sola præcepta, promissa, minas nuda oratione proferens: quæ cum per se non habeant efficaciam parem tantis progressibus, omnino necesse est statuamus, aut miracula adfuisse, aut arcanam Dei actionem adspirantem negotio, aut utrumque. Cui consideratio- ni & hæc addenda est, quod qui Christianismum illis docentibus receperunt, animum non habebant à certa norma religionis vacuum, ac proinde ductilem, ut qui Paganica sacra, & Mahumetis legem primi susceperunt, multoque minus antecedente quadam institutione præparatum, sicut Hebræi circumcisione, & unius Dei cognitione ad legem Mosis acceptandam idonei erant redditi; sed contra impletum opinionibus & consuetudine, quæ velut altera natura est, repugnante cum istis novis institutis, educati scilicet legumque & parentum auctoritate confirmati in sacris Paganicis, aut Judaicis ritibus. Huic obstaculo accedebat non minus alterum; gravissima scilicet mala, quæ Christianismum suscipientibus eam ob causam ferenda aut metuenda constabat. Cum enim à malis talibus abhorreat humana natura; sequitur

Et maximis impedimentis quæ homines retraherent ab ea amplectenda, aut à profitenda deterrerent.

tur ut, quæ eorum malorum causæ sunt, non nisi difficillime recipiantur. Honoribus arcebantur diu Christiani, accessere runt mulctæ, & bonorum publicationes, & exsilia: sed levia hæc: damnabantur ad metalla: iis afficiebantur tormentis, quibus crudeliora nulla reperiri poterant: supplicia vero ad mortem frequentia, ut testentur illorum temporum scriptores, nulla fame, nulla pestilentia, nullo bello plus hominum uno tempore absumptum. Nec vulgaria erant mortium genera, sed vivicomburia, cruces, atque id genus pœnæ, quæ sine maximo horrore legi aut cogitari non possunt: atque hæc sævitia, quæ non longis interpositis spiramentis, & his ipsis non ubique, ad Constantini ferme tempora in orbe Romano, alibi longius duravit, adeo eos non imminuit, ut contra sanguis eorum semen esse diceretur: ita recisis plures succrescebant. Comparemus hic quoque cum Christianismo religiones alias. Græci, Paganique cæteri, soliti sua in majus attollere, paucos numerant, qui dogmatis causa mortem toleraverint, Gymnosophistas aliquos, Socratem, haud multo plures: sed his viris notissimis quin aliqua inesse potuerit famæ ad posterita-

tem transmutandæ cupiditas, vix est ut negetur. At inter Christianos mortem ob suum dogma perpessos fuere homines de plebe plurimi, vix vicinis suis cogniti, mulieres, virgines, adolescentes, quibus nec appetitus inerat, nec spes probabilis duraturi nominis; sicut & pauci sunt, quorum nomina in Martyrologiis exstant præ numero eorum, qui eam ob causam supplicium tolerarunt: & tantum in cumulum recensentur. Accedit, quod levi aliqua simulatione, puta thuris jactu in aram, plærique se liberare à tali pœna potuerunt; quod de illis dici non potest, qui qualemcunque sensum in corde premerent, certe in factis conspicuis ad vulgi mores se aptaverant: ita ut prope ob Dei honorem mortem subiisse non aliis tribui possit, quam Judæis, & Christianis: ac ne Judæis quidem post Christi tempora: ante ea vero paucis, si cum Christianis comparentur, quorum plures in una aliqua provincia pro Christi lege supplicium tolerarunt, quam unquam Judæi, quorum omnis patientia ejus generis ferme ad Manassis & Antiochi tempora redigitur. Quare cum Christiana religio hac quoque in

parte

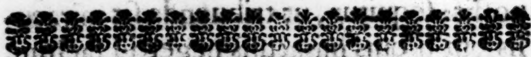
parte tam immensum cæteras excellat, merito aliis anteponenda est. Ex illa tanta multitudine omnis generis sexusque hominum tot locis ac sæculis distinctorum, qui pro hac religione mori non dubitarunt, colligendum, magnam aliquam tantæ constantiæ fuisse causam, quæ alia cogitari non potest, quam lux veritatis, & Dei Spiritus. Si quis allatis hactenus argumentis pro Christiana religione satis sibi factum non putet, sed magis urgentia desideret, scire debet, pro rerum diversitate, diversa quoque esse probandi genera, alia in Mathematicis, alia de affectionibus corporum, alia circa deliberationes, alia ubi facti est quæstio in quo genere sane standum est nulla suspicione laborantibus testimoniis: quod ni admittitur, non modo omnis historiæ usus periit, medicinæ quoque pars magna; sed & omnis, quæ inter parentes liberosque est, pietas, ut quos haud aliter noscamus. Voluit autem Deus id, quod credi à nobis vellet, sic ut idem ipsum credere tanquam obedientiam nobis imputaret, non ita evidenter patere, ut quæ sensu, aut demonstratione percipiuntur; sed quantum satis esset ad fidem facien-

dam

dam, remque persuadendam homini non pertinaci, ut ita sermo Evangelii tanquam lapis esset Lydius, ad quem ingenia sanabilia explorarentur. Nam cum ea, quæ diximus, argumenta tam multos probos, eosdemque sapientes in assensum traxerint, hoc ipso liquet apud cæteros incredulitatis causam non in probationis penuria esse positam, sed in eo, quod nolint verum videri id, quod adfectibus suis adversatur; quod scilicet durum illis sit honores, & alia commoda parvi ducere, quod faciendum sit, si ea recipiant, quæ de Christo narrantur, ac propterea etiam Christi præceptis obtemperandum putent. Idque eo ipso detegitur, quod multas alias narrationes historicorum pro veris habeant; quas tamen veras esse sola auctoritate constet, non etiam manentibus in hunc diem vestigiis: qualia habet Christi historia, partim confessione Judæorum, qui nunc supersunt, partim iis, qui ubique reperiuntur Christianorum cœtibus; quorum omnino causam aliquam exstitisse oportuit. Cumque illa religionis Christianæ tam diuturna continuatio, & tam late diffusa progagatio ad nullam humanam efficaciam referri

possit:

possit: sequitur, ut tribuenda sit miraculis, aut si quis miraculis neget id factum, hoc ipsum, quod sine miraculo tale quid tantas acceperit vires, majus habendum est omni miraculo.

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER III.

Pro auctoritate librorum novi fœderis.

QUI jam his, quæ allata sunt, argumentis, aut si qua præter hæc sunt alia, persuasus, eam quam Christiani profitentur, religionem veram optimamque crediderit, ut partes ejus omnes ediscat, mittendus est ad libros antiquissimos eam religionem continentes, quos novi Testamenti aut Fœderis potius libros dicimus. Inique enim faciat, si quis neget illis libris eam religionem contineri, sicut Christiani omnes affirmant, cum omni sectæ, sive bonæ, sive malæ, æquum sit credi in eo, quod asserunt, hoc, aut illo libro, sua dogmata contineri; sicut Mahumetistis credimus Mahumetis religionem contineri Alcorano. Quare cum supra

pra jam probata sit veritas religionis Christianæ; simulque constet eam ipsam his libris contineri, satis vel hoc solo adstruitur illis libris sua auctoritas. Si quis tamen eam magis speciatim sibi monstrari postulet, primum illam ponemus usitatam apud æquos omnes judices regulam, ut qui impugnare velit scriptum aliquod multa per sæcula receptum, ei incumbat onus adferendi argumenta fidem scripto derogantia: quod si id facere nequeat, defendendum librum velut in possessione suæ auctoritatis. Dicimus ergo, scripta, de quibus dubitatum inter Christianos non est, quæque certum nomen præferunt, ejus esse scriptoris, cujus titulo insigniuntur: quia scilicet primi illi, puta Justinus, Irenæus, Clemens, ac deinceps alii sub his ipsis nominibus eos libros laudant: cui accedit, quod Tertullianus aliquot librorum ipsa archetypa suo adhuc tempore ait exstitisse: quodcunque omnes Ecclesiæ illos libros tanquam tales, antequam conventus ulli communes habiti essent, receperunt: neque aut Pagani, aut Judæi unquam controversiam moverunt, quasi non eorum essent opera, quorum dicebantur: Julianus vero aperte etiam

Libros qui nomina præscripta habent eorum esse, quorum nomen præferunt.

fatetur; Petri, Pauli, Matthæi, Marci, Lucæ, esse ea, quæ Christiani legunt iisdem nominibus inscripta. Homeri, aut Virgilii esse, quæ eorum dicuntur, nemo sanus dubitat, ob perpetuum de hoc Latinorum, de illo Græcorum testimonium: quanto magis de horum librorum auctoribus standum est testimonio prope omnium, quotquot per orbem sunt gentium? Sunt sane in eo, quo nunc utimur, volumine libri aliquot non ab initio pariter recepti, ut Petri altera, ea quæ Jacobi est, & Judæ, duæ sub nomine Joannis Presbyteri, Apocalypsis, & ad Hebræos epistola: sed ita tamen, ut à multis Ecclesiis sint agniti, quod ostendunt Christiani antiqui, cum illorum testimoniis tanquam sacris utuntur: unde credibile est, Ecclesias, quæ ab initio eos libros non habuerunt, eo tempore eos ignorasse, aut de iis dubitasse: postea autem de rei veritate edoctas, ad cæterarum exemplum iis libris uti cœpisse, ut nunc ferme omnibus in locis fieri videmus. Neque vero causa idonea fingi potest, cur illos libros quisquam supposuerit, cum nihil inde colligi possit, quod non aliis indubitatis libris abunde contineatur. Non est etiam, quod fidem

De libris olim dubitatis sublatam dubitationem.

quis

quis detrahat epistolæ ad Hebræos eo solo nomine, quod nesciatur ejus scriptor, ac similiter duabus epistolis Johannis, & Apocalypsi, quod dubitent nonnulli, an earum scriptor Johannes sit Apostolus, an alius quis ejus nominis. In scriptoribus enim qualitas magis, quam nomen attenditur. Itaque multos libros historicos recipimus, quorum scriptores nescimus; ut de bello Alexandrino Cæsaris, nempe quia videmus eum quisquis fuit, & illis vixisse temporibus, & rebus interfuisse. Sic etiam cum, qui libros scripserunt, de quibus nunc agimus, & prima ætate se vixisse testentur, & donis Apostolicis fuisse præditos, sufficere id nobis debet. Nam si quis dicat potuisse fingi has qualitates, item in aliis scriptis etiam nomina, rem dicat minime credibilem; eos scilicet, qui ubique veritatis, ac pietatis studium inculcant, nulla de causa voluisse se crimine falsi obstringere; quod non tantum apud bonos omnes detestabile est, sed Romanis etiam legibus capite puniebatur. Constare ergo debet, libros novi fœderis scriptos ab illis quorum nomina præferant, aut à talibus, quales ipsi se testantur: quibus si accedat, ut itidem constet illis, & nota fuisse

Libris sine nomine cõstare auctoritate ex qualitate scriptorum.

Hos scriptores vera scripsisse, quia notitiam habebant eorũ, quæ scribebant.

fuisse quæ scriberent, neque studium fuisse mentiendi, sequetur, ut quæ scripserunt vera sint, cum omne falsum aut ab ignorantia, aut à mala voluntate debeat proficisci. Matthæus, Johannes, Petrus, Judas, ex sodalitio illorum duodecim fuere, quos Jesus vitæ suæ ac dogmatum testes elegerat, ita ut notitia illis eorum, quæ narrant, deesse non potuerit. Idem de Jacobo dici potest, qui aut Apostolus fuit, aut, ut alii volunt, proximus consanguineus Jesu, & ab Apostolis constitutus Hierosolymorum Episcopus. Paulus quoque ignorantia falli non potuit circa dogmata, quæ sibi ab ipso Jesu in cœlo regnante revelata profitetur: neque magis circa res à se gestas falli ipse potuit, aut etiam Lucas, individuus ei itinerum comes. Idem Lucas, quæ de vita ac morte Jesu scripsit, facile scire potuit, natus in locis proximis, per ipsam Palestinam peregrinatus, ubi & locutum se ait cum iis, qui oculati rerum testes fuerant. Haud dubie præter Apostolos, quibuscum amicitiam habuit, alii quoque multi tum vivebant ab Jesu sanati, & qui morientem ac redivivum viderant. Si Tacito, & Suetonio credimus de iis, quæ multo ante eos natos contigerunt,

contigerunt, quod eorum diligenti inquisitioni confidamus: quanto huic scriptori æquius est credi, qui se omnia ab ipsis, qui inspexerant, hausisse dicat? Marcum constans fama est Petro semper hæsisse comitem, ita ut, quæ scripsit ille, habenda sint quasi Petrus, qui res illas ignorare non potuit, ipse dictasset: præter quod, quæ ille scribit, etiam in Apostolorum scriptis reperiuntur pæne omnia. Neque falli potuit Apocalypseos scriptor in iis visis, quæ sibi divinitus immissa dicit, aut ille ad Hebræos, in iis, quæ profitetur se, aut à Dei Spiritu, aut ab Apostolis ipsis didicisse. Alterum, quod diximus, non fuisse ipsis mentiendi voluntatem, connexum est cum eo, quod supra tractavimus, cum generatim Christianæ religionis, & historiæ resurrectionis Christi, fidem adstrueremus. Qui testes ex parte voluntatis refellunt, necesse est aliquid adferant, quo voluntatem credibile sit à vero dicendo diverti. Id autem hic dici non potest. Nam si quis objiciat ipsorum causam agi, videndum erit, cur ipsorum sit hæc causa, non sane commodi consequendi, aut vitandi periculi alicujus gratia, cùm hujus professionis causa, & commoda omnia,

Et quia mentiri nolebant.

 amitterent,

amitterent, & nulla non adirent pericula. Causa ergo hæc ipsorum non fuit, nisi ob Dei reverentiam, quæ certe neminem inducit ad mentiendum, in eo maxime negotio, unde humani generis æterna salus pendeat. Tam impium facinus de illis credi vetant, & dogmata pietatis ubique plenissima, & vita ipsorum nunquam ullius mali facinoris accusata, ne ab inimicissimis quidem, qui solam illis imperitiam objiciunt, quæ non est nata falsimoniam parere. Quod si vel minimum quid in ipsis fuisset malæ fidei, non ipsi suas culpas æternæ memoriæ prodidissent, ut de omnium fuga in Christi periculo, de Petro ter negatore.

Adstruitur scriptoribus fides inde quod miraculis illustres fuerint.

Contra vero bonæ ipsorum fidei Deus ipse testimonia illustria reddidit, editis prodigiis, quæ cum magna fiducia ipsi, ipsorumve discipuli, publice asseverarunt, additis personarum locorumque nominibus & circumstantiis cæteris, ita ut facillime posset à Magistratibus inquisitione facta veritas aut falsitas asseverationis detegi, inter quæ dignum observatione est, quod & de linguarum quas non didicerant usu apud multa hominum millia, & de sanatis subito corporum vitiis in populi conspectu constantissime

tiſſime prodierunt. Neque eos deterruit, quod ſcirent, iis temporibus Judæos magiſtratus ſibi eſſe infeſtiſſimos, & Romanos iniquos admodum: qui nullam omiſſuri eſſent ipſos, tanquam novæ religionis auctores, aliquo crimine traducendi materiam. Neque vero aut Judæi, aut Pagani, unquam negare proximis illis temporibus auſi ſunt, prodigia ab his viris edita: imo Petri miracula Phlegon Adriani imperatoris libertus in Annalibus ſuis commemoravit; & ipſi Chriſtiani in his libris, quibus fidei ſuæ rationem imperatoribus, ſenatui, præſidibus reddunt, facta hæc tanquam notiſſima, & de quibus dubitari non poſſet, affirmant, imo & apud ſepulchra eorum vim mirificam duraſſe per aliquot ſæcula, aperte prædicant; cum non neſcirent, ſi id falſum eſſet, facillime à magiſtratibus cum ipſorum pudore ac ſupplicio revinci poſſe. Fuit vero prodigiorum apud ſepulchra quæ dixi editorum tanta frequentia, tot eorum teſtes, ut etiam Porphyrio ejus rei confeſſionem expreſſerint. Sufficere quidem hæc debent, quæ diximus, ſed & alia ſuppetunt in cumulum argumenta, quæ fidem librorum illorum nobis commendant. Multa

enim

Et scriptis inde quod ibi multa sint quæ eventus cõprobavit, divinitus revelata.

enim in illis prædicta apparent de rebus, quas homines suapte vi nosse non quirent, quæ ipso eventu mire sunt confirmata: ut de subita atque ingenti hujus religionis propagatione, de duratione ejus perpetua, de ea rejicienda à Judæis plerisque, amplectenda vero ab extraneis, de odio Judæorum in profitentes hanc religionem, de suppliciis gravissimis ob eam subeundis, de obsidione & excidio Hierosolymorum ac templi, summisque Judæorum calamitatibus. Ad hæc addo, quod si recipimus, curare Deum res humanas, & maxime eas, quæ ad honorem suum cultumque pertineant: non potest fieri, ut is tantam multitudinem hominum, quibus nihil aliud propositum erat, quam Deum pie colere, passus sit falli mendacibus libris. Jam vero quod, post subortas tot in Christianismo sectas, vix ulla reperta fuit, quæ non hos libros, aut omnes, aut plerosque, exceptis paucis, qui nihil singulare continent, amplecteretur, magnum est argumentum, quo credatur, nihil illis libris potuisse opponi, cum illæ sectæ tantis inter se odiis exarserint, ut quicquid his placuisset, aliis ob id ipsum displiceret. Fuerunt sane inter eos, qui

Tum etiã ex cura, quam decebat à Deo suscipi ne falsa scripta subjicerentur.

Christiani

Christiani dici volebant, pauci admodum, qui eorum librorum omnes rejicerent, quos suo peculiari dogmati videbant adversari: puta qui aut Judæorum odio, Deum Judæorum mundi opificem & legem maledictis insectabantur, aut contra formidine malorum, quæ Christianis erant subeunda, latere volebant sub nomine Judæorum, quibus impune licebat suam religionem profiteri. Sed hi ipsi ab omnibus aliis, qui ubique erant, Christianis abdicati sunt illis temporibus, cum adhuc omnes salva pietate dissentientes magna cum patientia ex Apostolorum præscripto, tolerarentur. Horum Christianismi adulteratorum prius illud genus satis refutatum arbitror supra, cum ostendimus, unum esse verum Deum, cujus opificium sit mundus: & sane ex ipsis etiam libris, quos illi, ut Christiani aliquo modo videantur, recipiunt, quale est imprimis Lucæ Evangelium, satis patet, eundem Deum quem Moses, & Hebræi coluerunt, à Christo prædicatum. Genus alterum tum opportune refellemus, cum eos, qui Judæi & sunt, & dici volunt, oppugnavimus. Interim hoc dicam, miram esse eorum inverecundiam, qui Pauli auctoritatem

Solutio objectionis, quod multi libri à quibusdam rejecti fuerint.

elevant,

elevant, cum nemo fuerit Apostolorum, qui plures Ecclesias instituerit; & cujus tot miracula narrata sint jam eo tempore, cum, ut modo dicebamus, facilis esset facti inquisitio. Quod si miracula edidit, quid causæ est, cur non & de visis cœlestibus, acceptaque à Christo institutione ipsi credamus? Quod si Christo tam carus fuit, ut quicquam doceret Christo ingratum, id est falsum, fieri non potest. Quodque unum in illo culpant, dogma nempe de libertate Hebræis parta à ritibus per Mosem olim imperatis; ejus docendi præter veritatem nulla ei causa fuit, cum & circumcisus esset ipse, & pleraque legis ultro observaret; religionis autem Christianæ causa multa, & faceret difficiliora, & duriora ferret, quam lex imperabat, aut legis occasione habebat exspectandum; atque eadem & faciendi, & ferendi auctor esset discipulis suis; quo apparet, nihil ipsum dedisse auribus aut commodis auditorum; qui pro sabbato singulos dies divino cultui impendere docebantur, pro exiguis secundum legem impendiis bonorum omnium ferre jacturam, & pro pecudum sanguine suum ipsorum Deo consecrare. Jam vero palam affirmat ipse

Paulus,

Paulus, sibi à Petro, Johanne, & Jacobo in signum consensus datas dexteras: quod ni verum fuisset, nunquam ausus esset dicere, cum ab ipsis adhuc viventibus mendacii potuisset argui. His ego, quos dixi, exclusis, qui vix Christianorum nomine censeri possunt, tot reliquorum cœtuum manifestissimus in recipiendis his libris consensus, supra ea, quæ modo diximus de miraculis, quæ scriptores ediderunt; & de singulari Dei curatione circa res hujus generis, æquis omnibus sufficere debet, ut fides narratis habeatur: quippe cum aliis quibusvis historicorum libris, quibus nulla ejus generis adsunt testimonia, credi soleat, nisi valida ratio in contrarium adferatur, quæ hic certa nulla est. Nam si quis dicat, quædam in his libris narrari, quæ fieri non possint, cum jam supra ostenderimus, esse quædam, quæ ab hominibus præstari non possint, à Deo autem possint, quæ scilicet nullam in se repugnantiam includunt, atque earum rerum in numero esse etiam illas, quas maxime miramur, prodigiosas virtutes, & mortuorum in vitam revocationem, evanescit ista objectio. Neque magis audiendi sunt, si qui dicant, dogmata quædam

Solutio objectionis quasi his libris contineantur impossibilia.

Aut à ratione dissona.

dam

dam in his libris reperiri, quæ à recta ratione dissonent. Nam primum refellitur hoc tanta multitudine virorum, ingenio, eruditione, sapientia, valentium, qui horum librorum auctoritatem secuti sunt, jam inde à primis temporibus. Tum vero quæcunque in primo libro ostensa sunt congruere rectæ rationi, puta Deum esse, & quidem unicum, perfectissimum, immensæ virtutis; vitæ, sapientiæ, bonitatis; facta ab ipso quæcunque subsistunt; curam ejus ad opera omnia, præsertim ad homines, pertingere; posse eum etiam post hanc vitam præmia reddere sibi obtemperantibus; frænum injiciendum sensuū cupiditatibus, cognationem esse inter homines ac proinde æquū ut alii alios diligant; omnia hæc in his libris apertissime tradita reperias. Ultra hæc pro comperto aliquid affirmare, aut de Dei natura, aut de ejus voluntate, solo ductu humanæ rationis quam sit intutum ac fallax, docent tot dissonantia non scholarum modo inter se, sed & singulorum philosophorum placita. Neque vero id mirum. Nam si de mentis suæ natura disserentes in longissime distantes opiniones dilabuntur: quanto magis necesse fuit id accidere de suprema

illa,

illa, tantoque ſupra nos poſita mente definire aliquid cupientibus? Si Regum conſilia indagare rerum prudentes periculoſum aiunt, nec ideo nos aſſequi; quis eſt, qui ita ſit ſagax, ut quid Deus velit ex earum rerum genere, quas libere velle poteſt, id ſuapte conjectura ſperet ſe poſſe deprehendere? Quare optime Plato horum nihil ſciri poſſe dicebat ſine oraculo. Iam vero nullum proferri poteſt oraculum, quod tale revera eſſe majoribus teſtimoniis conſtet, quam ea ſunt, quæ in libris novi fœderis continentur. Tantum abeſt, ut probetur, ne aſſeritur quidem, Deum quicquam de natura ſua hominibus prodidiſſe, quod his libris repugnet; neque de voluntate ipſius ulla poteſt proferri, quæ credibilis ſit, poſterior ſignificatio. Nam ſi quid in eo genere rerum, quæ aut plane ſunt mediæ, aut certe non omnino per ſe debitæ, nec plane turpes, ante Chriſti tempora aliter imperatum, aut permiſſũ fuit, id his libris nõ obſtat, cum in talibus leges poſteriores prioribus derogent. Solet à nonnullis objici, eſſe quandam in his libris interdum ſenſuum diſcrepantiam. Sed contra, quiſquis hanc rem æquis animis volet dijudicare: reperiet hoc quoq; *Solutio objectionis, quod his libris quadam inter ſe repugnantia contineantur.*

argumentis

argumentis pro eorum librorum auctoritate posse adjici, quod in rebus, quæ aliquod dogmatis, aut historiæ momentum in se habent, manifestissima est ubique consensio, qualis nulla alibi inter ejusdem sectæ scriptores reperiatur, sive Judæos sumas, sive Græcos Philosophos, aut Medicos, sive Romanos Jurisconsultos: in quibus omnibus sæpissime reperias non modo pugnare inter se, qui sectæ sunt ejusdem, ut Platonem & Xenophontem; sed & eundem sæpe scriptorem nunc hoc, nunc illud, velut sui oblitum, aut quid statuat incertum, asseverare. At hi, de quibus agimus, scriptores, credenda eadem inculcant, eadem dant præcepta, etiam de Christi vita, morte, reditu in vitam, summa ubique est eadem. Quod vero ad exiguas aliquas circumstantias, & ad rem nihil facientes attinet, facillime fieri potuit, ut non desit commoda conciliatio, sed nos lateat, ob res similes diversis temporibus gestas nominum ambiguitatem, aut hujus hominis, aut loci plura nomina, & si quid his simile est. Imo hoc ipsum scriptores illos ab omni doli suspicione liberare debet, cum soleant, qui falsa testantur, de compacto omnia ita narrare, ut

ut ne in ſpeciem quidem quicquam diverſum appareat. Quod ſi ex levi aliqua diſcrepantia, etiam quæ conciliari nequiret, totis libris fides decederet, jam nulli libro, præſertim hiſtoriarum, credendum eſſet: cum tamen & Polybio, & Halicarnaſſenſi, & Livio, & Plutarcho, in quibus talia deprehenduntur, ſua apud nos de rerum ſumma conſtet auctoritas: quo magis æquum eſt, ut nihil tale eorum fidem deſtruat, quos videmus ex ipſorum ſcriptis pietatis & veri ſemper fuiſſe ſtudioſiſſimos. Alius reſtat modus teſtimonii refellendi ex contrariis extrinſecus teſtimoniis. At ego cum fiducia affirmo, talia repertum non iri, niſi forte eo referre quis velit dicta multo poſt natorum, & quidem talium, qui inimicitias adverſus Chriſtianum nomen profeſſi ſub teſtium nomine non veniunt. Imo contra, quanquam eo opus non eſt, multa habemus teſtimonia, quæ hiſtoriæ iſtis libris traditæ partes aliquot confirmant. Sic Jeſum cruci affixum, ab ipſo & diſcipulis ejus miracula patrata, & Hebræi, & Pagani, memorant. De Herode, Pilato, Feſto, Felice, de Johanne Baptiſta, de Gamaliele, de Hieroſolymorum excidio exſtant ſcripta luculentiſſima

Solutio objectionis ex teſtimoniis extrinſecus: & oſtenſum ea magis eſſe pro his libris.

tissima Josephi edita paulo post annum à Christi abitu quadragesimum: cum quibus consentiunt ea quæ apud Thalmudicos de iisdem temporibus leguntur. Neronis sævitiam in Christianos Tacitus memoriæ prodidit. Exstabant olim & libri, tum privatorum, ut Phlegontis, tum & acta publica, ad quæ Christiani provocabant, quibus constabat de eo sidere, quod post Christum natum apparuit, de terræ motu, & solis deliquio contra naturam, plenissimo lunæ orbe, circa tempus, quo Christus crucis supplicio affectus est. Quid amplius opponi his libris possit, sane non video; nisi forte non tales mansisse, quales ab initio fuerant. Fatendum est, ut aliis libris, ita his quoque accidere potuisse, accidisse etiam, ut ex scriptorum incuria, aut perversa cura, literæ quædam, syllabæ, verba mutarentur, omitterentur, adderentur. Sed iniquum est, ob talem, quæ per multa tempora non potest non accidere exemplarium diversitatem, tali instrumento aut libro moveri controversiam, cum & mos postulet, & ratio, ut quod plurima & antiquissima exempla ostendunt, id cæteris præferatur. At vero dolo, aut alio quovis modo omnia exempla

Solutio objectionis de mutata scriptura.

empla vitiata, & quidem in iis, quæ ad dogma, aut insigne aliquod historiæ caput pertinerent, nunquam probabitur: neque enim aut instrumenta sunt, quæ id doceant, neque testes illorum temporum: quod si quid, ut jam modo dicebamus, serius multo dictum est ab iis, qui in horum librorum discipulos atrocissima odia exercebant, id pro convitio, non pro testimonio habendum est. Et sufficere quidem hæc, quæ diximus, possent adversus eos, qui Scripturæ mutationem objiciunt, cum qui id affirmet præsertim adversus scripturam diu lateque receptam, is, quod intendit, probare ipse debeat: at nos, quo magis patescat illius objectionis vanitas, ostendemus id, quod illi factum fingunt, nec factum esse, nec potuisse fieri. Evicimus supra libros eorum esse scriptorum, quorum nomina præferunt: quo posito, sequitur, non esse alios libros pro aliis suppositos. Pars quoque aliqua insignis mutata non est. Nam cum ea mutatio aliquid sibi deberet habere propositum, ea pars à cæteris partibus librisque non itidem mutatis notabiliter discreparet, quod nunc nusquam conspicitur; imo ut diximus, admirabilis est ubique sensuum con-

ſonantia. Tum vero ut primum Apoſtolorum aliquis, aut virorum Apoſtolicorum aliquid edidit, dubium non eſt quin Chriſtiani magna diligentia, ut ipſorum pietatem & ſtudium conſervandæ propagandæque ad poſteros veritatis decebat, exempla ſibi inde plurima ſumſerint, quæ proinde ſparſa ſint, quam late patebat Chriſtianum nomen per Europam, Aſiam, & Ægyptum quibus in locis Græcus ſermo vigebat: imo & archetypa nonnulla, ut jam ante diximus, ad annum uſque ducenteſimum ſervata ſunt. Non potuit autem liber aliquis in tot exempla diffuſus, cuſtoditus non privata tantum ſingulorum, ſed & communi Eccleſiarum diligentia falſariam manum recipere. Adde jam, quod proximis ſtatim ſæculis verſi ſunt hi libri in ſermonem Syriacum, Æthiopicum, Arabicum, Latinum; quæ verſiones etiamnum exſtant, & à Græcis libris in nulla alicujus momenti re diſcrepant. Iam vero habemus & ſcripta eorum, qui ab Apoſtolis ipſis, aut ab eorum diſcipulis inſtituti fuerunt, qui loca non pauca ex his libris adferunt eo, quem nos nunc quoque legimus, ſenſu. Neque vero quiſquam fuit in Eccleſia tantæ auctoritatis per illa

tempora

tempora, cui mutare quicquam volenti paritum fuisset; quod satis ostendunt Irenæi, Tertulliani, & Cypriani liberæ dissensiones ab iis, qui in Ecclesia maxime eminebant. Post hæc, quæ dixi, tempora secuti sunt alii multi magnæ eruditionis, magnique judicii, qui post diligentem inquisitionem hos libros, ut in originaria sua puritate perstantes, receperunt. Iam & illud, quod de diversis Christianorum sectis modo dicebamus, huc quoque aptari potest, illas omnes, saltem quæ Deum mundi opificem, & Christum legis novæ auctorem agnoscunt, uti his libris ita ut eos nos habemus. Quod si qui instituissent partem aliquam interpolare, eos tanquam falsarios cæteri detulissent. Neque vero ullam sectam id unquam habuisse licentiæ, ut hos libros mutando ad sua placita aptaret, vel inde satis colligas, quod omnes sectæ & adversus omnes hinc sibi argumenta depromunt. Tum quod de divina providentia attigimus, ad partes præcipuas non minus, quam ad totos libros pertinet, ei non convenire, ut siverit Deus tot millia hominum pietatis studiosa, & æternam salutem sincero proposito quærentia, induci in eum errorem, quem

vitare omnino non possent, Et hæc quidem pro novi fœderis libris dicta sunto, qui si soli exstarent, satis essent, unde veram religionem disceremus. Nunc cum Deo visum fuerit etiam Iudaicæ religionis, quæ vera olim fuit, & Christianæ non exigua testimonia præbet, instrumenta nobis relinquere, non abs re erit his quoque fidem suam adstruere. Esse autem hos libros eorum, quorum dicuntur, pari modo constat, quo id de nostris libris probavimus. Hi autem, quorum nomina præferunt, aut Prophetæ fuerunt, aut viri fide dignissimi; qualis & Esdras, qui eos in unum volumen collegisse creditur, quo tempore adhuc Prophetæ vivebant Aggæus, Malachias, Zacharias. Non repetam hic, quæ in Mosis commendationem dicta sunt supra. Neque vero pars tantum illa prima à Mose tradita, ut primo libro ostendimus, sed & recentior historia multos Paganorum habet adstipulatores. Sic Davidis, & Salomonis nomina, & fœdera cum Tyriis, præferebant Phænicum Annales. Nabuchodonosori, & aliorum Chaldæorum regum Berosus non minus, quam Hebræi libri, meminerat. Qui Vaphres Ægypti rex Ieremiæ, Apries est Herodoto.

Pro auctoritate librorum veteris fœderis.

Iam

Iam Cyri, & successorum ejus ad Darium usque pleni Græcorum libri, Multaque alia ad Iudæorum gentem pertinentia adfert Iosephus in libris contra Appionem; quibus jungi possunt, quæ ex Strabone, & Trogo supra attigimus. Nos vero, qui Christiani sumus, omnino non est, quod de eorum librorum fide dubitemus, cum ex illis pœne singulis testimonia extent in libris nostris, quæ in Hebræis itidem reperiuntur. Neque Christus, cum plurima in legis doctoribus, & temporis sui Pharisæis reprehenderet, unquam eos accusavit falsimoniæ in libros Mosis aut Prophetarum commissæ, aut quod suppositis mutatisve libris uterentur. Post Christi tempora Scripturam in iis, quæ momentum habent, vitiatam, neque probari potest, neque vero credibile fiet, si quis recte cogitaverit, quam longe lateque sparsa esset per orbem terrarum gens Iudæorum illos ubique libros custodientium. Nam primum ab Assyriis abductæ in Mediam decem tribus, duæ postea: & ex his quoque post concessum à Cyro reditum multi in terris exteris subsederunt. Macedones in Alexandriam magnis

 commodis

commodis eos invitarunt. Antiochi ſævitia, Aſmonæorum civilia arma, externa Pompeii, & Soſſii, multos diſjecerunt: plena Judæis erat Cyrenaica: plenæ urbes Aſiæ, Macedoniæ, Lycaoniæ, etiam inſulæ Cyprus, Creta, atque aliæ. Jam Romæ numerus eorum ingens vel ex Horatio, Juvenali & Martiali diſcatur. Tam diſſitis inter ſe cœtibus imponi nulla arte potuit: nec magis ipſi in falſum convenire. Adde quod trecentis ferme ante Chriſtum annis cura Ægypti regum Hebræorum libri in Græcum ſermonem ab his, qui LXX dicuntur, verſi ſunt, ita ut jam & à Græcis, ſermone quidem alio, at ſenſu in ſummam eodem poſſiderentur: eoque minus mutationem reciperent. Quin & in Chaldaicum, & in Hieroſolymitanum, id eſt ſemiſyriacum tranſlati ſunt iidem libri, partim paulo ante, partim non multo poſt Chriſti tempora. Secutæ deinde verſiones in Græcum aliæ, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, quas cum illa interpretum LXX Origenes contulit, & poſt eum alii, nulla hiſtoriæ, aut rerum pondus habentium diverſitate. Philo Caligulæ ævo floruit, Joſephus ad Veſpaſiano-

ſpaſianorum tempora provixit. Uterque ex Hebræorum libris ea adferunt, quæ nos hodieque legimus. His autem ipſis temporibus magis magiſque ſpargi cœpit Christiana Religio, quam profitentium multi Hebræi erant, multi Hebræas literas addidicerant, quibus proinde promptum fuit, ſi quid à Iudæis falſi fuiſſet admiſſum, in parte inquam inſigni, id ipſum collatis libris antiquioribus deprehendere, apertumque facere. At non modo id non faciunt, ſed etiam plurima adducunt ex veteri fœdere teſtimonia plane in eum ſenſum, quo apud Hebræos exſtant: quos ſane Hebræos cujuſvis potius criminis, quam non dicam falſi, ſed vel negligentiæ circa hos libros convincas, cum eos ſumma religione deſcribere, ac conferre ſoleant, etiam ut literas quoties quæque occurrat numeratas habeant. Addatur ultimo loco, & hoc minime ſpernendum non mutatæ per Iudæos de induſtria Scripturæ argumentum, quod Christiani ex iis ipſis, quos Iudæi legunt, libris evincunt, & quidem, ut confidunt, valide ſuum magiſtrum Ieſum eſſe illum ipſum Meſſiam, qui Iudæorum majoribus jam olim

olim sit promissus. Quod vel maxime ne fieri posset, cavissent Iudæi post ortum inter ipsos & Christianos certamen, si unquam in eorum potestate fuisset mutare quæ vellent.

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER IV.

QUARTUS liber, initio facto ab ea voluptate, quam plerique homines capiunt ex spectaculo alieni periculi, cum ipsi extra periculum positi sunt, ostendit, summam Christiani hominis in hac vita eam esse debere, ut non modo de reperta veritate sibi gratuletur, sed & aliis, qui in variis errorum anfractibus palabundi versantur, opem ferat, & tanti boni participes faciat. Quod nos aliquo quidem modo conatos facere libris prioribus, quia veri demonstratio in se contineat erroris refutationem: sed tamen, cum singula religionum genera, quæ se Christianis opponunt, Paganismus puta, Iudaismus, & Mahumetismus, præter

Refutatio specialior religionum à Christiana discrepantium.

præter id quod inter se habent commune, proprios quosdam errores habeant, & peculiaria quædam argumenta, quæ nobis soleant opponere, non abs re fore, si specialem adversus hæc singula disputationem instituamus, rogatis lectoribus, ut & à studiis, & à longa consuetudine, tanquam bonæ mentis impedimentis, judicium liberent, quo æquiore animo de iis, quæ dicenda sunt, cognoscant. Ac primum adversus Paganos dicimus, si plures Deos statuant æternos & æquales, id jam primo libro satis refutatum, cum docuimus, unum duntaxat esse Deum rerum omnium causam. Quod si Deorum nomine vocent mentes creatas homine superiores, eas aut bonas esse aut malas. Si bonas dicant, primum constare ipsis deberet hoc, an bonæ sint, ne forte periculose labantur, inimicos pro amicis, transfugas pro legatis recipientes: tum vero rationem exigere, ut evidens aliquod in ipso cultu discrimen sit inter Deum summum, & has mentes: deinde sciendum esset, quis inter eas mentes sit ordo, quid à quaque boni exspectari possit, quo quamque honore affici velit rex summus: quæ omnia cum desint in ipsorum religione,

Ac primũ Paganismi.

Unum tantum esse Deum.

Mentes creatas bonas esse, aut malas.

Bonas non colendas, nisi ad præscriptum summi Dei.

religione, satis hinc apparet, quam ea nihil in se certi habeat: quantoque facerent tutius, si ad unius Dei summi cultum se transferrent; quod sapientis hominis esse officium, etiam Plato dixit; eoque magis, quia cum bonæ mentes Dei summi ministræ sint, non possit eas non sibi addictas habere, qui Deo utatur propitio. At vero non bonas, sed malas fuisse mentes, quibus Paganorum cultus impendebatur, non levibus constat argumentis. Primum, quod cultores suos non rejecerunt ad cultum summi Dei, imo eum cultum, quantum poterant, sustulerunt, aut saltem omnibus modis se summo Deo in cultu æquari voluerunt. Secundo, quod unius summi Dei cultoribus mala maxima procurarunt, concitatis in ipsorum pœnas magistratibus & populis. Nam cum poëtis impune liceret Deorum parricidia & adulteria canere, & Epicureis divinam providentiam è rebus tollere, neque ulla esset religio alia tam ritibus dissona, quæ non in societatem admitteretur, ut Ægyptiaca, Phrygia, Græca, Thusca, sacra Romæ: soli Iudæi passim deridiculo erant, ut ex satyris & epigrammatis apparet, interdum & relegabantur: Christiani vero

Malos spiritus adoratos à Paganis probatur, & ostenditur quam id sit indignum.

præterea

preterea etiam atrocissimis afficiebantur suppliciis, cujus rei non alia potest reddi causa, quam quod hæ duæ sectæ unum Deum venerarentur, cujus honori recepti dii adversabantur, non tam inter se, quam illius æmuli. Tertio ex modo cultus, qui bonam honestamque mentem non deceat, per sanguinem humanum, per nudorum hominum in templis cursationem, per ludos & saltationes plenas spurcitiæ, qualia nunc etiam conspiciuntur apud Americæ & Africæ populos paganismi tenebris obsitos. Imò quod est amplius, & olim fuerunt, & nunc sunt populi, qui malas mentes adorant, quas tales norunt ac profitentur, ut Arimanium Persæ, Græci Cacodæmonas, Vejoves Latini, & nunc alios Æthiopum & Indorum quidam: quo nihil potest magis impium excogitari. Nam cultus religiosus quid est aliud, quam testimonium summæ bonitatis, quam agnoscas in eo quem colas? qui si malo spiritui impenditur, falsus est ac mendax, & in se continet rebellionis crimen, cum debitus regi honos non modo ei subtrahitur, sed & in desertorem ejus atq; hostem transfertur. Stulta autem est persuasio, qua fingunt, Deum bonum id non vindicaturum,

rum, quia id a bonitate alienũ esset. Nam clementia ut justa sit, suos habet limites, & ubi scelera modum excedunt, pœnam justitia ex se quasi necessario producit. Neq; minus culpandum, quod metu adductos se dicant malis mentibus præstare obsequium: cum is qui summe bonus est, sit etiã summe communicativus, ac proinde etiam naturarum cæterarum productor. Quod si est, sequitur, ut in naturas omnes, tanquam opificia sua, jus supremũ habeat, ita ut ab earum nulla aliquid possit fieri, quod ipse plane impedire cupiat: quibus positis, facile colligitur, ei qui Deum summũ ac summe bonum faventẽ habeat, malos spiritus non amplius nocere posse, quam Deus ille boni alicujus causa velit pati, ut fiat. Neque verò à malis spiritibus quicquam impetrari potest, quod non rejiciendum sit, quia malus bonum cum simulat, tunc est pessimus, & hostium munera insidiæ sunt. Fuerunt & pagani, & sunt nunc etiam, qui vita functorum hominum animis cultum exhibere se aiunt: sed primum hic quoque cultus distinguendus notis conspicuis fuerat à summi Dei cultu: tum vero inanes sunt ad illos preces, nisi ab illis animis aliquid nobis tribui possit, de quo

Contra cultum exhibitum hominibus vita functis, in paganismo.

quo nihil cultoribus conſtat, nec quicquam eſt cur magis id dicant fieri, quam non fieri. Illud vero peſſimum, quod quibus hominibus hunc honorem habuerunt, ii comperiuntur magnis vitiis fuiſſe inſignes. Ebrioſus Bacchus, mulieroſus Hercules, impius in fratrem Romulus, in patrem Iupiter: ita ut illorum honos ad Dei veri & probitatis ipſi placentis ignominiam redundet, dum vitiis ſatis per ſe abblandientibus addit ex religione commendationem. Vetuſtior iſto fuit cultus aſtrorum, & quæ elementa dicimus, ignis, aquæ, terræ: ne ipſe quidem magno vacans errore. Nam cultus religioſi pars maxima ſunt preces, quæ adhiberi, niſi ſtulte, non poſſunt niſi apud naturas intelligentes. Tales autem non eſſe eas, quæ elementa dicimus, ſenſu quodammodo apparet. De aſtris ſi quis aliud affirmaverit, nihil habebit, quo id probet, cum ex aſtrorum operationibus, quæ naturarum ſunt indices, nihil tale poſſit colligi; imo contrarium ſatis aperte colligitur ex motu non vario, qualis eſt eorum quæ voluntatem habent liberam, ſed rato atque præſcripto. Iam vere alibi oſtendimus, aſtrorum curſus ad hominum uſus eſſe temperatos; unde homo

Contra cultum exhibitum aſtris & elementis.

mo agnoſcere debuit, ſe Deo & ſimiliorem, parte ſui potiore, & cariorem eſſe, ac proinde nobilitati ſuæ injuriam ſe facere, ſi ſe iis rebus ſubjiciat, quas Deus ipſi donaverit: cum contra pro illis Deo gratias agere debeat, quod ipſæ pro ſe non poſſunt, aut poſſe non docentur. Illud vero indigniſſimum, quod & ad beſtiarum cultum delapſi ſunt homines, Ægyptii præſertim. Quanquam enim in quibuſdam aliqua ſe oſtendit quaſi umbra intelligentiæ; ea tamen ipſa nihil eſt, ſi ad hominem ſpectetur; cum nec internos conceptus diſtinctis vocibus ſcripturaque explicent: neque opera diverſorum generum faciant, neque ejuſdem generis opera diverſo modo, multo minus numerorum, dimenſionum, cœleſtiumque curſuum cognitionem aſſequantur. Contra vero homo validiſſima quæque animantia, feras, aves, piſces capit ſolertia ingenii ſui, partim etiam ſub leges ſuas ſubigit: ut elephantas, leones, equos, boves: ex iis, quæ maxime ſunt noxia, utilitates ſibi deducit, ut medicamenta ex ſerpentibus: hunc certe uſum ex omnibus habet, quem ipſæ ignorant, quod corporum compagem, ſitumque partium ſpeculatur, & tum

Contra cultum animantibus mutis exhibitum.

 ſpecies,

ſpecies, tum genera inter ſe comparans, hic quoque ſuam dignitatem diſcit, quanto humani corporis perfectior cæteris, nobiliorque ſtructura eſt: quæ ſi quis recte conſideret, tantum abeſt, ut pro diis animantia colat cætera, potius ſeſe illorum quaſi Deum quendam ſub ſummo Deo conſtitutum arbitrabitur. Adoratas legimus à Græcis, Latinis, atque aliis etiam, eas res, quæ non ſubſiſtunt, ſed aliarum rerum ſunt accidentia. Nam ut ſcæva illa Febrim, Impudentiam, & ſimilia omittam: Sanitas nihil eſt aliud, quam partium corporis recta temperies. Fortuna bona ſimilitudo eventus cum hominis deſiderio: affectus vero, quales Amor, Metus, Ira, Spes, atque alia ex conſideratione rei vel bonæ, vel malæ, facilis, vel difficilis, motus quidam in ea animi parte, quæ corpori per ſanguinem maxime connectitur, qui ſui juris non ſunt, ſed voluntatis tanquam Dominæ imperio ſubſunt, certe quod durationem ac directionem eorum attinet. Virtutes vero, quarum diverſa ſunt nomina, circa utilis electionem prudentia, in periculis ſubeundis fortitudo, in abſtinentia alieni juſtitia, in voluptatum moderatione temperantia, & porro alia, pronitates

Contra cultum exhibitum iis rebus quæ ſubſtantia non ſunt.

quædam

quædam ſunt ad rectum in animo longa exercitatione adultæ, quæ ipſæ ut augeri, ita & neglectu minui, imo & interire in homine poſſunt. Honor vero, cui & ipſi templa dicata legimus, aliorum eſt de aliquo tanquam virtute prædito judicium; quod ſæpe & malis contingit, ingenita hominibus errandi facilitate. Hæc ergo cum non ſubſiſtant, ac proinde rebus ſubſiſtentibus dignitate comparari nequeant, neque precum aut venerationis intellectum habeant ullum, pro diis colere à recta ratione alieniſſimum eſt, cum ob hæc ipſa is colendus ſit, à quo hæc dari conſervarique poſſunt. Solent à Paganis ad religionis ſuæ commendationem miracula adferri: ſed adverſus quæ multa excipi poſſint. Nam qui ſapientiſſimi inter ipſos Paganos fuere, multa horum, ut nulla idonea teſtium fide ſuffulta, planeque conficta rejiciunt. Quædam quæ facta dicunt, contigerunt in receſſu, nocte, coram uno aut altero, quorum oculis falſa rerum ſpecie per aſtus ſacerdotum imponi facile potuit. Sunt & alia, quæ admirationem tantum ſui conciverunt apud ignaros rerum naturalium, præcipue occultarum proprietatum; quale quid accideret, ſi quis

Solutio objectionis Paganorũ ſumpta à miraculis apud ipſos.

apud populos ejus rei ignaros magnete ferrum duceret: quibus artibus Simonem & Apollonium Tyanæum valuisse, à multis proditum est. Non negem, conspecta & quædam his majora, quæ ex causis naturalibus sola humana vi non potuerint elici; sed talia tamen quæ vim vere divinam, id est omnipotentem, non desiderarent, cum ad eas sufficerent, Spiritus inter Deum hominemque interpositi, qui pro sua celeritate, efficacia, atque solertia, facile possent dissita transferre, & quamvis diversa componere ad effectus tales, qui homines in stuporem darent. Sed Spiritus, per quos id effectum est, bonos non fuisse, ac proinde nec bonam religionem, jam ex iis, quæ supra diximus, apparet, tum inde etiam, quod certis carminibus invitos se cogi dicerent, cum tamen inter sapientissimos etiam Paganorum constet, in verbis nullam talem vim esse posse sitam, sed suadendi tantum, idque pro modo significationis. Est & illorum nequitiæ indicium, quod in amorem sæpe hujus aut illius hunc illumve renitentem se pellecturos suscipiebant, aut vana pollicitatione, aut effectu injuriosi, cum hoc etiam humanæ leges tanquam veneficium inter-

interdicant. Neque est, quod miretur quisquam, passum esse summum Deum, ut mira quædam à pravis Spiritibus ederentur, cum deludi talibus præstigiis meriti essent, qui à veri Dei cultu pridem defecerant. Tum vero impotentiæ eorum argumentum, quod eorum opera nullum insigne bonum secum adferebant. Nam & si qui visi sunt in vitam revocati, non permanserunt in vita, nec viventium functiones exercuerunt. Quod si quid aliquando à divina pollentia procedens in Paganorum conspectu apparuit, non tamen prædictum est id eventurum ad probandam ipsorum religionem, unde nihil impedit, quo minus divina efficacia causas sibi longe alias propositas habuerit. Exempli causa, si verum est per Vespasianum cæco visum esse redditum, factum id est ut his hac re venerabilior Imperium Romanum facilius adipisceretur: lectus quippe Deo judiciorum ipsius in Judæos minister: similesque aliorum prodigiorum causæ existere potuerunt, quæ cum religione nihil haberent commune. Eadem ferme omnia aptari possunt, & ad id solvendum, quod de oraculis opponunt, præcipue quod diximus, meritos eos homi-

Et ab oraculis.

nes, ut sibi illuderetur, contemptis illis notitiis, quas cuique ratio aut vetustissima traditio suggerit. Tum vero verba oraculorum ferme ambigua, & quæ facile interpretationem ex qualicunque eventu acciperent. Quod si quid definitius prædictum ab illis, non tamen necesse est ab omniscia mente profectum, cum aut talia sunt, quæ ex causis naturalibus jam existentibus præsentiri poterant, sicut medici quidam venturos morbos prædixerunt, aut probabiliter ex eo, quod plerumque evenit, conjectari, quod & à rerum civilium peritis factum sæpe legimus. Quod si quando etiam apud Paganos aliquorum vatum opera usus est Deus ad ea prædicenda, quæ causas certas nullas extra Dei voluntatem habere poterant; non id pertinuit ad confirmandam religionem Paganicam, sed magis ad eam evertendam: qualia sunt, quæ apud Maronem exstant Ecloga quarta ex Sybillinis carminibus depromta, quibus ille id nesciens Christi adventum & beneficia nobis depingit. Sic in iisdem Sybillinis erat, pro rege agnoscendum, qui vere rex noster esset, & ab Oriente venturum, qui rerum omnium potiretur. Apollinis oraculum

culum apud Porphyrium legitur, quo ait, cæteros Deos aërios esse Spiritus, colendum autem unum Hebræorum Deum: cui dicto si parent Apollinis cultores, jam tales esse desinunt: si non parent, suum Deum mendacii accusant. Adde jam quod, si Spiritus illi suis oraculis consultum voluissent humano generi, ante omnia generalem proposuissent vivendi normam, & certam fidem fecissent remunerationis, quæ maneret ita viventes, quorum neutrum ab ipsis factum est. Contra laudati sæpe eorum carminibus reges quamvis improbi, pugilibus decreti honores divini, pellecti homines in amores etiam non legitimos, ad mala lucra captanda, ad cædes faciendas, quæ multis exemplis demonstrari possent. Tum verò ingens nobis præter ea, quæ supra sunt allata, argumentum suppeditat contra se Pagana religio, eo quod ubicumque humana vi destituta est, plane concidit, tanquam sublato quo uno stabat. Nam si oculos circumferas per quotquot sunt Imperia Christianorum, aut Mahumetistiarum, videbis paganismi nullam nisi in libris memoriam. Imò docent historiæ etiam illis temporibus, cùm imperatores aut vim & supplicia, ut pri-

Rejicitur Paganica religio ex eo, quod sponte defecerit, simul ac humana auxilia defuerunt.

ores, aut eruditionem & solertiam, ut Iulianus, adhiberent, ad sustentandam religionem paganicam, indies ei aliquid decessisse, non opposita vi ulla, non generis fulgore (fabri enim filius à vulgo Iesus habebatur) non literarum flore, cujus expers fuit oratio Christi legem docentium, non donis. (pauperes quippe illi erant) non ulla assentatione. cum contra omnia commoda spernenda, nihil non adversi ejus legis causa subeundum dicerent. Vide quanta fuerit paganismi imbecillitas, cum talibus auxiliis destructus sit. Neque tantum credulitas paganorum evanuit ad illam doctrinam, sed & ipsi Spiritus ad Christi nomen excesserunt, è corporibus, compresserunt vocem, & interrogati de silentii causa dicere sunt coacti, nihil se posse, ubi Christus invocaretur. Fuere philosophi, qui ut ortum ita interitum religionis cujusq; astris ascriberent. Sed ipsa, quā isti scire se profitentur, sideralis scientia tā diversis sub normis traditur, ut nihil in ea certi reperiatur, præter hoc ipsum certi esse nihil. Non de illis loquor effectibus, qui ex naturali necessitate causarum sequuntur, sed de his, qui ab humana procedunt voluntate, quæ ita suapte vi libera est, ut

Responsio ad id quod religionis ortus & interitus astrorum efficacia ascribitur.

ut nihil ei necessitatis extrinsecus imprimi possit. Quod si ex impressione tali necessario sequeretur actus voluntatis, jam vis in anima deliberandi atque eligendi, quam sentimus ipsi, frustra esset data, omniumque legum, præmiorumque ac pœnarum æquitas sublata, cum neque culpa neque meritum esse possit in eo, quod plane sit inevitabile. Tum vero cum actiones voluntatis mal æquędam sint si certa necessitate ex cœlo procedunt, eo quod cœlo cœlestibusq; corporibus vim talem Deus attribuerit, jam sequetur Deum qui perfectissime bonus est, malitiæ moralis veram esse causam, & cum lege posita profiteatur se detestari malitiam, cujus vim effectricem atque inevitabilem inseruerit ipsis rebus, velle eum duo quæ inter se sunt contraria, ut idem fiat & non fiat: & peccari in eo, quod quis agat divino impulsu. Probabilius ab aliis dicitur, astrorum influxibus aërem primum, deinde & corpora nostra contingi, & qualitates quasdam imbibere, quæ plerumque in animo excitent respondentes sibi appetitiones: ab his autem voluntatem illici, & iis obsequi sæpe. Verum hoc ita concessum nihil facit ad eam, quam tractare cœpimus

mus quæstionem. Nam Christi religio cum homines vel maxime abducat ab iis, quæ corpori placent, ex corporis affectibus ortum habere non potuit, ac proinde nec è vi siderum, quæ ut diximus, in animum non agunt, nisi per eos affectus. Prudentissimi Astrologorum eximunt à siderum legibus viros vere sapientes ac bonos: at tales revera fuere, qui primi Christianam religionem susceperunt, quod vita ipsorum probat. Quod si eruditioni quoque & literis aliquam vim damus adversus corporis contagium, fuerunt semper inter Christianos etiam, qui hac laude florerent. Tum vero siderum effectus, ut doctissimi fatentur, certas mundi plagas respiciunt, & temporarii sunt. Hæc autem religio jam per mille sexcentos annos durat, nec in una, sed in dissitissimis mundi partibus, & quæ longe sub alio sunt siderum positu. Eo verò minus pagani habent, quo Christianam religionem oppugnent, quod ejus partes singulæ tantæ sunt honestatis, ut suapte luce animos quasi convincant, ita ut inter paganos quoque non defuerint, qui dixerint singula, quæ nostra religio habet universa: utpote religionem non in ritibus, sed in animo

Ostenditur præcipua Christianæ religionis probari à sapientibus paganorũ: & si quid in ea est difficile creditu, paria apud paganos reperiri.

esse positam, adulterum esse etiam qui adulterium committere voluit, non reponendam injuriam, uni marito unam uxorem jungendam, fœdus matrimonii debere esse perpetuum, hominis officium esse homini cuivis benefacere, præsertim egenti: juramento quantum fieri potest abstinendum: contentos nos in victu & vestitu esse debere ad naturam necessariis. Quod si quid est in Christiana religione creditu difficile, apud sapientissimos Paganorum paria inveniuntur, quod de animorum immortalitate, & reditu corporum in vitam, supra ostendimus. Sic Plato à Chaldæis edoctus divinam naturam distinguit in patrem; mentem paternam, quam & Dei germen vocat, Mundi opificem; & Animam qua cuncta contineantur. Cum humana natura divinam jungi posse, Julianus tantus Christianorum hostis creeidit, & exemplum dedit in Æsculapio, quem volebat ad tradendam hominibus medendi artem de cœlo venisse. Crux Christi multos offendit, at quæ de diis non narrant Paganorum auctores? alios famulos regum fuisse; fulminatos alios, dissectos. Et vero lætius esse honestum, quoties magno sibi constat, sapientissimi ipso-
rum

rum dixere. Plato de Republica II. quaſi præſcius, ait ut vere juſtus exhibeatur, opus eſſe, ut virtus ejus omnibus ornamentis ſpolietur, ita ut ille habeatur ab aliis pro ſceleſto, illudatur, ſuſpendatur denique. Et certe ſummæ patientiæ exemplum ut extaret, aliter obtineri non poterat.

Hugo

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER V.

Refutatio Judaismi incipiens ab allocutione ad Judæos.

QUALE est, quod ex obscuro specu enitentibus paulatim se ostendit inter lucem tenebrasque medium, talem se nobis ex densa Paganismi caligine gradum moventibus Judaismus offert, pars & primordium veri. Quare Judæos compello, ne nos aversi audiant. Cognitum nobis, esse ipsos progeniem sanctorum virorum, quos Deus & per Prophetas, & per Angelos suos, invisere solebat; ex eadem gente natum Messiam, & primos Christianismi doctores, ipsorum esse arborem, cui nos sumus inoculati, custodes esse ipsos oraculorum Dei, quæ nos non minus ipsis veneramur, ac cum Paulo suspiria pro ipsis ad Deum emittimus,

mus, orantes ut quam primum veniat illa dies, cum ablato velamento, quod vultui eorum impendet, clare nobiſcum viſuri ſunt complementum legis, cumque, ut habent veterum vaticinia, noſtrum qui alienigenæ ſumus, quilibet Hebræi viri penulam apprehendet rogans ut concordi pietate colamus unicum illum Deum, Deum Abrahami, Iſaaci, & Jacobi. Primum ergo rogantur, ne iniquum exiſtiment in cauſa aliena, quod in ſua æquum judicent. Si quis Paganus ab ipſis quærat, cur credant miracula à Moſe facta, nihil dicant aliud, quam inter ſuos adeo perpetuam conſtantemque ejus rei fuiſſe famam, ut non potuerit, niſi ex teſtimonio eorum, qui vidiſſent proficiſci. Sic ab Eliſæo auctum apud viduam oleum, purgatum ſubito à mala ſcabie Syrum, hoſpitæ filium ad vitam revocatum, & ſimilia alia, credunt Judæi, non aliam ſane ob cauſam quam quod teſtes bonæ fidei id proditum ad poſteros tranſmiſerunt. De Eliæ vero in cœlum raptu unius Eliſæi, tanquam viri omni exceptione majoris, teſtimonio fidem habent. At nos de Chriſti aſcenſu in cœlum duodecim proferimus teſtes vitæ inculpatæ: de Chriſto

Oſtenditur Judæos debere miracula Jeſu habere pro ſufficienter probatis.

poſt

post mortem in terris viso multo plures: quæ si vera sunt, verum sit necesse est & Christi dogma: planeque nihil à Judæis pro se adferri potest, quod non & nobis pari, aut potiori jure possit aptari. Sed ut testimonia omittamus, res prodigiosas à Christo factas, ipsorum Thalmudistarum & Judæorum confessio est: quod ipsum sufficere debet. Neque enim potest Deus dogmati per hominem promulgato auctoritatem efficacius conciliare, quam miraculis editis. At ope Dæmonum facta ab eo prodigia, dixerunt aliqui: verum hæc calumnia supra jam refutata est, eo quod ubi Christi dogma innotuit, omnis potestas Dæmonum confracta est. Quod addunt aliqui, didicisse Jesum in Ægypto magicas artes, speciem veri multo minorem habet, quam similis Paganorum adversus Mosem accusatio, quam apud Plinium, & Apuleium videmus. Nam fuisse Jesum unquam in Ægypto, non constat, nisi ex discipulorum libris, qui addunt, infantem adhuc inde rediisse. At Mosem magnam ætatis adultæ partem in Ægypto exigisse, & ipsius, & aliorum narratione certum est. Sed & Mosem, & Jesum, valide purgat hoc crimine lex utriusque, tales artes diserte

Solvitur, quod objiciunt facta hæc miracula ope dæmonum.

diserte vetans ut Deo invisas. Tum vero si Christi, & ejus discipulorum tempore, usquam aut in Ægypto, aut alibi, exstitisset ars ulla magica, qua possent ea fieri, quæ de Christo prædicantur, muti omnes subito sanari, claudis gressio, cæcis visus dari, Imperatores Tiberius, Nero, atque alii, qui ad inquirenda talia nullis impendiis pepercerunt, haud dubie eam deprehendissent. Et si verum est, quod tradunt Judæi, senatores magni synedrii gnaros fuisse magicarum artium, ut reos possent convincere, sane cum iidem Jesu inimicissimi fuerint, & honori ejus maxime per miracula crescenti invidentes, aut opera similia ex eadem arte edidissent ipsi, aut certis argumentis apertum fecissent ipsius opera non aliunde proficisci. Quod vero Judæorum nonnulli prodigia Jesu asseribunt nomini cuidam arcano, quod à Solomone in Templo positum duo leones per mille & amplius annos custodirent, quodque ab Jesu sublectum sit, non mendaciter modo, sed & impudenter confictum est: cum de illis leonibus, re maxime insigni, atque admiranda, nec libri Regum, nec Paralipomena, nec Josephus quicquam prodant;

Aut vi vocum.

prodant; sed nec Romani, qui cum Pompeio Templum intrarunt ante Jesu tempora, tale aliquid compererint. Verum posito à Christo edita esse prodigia, quod Judæi fatentur, dicimus, ex ipsa lege Mosis sequi, fidem ei adhibendam. Dixit enim Deus Deut. XVI. II. futurum, ut post Mosem, alii quoque Prophetæ à Deo excitarentur, iisque obediendum à populo; nisi id fieret, graves pœnas denuntians. Certissimæ autem Prophetarum notæ sunt prodigia. Neque enim illustriora alia animo concipi possunt. Ad Deut. XIII. dicitur, si quis Prophetam se ferens prodigia ediderit, ei non credendum, si populum ad novum Deorum cultum pelliciat. Nam illa prodigia ut fiant, in hoc tantum à Deo permitti, ut experiatur, an satis constans sit populus in veri Dei cultu. Ex quibus locis collatis inter se Hebræi interpretes recte colligunt, omni ei, qui miracula faciat, credendum, extrà quàm si à veri Dei cultu abducat, quia in eo solo casu prædictum sit, ne miraculis, quamvis speciosis, fides habeatur. Jesus autem non modo falsos Deos coli non docuit, sed contrà hoc tanquam crimen gravissimum, diserte vetuit, docuitque nos,

Ostenditur divina fuisse Jesu miracula, quia is docuit cultũ unius Dei, qui Mundi est opifex.

& Mosis, & qui eum secuti sunt, Prophetarum scripta venerari: quare nibil est, quod miraculis ejus objici possit. Nam quod quidam objiciunt, legem Jesu aliqua in parte à Mosis lege discrepare, id non sufficit. Nam ipsi Hebræorum Doctores normam hanc ponunt: ad imperium Prophetæ, id est miracula facientis, qualecunque præceptum intrepide posse violari, excepto illo de unius Dei cultu. Et sane potestas leges condendi, quæ penes Deum fuit, cum per Mosem daret præcepta, postea ab eo non abiit: nec quisquam, qui suo jure leges dedit, eo impeditur alias etiam pugnantes dare. Quod Deum esse mutabilem objiciunt, id nihil est: non enim de intrinseca Dei natura, sed de operibus agitur. Lux tenebris mutatur, juventus senectute, æstas hyeme, quæ omnia Dei sunt opera. Adamo olim Deus poma cætera permisit, unius arboris fructu interdixit, nempe quia ita libuit. Prohibuit generaliter homines occidere: Abrahamo imperavit ut filium mactaret. Victimas seorsim à Tabernaculo alias vetuit, alias accepit. Nec sequitur, si bona fuit lex per Mosem data, nullam dari potuisse meliorem. Solent parentes cum infan-

Solutio objectionis sumta ex discrepantia inter legem Mosis & legẽ Jesu: ubi ostenditur lege Mosis perfectiorem aliam dari potuisse.

infantibus balbutire: ad ætatis vitia connivere: crustulo eos ad discendum allicere. At ubi processit ætas, corrigitur sermo, instillantur virtutis præcepta, ostenditur quæ sit honesti pulchritudo, quæ ejus præmia. Non fuisse autem ejus legis præcepta summè perfecta, vel eo liquet, quod multi illorum temporum viri sancti vitam secuti sunt illis præceptis excellentiorem. Moses qui ultionem doloris partim manu, partim judicio exigi permittit, ipse atrocissimis injuriis vexatus, precatorem se pro inimicis constituit. Sic David rebelli filio parci vult, maledicta in se jacta fert patienter. Dimisisse uxores viri boni nusquam leguntur, cum tamen id lex permitteret. Nimirum ad majorem populi partem aptantur leges: itaque in illo statu par fuit quædam dissimulari, ad perfectiorem regulam reducenda illo tempore, quo majore vi Spiritus populum novum ex cunctis populis Deus sibi erat collecturus. Etiam præmia lege Mosis apertè proposita ad hanc vitam mortalem spectant omnia: unde fatendum est, legem aliquam illa lege meliorem dari potuisse, quæ æterna præmia, non sub umbris, sed apertè proponeret, quod lege

Christi factum videmus. Notandum hic obiter ad vincendam iniquitatem Judæorum, qui Iesu coævi fuerunt, Iesum pessime ab ipsis tractatum, & supplicio deditum, cum nullum ejus admissum adversus legem posset adferri; Circumcisus erat: cibis utebatur Iudaicis: vestitu simili: purgatos scabie mittebat ad sacerdotes: paschata, & alios dies festos religiose observabat. Si quos sanavit sabbato, ostendit non tantum ex lege, sed & ex receptis sententiis talia opera sabbato non interdicta. Tum vero primum cœpit promulgare legum quarundam abrogationem, cùm morte devicta in cœlum evectus, etiam Spiritus sancti conspicuis donis ornasset suos, iisque rebus ostendisset adeptum se potestatem regiam, in qua continetur legis condendæ auctoritas: idque secundum Danielis vaticinium capite III. & VII. collato etiam capite VIII. & XI. qui prædixerat fore, ut paulò post destructa regna Syriæ & Ægypti (quorum posterius sub Augusto contigit) Deus regnum daturus esset homini, qui plebeius videretur, in omnis tractus sermonisque populos, & quidem nunquam desiturum. Pars vero illa legis, cujus necessitas à Christo sublata

Ab Jesu interris observatam legem Mosis, nec post abolita nisi ea præcepta, quæ intrinsecā bonitatem non habebant.

ſublata eſt, nihil continebat ſua natura honeſtum: ſed conſtabat ex rebus per ſe mediis, ac proinde non immutabilibus. Nam ſi eæ res per ſe aliquid haberent, cur faciendæ eſſent, omnibus populis non uni eas præſcripſiſſet Deus, & ab initio ſtatim, non poſtquam bis mille, & quod excedit, annos vixerat humanum genus. Abel, Enoch, Noë, Melchiſedec, Iob, Abraham, Iſaac, Iacob, omnes viri pii & Deo eximie cari, hanc legis partem ignorarunt, aut totam aut ferme totam, neque eo minus acceperunt teſtimonium & ſuæ in Deum fiduciæ, & amoris divini in ſe. Neque Moſes ſocerum Iethronem ad hos ritus ſuſcipiendos adhortatus eſt, neque Ionas Ninevitas, nec alii Prophetæ Chaldæos, Ægyptios, Sidonios, Tyrios, Idumæos, Moabitas, ad quos ſcribunt, ob eos non ſuſceptos reprehendunt, cum peccata ipſorum ſatis exactè enumerent. Peculiaria ergo erant hæc præcepta, ſive ob vitandum aliquod malum, in quod proni erant Iudæi, ſive ad experimentum obedientiæ, ſive ad rerum futurarum ſignificationem introducta: Quare non magis mirandum eſt, ea aboleri potuiſſe, quam ſi quis

Rex municipalia quædam ſtatuta tollat, ut toti imperio jus idem ſtatuat. Neque vero quicquam adferri poteſt, quo probetur, Deum ſe adſtrinxiſſe, ne quid ejus mutaret. Nam ſi dicas, præcepta hæc vocari perpetua, eadem voce utuntur ſæpe & homines, cum ſignificare volunt, quæ ſic jubent, non eſſe annalia, aut certis temporibus puta belli, pacis, caræ annonæ accommodata: quo tamen non impediuntur, quo minus novas de iiſdem rebus conſtitutiones edant, ubi id publica utilitas exegerit. Sic & Dei præcepta data Hebræis alia erant temporaria quamdiu in locis diſertis ageret populus, alia adſtricta habitationi terræ Cananææ: ab his ergo ut illa diſtinguat, perpetua vocat, quo intelligi poſſit, non debere ea uſquam, aut unquam intermitti, niſi Deus contrariæ voluntatis daret ſignificationem. Quod loquendi genus cum omnibus populis ſit commune, eo minus mirari debent Hebræi, qui ſciant in lege ſua jus perpetuum & ſervitutem perpetuam vocari, quæ duret à Jubilæo ad Jubilæum: Meſſiæ vero adventus ab ipſis vocatur complementum Jubilæi, ſive magnus Jubilæus. Quid quod novi fœderis olim ineundi

promiſſio

promissio apud Prophetas Hebræos extat, ut Jeremiæ XXXI. ubi pollicetur Deus novum se pactum initurum, quod ipsis mentibus sit inscripturus: neque opus habituros homines, ut religionem alii ex aliis discant, apertam enim omnibus fore. Præterea veniam se daturum ante delictorum: quæ res ferme ita se habet, ac si rex aliquis post graves civium inter se inimicitias, ad pacem stabiliendam sublata legum varietate communem omnibus eamque perfectam legem imponat, & in posterum se emendantibus polliceatur omnium commissorum impunitatem. Hæc quanquam sufficiant, euntes per partes singulas sublatæ legis, ostendemus, eas tales non esse, ut aut Deo per se placere possent, aut semper durare deberent. Præcipuum, & quod maxime in oculos incurrit, sunt sacrificia, de quibus multi Hebræi sentiunt, prius ab hominum ingenio ea excogitata, quam à Deo jussa. Certe id apparet Hebræos multorum rituum fuisse appetentes, ita ut satis causæ fuerit, cur Deus plurimos eis injungeret, vel ob hoc, ne ad falsorum Deorum cultum memoria Ægyptiaci incolatus redirent. At cum eorum posteri plus æquo hæc æ-

Ut sacrificia quæ nunquam per se Deo placuerunt.

ſtimarent, tanquam per ſe Deo grata, & veræ pietatis partem, reprehenſi ſunt per Prophetas, *Sacrificiorum cauſa*, inquit Deus apud Davidem Pſalmo, qui eſt apud Hebræos quinquageſimus, *ne verbum quidem tecum velim commutare: nempe ut holocauſta alia ſuper alia mihi mactes, ut juvencos, aut hircos accipiam de tuis ſeptis. Nam certe quicquid animantium per ſaltus paſcitur, aut per montes errat, meum eſt. In numerato habeo & volucres & feras: ita ut ſi eſurirem, nihil opus eſſet mihi te convenire; mihi inquam, cujus eſt hoc Univerſum, & quicquid in eo conſpicitur. Putaſne veſci me carne pingui, aut bibere hircorum ſanguinem? imo laudem Deo ſacrificia, & vota redde.* Sunt inter Hebræos, qui hæc eo dici aiunt, quod qui ſacrificia illa offerebant, animo vitaque impuri eſſent. At aliud docent quæ attulimus verba, rem ſcilicet per ſe nihil habere Deo gratum. Et ſi ſeriem totam Pſalmi conſideres, pios illis verbis alloquitur Deus. Dixerat enim: *Congregate mihi pios*: deinde, *Audi popule mi*: hæc docentis ſunt. Poſtea finitis, quæ attulimus, ut fieri ſolet, ad impios ſermo convertitur: *Impio autem dicit Deus.*

Eundem

Eundem sensum ostendunt loca alia, ut Psal. LI. *Sacrificia ut tibi dem, gratum tibi non est, neque holocaustis delectaris. Sed quod vere tibi placet sacrificium, est animus culpæ suæ sensu dejectus: mentem enim quasi fractam atque contritam ô Deus non despicis.* Simile est illud Psal. XL. *Victima & oblato libo non delectaris. Sed me tanquam perfossa aure tibi mancipas: non exigens, aut holocaustum, aut victimam piacularem. Itaque respondi, en adsum: ac tanquam ex pacto conscripto faciam, quod velis, quæ voluptas mea est: Lex enim tua cordi meo inhæret. Æquitatis tuæ laudes non intra cogitationes meas claudo: sed veracitatem tuam, ac benignitatem prædico ubique: præsertim vero misericordiam tuam atque fidem celebro in numeroso cœtu.* Apud Esaiam cap. I. Sic Deus loquens inducitur: *Quo mihi tot victimæ? Satias me tenet holocaustorum ex arietibus, & adipis quamvis pinguissimi. Nec amo sanguinem sive ille juvencorum est, sive agnorum, sive hædorum, ut cum eo apud me appareatis. Nam quis hoc de vobis exegit, ut eo modo subdialia impuraretis?* Apud Jeremiam vero VII. locus est huic geminus, & ejus interpres,

Sic

Sic ait Dominus Angelorum, Deus Israëlis. Holocausta vestra congerite cum victimis, & ipsi earum carne vescimini. Nam quo primum tempore majores vestros eduxi ex Ægypto, nihil exegi, aut præcepi de holocaustis & victimis. Sed hoc est quod illis serio edixi, ut mihi obedientes forent: sic me fore Deum ipsorum; ipsos vero meum populum. Utque ea incederent via, quam ego ipsis eram imperaturus. Sic omnia ipsis prospere eventura. Apud Oseam hæc sunt Dei verba cap. VI. *Beneficentiam in homines multo acceptiorem habeo, quam sacrificium: de Deo recte sentire supra omnia est holocausta.* Apud Michæam vero cap. VI. cum quæstio esset instituta, quomodo quispiam Deum sibi optime conciliaret, arietum ingenti numero, vi magna olei, an vitulis anniculis, respondet Deus, *Dicam tibi quid sit vere bonum, mihique gratum. Nimirum ut suum cuique reddas, ut bene aliis facias, & ut Deo humilem ac submissum te prebeas.* Quibus ex locis cum appareat, sacrificia non esse earum rerum in numero, quas Deus per se aut primario velit, populus vero irrepente paulatim, ut fit, prava superstitione in illis posuerit potissimam

tissimam pietatis partem, & victimis suis crediderit peccata satis compensari: quid mirum est, si tandem Deus sustulit rem suapte natura mediam, sed cujus usus jam in vitium fluxerat, cum Rex quoque Ezechia à Mose erectum æreum serpentem confregerit, ideo quod populus eum religioso cultu venerari cœpisset. Neque vaticinia desunt, quæ sacrificia illa, de quibus controversia est, desitura prædixerint: quod facile quivis intelliget, qui modo considerarit secundum Mosis legem sacrificare soli Aaronis posteritati concessum, idque duntaxat in solo patrio. Jam vero Psal. cx, secundum numerum Hebræum, promittitur rex latissime dominaturus initio regnandi facto ex Sione, qui rex idem & sacerdos in perpetuum futurus esset, idque instar Melchisedeci. Esaias vero cap. xix. dicit, altare visum iri in Ægypto, ubi non tantum Ægyptii, sed Assyrii quoque, & Israëlitæ Deum sint culturi: & capite LXVI. ait, futurum ut longissime dissiti & omnium sermonum populi non minus, quam Israëlitæ munera Deo offerant, & ex ipsis quoque constituantur, qui sint sacerdotes, & Levitæ, quæ omnia, stante Mosis lege, fieri non poterant. His

adde, quod apud Malach. cap. I. Deus futura prædicens, fastidio sibi esse ait Hebræorum munera: ab ortu ad occasum, apud gentes omnes nomen suum celebrari, suffitumque sibi fieri, & purissima sibi offerri. Daniel vero cap. IX. Gabriels Angeli de Christo oraculum referens: *abolebit*, inquit, *sacrificium & munus*. Neque verbis tantum, sed & rebus ipsis satis significat Deus, non amplius probari sibi præscripta per Mosem sacrificia, cum jam per annos amplius mille sexcentos patiatur Judæos esse sine Templo, sine altari, sine certo generum censu, unde constare possit, qui sint, qui sint quibus sacra facere fas sit. Quod de sacrificiorum lege ostendimus idem ostendamus & de ea, qua ciborum certa genera interdicuntur. Constat ergo, post magnum diluvium, Noæ, ejusque posteris à Deo jus datum quolibet victu utendi, quod jus proinde non ad Iaphetum tantum, & Chamum, sed & ad Semum, ejusque posteros Abrahamum, Isaacum, Iacobum transiit. Sed cum postea populus in Ægypto pravis superstitionibus ejus gentis imbutus esset, tum primum Deus quædam animantium genera edi vetuit, seu quod illa po-

Item ciborum discrimen.

tissimum

tissimum, Ægyptii diis suis offerrent & ex illis aruspitium facerent, seu quod in lege illa umbratica certis animantium generibus certa hominum vitia notarentur. Non esse præcepta hæc universalia, apparet exemplo ejus, quod constitutum est de carne bestiæ fato suo mortuæ Deuteronomii XIV. ut Israëlitis quidem ea vesci non liceret, incolis autem liceret, quos quidem incolas Iudæi omnibus officiis tanquam Deo commendatos, prosequi jubentur. Veteres quoque Hebræorum magistri aperte tradiderunt, Messiæ temporibus cessaturam legem de cibis vetitis, & suillam non minus puram fore, quam bubulam. Et certe cum ex omnibus populis unum sibi colligere Deus voluit, æquius fuit ut libertatem, quam ut servitutem in rebus talibus communem faceret. Sequitur inspectio festorum dierum. Hi universim omnes instituti sunt in memoriam beneficii à Deo accepti, cum ex Ægyptiaca calamitate liberarentur, atque deinde deducerentur in terram promissam. Iam verò propheta Ieremias XVI & XXIII capite ait, tempus venturum, quo nova, multoque majora beneficia, istius beneficii memoriam ita obscurent,

ut

ut ejus vix ulla mentio ſit futura. Tum vero, quod modo de ſacrificiis dicebamus, etiam de feſtis diebus verum eſt, iis quoque confidere populum cœpiſſe, tanquam his bene obſervatis non magni ducenda eſſent quæ de cætero peccarentur. Unde Ieremiæ cap. 1. Deus ait ſe calendas ipſorum, & dies feſtos faſtidire, & oneri tanto ſibi eſſe, ut vix queat ſuſtinere. De ſabbato ſpecialiter opponi ſolet, eſſe præceptum univerſale, & perpetuum; quippe non uni populo datum, ſed in ipſa mundi origine, Adamo omnium parenti. Reſpondeo, aſſentientibus Hebræorum doctiſſimis, duplex eſſe præceptum de ſabbato, præceptum recordandi Exod. xx. 8. & præceptum obſervandi Exod. xxxi. 31. Præceptum recordandi impletur religioſa memoria mundi conditi. Præceptum obſervandi ſitum eſt in exacta abſtinentia ab omni alio opere. Prius illud præceptum ab initio datum fuit; atque ei haud dubie paruerunt viri pii ante legem, Enoch, Noë, Abraham, Iſaac, Iacob; quorum quidem poſtremorum cum multæ peregrinationes legantur, nullum uſquam indicium eſt itineris ob Sabbatum intermiſſi, quod poſt exitum ex Ægypto perpetuo

petuo reperias. Nam postquam eductus ex Ægypto populus, & feliciter transgressus rubrum mare, primum diem securum egit sabbatum, eoque cecinit Deo epinicium, ex eo tempore imperata est exacta illa sabbati quies, cujus prima mentio est in collectione mannæ Exodi. xxxv. 2. Levit. xxiii. 3. Et hoc sensu causa legis de sabbato redditur liberatio ex Ægypto Deut. v. 15. 21. Et simul hac lege consultum est servis adversus dominorum duritiem nullam ipsis à laboribus respirationem indulgentium, ut dictis locis videre est. Verum est, hac lege obstrictos fuisse etiam incolas, quia scilicet una debebat esse totius populi quiescentis facies. Cæterùm aliis populis non datam hanc exactæ quietis legem, vel inde apparet, quod multis in locis vocatur signum, atque etiam fœdus speciale inter Deum & Israëlitas, ut Exodi xxxi. 13. 16. Jam verò, quæ in memoriam exitus ab Ægypto instituta sunt, non esse talia, ut nunquam cessare debeant, supra jam ostendimus ex promisso majorum multo beneficiorum. Adde quod, si lex de quiete sabbati, fuisset ab initio lata, & eo sensu, ut tolli nunquam posset, sane prævaluisset illa lex in conflictu

aliarum

aliarum legum, quod nunc contra se habet; Nam circumcidi infantes recte in sabbato constat: sicut & stante Templo victimæ sabbatis non minus, quam diebus aliis, jugulabantur. Mutabilitatem hujus legis ipsi Hebræorum magistri ostendunt, cum aiunt ad imperium Prophetæ recte opus fieri sabbato, quod probant exemplo captæ Hierichontis, die sabbati, imperante Josua. Messiæ autem temporibus discrimen dierum sublatum iri non male eorundem nonnulli ostendunt ex Esaiæ loco LXVI. 23. ubi prædicitur, fore ut perpetuus sit Dei cultus à sabbato ad sabbatum, à novilunio ad novilunium. Veniamus ad circumcisionem, quæ sane Mose est antiquior, quippe Abrahamo imperata, ejusque posteris. Sed hoc ipsum præceptum inchoatio fuit fœderis per Mosem publicati. Sic enim dixisse Deus Abrahamo legitur Genes. cap. XVII. *Dabo tibi, & posteritati tuæ, terram, in qua peregrinatus egisti, terram, inquam, Cananæam in possessionem duraturam. Tu ergo fœdus meum serva, tu inquam & posteritas tua per sæcula. Hoc est fœdus inter me, & vos, vestramque posteritatem, ut circumcidatur omnis mas.* Atqui jam supra intelleximus

Circumcisionē quoque externam.

tellleximus

tellexinus in hujus fœderis locum successurum fœdus novum, & quidem commune populis omnibus, quam ob caussam cessare etiam debuit necessitas illa notæ discriminatricis. Est & hoc manifestum, in præcepto circumcisionis contineri mysticam quandam & excellentiorem significationem, quod ostendunt Prophetæ, cum jubent cor circumcidi, quo spectant Iesu præcepta omnia: quare & promissa circumcisioni addita simili modo necesse est ad majus aliquid referantur: nempe illud de possessione terrestri ad revelationem possessionis veræ æternæ, quæ nunquam apertius, quam per Iesum facta est; & de Abrahamo constituendo in patrem plurimarum gentium ad id tempus, quo non pauci aliquot populi, sed innumeri toto orbe diffusi, imitaturi essent illam adeo memoratam Abrahami in Deum fiduciam, quod profecto non nisi per Evangelium contigit. Mirum autem non est, umbras destinati operis auferri opere impleto. Dei vero gratiam huic signo adstrictam non esse, satis hinc discas quod non vetustiores tantum, sed & ipse Abrahamus adhuc incircumcisus Deo placuit, & toto tempore itineris per Arabum deserta

omissa ab Hebræis circumcisio fuit, Deo ob id nihil expostulante. Certe erat, cur magnas gratias agerent Iesu & ejus legatis Hebræi, quod gravi illo rituum onere per ipsum liberarentur, certique suæ libertatis fierent per dona ac miracula Mosi nihil cedentia. Sed tamen primi nostri dogmatis publicatores ne hoc quidem ab illis exegerunt, ut suam hanc felicitatem agnoscerent; sed si præcepta Iesu omnis honestatis plenissima susciperent, facile passi sunt eos in rebus mediis sequi, quem vellent vivendi modum; ita tamen ut alienigenis, quibus lex illa rituum nunquam data fuerat, ejus observandæ necessitatem non imponerent: quod vel unum satis est, ut evidenter ostendatur, inique à Iudæis rejecta Iesu dogmata, prætextu illo legis ritualis. Soluta hac objectione, quæ prope unica miraculis Iesu opponi solet, veniamus ad alia argumenta, quæ ad Iudæos convincendos sunt idonea. Constat inter nos, & ipsos, in Prophetarum vaticiniis supra multos, qui Hebræis divinitus contigerunt magnorum bonorum autores, unum multo cæteris excellentiorem promitti, quem nomine communi quidem, sed huic uni eximiè competente,

Et tamen in his quoque tolerandis faciles fuisse Apostolos Jesu.

Probatio adversus Iudæos ex eo, quod in confesso est promissum eximium Messiam.

te, Messiam vocant. Eum nos pridem venisse asserimus: illi venturum exspectant. Superest, ut de ea lite judicium quæramus in iis libris, quorum autoritatē pariter agnoscimus. Daniel, cui summæ pietatis testimonium Ezechiel perhibuit, neque nos decipere voluit, neq; deceptus est ab Angelo Gabriele. Is autem Angelo dictante cap. ix. conscriptū reliquit, post promulgatum edictum de instauranda urbe Hierosolymorum non elapsuros annos quingentos, quin adesset Messias. Atqui in hunc diē elapsi sunt ab eo tempore plus bis mille anni, nec adest is, quem Judæi exspectant: nec quenquam alium nominare possunt in quem id tempus quadret: in Iesum autē, tam bene convenit, ut magister Hebræus Nehumias, qui annis quinquaginta eum præcessit, aperte jam tum dixerit, non posse ultra eos quinquaginta annos protrahi tempus Messiæ a Daniele significatū. Cū hac tēporis nota congruit altera, quam supra attigimus, de imperio in omnes nationes dando divinitus, postquā Seleuci & Lagi posteritas regnare desiisset, quarū posterior in Cleopatra desiit, non multo antequam Jesus nasceretur. Tertia nota est dicto cap. ix. apud Danielem, quod post Messiæ adventum ex-

Ostenditur eum jam venisse ex præsignificatione tēporis.

ſcindenda eſſet urbs Hieroſolyma, quod de excidio urbis vaticinium ipſe Joſephus ad ſuam refert ætatem: unde ſequitur, tempus Meſſiæ adventui præſtitutum jam tum præteriiſſe. Eodem pertinet quod apud Aggæum cap. II. Deus Zorobabelem Ethnarcham, & Jeſum Joſedecim Pontificem Maximum mœſtos, quod viderent excitatum à ſe templum non reſpondere magnitudini prioris templi, ſolatur hoc promiſſo, futurum ut major honos iſti Templo, quam priori, contingeret; quod profecto neque de mole operis, neque de materia, neque de arte, neque de ornatu dici poſſe hiſtoria horum temporum in ſacris literis, & apud Joſephum, collata cum ea, quæ eſt de templo Salomonis, indubitatum facit. Adde quod Hebræorum magiſtri annotant duas maximas dotes defuiſſe Templo poſteriori quæ priori adfuerant, conſpicuam quandam lucem divinæ majeſtatis indicem & divinum afflatum. Sed quo Templum hoc poſterius priori præſtitutum ſit, ibi quidem breviter oſtendit Deus, cum pacem ſuam, id eſt gratiam & benevolentiam, in eo templo ſe quaſi fœdere certo ſtabiliturum dicit: Latius autem exſequitur Malach. cap. III.

Ecce

Ecce missurus sum legatum meum, qui vias meas præparet. Brevi veniet in templum suum (vixit autem Malachias tempore ædificati templi posterioris) *Dominus ille, quem vos desideratis, internuntius ille fœderis, deliciæ vestræ.* Venire ergo debuit Messias stante Templo secundo, quo nomine apud Hebræos venit totum illud ævum à Zorobabele ad tempus Vespasiani, quia Herodis Magni temporibus Templum non ex ruinis resuscitatum fuit, sed paulatim per partes innovatum, qualis mutatio facit idem Templum appellari. Et sane tam constans apud Hebræos & vicinos fuit opinio, illis temporibus exspectandum Messiam, ut multi Herodem, alii Judam Gauloniten, alii alios, qui circa Jesu tempora vixerunt, pro Messia haberent. Sentiunt se premi his argumentis de Messiæ adventu Judæi: quæ ut eludant, nonnulli aiunt sua peccata in causa fuisse, quo minus promisso tempore adveniret. Ut omittam, in dictis vaticiniis definitum, non aliqua conditione suspensum decretum indicari: quomodo ob peccata differri adventus potuit, cum hoc quoque prædictum esset, ob plurima & maxima populi peccata urbem

(Cum solutione ad id quod dicitur, dilatum adventum ob peccata populi.)

urbem exscindendam paulo post Messiæ tempora? Adde quod Messias venturus erat hac quoque de causa, ut corruptissimo seculo medicinam faceret; simulque cum emendandæ vitæ regulis criminum veniam adferret, unde de ejus temporibus apud Zachariam dicitur cap. XIII. fore tunc fontem apertum domui Davidis, & Hierosolymitis omnibus, ac peccata abluenda: & apud ipsos Hebræos receptum est Messiam appellare isch copher, hoc est placatorem. Plane autem à ratione abhorret, dicere ob morbum aliquem dilatum id quod præcise ei morbo erat destinatum. De eo, quod dicimus, advenisse pridem in terras Messiam, ipse etiam sensus Judæos potest convincere. Promisit Deus fœdere per Mosem inito ipsis felicem possessionem terræ Palæstinæ, quamdiu vitam suam ad legis præscriptum componerent: Contra si adversus eam graviter delinquerent, exsilium, aliaque id genus mala ipsis minatus est. Quod si tamen, aliquo tempore pressi malis, & pœnitentia peccatorum ducti, ad obedientiam rediissent, se misericordia populi tactum iri, effecturumque, ut quamvis in ultimas mundi plagas dispersi redirent in patriam, ut videre est,

Itē ex statu præsenti Judæorum collato cum his quæ lex promittit.

est, tum alibi, tum Deuteronomii xxx. & Nehemiæ I. Atqui jam anni sunt mille & ultra quingentos, quod Iudæi patria carent, Templo carent, & si quando novum ædificare voluerunt, semper sunt impediti: etiam flammarum globis ad fundamenta erumpentibus cum operarum pernicie quod ab Ammiano Marcellino scriptore non Christiano proditum est. Cum olim populus gravissimis sceleribus se contaminasset, liberos passim sacrificasset Saturno, adulteria pro nihilo duceret, viduas & pupillos expilaret, insontem sanguinem magna copia funderet, quæ omnia illis Prophetæ exprobrant, passus est exsilium, sed non diutius annis septuaginta, atque interea non omisit Deus per Prophetas illos alloqui & solari spe reditus, indicato etiam ejus tempore. At nunc, ex quo semel ejecti patria sunt, manent contempti: nullus ad eos venit Propheta: nulla futuri reditus significatio: magistri ipsorum, quasi Spiritu vertiginis afflati, ad turpes fabulas, & ridicula dogmata delapsi sunt, quibus scatent libri Thalmudici, quos legem ore datam audent dicere, & cum iis, quæ Moses scripsit, conferre, aut iis præferre etiam.

Nam, quæ ibi leguntur de Dei fletu, quod urbem passus sit exscindi, de ejus quotidiana diligentia in legenda lege, de Behemotho & Leviathane, multisque rebus aliis, tam sunt absurda, ut etiam referre tædeat. Et tamen tanto tempore Iudæi, nec ad falsorum deorum cultus deflexerunt ut olim, nec cædibus se contaminant, nec de adulteriis accusantur: Deum vero & precibus, & jejuniis certant placare, nec exaudiuntur. Quæ cum ita se habeant, omnino ex duobus alterum statuendum est, aut fœdus illud per Mosem factum omnino esse abolitum, aut teneri Judæorum universitatem gravis alicujus peccati tot jam per secula durantis: quod quale sit ipsi dicant, aut si dicere non possunt, nobis credant, peccatum illud esse contemti Messiæ, qui ante advenerit, quam hæc mala ipsis contingere cœperunt. Et hæc quidem, ut diximus, ostendunt, venisse jam ante tot sæcula Messiam: addimus nos, non alium eum esse, quam Jesum. Nam quicunque alii pro Messia haberi se voluerunt, aut habiti sunt, nullam reliquerunt sectam, in qua ea opinio perseveraret. Nulli nunc aut Herodis, aut Iudæ Gaulonitæ, aut qui Adriani temporibus Messiam,

Probatur Jesus esse Messias ex his quæ de Messia prædicta fuerunt.

siam se dixit, & doctissimis quibusdam imposuit, Barchochebæ sectatores se profitentur. At Iesu qui nomen dent, ex quo ipse in terris fuit, in hunc diem fuerunt, suntque plurimi, nec in una regione, sed quam late hic orbis patet. Possem hic multa alia adferre olim de Messia prædicta aut credita, quæ in Iesu evenisse credimus, cum de aliis ne asseverentur quidem: quale est, quod ex Davidis fuit posteritate, quod ex virgine natus est, edocto ea de re cœlitus eo, qui virginem eam duxerat, cum ex alio prægnantem in matrimonio non fuerat retenturus, quod natus est Bethlehemi, quod dogma suum serere cœpit in Galilæa, quod omne genus morbos sanavit; cæcis visum, claudis gressum dedit: sed uno contentus sum, cujus effectus in hunc diem durat. Ex Davidis, Esaiæ, Zachariæ, Oseæ vaticiniis manifestissimum est, Messiam non tantum Judæorum, sed & aliarum gentium magistrum fore: per ipsum collapsuros cultus falsorum deorum, & ad unius Dei cultum perducendam ingentem multitudinem alienigenarum. Ante Iesu adventum sub falsis cultibus totus fere orbis jacebat: deinde paulatim evanescere illi

ceperunt,

cœperunt, nec singuli tantum homines, sed & populi & reges ad unius Dei cultum converti. Hæc non Iudæorum Rabbinis debentur, sed Iesu discipulis eorumque successoribus: ita populus Dei factus est, qui ante non erat, & impletum est, quod per Iacobum prædictum fuerat Gen. XLIX. antequam plane tolleretur civilis potestas à posteris Iudæ, venturum Silo; quem Chaldæus, & alii interpretes, Messiam exponunt, cui pariturae essent etiam exteræ gentes. Opponi hic à Iudæis solet, quædam de temporibus Messiæ prædicta esse, quæ non conspiciantur impleta: sed quæ adducunt obscura sunt, aut diversam recipiunt significationem, propter quæ non debent deseri ea, quæ sunt manifesta; qualia sunt sanctitas præceptorum Iesu, præmii excellentia, & in eo proponendo sermo perspicuus, quibus cum accedant miracula, sufficere hæc ad amplectendum ejus dogma debebant. Ad vaticinia, quæ libri clausi nomine nuncupari solent, recte intelligenda opus sæpe est Dei quibusdam auxiliis, quæ merito illis subtrahuntur, qui aperta negligunt. Loca autem, quæ objiciunt, varie exponi, ne ipsi quidem ignorant: & si

Solutio ejus quod dicuntur quædam non impleta.

cui

qui conferre libeat interpretes veteres, qui in Babylonico exſilio, aut alioqui circa Jeſu tempora exſtiterunt, cum his, qui ſcripſerunt, poſtquam Chriſtianorum nomen in odio apud Judæos eſſe cœpit, inveniet explicationes novas repertas partiū ſtudio, cū olim receptę eſſent aliæ quæ cum Chriſtianorū ſenſu ſatis conveniebāt. Multa in ſacris literis non ex proprietate verborū, ſed figura quadam eſſe intelligenda, ne ipſi quidem ignorant; ut cum Deus deſcendiſſe dicitur, cum ei os, aures, oculi, nares, tribuuntur. Quidni ergo hunc in modum explicemus & pleraque de Meſſiæ temporibus dicta? qualia ſunt, lupum cum agno, pardum cum hœdo, leonem cum pecore ſtabulaturum, luſurum cum anguibus infantem, montem Dei ſurrecturum ſupra montes alios, venturos eo alienigenas, ut ſacra faciant. Sunt quædam promiſſa, quæ ex antecedentibus, aut conſequentibus verbis, aut etiam ex ipſo ſenſu conditionem in ſe tacitam continent. Sic multa Hebræis promiſit Deus, ſi Meſſiam miſſum reciperent, eique parerent: quæ ſi non eveniunt, habent ipſi, quod ſibi imputent. Quædam vero etiam definite, & ſine conditione promiſſa,

si impleta nondum sunt, adhuc possunt exspectari. Constat enim etiam apud Judæos, tempus, sive regnum Messiæ, durare ad finem sæculorum. Offendit multos humilis Jesu fortuna: inique vero cum in sacris literis passim dicat Deus, erigi à se humiles, & superbos sterni. Jacob extra se nihil præter baculum ferens Iordanem transiit: rediit eodem maxima vi pecoris ditatus. Moses exsul, pauper, pecora pascebat, cum ei in rubo Deus apparuit populique sui ductum ei mandavit. David itidem gregem pascens ad regnum vocatur, multisque aliis exemplis talibus plena est sacra historia. De Messia vero legimus, fore eum lætum pauperibus nuntium, non clamorem excitaturum in publico, aut jurgiis usurum; sed acturum leniter, ita ut parcat arundini concussæ, & in ellychnio fumigante alat, quod restat caloris. Neque magis cætera ejus mala, & mors ipsa, invisum eum cuiquam facere debent. Nam sæpe à Deo permitti, ut pii ab impiis non vexentur modo, ut Lothus à Sodomæ civibus, sed interficiantur quoque, manifestum est exemplo Abelis parricidio enecti, Esaiæ dissecti, Macchabæorum fratrum cum matre ad mortem excru-

Et ad id quod opponitur de humili statu & morte Jesu.

excruciatorum. Ipsi Iudæi psalmum canunt LXXIX. in quo hæc verba sunt: *Dederunt servorum tuorum cadavera in cibum volucrium, reliquias eorum, quos tu ô Deus amas, bestiis: sanguinem eorum effuderunt in pomœrio Hierosolymorum: nec quisquam fuit, qui eos sepeliret*, & quæ sequuntur. Ipsum vero Messiam debuisse per ærumnas & mortem pervenire ad regnum suum, & ad potestatem summis bonis ornandi familiam suam; negare nemo poterit, qui ad ista Esaiæ verba capite LIII. animum volet attendere. *Quotusquisque credidit sermoni nostro, & vim Dei agnovit? Idque ideo, quia surrexit ille, Deo aspectante, tanquam tener surculus, tanquam herba ex solo arenoso: in vultu ejus nihil pulchri, nihil decori, nec si aspiceres, quicquam erat quod oblectaret; contemtui patebat, & inter homines erat velut abjectissimus, multos dolores, multas ægritudines expertus: omnes se ab eo avertebant: tanto erat despicatui, nulloque in pretio. Sed vere nostros ille morbos pertulit, nostra mala toleravit. Nos illum habuimus tanquam de cœlo tactum, à Deo ictum atque depressum: sed ob nostra peccata vulneratus*

est, attritus ob nostra crimina. Pœna quæ nobis salutem pareret ipsi imposita est: tumices ipsius dati sunt nobis pro remedio. Certe enim nos ut oves aberraveramus omnes huc atque illuc: ipsi Deus inflixit pœnam, quæ nostris criminibus debebatur: Et tamen cum opprimeretur & gravissime cruciaretur, vocem non emisit, sicut agnus mactandus, aut ovis quæ tondetur, silent muta. Post vincula, post judicium è medio sublatus est: sed rursus vitæ ejus durationem quis digne eloqui poterit? Nimirum ex hoc loco, in quo nos vivimus, ereptus est: sed hoc malum ei evenit ob populi mei scelera. Ad mortem usque & sepulturam datus est in manus potentium atque impiorum, cum tamen nemini fecisset injuriam, neque in sermone ejus deprehensus fuisset unquam dolus malus. Sed quanquam Deus eousque eum passus est conteri, doloribusque affici, tamen quia se constituit hostiam piacularem, videbit posteritatem, vitam aget durabilem, & quæ Deo sunt placita per ipsum feliciter curabuntur. Liberatum se à malo conspiciens, ait Deus, voluptate satiabitur, eo maxime, quod dogmate suo ipse justus servus meus multos absolvet, eo-

rum

rum crimina auferens. Dabo ei partem eximiam, ubi inter præliatores spolia dividentur, quia morti se dedidit, & sceleratis annumeratus est, cumque pœnas alienorum criminum ferret ipse, pro sontibus se constituit precatorem. Quis potest nominari, aut regum, aut prophetarum, in quem hæc congruant? Nemo sane. Quod autem recentiores Iudæi commenti sunt, agi hic de ipso populo Hebræo disperso in omnes gentes, ut suo exemplo ac sermone multos ubique proselytos faceret, is sensus primùm plurimis sacrarum literarum testimoniis repugnat, quæ clamant, Iudæis nihil mali accidisse, quod non ipsum, & insuper majora multo, suis factis essent promeriti. Deinde ipsa Propheticæ orationis series eam non fert interpretationem. Dicit enim sive Propheta, quod isti loco videtur convenientius, sive Deus: *hoc malum illi evenit ob populi mei scelera.* Populus autem Esaiæ, aut etiam populus Dei peculiaris est populus Hebraicus. Quare is, qui tam gravia perpessus ab Esaia dicitur, non potest idem populus esse. Melius antiqui Hebræorum magistri fatebantur hæc de Messia dici; quod cum viderent quidam

dam posteriorum, duos Messias commenti sunt, quorum alterum vocant Iosephi filium, qui mala multa & mortem cruentam pateretur; alterum Davidis filium, cui cuncta prospere succederent; cum multo facilius esset, & Prophetarum scriptis congruentius, unum agnoscere, qui per adversa & mortem ad regnum esset perventurus, quod nos de Iesu credimus, & verum esse res ipsa docet. Retinet multos à suscipienda Iesu disciplina præconcepta quædam opinio de virtute ac probitate majorum suorum, ac maxime sacerdotum, qui Iesum præjudicio damnarunt, & dogma ejus repudiarunt. Sed quales sæpe majores ipsorum fuerint, ne me sibi maledicere existiment, audiant ipsis verbis, & legis suæ, & Prophetarum à quibus sæpe appellantur incircumcisi auribus & corde, populus labiis & rituum apparatu Deum honorans, animo autem remotissimus. Majores ipsorum fuerunt, qui Iosephum fratrem suum parum absuit quin interficerent, re autem ipsa in servitutem vendiderunt. Majores ipsorum & illi, qui Mosem perpetuis seditionibus ad vitæ tædium egerunt, ducem suum ac liberatorem, cui terra, mare, aër, obediebant:

Et quasi viri probi fuerint, qui eum morti tradiderunt.

qui

qui panem cælitus missum fastidierunt, qui velut de summa penuria conquesti sunt, cum aves comestas adhuc ructarent. Majores ipsorum fuerunt, qui Davide tanto ac tam bono rege deserto, secuti sunt rebellem filium. Majores ipsorum fuerunt, qui Zachariam, Iojadæ filium, trucidarunt in loco sanctissimo, victimam crudelitatis suæ facientes ipsum sacerdotem. Iam vero Pontifices quod attinet tales fuerunt, qui Ieremiæ falso crimine mortem machinati sunt, & perfecissent, nisi procerum quorundam obstetisset auctoritas: extorserunt tamen, ut captivus haberetur ad ipsum usque momentum captæ urbis. Si quis putet, meliores fuisse eos, qui Iesu temporibus vixerunt, eum ab hoc errore liberare Iosephus poterit, qui atrocissima eorum facinora describit, & pœnas graviores omnibus unquam auditis, & tamen, ut ipse censet infra meritum. Neque de Synedrio melius existimandum; præsertim cum eo tempore Senatores non veteri more cooptari manibus impositis, sed ex potentium nutu legi solerent, ut & Pontifices, non jam perpetua, sed annali & sæpe empta dignitate. Non mirari ergo debemus, si homines arrogantia

tumidi, ambitione & avaritia insatiabiles, in furorem acti sunt conspecto homine, qui sanctissima præcepta adferens vitam ipsis suam ipsa diversitate exprobrabat. Nec aliud illi crimini datum, quam quod olim optimo cuique. Sic Michæas ille, qui Iosaphati tempore vixit, in custodiam datus est, quod intrepide verum contra quadringentos falsos Prophetas asseruisset. Eliæ Achabus objecit, plane ut Iesu sacerdotes, ipsum esse, qui pacem Israëlis turbaret. Ieremiæ quoque crimini datum. id quod Iesu, vaticinatio adversus templum. Addendum hic, quod Magistri Hebræorum veteres scriptum reliquerunt, temporibus Messiæ homines fore canina impudentia, asinina contumacia, ferina crudelitate. Deus ipse, qui, quales Iudæi plerique exstituri essent Messiæ tempore, multo ante præviderat, futurum dixerat, ut qui populus suus non fuisset, in populum assumeretur, ex Iudæorum autem urbibus ac vicis singulis vix unus, & alter irent ad sacrum montem: sed quod ad illorum numerum deesset, id expleturos extraneos: item Messiam Hebræis in ruinam fore: sed lapidem hunc rejectum ab ædificio præfectis potissimo loco positum iri ad coagmen-

coagmentationem operis. Restat, ut duabus accusationibus respondeamus, quibus Iudæi & dogma, & cultum Christianorum, impetunt. Prius est, quod plures à nobis Deos aiunt coli. Sed hoc nihil est, nisi in odium contorta alieni dogmatis explicatio. Quid enim est, cur magis id Christianis objiciatur quam Philoni Iudæo, qui sæpe tria in Deo statuit, & Dei rationem sive sermonem vocat Dei nomen, mundi opificem, neque ingenitum, ut est Deus Pater omnium, neque ita genitum ut sunt homines? quem & Angelum sive legatum universum hoc curantem & ipse Philo, & Moses Nehemanni filius appellat: aut Cabalistis, qui Deum distinguunt in tria lumina, & quidem nonnulli iisdem, quibus Christiani nominibus, patris, filii sive verbi, & spiritus sancti. Et ut id sumam, quod apud omnes Hebræos maxime confessum est, spiritus ille, quo agitati sunt Prophetæ, non est aliquid creatum, & tamen distinguitur à mittente: quomodo & illud, quod Schecina vulgo vocant: Iam vero in Messia habitaturam eam vim divinam, quam sapientiam vocant, plurimi Hebræorum tradiderunt, unde Chaldæo Paraphrastæ Messias

Responsum ad objectionem, plures Deos à Christianis coli.

Dei verbum dicitur: ſicut & auguſto illo Dei, itemque Domini nomine, Meſſias appellatur apud Davidem, Eſaiam, & alios. Æque parata reſponſio eſt ad alterum, quod objiciunt nobis nos ſcilicet cultum Deo debitum impartiri naturæ à Deo conditæ. Dicimus enim, à nobis Meſſiæ non alium honorem, aliumve cultum exhiberi, quam exigunt Pſalmus II. & Pſalmus CX. quorum illum in Davide rudi modo impletum, ſed excellentius ad Meſſiam pertinere etiam David Kimchi, magnus Chriſtianorum adverſator agnoſcit; poſterior vero de alio, quam de Meſſia exponi non poteſt. Nam quæ recentiores Iudæi alii de Abrahamo comminiſcuntur, alii de Davide, alii de Ezechia, frivola ſunt. Pſalmus ipſe Davidis eſt, ut docet Hebræa inſcriptio. Quod ergo David Domino ſuo dictum dicit, id nec Davidi ipſi, nec Ezechiæ, qui inter poſteros Davidis fuit Davide nulla re excellentior, aptari poteſt. Abrahamus autem ſacerdotium aliquod eximium non habuit, imo Melchiſedecus ei tanquam ſe minori bene precatus eſt. Sed & hoc, & quod additur de ſceptro ex Sione exituro & perventuro in oras ultimas, plane in Meſſiam competit,

Et humanam naturam adorari.

competit, ut loci similes de Messia haud dubie agentes patefaciunt: nec aliter acceperunt vetustiores Hebræi & Paraphrastæ. Proprie autem Jesum Nazarenum esse, in quo hæc impleta sint, possem vel solis ipsius discipulis id affirmantibus credere ob summam eorum probitatem; sicut & Judæi Mosi credunt de iis, quæ sine teste alio, à Deo sibi tradita dixit. Sed adsunt præter hoc plurima & validissima argumenta summæ illius potestatis, quam obtinere Jesum dicimus: conspectus ipse vitæ redditus à multis: conspectus in cœlum avehi: tum vero dæmones ejecti, morbique sanati solo ipsius nomine, & linguarum dona data discipulis, quæ regni sui signa Jesus ipse promiserat. His adde, quod sceptrum ejus, id est sermo Evangelii ex Sione profectus, nulla humana ope, sola divina vi ad ultimos terrarum fines pervasit, populosque & reges sibi subegit, plane ut Psalmi prædixerant. Judæi cabalistæ inter Deum & homines medium statuunt Enochi quendam filium, nullo tantæ potestatis indicio. Quanto nos justius illum, qui tanta dedit sui documenta? Neque ad Dei Patris imminutionem id pertinet, à quo venit hæc po-

Absolutio hujus partis cum precibus pro Iudæis.

testas Jesu, & ad quem reditura est, & cujus honori illa inservit. Subtilius ista rimari non hujus est operis, neque de his egissemus, nisi ut pateret, nihil esse in Christiano dogmate, aut impium, aut absurdum, quod obtendere quis possit, quo minus religionem tantis prodigiis ornatam, tam honesta præcipientem, tam eximia pollicentem, amplecti possit. Nam eam qui sit amplexus, is jam de specialibus quæstionibus consulere debet libros illos, quibus religionis Christianæ dogmata contineri supra ostendimus. Quod ut fiat, oratur Deus, ut Judæorum mentem sua luce collustret, & efficaces reddat preces, quas ipse Christus jam in cruce pendens pro illis fudit.

HUGO

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER VI.

SExtus liber Mahumetistis oppositus præfationis vice Dei judicia adversus Christianos ad ipsam usque Mahumetismi originem deducit: quomodo scilicet vera illa atque simplex pietas, quæ inter Christianos gravissime vexatos oppressosque floruerat, paulatim refrigescere cœperit, ex quo per Constantinum, & sequentes Imperatores, effectum est, ut ea professio non tuta tantum, sed & honorata esset, mundo velut intruso in Ecclesiam: principes primum Christianos nullum fecisse bellandi modum etiã cum pace frui liceret: Episcopos acerrime inter se certasse de summis sedibus: ac sicut olim arbori vitæ prælata arbor scientiæ

Refutatio Mahumetismi, origo ejus.

maxima dederat mala, ita tunc quoque curiosam eruditionem pietati antehabitam, & ex religione artem factam: cui deinde consequens fuerit, ut ad exemplum eorum, qui turrim Babylonicam ædificabant affectatio temeraria rerum sublimium dissonas locutiones & discordiam pareret: quibus plebs conspectis, sæpe nescia quo se verteret, culpam in sacras literas rejecit, & eas tanquam venenatas cœpit fugere. Religio autem passim non in mentis puritate, sed quasi reducto Iudaismo in ritibus collocari cœpit: & in iis, quæ corporis magis exercitationem, quam animi emendationem in se continent, itemque in studio flagrante semel electarum partium: tandemque evenit, ut ubique multi essent Christiani nomine, re paucissimi. Non dissimulavit Deus hæc populi sui vitia: quin ex ultimo Scythiæ ac Germaniæ recessu immensa agmina, quasi diluvio, effudit in orbem Christianum: & cum datæ ab his strages maximæ non satis profecissent ad corrigendos superstites, justo Dei permissu in Arabia Mahumetes novam sevit religionem, pugnantem eam directa fronte cum Christiana religione, sed quæ verbis

verbis quodammodo exprimeret vitam magnæ partis Christianorum. Accepta hæc religio primum à Saracenis, qui ab Heraclio imperatore defecerant: quorum armis brevi subacta Arabia, Syria, Palæstina, Ægyptus, Persis, post infessa Africa, & trans mare etiam Hispania. Sed Saracenorum potentiam tum alii, tum Turcæ maxime exceperunt, gens & ipsa pugnacissima, quæ post longa adversum Saracenos certamina, in fœdus invitata facile suscepit religionem suis moribus congruentem, imperiique majestatem in se transtulit. Captæ Asiæ Græciæque urbes, & promota armorum felicitate in Hungariam Germaniæque fines deventum est. Hæc religio plane ad fundendum sanguinem facta multum ritibus gaudet, credique sibi vult nulla inquirendi libertate, unde & librorum, quos sanctos habet, lectio plebi interdicta est. Quod ipsum statim manifestum est iniquitatis. Merito enim suspecta merx est, quæ hac lege obtruditur, ne inspici possit. Verum quidem est, non æqualem esse omnibus ad omnia cognoscenda perspicaciam, multos arrogantiâ, alios affectibus, consuetudine nonnullos in falsum abripi: sed ut via ad

Eversio fundamēti Mahumetistarum, de non inquirendo in religionē.

ad æternam salutem cognosci nequeat ab his, qui nullo commodi aut honoris respectu eam quærunt, se suaque omnia Deo subjicientes, & eum pro auxilio orantes; bonitas divina vetat credi. Et sane cum judicandi vim Deus inseruerit humanæ menti, nulla pars veri dignior est, in quam ea impendatur, quam illa quæ ignorari sine amittendæ salutis æternæ periculo non potest. Mosem à Deo missum, item Jesum, & viros sanctos fuisse, qui Jesu disciplinam primi propagarunt, Mahumetes ejusque sectatores fatentur. At in Alcorano lege Mahumetis multa narrantur plane contra quam à Mose & ab Iesu discipulis sunt prodita. Ut ex multis unum sumamus exemplum, Iesum in cruce mortuum, intra tertium diem in vitam redisse, conspectumque à multis omnes Apostoli, discipulique Iesu maximo consensu testantur. Contra docet Mahumetes, Iesum clam subductum fuisse in cœlum, cruci autem affixum fuisse quoddam ejus simulacrum ac proinde non mortuum Iesum, sed deceptos Iudæorum oculos. Hæc objectio evadi non potest, nisi dicat Mahumetes, quod & dicat, libros tum Mosis, tum discipulorum

Probatio adversus Mahumetistas, ex libris sacris Hebræorum, & Christianorum: eosque non esse corruptos.

rum

rum Iesu, non quales fuerant mansisse, sed corruptos esse. Sed hoc commentum jam supra à nobis libro tertio refutatum est. Certe si quis Alcoranum corruptum diceret, negarent hoc Mahumetistæ, idque sufficere dicerent adversus non probantes: at ipsi ultro adferre pro integritate sui libri ea argumenta non possent, quæ nos afferimus, de sparsis statim exemplis per orbem terrarum, & quidem, non ut Alcorani, uno sermone, custoditisque fide tot sectarum tam discrepantium circa cætera. Persuadent sibi Mahumetistæ, Iohannis capite XIV. ubi de Paracleto mittendo agitur, exstitisse aliquid scriptum de Mahumete, quod Christiani deleverint. Sed hic ab ipsis libet quærere, hanc scripturæ mutationem velintne factam post Mahumetis adventum, an antea. Post Mahumetis adventum fieri plane non potuit, cum jam eo tempore exstarent toto orbe plurima, non Græca tantum, sed Syriaca, Arabica, & in dissitis ab Arabia partibus, Æthiopica, & Latina exemplaria non unius versionis: hæc autem omnia eo in loco consentiunt, nulla scripturæ varietate. Ante Mahumetis adventum nulla fuit mutandi

causa:

causa: nemo enim scire poterat, quid docturus esset Mahumetes. Imo si Mahumetis dogma nihil haberet Iesu dogmati contrarium, non magis difficiles fuissent Christiani in libris ejus recipiendis, quam in libris Mosis & Prophetarum Hebræorum fuerunt. Ponamus utrimque nihil scriptum fuisse, aut de Iesu dogmate, aut de Mahumetis. Doceret æquitas; pro Iesu dogmate habendum, in quod Christiani omnes; pro Mahumetis, in quod Mahumetistæ consentirent. Conferamus jam utriusque dogmatis adjuncta atque affectiones, ut videamus, utrum utri præferendum sit: ac primum de auctoribus videamus. Iesus Mahumetis ipsius confessione erat Messias ille in lege & Prophetis promissus: ab ipso Mahumete vocatur Dei verbum, mens, sapientia: dicitur eidem nullum ex hominibus patrem habuisse. Mahumetes solito naturæ ordine genitus etiam à suis creditur. Iesus vitæ semper immaculatæ, cui nihil objici posset: Mahumetes diu raptor, mulierosus semper. Iesus in cœlum evectus, fatente Mahumete: Mahumetes in sepulchro detinetur. Uter potius sequendus sit, quis non videat? Accedant u-

Ex comparatione Mahumetis cum Christo.

triusque facta. Jesus visum cæcis, claudis gressum, ægrotis sanitatem dedit, imo fatente Mahumete, etiam vitam mortuis. Mahumetes se missum ait, non cum miraculis, sed cum armis. Secuti tamen sunt, qui ei & miracula attribuerunt, at qualia? Nempe quæ aut arte humana facile possunt effecta reddi, ut de columba ad aurem advolante: aut quorum nulli sunt testes, ut de camelo noctu ei locuto: aut quæ sui absurditate refelluntur, ut de magna Lunæ parte in manicam ipsius delapsa, & ab ipso remissa ad reddendam sideri rotunditatem. Quis non dicat in causa dubia, ei legi standum, quæ certiora pro se habet divinæ approbationis testimonia? Videamus & eos, qui hanc & illam legem primi susceperunt. Qui Jesum legem amplexi sunt, viri erant Dei timentes, vitæ simplicis: convenit autem Deo, ut tales neque sermonum præstigiis, neque specie prodigiorum decipi patiatur. At qui Mahumetismum primi susceperunt, prædones erant, homines ab humanitate ac pietate alieni. Sequitur ut modum ostendamus, quo religio utraque propagata est. De Christiana aliquoties jam diximus, incrementa ejus esse ex miraculis, non Christi tantum,

Eorum qui primi utrãque religionem receperunt.

Modorum, quibus lex utraque propagata est.

tantum, sed & discipulorum, & qui eis successerunt, tum vero ex ipsa malorum & suppliciorum patientia. At Mahumetismi doctores nulla ediderunt miracula, nullas graves ærumnas, ac dura mortium genera ob eam professionem pertulerunt. Sed religio illa, quo arma eunt, sequitur, armorum accessio est; nec aliud ipsi argumentum pro ea magistri adferunt, quam bellorum successum, & imperii magnitudinem, quibus nihil ad hanc rem fallacius. Paganica sacra ipsi improbant. Et tamen scimus, quantæ fuerint Persarum, Macedonum, Romanorum victoriæ, quam late patuerint eorum imperia. Neque Mahumetistis semper prosperi bellorum eventus. Notæ clades, quas plurimis in locis terra marique acceperunt; tota Hispania pulsi sunt. Non potest res, quæ vices tam incertas habet, quæque bonis ac malis communis esse potest, nota esse certa veræ religionis, eoque minus, quod arma eorum injusta sunt, cum sæpe ea moveant adversus populos sibi non molestos, nulla injuria cognitos, ita ut nihil armis obtendere possint, nisi solam religionem; quod maxime est irreligiosum. Nam cultus Dei nullus est, nisi ab animo volente

volente procedat. Voluntas autem docendo & suadendo elicitur, non minis, non vi. Coactus qui credit, non credit, sed credere se simulat, ut malum vitet. Qui mali sensu aut metu extorquere assensum vult, eo ipso ostendit, se argumentis diffidere. Rursus autem hunc ipsum obtentum religionis ipsi destruunt, cum subactos sub imperium patiantur uti, qua velint, religione, imo & palam agnoscant interdum, Christianos in sua lege servari posse. Contendamus inter se & præcepta. Hinc patientia præcipitur, imo & benignitas in male volentes: inde ultio. Hinc perpetua matrimonii fides, morum mutua toleratione: inde discedendi licentia: hic maritus, quod ab uxore exigit, præstat ipse, & affigendum uni amorem exemplo suo docet: ibi aliæ super alias mulieres, nova semper libidinum irritamenta. Hic intus ad animum revocata religio, ut eo bene culto fructus exserat humano generi utiles: ibi eadem in circumcisione, aliisque rebus per se mediis vim suam prope totam consumit: Hic temperatus ciborum vinique usus permittitur: ibi vetitum sue vesci, bibere vinum, quod tamen magnum Dei munus est ad animi

Præceptorum inter se.

&

& corporis bona cum modo sumptum. Et ante quidem legem perfectissimam, qualis est Christi rudimenta quasi puerilia præcessisse non mirum est: post eam vero publicatam redire ad figuras præposterum. Neque ulla potest causa adferri, cur post Christianam religionem longe optimam, aliam decuerit proferri.

Solutio ejus quod objiciunt Mahumetistæ de Dei filio.

Offendi se aiunt Mahumetistæ, quod Deo filium demus, cum uxore non utatur; quasi filii vox in Deo non possit diviniorem habere significationem. At ipse Mahumetes multa Deo asscribit non minus indigna, quam si uxorem habere diceretur: puta manum ipsi frigidam esse, idque se tactu expertum: gestari in sella, & his similia. Nos vero cum Jesum Dei filium dicimus, hoc significamus, quod ipse cum eum verbum Dei dicit: verbum enim ex mente sua quodam modo gignitur: adde jam, quod ex virgine, sola Dei opera vim paternam supplente natus est, quod in cœlum evectus Dei potestate, quæ & ipsa Mahumeti confessa ostendunt Jesum singulari quodam jure Dei filium appellari posse, & debere.

Absurda plurima in libris Mahumeticis.

At contra in scriptis Mahumeticis quam multa sint à veritate historiæ aliena, quam multa plane ridicula, longum foret

eloqui.

eloqui. Talis est fabula de pulchra muliere, quæ ab Angelis vino captis sollenne didicerit carmen, quo in cœlum ascendi, & ex eo descendi solet: quæ cum ascendisset in multam cœli altitudinem, deprehensam à Deo, ibique fixam atque eam esse stellam Veneris. Talis illa de mure in nave Noæ nato ex elephanti stercore: contra autem fele ex leonis halitu. Atque illa maxime de morte in arietem commutanda, qui medio inter cœlum & inferos spatio sit stabulaturus: & de epulis in vita altera excernendis per sudorem, deque mulierũ gregibus cuique assignandis ad concubitus voluptates: quæ profecto talia sunt omnia, ut oporteat culpa sua esse in stuporem datos, qui istis fidem habent, præsertim cum Evangelii lux ipsos circumfulgeat. Hac ultima disputatione absoluta, sequitur peroratio, non jam ad extraneos, sed ad omnis generis ac nominis Christianos: summatim monstrans eorum usum, quæ dicta sunt hactenus, ut & quæ recta sunt fiant, & quæ prava vitentur. Primum ut puras manus elevent ad Deum illum, qui omnia conspicua atque inconspicua fecit ex nihilo: cum certa fiducia eum curam nostri gerere, cum, nisi ejus permissu, ne

Peroratio ad Christianos qui ex occasione antedictorum officii sui admonentur.

passer quidem cadat: ac ne eos timeant, qui tantum corpori nocere possunt, præ eo, cui & in corpus, & in animum, æquale jus est. Confidant non Deo tantum Patri, sed & Iesu: quando in terris aliud nomen non est, quod nos salvos præstet: quod recte facturos, si cogitaverint, non qui illum Patrem, hunc Dominum voce nuncupant, æternum victuros, sed qui ex eorum voluntate, vitam componunt. Monentur deinde sanctum illud dogma Christi, ut pretiosissimum thesaurum, sollicite custodire: atque eam ob rem etiam sæpe legere sacra scripta, quibus nemo possit decipi, nisi qui prius se ipse deceperit. Nam & fideliores fuisse eorum scriptores, & afflatus divini pleniores, quam ut necessaria veritate nos fraudare vellent, eamve nube aliqua obtegere: sed adferendum animum paratum obsequio: id si fiat, nihil eorum nos fugiturum, quæ credi, sperari, aut fieri a nobis debent: atque eo modo ali & excitari in nobis illum Spiritum, qui futuræ felicitatis arrhabo est datus. Absterrentur præterea ab imitatione Paganorum: primùm in cultu falsorum Deorum, qui nihil sunt, nisi vana nomina, quibus mali

dæmones

dæmones utuntur, ut nos à veri Dei cultu avertant: quare non posse nos eorum sacris participare, ita, ut simul & Christi sacrificium nobis prosit: secundo in vivendi modo licentioso, nec aliam habente legem, quam a cupiditate, dictatam, unde Christianos longissime abesse oporteat, qui non tantum Paganis præstare multum debeant, sed & Judæorum legisperitis & Pharisæis, quorum justitia in externis quibusdam factis consistens non sufficit, ut ad cæleste regnum perveniatur. Nullo nunc in pretio esse circumcisionem manu factam, sed alteram internam cordis, observationem mandatorum Dei novum opificium, fiduciam in diligendo efficacem; unde agnoscantur veri Israëlitæ, mystici Judæi, hoc est Dei laudatores. Ciborum discrimina, sabbata, dies festos, umbras esse rerum, quæ in Christo & Christianis exiftant. Ex occasione Mahumetismi hæc adferuntur monita, prædictum à Domino Jesu, venturos quosdam post sua tempora, qui à Deo se missos mentirentur; sed etiamsi Angelus de cœlo veniret, non recipiendum esse dogma aliud, quam illud Christi, tantis testimoniis probatum. Quippe olim quidem Deum multis va-

riisque modis allocutum pios, qui fuerunt: postremo autem voluisse eum nos compellare per filium suum, rerum omnium dominum, splendoris paterni effulgentiam, substantiæ ejus expressam imaginem, per quem condita sunt, quæ fuerunt, aut erunt, qui suo imperio agit ac fert omnia, & expiatis peccatis nostris ad dextram Dei subsatus. dignitatem supra Angelos consecutus est: quo proinde legis auctore, nihil potest exspectari magnificentius. Revocatur etiam eadem occasione ipsis in memoriam arma Christi militibus assignata, non esse qualibus Mahumetes nititur, sed Spiritus propria, apta expugnandis munitionibus, quæ se adversus Dei cognitionem erigunt: pro scuto fiduciam, quæ tela ignita diaboli repellat: pro lorica justitiam sive rectitudinem vitæ; pro galea, quæ quod infirmissimum est tegat spem æternæ salutis: pro ense vero tradita divinitus verba, penitissimas animi partes penetrantia. Sequitur post hæc exhortatio ad mutuam concordiam, quam Christus suis abiens tam serio commendavit: non multos inter nos esse doctores debere, sed unum Jesum Christum: omnes Christianos in idem nomen baptizatos:

quare

quare non debere inter ipsos sectas esse & scissuras, quibus ut remedium tandem adhibeatur aliquod, suggeruntur dicta illa Apostolica, sapiendum temperanter, pro modo cognitionis, quam cuique Deus admensus est: si qui minus omnia intelligunt, eorum ferendam imbecillitatem, ut placide ac sine jurgiis nobiscum coalescant: si qui intelligentia præstant cæteris, par esse, ut & studio erga cæteros excellant: hos vero, qui aliter aliqua in parte sentiunt, exspectandos donec & ipsis Deus veritatem latentem aperiat: interim, de quibus constat, retinenda, & opere implenda. Nunc ex parte sciri: venturum illud ævum, quo omnia certissima cognoscenda sint. Etiam hoc rogantur singuli, ne inutile detineant talentum sibi concreditum: sed omnem impendant operam, ut alios Christo acquirant: quam ad rem non tantum adhibendos rectos salutaresque sermones, sed & emendatæ vitæ exemplum, ut ex servis de bonitate Domini, & ex actionibus de legis puritate judicium fiat. Postremo loco reversa, unde exierat, ad lectores populares oratio obsecrat eos, si quid hic boni est, de eo agant Deo gratias: si quid minus placeat,
 rationem

rationem ut habeant, tum communis naturæ hominum ad multos errores pronæ, tum & loci ac temporis, quo opus hoc effusum verius, quam elaboratum est.

***

FINIS.

ANACEPHALÆOSIS EORUM, QUÆ SINGULIS QUIBUSQUE Libellis ab Auctore in hoc Opere de *Veritate religionis Christianæ*, tractantur.

LIB. I.

XVI. Et

LIB. II.

matis

LIB. III.

III,

LIB. IV.

LIB. V.

LIB. VI.

II. Ever-

FINIS.

[illegible]

ANNOTATIONES

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

HUGONIS GROTII

ANNOTATIONES

AD LIBROS

De

VERITATE

RELIGIONIS

CHRITIANÆ.

N

HUGONIS GROTII ANNOTATIONES AD LIBROS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIB. I.

pag. 16. lin. 18.

STRABO NOTAVIT.] Locus est libro XVII. ubi cum distinxisset opera φύσεως, *naturæ*, id est, *materiæ*, & προνοίας, id est, *divinæ providentiæ*, addit: ἀλλ' ἐπειδὴ τῇ γῇ περίκειται τὸ ὕδωρ, οὐκ ἔστι δ' ἔνυδρον ζῶον ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ χερσαῖον, καὶ ἐναέριον, καὶ πολλοῖς κοινωνικὸν φωτός, ἐποίησεν ἐξοχὰς ἐν τῇ γῇ πολλὰς καὶ εἰσοχάς,

σοχὰς, ὥστ' ἐν αἷς μὲν ἀπολαμβάνεσθαι τὸ σύμπαν ἢ καὶ τὸ πλέον ὕδωρ, ἀπόκρυπτον τὴν ὑπ' αὐτῷ γῆν· ἐν αἷς δ' ἐξέχειν τὴν γῆν ἀποκρύψασαν ἐφ' ἑαυτῇ τὸ ὕδωρ, πλὴν ὅσον χρήσιμον τῷ ἀνθρωπείῳ γένει καὶ τοῖς περὶ αὐτὸ ζώοις καὶ φυτοῖς. *Sed cùm circum terram situs sit aquæ naturalis, homo autem non sit animal aquaticum, sed partim terrestre, partim aëreum, multisque partibus lucis capax, fecit providentia multas in terrâ exstantias, depreßionesque, ut hæ quidem reciperent aquam aut plurimam ejus partem, quâ occultaretur quod sub ea est terræ: per illas verò attolleret se terra, ac sub se aquas occultaret, nisi quatenus eæ ipsa genere & quæ humano generi inserviunt, animalibus plantisque essent usui.* Observârunt hoc inter Hebræos Rabbi Iuda Levita, & Abenesdra, inter Christianos verò Chrysostomus de Statuis nono sermone.

VNDE *Mundum hominis causâ factum etiam* pag. 18.
Stoici colligebant.] Docet Cicero de Officiis lin. 5.
primo, & de Natura Deorum secundo.

MOTUS *autem siderum qui eccentrici, quique* lin. 15.
epicyclici dicuntur.] Tractat doctè hoc argu- & seq.
mentum Maimonides ductore dubitantium parte II. c. 24. Quòd si terram perpetuo moveri statuas, res sub aliis nominibus eodem redibit.

IN *domus speciem.*] aut navis aut bali- pag. 19.
stæ. lin. 3.

ARTIUM *progressus & incultæ olim terræ* lin. 12.
quæ habitari postea cœperunt.] Tertullianus ex & seq.
historiis hoc tractat libro de Anima sectione XXX. *Invenimus autem apud omnes commentarios etiam humanarum antiquitatum, paulatim humanum*

num genus exuberasse,&c. Et mox: *Ipse orbis in promptu est cultior in dies & instructior pristino.* Duo hæc argumenta Aristotelis sententiæ, quæ nunquam cœpisse vult genus humanum, auctoritatem apud historiarum peritos ademerunt, etiam apud Epicureos. Lucretius v.

Præterea si nulla fuit genitalis origo
Terrarum & cœli, semperque æterna fuere,
Cur supra bellum Trojanum & funera Troiæ,
Non alias alii quoque res cecinere Poëtæ?
Quò tot facta virûm toties cecidere: nec usquam
Æternis famæ monumentis insita florent?
Verum ut opinor, habet novitatem summa, recénsque
Natura est mundi, neque pridem exordia cepit.
Quare etiam quædam nunc artes expoliuntur,
Nunc etiam augescunt, nunc addita navigiis sunt
Multa, modo organici melicos pepere sonores.

& quæ ibi sequuntur plura. Virgilius Ecloga VI.

ut his exordia primis
Omnia, & ipse tener Mundi concreverit orbis.

idem Georgicon. I.

Vt varias usus meditando extunderet artes,
Paulatim & sulcis frumenti quæreret herbam,
Et silicis venis abstrusum excuderet ignem.
Tunc alnos primùm fluvii sensere cavatas:

Navita

Navita cum stellis numeros & nomina fecit,
Pleïadas, Hyadas, clarámque Lycaonis Arcton.
Tum laqueis captare feras & fallere visco
Inventum, & magnos canibus circumdare saltus:
Atque alius latum funda jam verberat amnem
Alta petens: pelagóque alius trahit humida lina:
Tum ferri rigor atque argutæ lamina serræ.
Nam primi cuneis scindebant fissile lignum:
Tum variæ venere artes.

Horatius lib. 1. Satyra III.

Cùm prorepserunt primis animalia terris.
Mutum & turpe pecus, glandem atque cubilia propter
Unguibus & pugnis, dein fustibus, atque ita porro
Pugnabant armis quæ post fabricaverat usus.
Donec verba, quibus voces sensúsque notarent.
Nomináque invenere: dehinc absistere bello,
Oppida cœperunt munire & ponere leges:
Ne quis fur esset, neu latro, neu quis adulter.

Plinius libro tertio Naturalis historiæ circa ini-

tium. *Quare sic accipi velim, ut sicubi vidua fama sua nomina, qualia fuere primordio ante ullas res gestas nuncupētur.* Idē robora Hercynia Mundo congenita dixit lib. XVI. Et in pleno cuncto mortaliū generi minorem indies fieri mensuram observatum ait Libro VII. Seneca apud Lactantium. *Nondum sunt mille anni ex quo initia sapientiæ nota sunt.* Tacitus Annalium III. *Vetustissimi mortalium nulla adhuc mala libidine, sine pretio, scelere, eóque sine pœna aut coërcionibus agebant: neq; præmiis Opus erat, cùm honesta suopte ingenio peterentur, & ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. At postquam exui æqualitas, & pro modestia ac pudore, ambitio & vis incedebat, provenere dominationes, multósque apud populos æternum mansere. Quidam statim, aut postquam regum pertæsum, leges maluerunt. Hæ primo rudibus hominum animis simplices erant.* Neque verò non aliis tantum, sed nec plenè sibi ipsi probavit Aristoteles illam suam, de hominum genere nunquam cœpto esse, ἀπόδειξιν. Hæsitanter enim compluribus in locis ea de re loquitur, ut notatum Mosi Maimonidæ ductoris dubitantium parte II. in præloquio Libri secundi de Cœlo capite primo ejus quod ipse hac in re ponit πίστιν persuasionem esse dicit, non autem dicit ἀπόδειξιν, demonstrationem. Est verò ejusdem Philosophi dictum libro III. de Anima cap. III. δόξῃ ἕπεται πίστις. *Opinionem sequitur persuasio.* Præcipuum autem ejus argumentum est ex absurdo contrariæ sententiæ. Ea autem ponebat non creatum cœlum & universum

versum, sed generatum, quod est ἀσύστατον. Libro XII. Metaphysicorum c. VIII. verisimile ait eandem artem sæpiùs inventam corruptámque. Libro autem III. capite ultimo de Generatione animantium sic loquitur. Διὸ καὶ περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων καὶ τετραπόδων γενέσεως ὑπολάβοι τις ἄν. εἰ γάρ ἐγίγνοντό ποτε γηγενεῖς, ὥσπερ φασί τινες, δυοῖν τρόπων γενέσθαι τὸν ἕτερον. ἢ γὰρ ὡς σκώληκος συνισταμένου τὸ πρῶτον, ἢ ἐξ ᾠῶν. *Quare & de hominum ac quadrupedum ortu non absurdè quis conjiciat, si olim ex terra editi sunt, id duorum modorum altero evenisse, aut ut verminculi primùm exsisterent, aut ut ex ovis ederentur.* Utrumque hunc modum cùm explicasset addit, ὅτι μὲν οὖν, εἴ περ ἦν τις ἀρχὴ τῆς γενέσεως πᾶσι τοῖς ζώοις, δῆλον εὔλογον δυοῖν τούτων εἶναι τὴν ἑτέραν, φανερόν. *Quare si quod initium exsistendi animalibus fuit, id altero de duobus istis modis contigisse manifestum est.* Idem Aristoteles Topicorum I. cap. IX. Ἔστι δὲ προβλήματα καὶ ὧν ἐναντίοι εἰσὶν οἱ συλλογισμοί (ἀπορίαν γὰρ ἔχει, πότερον οὕτως ἔχει ἢ οὐχ οὕτως, διὰ τὸ περὶ ἀμφοτέρων εἶναι λόγους πιθανούς) καὶ περὶ ὧν λόγον μὴ ἔχομεν, ὄντων μεγάλων, χαλεπὸν οἰόμενοι εἶναι τὸ διὰ τί ἀποδοῦναι, οἷον πότερον ὁ κόσμος ἀΐδιος ἢ οὔ. καὶ γὰρ τὰ τοιαῦτα ζητήσειεν ἄν τις. *Quæstiones sunt de quibus & in alteram partem est ratiocinari; ubi nempe disputari potest, res sic se habeat, an aliter, quia in utramque partem argumenta sunt probabilia. Tum etiam de quibus certi aliquid non habemus, quia cum res ipsæ sint graves, causas cur sic vel sic se res habere pro certo habeatur, nō invenimus: ut an ab æterno sit Mundus,*

dus, an non: nam talia ſolent venire in diſputationem. De eadem re idem differens libro 1. de cœlo cap. 10. ἅμα δὲ μᾶλλον ἂν εἴη πιστὰ τὰ μέλλοντα λεχθήσεσθαι, προακηκοόσι τὰ τῶν ἀμφισβητούντων λόγων δικαιώματα. *Sic & credibiliora erunt quæ dicentur, ſi prius diſputantium momenta rectè expenderimus.* Merito igitur Tatianus ubi cauſas adſert cur ſacris Scripturis credat . . etiam hanc non tacuit, τὸ τοῦ παντὸς ποιήσεως τὸ εὐκατάληπτον, comprehenſu facile illud quod tradunt de Univerſi hujus fabricatione. Sume de Platone Mundi originem fuiſſe aliquam, ab Ariſtotele non eſſe genitum, & habebis ipſam Judæorum Chriſtianorúmq; ſententiam.

UBI DEO *viſum eſt mutare imperia.*] Lucretius ipſe.

Vſque adeo res humanas vis abdita quædam
Obterit.

APUD *Sinenſes Namcaa.*] Suo jure nominari hic poſcit Peruani imperii inchoator Mancacaputus.

IN *hunc diem perdurat.*] Hecatæus de Judæis, qui ante Alexandri tempora fuere. Τοιγαροῦν καὶ κακῶς ἀκούοντες ὑπὸ τῶν ἀστυγειτόνων καὶ τῶν εἰσαφικνουμένων πάντων, καὶ προπηλακιζόμενοι πολλάκις ὑπὸ τῶν Περσικῶν βασιλέων καὶ Σατραπῶν, οὐ δύνανται μεταπεισθῆναι τῇ διανοίᾳ, ἀλλὰ γεγυμνωμένως περὶ τούτων καὶ αἰκίαις καὶ θανάτοις δεινοτάτοις μάλιστα πάντων ἀπαντῶσι, μὴ ἀρνούμενοι τὰ πάτρια. *Quare quanquam & maledictis impeti ſolent à vicinis adveniſque, & injurioſè ſæpe tractati ſunt à Perſicis Regi-*

Regibus ac Satrapis, non possunt à sententia deduci; sed pro ea palam omnes cruciatus sævissimasque mortes subeunt, nec adduci possunt ut patria instituta abdicent. Locum nobis servavit Iosephus contra Appionem primo, & ex eodem Hecatæo exemplum addit Alexandri temporum, cùm ad reparandum Beli templum Iudæi milites operam suam constanter negarunt. Bene autem libro contra Appionem altero ostendit Iosephus hinc apparere firmam Iudæorum ab antiquo persuasionem de Deo legum suarum auctore, quòd non, ut cæteri populi, mutare quicquam in illis legibus ausi sunt unquam, ne tunc quidem cùm in exiliis longinquis sub exterorum Regum imperio omni genere & minarum & blandimentorum tentarentur. Addendum his Taciti illud de proselytis: *Transgressi in morem eorum idem usurpant; nec quicquam prius imbuuntur quàm contemnere Deos: exuere patriam: parentes, fratres vilia habere.* Nempe piæ Dei lege, quod immerito culpat homo irreligiosus. Vide & quæ de Iudæorum constantia Porphyrius tradidit libro de non edendis animalibus secundo & quarto, ubi & Antiochi mentio, & inter Iudæos speciatim constantiæ Essenorum.

RELIGIONES *aliæ omnes.*] Imò & leges etiam illæ laudatissimæ Lycurgi, quod & Iosephus notavit & Theodoretus. lin. 17.

Suscipi *sine dolore gravi nequiret*] μετ̀ χαλεπῶν ἀλγηδόνων, cum gvavibus dolorib tactû ait Philo. pag. 25. lin. 12.

ET *ab externis omnibus derideretur.*] Idem Philo πρᾶγμα γελώμενον παρὰ πολλοῖς. Hinc Iudæi curti, verpi, recutiti apud Poëtas. lin. 13.

pag. 26. lin. 7. LITERAS *se aliunde accepisse fatetur.*] Herodotus Terpsichore: Ἴωνες παραλαβόντες διδαχῇ παρὰ τῶν Φοινίκων τὰ γράμματα, μεταῤῥυθμίσοντες σφέων ὀλίγα, ἐχρέωντο, χρεώμενοι δὲ ἐφάτισαν, ὥσπερ καὶ τὸ δίκαιον ἔφερεν, ἐσαγαγόντων Φοινίκων ἐς τὴν Ἑλλάδα, Φοινικήϊα κεκλῆσθαι. *Iones cùm à Phœnicibus literas didicissent, usi eis sunt cum immutatione quadam. Et cùm usu effecere ut literæ illæ, quòd eas Phœnices in Græciam attulissent, Phœnicia dicerentur.* Timon dixit:

Φοινικικὰ σήματα Κάδμου.
Cadmi Phœnicia signa.

Callimachus:

Κάδμος, ἀφ' οὗ γραπτὰς Ἑλλὰς ἔχει σελίδας.
Cadmus, ab hoc scriptos Græcia nacta libros.

Literas Phœnicias sive Punicas dixit & Plutarchus Symposiacorum Lib. IX. problemate III. ubi & Alpha lingua Phœnicum ait significare bovem, quod verissimum. Eupolemus libro de Iudææ Regibus ait: Τὸν Μωσῆ πρῶτον σοφὸν γενέσθαι καὶ γραμματικὴν πρῶτον τοῖς Ἰουδαίοις παραδοῦναι, καὶ παρ' Ἰουδαίων Φοίνικας παραλαβεῖν· *Mosem primum fuisse sapientum, atque ab eo datam literaturam Iudæis, quæ ab Iudæis ad Phœnicas pervenerit.* Nimirum lingua vetus eadem Iudæis quæ Phœnicibus, aut certè paululum diversa. Lucianus: Ὁ δὲ φωνάς τινας ἀσήμους φθεγγόμενος, οἷα γένοιντ' ἂν Ἑβραίων ἢ Φοινίκων· *Loquebatur is verba quædam ignota, qualia sint Hebraica aut Phœnicia.* Chærilus in versibus de Solymis quos ad lacum habitasse dicit, Asphaltiten puto,

Γλῶσ-

Γλῶσσαν μὲν Φοίνισσαν ὑπὸ ςομάτων ἀφιέντες.
Hi verò ore suo Phœnicia verba sonabant.
Vide scenam Punicam Plauti, ubi quæ posita sunt lingua Punica bis habes, ex duplici scriptura, deinde interpretationem Latinam, unde corrupta facilè corrigas. Sicut autem lingua Phœnicibus eadem & Hebræis, ita & literæ Hebræorum vetustissimæ eædem quæ Phœnicum. Vide hac de re viros magnos Iosephum Scaligerum in diatriba ad annum Eusebii cIↃ IↃc XVII, & Gerardum Vossium Grammatices Libro I. cap. X. Adde, si placet, Clementem Alexandrinum Strom. Libro I, & Eusebium Præparatione Evangelica, Libro X. c. 5.

ANTIQUISSIMÆ *leges Atticæ.*] Exemplum habes illustre in fure nocturno, qua de re egimus Lib. II. de Iure Belli cap. I. §. 12. Alterum in lege illa quam Sopater recitat, τῇ ἐπικλήρῳ ἐπιδικαζέσθω ὁ ἀγχιστεύς, quam Terentius sic exponit, pag. 26. lin. 11.

Lex est, ut orbæ qui sint genere proximi
Iis nubant, & illos ducere eadem hac lex jubet.

Donatus autem ad eum locum sic: *Orba proximo nubat: orbam proximus ducat: lex Attica est.* Sumpta nimirum ex lege Mosis Numerorum ultimo: qua de re alibi pleniùs agendi erit locus. Multa alia reperiet, si cui cura fuerit quærere. Vt ὀσχοφόρεια ex Festo Tabernaculorum: legem ne pontifex nisi virginem & civem ducat. Ut post sorores ad successionem vocentur agnati.

IN *antiquissimis Phœnicum historiis, quas à Sanchuniathone collectas vertit Philo Byblius.*] lin. 20.

 Inde

Inde hæc nobis ſervavit Euſebius Lib. I. præparationis capite x. Φοινίκων θεολογία τὴν τῶν ὅλων ἀρχὴν ὑποτίθεται ἀέρα ζοφώδη καὶ πνευματώδη, ἢ πνοὴν ἀέρος ζοφώδους, καὶ χάος θολερὸν, ἐρεβῶδες· ταῦτα δὲ εἶναι ἄπειρα καὶ διὰ πολὺν αἰῶνα μὴ ἔχειν πέρας· ὅτε δὲ, φασὶν, ἠράσθη τὸ πνεῦμα τῶν ἰδίων ἀρχῶν καὶ ἐγένετο σύγκρασις, ἡ πλοκὴ ἐκείνη ἐκλήθη πόθος· αὕτη δὲ ἀρχὴ κτίσεως ἁπάντων. αὐτὸ δὲ οὐκ ἐγίνωσκε τὴν αὐτοῦ κτίσιν. καὶ ἐκ τῆς αὐτοῦ συμπλοκῆς τοῦ πνεύματος ἐγένετο Μώτ. τοῦτο τινές φασιν ἰλὺν, οἱ δὲ ὑδατώδους μίξεως σῆψιν, καὶ ἐκ ταύτης ἐγένετο πᾶσα σπορὰ κτίσεως καὶ γένεσις ὅλων. *Phœnicum Theologia principium hujus univerſi ponit aërem tenebroſum & ſpiritalem, ſive ſpiritum aëris tenebroſi, & chaos turbidum ac caligine involutum. Hæc porro infinita fuiſſe, multóque tempore ignara termini. At ubi ſpiritus amore principiorum ſuorum tactus eſt, factaque eſt inde mixtio, huic nexui nomen factum cupidinis. Tale fuit initium procreationis rerum omnium. At ſpiritus generationem ſui nullam agnoſcebat. Ex connexione autem ejus ſpiritus, prodiit Mot. Hoc limum nonnulli, alii aquoſæ mixtionis putredinem eſſe volunt. Et hinc factum eſt ſeminium omnis creaturæ & omnium rerum generatio.* In Moſe habes ſtatim tenebras, habes & ſpiritum. Amoris ſignificatio eſt in voce מרחפת Plutarchus Sympoſiacon VIII. probl. I. Platonem explicans, Deum ait Mundi eſſe Patrem, non emiſſione ſeminis, ſed alia quadam vi genitabili materiæ inſerta, quod iſto ſimili illuſtrat:

Πλήθουσι γάρ τοι καὶ ἀνέμων διέξοδοι
Θήλειαν ὄρνιν.

Namque

Namque & volucrem feminam perflans solet
Implere ventus.

Μῶτ verò מוט, unde Græcum μόθος est תהום ἄβυσσος jam commota. Est enim ἄβυσσος nihil aliud quàm ingens ἰλύς: Ennio, si rectè sensum ejus accipio,

Corpore Tartarino prognata Paluda virago.

is limus discessit deinde in tellurem ac mare. Apollonius Argonauticorum IV.

—ἐξ ἰλύος ἐβλάστησε
Χθὼν αὐτή.
....*edita limo*
Terra fuit.

ubi scholiastes: Ζήνων τὸ παρ' Ἡσιόδῳ χάος ὕδωρ εἶναί φησιν, ἐξ οὗ τὰ πάντα γίνεται, οὗ συνιζάνοντος ἰλὺν γενέσθαι, ἧς πηγνυμένης ἡ γῆ στερεμνοῦται. *Zeno Chaos illud apud Hesiodum aquam esse dicebat, unde fiunt omnia. ea subsidente factum limum. lino concreto terram solidatam.* Nota autem Zenonem hunc fuisse è Phœnicibus quorum colonia Cittium, unde omnes transmarini כתים Hebræis. *Non* abit hinc Virgilius ecloga VI.

Tum durare solum & discludere nerea ponto
Cœperit, & rerum paullatim sumere formas.

Numenius citatus Porphyrio de Nympharum antro ait, Τὸν προφήτην εἰρηκέναι ἐμφέρεσθαι ἐπάνω τοῦ ὕδατος τοῦ θεοῦ πνεῦμα. *Dixisse Prophetam* (Mosem scilicet) *Dei spiritum supervectatum* (ea voce Tertullianus utitur de Baptismo) *aquis.* Quia verò vox מרחפת propriè incubitum columbæ super ovo significat, ideo in isto limo animantia, id est, sidera, ut in ovo fuisse, sequitur apud Sanchuniathonem;

nem; & hinc ſpiritus ille columbæ dictus nomine, cujus columbæ ſimilitudine etiam vocem illam מרחפת explicat Rabbi Solomo. Nigidius apud Scholiaſtem Germanici: *Ibi ovum inveniſſe miræ magnitudinis, quod volventes eiecerunt in terram, atque ita columbam inſediſſe, & poſt aliquot dies excluſiſſe eam Syriæ quæ vocatur Venus.* Lucius Ampelius libro ad Macrinum. *Dicitur & in Euphratis fluvio ovum Piſcis columba adſediſſe dies plurimos, & excluſiſſe Deam benignam & miſericordem hominibus ad bonam vitam.* Ovum Mundi ſimulacrum Macrobio Saturnalium. Lib. VII. cap. 16. ἀρχὴ γένεως, initium geniture in Orphicis memorante Plutarcho Sympoſiacon II. cap. III. & Athenagora. Hinc *Ovorum progenies Dii Syri* apud Arnobium, Dii, id eſt aſtra. Sequitur enim in Phœnicum Theologia. Καὶ ἐξέλαμψε Μὼτ ἥλιός τε καὶ σελήνη, ἀστέρες τε καὶ ἄστρα μεγάλα. *Luce illuſtratus eſt limus, & Sol Luna & ſtellæ & aſtra magna.* Vides hic ut apud Moſem lucem ſole priorem. Quod autem mox dicit Moſes ארץ ubi planè ab aquis ſicca exſtitit appellatam יבשה, id Pherecydes Syris uſus magiſtris (ut & alii nos docent, & primo contra Appionem Joſephus) ſic extulit, Χθονίῃ δὲ ὄνομα ἐγένετο γῆ, ἐπειδὴ Ζεὺς αὐτῇ γέρας διδοῖ. *Chthonia nomen telluris accepit, poſtquam Deus ei honorem attribuit.* Exſtat locus apud Diogenem Laërtium & alios. Anaximander verò mare dixit τὸ τῆς πρώτης ὑγρασίας λείψανον, *id quod reſtitit de primo illo madore rerum* Confuſas autem res fuiſſe, qua de re Moſis verba habes apud Chalcidium Timæi explicatione, antequam diſcernerentur, etiam Linus didicit docuitque.

Ἦν

Ἦν τοτέ τοι χρόνος οὗτος, ἐν ᾧ ἅμα πάντ' ἐπεφύκει.

Tempore primævo simul omnia mixta fuérunt.

Anaxagoras: πάντα χρήματα ἦν ὁμοῦ πεφυρμένα· ὁ νοῦς δὲ αὐτὰ διῆρε καὶ διεκόσμησε, καὶ ἐκ τῆς ἀταξίας ἐς τάξιν ἤγαγε. *Cuncta simul erant: at Mens ea discrevit, ornavitque, & quæ confusa erant ordinavit.* Atque ob id ipsi Anaxagoræ Mentis inditum nomen, indicante id Timone Phliasio.

Καὶ που Ἀναξαγόρην φασ' ἔμμεναι ἄλκιμον ἥρω,
Νοῦν· ὅτι δὴ Νόος αὐτῷ, ὃς ἐξαπίνης ἐπεγείρας
Πάντα συνεσφήκωσεν ὁμοῦ τεταραγμένα πρόσθεν.

Atque ubi Anaxagoram dicunt Heroa morari
Egregium, Mentem, nam Mens illi esse putatur
Quæ turbata prius subitò digessit in unum.

A Phœnicibus hæc omnia, quorum vetustissima cum Græcis commercia. Linum à Phœnice venisse tradunt veteres. *Sic* & Orpheus sua à Phœnicibus hausit, cujus hoc est apud Athenagoram, ἐκ τοῦ ὕδατος ἰλὺς κατέστη, *ex aqua factus est limus.* Deinde Ovi ingentis facit mentionem quod in duas partes dissilierit, cœlum & terram. Ex eodem Orpheo citat Timotheus Chronographus: Ἦν χάος νὺξ ζοφερά, πάντα δὲ ἐκάλυπτε τὰ ὑπὸ τὸν αἰθέρα. *Erat chaos & nox tenebrosa omnia occultans quæ sub æthere.* Ἡ γῆ ὑπὸ τοῦ σκότους ἦν ἀόρατος· τὸ δὲ φῶς ῥῆξαν τὸν αἰθέρα ἐφώτισε πᾶσαν τὴν κτίσιν. *Terra præ tenebris erat inconspicua: sed lux æthera perrumpens illuminavit*

minavit omnem creatúram. Vide locum apud Scaligerum initio libri I. Græcorum Chronicorum Eusebii. In sequentibus Sanchuniathonis nox dicitur βάαυ. id omnino est כחו Mosis. Ventus autem qui ibi dicitur κολπία est קול־פי־יה vox oris Dei.

PARTIM *& apud Indos.*] Eorum sententiam: sic Megasthenes exprimit apud Strabonem Libro XV. Περὶ πολλῶν δὲ τοῖς Ἕλλησιν ὁμοδοξεῖν ὅτι γὰρ γενητὸς ὁ κόσμος καὶ φθαρτὸς λέγειν κἀκείνους, καὶ ὅτι σφαιροειδής· ὅ, τε διοικῶν αὐτὸν καὶ ποιῶν θεὸς δι' ὅλου διαπεφοίτηκεν αὐτοῦ ἀρχὰς δὲ τῶν συμπάντων ἑτέρας, τῆς δὲ κοσμοποιίας τὸ ὕδωρ. *De multis eos cum Græcis sentire, ut quod Mundus & ortus sit & interiturus quod eum opifex eius & gubernator Deus universum pervadat: universarum rerum diversa esse primordia Mundi autem facti aquam.* Ipsius verò Megasthenis hæc verba è tertio Indicorum nobis Clemens deprompsit Strom. I. Ἅπαντα μὲν τὰ περὶ φύσεως εἰρημένα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λέγεται καὶ παρὰ τοῖς ἔξω τῆς Ἑλλάδος φιλοσοφοῦσι. τὰ μὲν παρ' Ἰνδοῖς ὑπὸ τῶν Βραχμάνων, τὰ δὲ ἐν τῇ Συρίᾳ ὑπὸ τῶν καλουμένων Ἰουδαίων. *Omnia quæ antiquitus de rerum natura dicta sunt, etiam apud eos tradita fuere qui extra Græciam philosophati. quales apud Indos Brachmanes, in Syria verò, hi qui dicuntur Iudæi.*

ET ÆGYPTIOS.] De quibus Laërtius in proœmio: Ἀρχὴν εἶναι τὴν ὕλην, εἶτα τὰ τέσσαρα στοιχεῖα ἐξ αὐτῆς διακριθῆναι, καὶ ζῷά τινα ἀποτελεσθῆναι *Principium esse molem confusam: ex hac discreta elementa quatuor, & animalia perfecta*

perfecta. Postea verò Τὸν κόσμον γεννητὸν καὶ φθαρτόν. *Mundum ut ortum ita interiturum*. Diodorus Siculus eorum sententiam sic explicat: Κατὰ γὰρ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῶν ὅλων σύστασιν μίαν ἔχειν ἰδέαν οὐρανόν τε καὶ γῆν, μεμιγμένης αὐτῶν τῆς φύσεως, μετὰ δὲ ταῦτα διαστάντων τῶν σωμάτων ἀπ' ἀλλήλων, τὸν μὲν κόσμον περιλαβεῖν ἅπασαν τὴν ὁρωμένην ἐν αὐτῷ σύνταξιν, τὸν δ' ἀέρα κινήσεως τυχεῖν συνεχοῦς· Καὶ τὸ μὲν πυρῶδες αὐτοῦ πρὸς τοὺς μετεωροτάτους τόπους συνδραμεῖν, ἀνωφεροῦς οὔσης τῆς τοιαύτης φύσεως διὰ τὴν κουφότητα ἀφ' ἧς αἰτίας τὸν μὲν ἥλιον καὶ τὸ λοιπὸν πλῆθος τῶν ἄστρων ἐναποληφθῆναι τῇ πάσῃ δίνῃ· τὸ δὲ ἰλυῶδες καὶ θολερὸν μετὰ τῆς τῶν ὑγρῶν συγκρίσεως ἐπὶ ταυτὸ καταστῆναι, διὰ τὸ βάρος· εἰλούμενον δ' ἐν ἑαυτῷ, καὶ συστρεφόμενον συνεχῶς, ἐκ μὲν τῶν ὑγρῶν τὴν θάλασσαν, ἐκ δὲ τῶν στερεμνιωτέρων ποιῆσαι τὴν γῆν πηλώδη καὶ παντελῶς ἁπαλήν. ταύτην δὲ τὸ μὲν πρῶτον τοῦ περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς καταλάμψαντος πῆξιν λαβεῖν, ἔπειτα διὰ τὴν θερμασίαν ἀναζυμουμένης τῆς ἐπιφανείας, συνοιδῆσαι τινα τῶν ὑγρῶν κατὰ πολλοὺς τόπους, καὶ γενέσθαι περὶ αὐτὰ σηπεδόνας ὑμέσι λεπτοῖς περιεχομένας· ὅπερ ἐστὶν ἐν τοῖς ἕλεσι καὶ τοῖς λιμνάζουσι τῶν τόπων ἔτι, καὶ νῦν ὁρᾶσθαι γινόμενον. ἐπειδὰν τῆς χώρας κατεψυγμένης ἄφνω διάπυρος ὁ ἀὴρ γένηται. μὴ λαβὼν τὴν μεταβολὴν ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον. ζωογονουμένων δὲ τῶν ὑγρῶν διὰ τῆς θερμασίας τὸν εἰρημένον τρόπον. τὰς μὲν νύκτας λαμβάνειν αὐτίκα τὴν τροφὴν ἐκ τῆς πιπτούσης ἀπὸ τοῦ περιέχοντος ὁμίχλης, τὰς δ' ἡμέρας ὑπὸ

τοῦ

τοῦ καύματος στερεῶσαι· τὸ δ' ἔσχατον τῶν κυοφορουμένων τὴν τελείαν αὔξησιν λαβόντων, καὶ τῶν ὑμένων διακαυθέντων τε καὶ περιρραγέντων, ἀναφυῆναι καὶ φανῆναι παντοδαποὺς τύπους ζώων· τούτων δὲ τὰ μὲν πλείστης θερμασίας κεκοινωνηκότα πρὸς τοὺς μετεώρους τόπους ἀπελθεῖν, γενόμενα πτηνά· τὰ δὲ γεώδους ἀντεχόμενα συγκρίσεως ἐν τῇ τῶν ἑρπετῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐπιγείων τάξει καταριθμηθῆναι· τὰ δὲ φύσεως ὑγρᾶς μάλιστα μετειληφότα πρὸς τὸν ὁμογενῆ τόπον συνδραμεῖν ὀνομασθέντα πλωτά· τὴν δὲ γῆν ἀεὶ μᾶλλον στερεουμένην ὑπό τε τοῦ περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς καὶ τῶν πνευμάτων, τὸ τελευταῖον μηκέτι δύνασθαι μηδὲν τῶν μειζόνων ζωογονεῖν, ἀλλ' ἐκ τῆς πρὸς ἄλληλα μίξεως ἕκαστα γεννᾶσθαι τῶν ἐμψύχων· ἔοικε δὲ περὶ τῆς τῶν ὅλων φύσεως οὐδ' Εὐριπίδης διαφωνεῖν τοῖς προειρημένοις, μαθητὴς ὢν Ἀναξαγόρου τοῦ φυσικοῦ· ἐν γὰρ τῇ Μελανίππῃ τίθησιν οὕτως·

Ὡς οὐρανός τε γαῖά τ' ἦν μορφὴ μία·
Ἐπεὶ δ' ἐχωρίσθησαν ἀλλήλων δίχα,
Τίκτουσι πάντα κ' ξέδωκαν εἰς φάος,
Δένδρη, πετεινά, θῆρας, οὕς θ' ἅλμη τρέφει,
Γένος τε θνητῶν.

Καὶ περὶ μὲν τῆς πρώτης τῶν ὅλων γενέσεως τοιαῦτα παρειλήφαμεν· τοῦ δὲ ἐξ ἀρχῆς ζωογονεῖν τὴν γῆν εἰ καὶ παράδοξον εἶναί τισι φαίνεται τὴν τότε ἐνέργειαν, φασὶ καὶ τὰ μέχρι νῦν γινόμενα μαρτυρεῖν ἑαυτοῖς· κατὰ γὰρ τὴν Θηβαΐδα τῆς Αἰγύπτου, καθ' οὓς ἂν καιροὺς πλεονάσῃ τὴν ἀνάβασιν ὁ Νεῖλος, καὶ τῆς μὲν γῆς διὰ τοῦτο καθύγρου γινομένης, τῆς δὲ περὶ τὸν ἥλιον θερμασίας ἄφνω προσπεσούσης, καὶ διὰ τοῦτο κατὰ πολλοὺς τόπους τῆς ἐπιφανείας σήψεως γινομένης, πλῆθος μυῶν ἐκ

γῆς

γῆς ἀναρίθμητον γίνεσθαι. ὑπὸ τ' οὖν τῆς γῆς σκληρᾶς γιγνομένης καὶ τοῦ περιέχοντος ἀέρος οὐκέτι διατηροῦντος τὴν ἐξ ἀρχῆς εὐταξίαν καὶ εὐκρασίαν φύεσθαι ζῷα, φανερὸν εἶναι λέγουσι, διότι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῶν ὅλων γένεσιν ἐκ τῆς γῆς συνέβαινε ζωογονεῖσθαι παντοίας φύσεις ἐμψύχων. *Cùmprimùm res universæ existere cœpere, unius vultus fuisse cœlum ac terram, permixta eorum natura. Posteaquam discessissent à se ista corpora, Mundo contigisse eum quem nunc videmus ordinem, aërem autem perpetui motûs factum compotem. Hujus quod maximè erat ignem ad sublimia loca evectum, quippe cùm sursum tendat ob levitatem talis natura: eadémque de causa solem & cæteram siderum multitudinem mansisse in perenni vertigine: quod verò cœnosum ac turbidum, cum humida concretione uno subsedisse in loco vi gravitatis. Sed hoc quoque cùm volutaretur in se versaretúrque continuo, ex humidis mare, ex solidoribus edidisse terram, sed lutosam mollémque valde. Hanc verò, ut primum qui Soli adest ignis collucere cœpit coaluisse: tum vero cùm fermentaretur summa facies, intumuisse pluribus in locis humentia, inque iis putredines exstitisse tenuibus pelliculis circumdatas. Quod etiam nunc in stagnis locisque uliginosis fieri conspicitur, ubi post refrigeratum solum subito incalescit aër, non autem paullatim immutatur. Cúmque ad eum modum ex calore fœtu impleta essent quæ madebant, iis fœtibus advenisse alimentum noctibus ex circumfusa nebulâ, diebus verò eos ab æstu solidatos. Postremò cum ad sui plenitudinem venissent ii fœtus,*

fœtus, perustáque atque ita rupta essent membranarum involucra, enatas apparuisse omnimodas animantium formas. Horum alia plurimum sortita caloris ad loca supera abiisse, facta volucria. At quæ terrestri crassitie essent prædita, ea in reptilium & aliorum humi viventium posita classe. At quæ de humente natura traherent plurimum, ea quoque ad locum perlata cognatum sibi dicique natantia. At tellurem, cùm & ab æstu Solis & à ventis magis magísque induruisset, ad postremum non suffecisse gignendis majoribus animantium, sed ea ex mutuo cœtu cœpisse gigni. Videtur ab his quæ dicta sunt nec Euripides dissentire, qui Anaxagoræ physici discipulus fuit, Nam is in Melanippe sic loquitur:

Figura ut una fuerit & cœli & soli:
Secreta quæ mox ut receperunt statum,
Cuncta ediderunt hæc in horas luminis,
Feras, volucres, arbores, ponti gregem,
Homines quoque ipsos.

De prima igitur rerum origine talia sunt quæ accepimus. Quòd si cui mira videatur illa vis terræ in producendis initio animantibus, adferunt ei rei ab iis quæ adhuc fiunt argumenta. Nam in Thebaide Ægypti, quo tempore maximè exundat Nilus, atq; inde humectata tellure subitò solis calor supervênit, atque ex eo multis in locis in facie terræ putredo facta est, gigni murium vim incredibilem. Cùm ergo ex terra jam indurata & aëre non jam illam primam servante temperiem modúmque, tamen aliqua nascantur animalia, inde manifestum aiunt, rerum initio ex terra omnia edita esse genera animantium. Hic si addas Deum opificem, qui Mens dicitur Anaxagoræ, videbis multa

multa cum Mose & Phoenicum traditione congruentia, permixtum cœlum, & terram, motum aëris, limum sive abyssum, lucem, deinde sidera, discessionem cœli, maris, terræ: deinde volucres, reptilia, pisces, aliáque postremò animantia, etiam hominem. Ex Ægyptiis hæc habet Macrobius Saturnalium VII. c. 16. *Si concedamus, ut ab adversa parte dictum est, hæc quæ sunt ex tempore aliquod sumpsisse principium, natura primum singula animalia perfecta formavit. Deinde perpetuam legem dedit, ut continuaretur procreatione successio: perfecta autem in exordio fieri potuisse testimonio sunt nunc quoq; non pauca animantia, quæ de terra & imbre perfecta nascuntur, ut in Ægypto mures, & aliis in locis ranæ serpentésque, & similia.* Meritò autem veteribus Græcorum Physicis Anaxagoram præfert Aristoteles Metaphysicorum I, cap. III. tanquam sobrium ebriis, quòd illi solam materiam spectassent, hic verò addidisset eam causam quæ ex proposito agit, quam Aristoteles naturam vocat, Anaxagoras felicius Mentem, Deum Moses: ut & Plato, de quo vide Laertium, ubi de principiis ex sententia Platonis agit, & Apuleium de dogmatibus Platonis. Thales hoc primus docuerat ante Anaxagoram. Velleius apud Ciceronem primo de Natura Deorum. *Thales enim Milesius qui primus de talibus rebus quæsivit, aquam esse dixit initium rerum: Deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret.* Ubi aquam intellige ἰλὺν quæ terra Xenophani & aliis, neutrum malè, si rectus intellectus adhibeatur.

UNDE

lin. 23. UNDE *apud Linum*] Versu suprà citato.
lin. 24. HESIODUM.] In Theogonia.

Ητοι μὲν πρώτιστα χάος γένετ᾽, αὐτὰρ ἔπειτα
Γαῖ᾽ εὐρύστερνος, πάντων ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ
Ἀθανάτων, οἳ ἔχουσι κάρη νιφόεντος Ὀλύμπου.
Τάρταρά τ᾽ ἠερόεντα μυχῷ χθονὸς εὐρυοδείης,
Ηδ᾽ ἔρος ὃς κάλλιστος ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσι,
Λυσιμελὴς, πάντων τε θεῶν πάντων τ᾽ ἀνθρώπων
Δάμναται ἐν στήθεσσι νόον καὶ ἐπίφρονα βουλήν.
Ἐκ χάεος δ᾽ Ἔρεβός τε μέλαινά τε Νὺξ ἐγένοντο.
Νυκτὸς δ᾽ αὖτ᾽ Αἰθήρ τε καὶ Ἡμέρα ἐξεγένοντο,
Οὓς τέκε κυσαμένη, Ἐρέβει φιλότητι μιγεῖσα.

Principio natum chaos, hinc prodivit in auras
Larga sinu tellus, divûm certissima sedes,
Summa tenent qui templa nives tangentû Olympi,
Tartaráque obscuro terræ conclusa recessu.
Inde etiam Divos inter pulcherrimus omnes
Curarum depulsor Amor, hominúmque Deúmque
Sollertes animos & fortia pectora mulcens.
Hinc Erebum simul & Noctem chaos edidit atram,
Æthera supremum genuit Nox atra, diémque,
Quos commista Erebo grato concepit Amore.

Confer hæc cum Phœniciis quæ modo habuimus: videbis inde adumbrata. Vicinus scilicet Thebarum Bœotiæ, quas Cadmus Phœnix condidit, fuit Hesiodus. Ἔρεβος est ערב Mosis, quem

quem sequitur nox & dies in hymnis, qui Orphei nomen præferunt.

Ἀρχαίου μὲν πρῶτα χάευς ἀμέγαρτον ἀνάγκην.

Vim primum immensam chaeos, quæ rebus origo.

In Argonauticis ejusdem nominis:

Πρῶτα μὲν ἀρχαίου χάεος μελίφρατον ὕμνον,
Ὡς ἐπάμειψε φύσεις· ὥς τ' οὐρανὸς εἰς πέρας ἦλθε,
Γῆς τ' εὐρυστέρνου γένεσιν πυθμένα τε θαλάσσης·
Πρεσβύτατός τε καὶ αὐτοτελῆ πολύμητιν ἔρωτα,
Ὅσσα τ' ἔφυκεν ἅπαντα, διέκρινε δ' ἄλλον ἐπ' ἄλλου.

Antiqui chaeos mellitum ante omnia carmen,
Naturam ut mutârit, & ut sit conditus æther,
Terráque latipatens, fundamináque æquorũ alti,
Consiliique potem, quo nil prius exstat Amorem,
Discernens aliis aliud qui cuncta creavit.

Unde hæc sua sumsit Apollonius, in ejusdem argumenti libro:

Ἤειδεν δ' ὡς γαῖα καὶ οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα
Τὸ πρὶν ἐπ' ἀλλήλοισι μιῇ συναρηρότα μορφῇ
Νείκεος ἐξ ὀλοοῖο διέκριθεν ἀμφὶς ἕκαστα.

Namque canebat, uti tellus, cælúmque, solúmque
Mista aliis alia & communem nacta figuram
Cœperunt cæca tandem discedere pugna.

Epicharmus comicorum vetustissimus antiquam traditionem referens:

ἀλλὰ

Ἀλλὰ λέγεται μὲν χάος πρῶτον γενέσθαι θεῶν.

Sed Deos primum exstitisse fertur ante omnes chaos.

Aristophanes in Avibus conservatus à Luciano in Philopatride & Suida:

Χάος ἦν καὶ νὺξ Ἔρεβός τε μέλαν πρῶτον καὶ Τάρταρος εὐρύς·

Γῆ δ' οὐδ' ἀὴρ, οὐδ' οὐρανὸς ἦν· Ἐρέβους δ' ἐν ἀπείροσι κόλποις

Τίκτει πρώτιστον ὑπηνέμιον Νὺξ ἡ μελανόπτερος ᾠόν·

Ἐξ οὗ περιτελλομέναις ὥραις ἔβλαστεν Ἔρως ὁ ποθεινὸς

Στίλβων νῶτον πτερύγοιν χρυσαῖν, εἰκὼς ἀνεμώδεσι δίναις·

Οὗτος δὲ χάει πτερόων μιχθεὶς νυχίῳ κατὰ Τάρταρον εὐρὺν

Ἐνεόττευσεν γένος ἡμέτερον, καὶ πρῶτον ἀνήγαγεν εἰς φῶς·

Πρότερον δ' οὐκ ἦν γένος ἀθανάτων πρὶν Ἔρως συνέμιξεν ἅπαντα,

Ξυμμιγνυμένων δ' ἑτέρων ἑτέροις γένετ' οὐρανὸς ὠκεανός τε

Καὶ γῆ, πάντων τε θεῶν μακάρων γένος ἄφθιτον.

Chaos & mox primum erat atque Erebus nigricans & Tartarus ingens.

Nec humus, nec cœlum erat aut aër, tunc, ceu vi flaminis ovum

Gremium super infinitum Erebi peperit Nox decolor alis:

Ex quo bonus inde emersit Amor circumvolventibus horis.

Radians

Radians tergo aureolis pennis, par magni turbinis auræ:
Qui deinde volans mistusque chao, stabat quà Tartarus atro,
Nostrum genus edit & in dias producit luminis oras.
Neque enim Divûm genus antè fuit, quàm junxit cuncta Cupido:
Simulatque hæc sunt aliis commista alia, æther prodit & æquor,
Et terra, beatorúmque Deûm genus immortale.

Cuivis vel leviter inspicienti apparet sumpta hæc è traditione Phœnicum, quibuscum vetus Atticæ incolis, Ionum antiquissimis, commercium. De Erebro jam diximus. Tartarus est תחנים ἄβυσσος. Amor ex voce מוחפת, ut suprà indicatum est: quo & illud Parmenidis pertinet:

Πρώτιστον μὲν Ερωτα θεῶν μητίσατο πάντων.
Omnibus ex divis primum perfecit Amorem.

Et Simmiæ Rhodii carmen alarum figuram præferens.

Ac *postremo apud Ovidium qui ex Græcis ista transcripsit.*] Locus est in promptu, primo Metamorphoseon. Dignus tamen qui & hîc legatur, quòd præcipua eorum quæ in Mose, verbis ad Mosem proximè accedentibus, enuntiet, multumque iis quæ jam diximus afferat lucis, & ab iis vicissim accipiat. pag. 27. lin. 1.

Ante mare & terras, & quod tegit omnia, cœlum,
Vnus erat toto naturæ vultus in orbe,
Quem dixere chaos, rudis, indigestaque moles,

Nec quicquam nisi pondus iners, congestáq; eodem
Non bene junctarum discordia semina rerum.
Nullus adhuc mundo præbebat lumina Titan,
Nec nova crescendo reparabat cornua Phœbe,
Nec circumfuso pendebat in aëre tellus
Ponderibus librata suis; nec brachia longo
Margine terrarum porrexerat Amphitrite.
Quáque erat & tellus, illic & pontus & aër.
Sic erat instabilis tellus, innabilis unda,
Lucis egens aër: nulli sua forma manebat;
Obstabátque aliis aliud: quia corpore in uno
Frigida pugnabant calidis, humentia siccis,
Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.
Hanc Deus & melior litem natura diremit.
Nam cœlo terras, & terris abscidit undas:
Et liquidum spisso secrevit ab aëre cœlum.
Quæ postquam evolvit, cæcóque exemit acervo,
Dissociata locis concordi pace ligavit.
Ignea convexi vis & sine pondere cœli
Emicuit, summáque locum sibi legit in arce.
Proximus est aër illi levitate, locóque.
Densior his tellus, elementáque grandia traxit,
Et pressa est gravitate sui: circumfluus humor,
Vltima possedit, solidumque coercuit orbem.
Sic ubi dispositam, quisquis fuit ille Deorum
Congeriem secuit, sectámque in membra redegit,
Principio terram, ne non æqualis ab omni
Parte foret, magni speciem glomeravit in orbis.
Tum freta diffudit, rapidisq; tumescere ventis
Iussit, & ambitæ circumdare littora terræ.
Addidit & fontes, & stagna immensa, lacusque,
Fluminaque obliquis cinxit declivia ripis,
Quæ diversa locis partim sorbentur ab ipsa;

In mare perveniunt partim, campóque recepta
Liberioris aquæ, pro ripis littora pulsant.
Iussit & extendi campos, subsidere valles,
Fronde tegi silvas, lapidosos surgere montes.
Vtque duæ dextra cœlum, totidémque sinistra
Parte secant zonæ, quinta est ardentior illis,
Sic onus inclusum numero distinxit eodem
Cura Dei, totidémque plagæ tellure premuntur;
Quarum quæ media est, non est habitabilis æstu:
Nix tegit alta duas: totidem inter utramque locavit,
Temperiémque dedit, mista cum frigore flamma.
Imminet his aër, qui quanto est pondere terræ,
Pondere aquæ levior, tanto est onerosior igne.
Illic & nebulas, illic consistere nubes
Iussit, & humanas motura tonitrua mentes,
Et cum fulminibus facientes frigora ventos.
His quoque non passim mundi fabricator habendum
Aëra permisit: Vix nunc obsistitur illis,
Cum sua quisque regat diverso flamina tractu,
Quin lanient mundum: tanta est discordia fratrum.
Eurus ad Auroram, Nabathæáque regna recessit,
Persidáque, & radiis juga subdita matutinis.
Vesper, & occiduo quæ littora sole tepescunt,
Proxima sunt zephyro: Scythiam septémque triones
Horrifer invasit Boreas: contraria tellus
Nubibus assiduis, pluvióque madescit ab Austro.
Hæc super imposuit liquidum & gravitate carentem
Æthera, nec quicquam terrenæ facis habentem.
Vix ita limitibus discreverat omnia certis,

 Cum,

Cum, quæ pressa diu massa latuere sub ipsâ,
Sidera cœperunt toto effervescere cœlo.
Neu regio foret ulla suis animalibus orba,
Astra tenent cæleste solum, formæque Deorum:
Cesserunt nitidis habitandæ piscibus undæ:
Terra feras cepit: volucres agitabilis aër.
Sanctius his animal mentisque capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset:
Natus homo est: sive hunc divino semine fecit
Ille opifex rerum, mundi melioris origo,
Sive recens tellus seductáque nuper ab alto
Æthere, cognati retinebat semina cœli;
Quam satus Iapeto, mixtam fluvialibus undis;
Finxit in effigiem moderantum cuncta Deorum.
Pronáque cùm spectent animalia cætera terram
Os homini sublime dedit, cœlúmque videre
Iussit, & erectos ad sidera tollere vultus.

Vides hic hominis in cuncta hæc inferiora dominatum: vides factum eum ad Dei aut cœlitum imaginem. Eurysus Pythagoreus libro de fortuna: τὸ σκᾶνος τοῖς λοιποῖς ὅμοιον, οἷα γεγονὸς ἐκ τᾶς αὐτᾶς ὕλας· ὑπὸ τεχνίτα ἠ εἰργασμένον λώστω· ὃς ἐτεχνίτευσεν αὐτὸν ἀρχετύπῳ χρώμενον ἑαυτῷ. *Hominem corpore similem reliquis, quippe ex eadem constantem materia: sed ab optimo effictum artifice, qui in eo faciendo semetipsum habuit exemplar.* Ubi σκᾶνος est corpus, ut Sapientiæ IX, 15. II. Cor. V, 1. & 4. Adde quod Horatius animam vocat,

.... Divinæ particulam auræ.

Virgilius, *Ætherium sensum.*
Iuvenalis verò Satyra XV.

... atqui adeo venerabile soli
Sortiti ingenium, divinorumque capaces,
Atque exercendis capiendisque artibus apti,

Sensum à cœlesti demissum traximus arce,
Cujus egent prona & terram spectantia, mundi
Principio indulsit communis conditor illis
Tantum animas, nobis animum quoque.

Adde egregia ad hanc rem Platonis Alcibiade & Phædone. Cicero de natura Deorum II. *Nam cùm cæteras animantes abjecisset ad pastum, solum hominem erexit, ad cœlique quasi cognationis & domicilii pristini conspectum excitavit.* Sallustius initio belli Catilinarii. *Omnes homines qui sese student præstare cæteris animalibus, summa ope niti decet, ne vitam silentio transeant, veluti pecora, quæ natura prona atque ventri obedientia finxit.* Plinius libro II. cap. 26. *Hipparchus nunquam satis laudatus, ut quo nemo magis approbaverit cognationem cum homine siderum, animásque nostras partem esse cœli,*

ETIAM *Epicharmo.*] lin. 3.
Ο δέ γ' τἀνθρώπῳ λόγος πέφυκ' ἀπὸ τοῦ θεοῦ λόγου. *Et Dei à ratione ratio nascitur mortalium.*

ET *Platonicis.*] Amelius Platonicus, Καὶ οὗτος ἄρα ἦν ὁ λόγος καθ' ὃν ἀεὶ ὄντα τὰ γινόμενα, ὡς ἂν καὶ Ἡράκλειτος ἀξιώσειε, καὶ νὴ Δί' ἂν ὁ βάρβαρος ἀξιοῖ ἐν τῇ τῆς ἀρχῆς τάξει τε καὶ ἀταξίᾳ καθεστηκότα πρὸς θεὸν εἶναι, δι' οὗ πάνθ' ἁπλῶς γεγενῆσθαι, ἐν ᾧ τὸ γενόμενον ζῶον καὶ ὂν πεφυκέναι. *Hæc itaque illa ratio per quam semper sunt quæ sunt facta, quomodo & Heraclitus censuit: eadem profectò quam barbarus ille indicat, in primo rerum conditu, imò & incondito statu Deo adstitisse, per quē omnia omnino facta, in quo id quod fit animal esse suū haberet.* Barbarus quē dicit est Iohannes Evangelista, cujus tēporibus serior aliquanto Amelius. Verba ejus ser- lin. 4

 vavit

vavit nobis Eusebius Præparationis lib. XI. cap. XIX. & Cyrillus lib. VIII. contra Julianum, meminit ejusdem Ameliani loci & Augustinus libro X. c. 29. de Civitate Dei, & Confessionum libro VII. Tertullianus adversus Gentes: *Apud vestros quoque sapientes λόγον,* id est, *sermonem atque rationem constat artificem videri universitatis. Hanc enim Zeno determinat factitatorem qui cuncta dispositione formaverit.* Locus Zenonis erat libro περὶ οὐσίας, ubi τὸ ποιοῦν causam effectricem vocabat λόγον, quem secuti Cleanthes, Chrysippus, Archedemus, Posidonius docente Laërtio in Zenone. Seneca rationem facientem vocat epistola LXV. Chalcidius ad Timæum: *Et ratio Dei Deus est, humanis rebus consulens, quæ causa est hominibus benè beatéque vivendi, si non concessum sibi munus à summo Deo negligant.* Idem de Mose alio loco: *Apertè judicans, præeunte divina sapientia cœlum, terrámque factam, eandémque sapientiam divinam esse universitatis primordium.*

lin. 7. EORUM *carminum quæ vetustas Orphica appellavit.*] Versus sunt hi:

Αὐδὴν ὁρκίζω σε πατρὸς τὴν φθέγξατο πρῶτον
Ἡνίκα κόσμον ἅπαντα ἑαῖς στηρίξατο βουλαῖς.
Illa mihi testis vox sit quæ prima parenti
Edita, cùm totum fundavit jussibus orbem.

Extant in admonitione ad Græcos inter opera Justini. & hi:

Φθέγξομαι οἷς θέμις ἐστί, θύρας γ' ἐπίθεσθε βεβήλοις
Πᾶσιν ὁμῶς· σὺ δ' ἄκουε φαεσφόρου ἔκγονε μήνης
Μουσαῖε· ἐξερέω γὰρ ἀληθέα, μηδέ σε τὰ πρὶν
Ἐν στήθεσσι φανέντα φίλης αἰῶνος ἀμέρσῃ·

Εἰς

Εἰς ἢ λόγον θεῖον βλέψας τούτῳ προσέδρευε
Ἰθύνων κραδίης νοερὸν κύτος· εὖ δ' ἐπίβαινε
Ἀτραπιτοῦ· μοῦνον δ' ἐσόρα κόσμοιο ἄνακτα,
Εἷς ἔστ' αὐτοτελής· ἑνὸς ἔκγονα πάντα τέτυκται·
Ἐν δ' αὐτοῖς αὐτὸς περινίσσεται· οὐδέ τις αὐτὸν
Εἰσοράα θνητῶν· αὐτὸς δέ γε πάντας ὁρᾶται.

Queis fas est audire canam, procul ite profani.
Ite foras, tibi sed Lunæ Musæe nepoti,
Vera tibi paudam, ne quæ prius insita menti
Hærescunt dulcis spolient te munere vitæ.
Divinam spectans rationem pectus ad illam
Dirige, & ima animi semper præcordia, recta
Nec deflecte via: fictorem conspice mundi:
Vnus is æternus: suntque omnia facta per unum.
Ipse agitat totam præsenti numine molem,
Mortalis quem nemo videt, videt unicus omnes.

Exstant in admonitione ad Græcos, item in Libro de Monarchia in operibus Justini Martyris, in Clementis Alexandrini Libro Strom. v. in Eusebio Libro XIII. præparationis Evangelicæ Aristobulo.

AGNOVIT *& Empedocles.*] De quo Laërtius, τὸν ἥλιον φησὶ πυρὸς ἄθροισμα μέγα. *Solem dicebant magnum esse acervunm ignis.* Is qui placita scripsit philosophorum quæ sunt in operibus Plutarchi Lib. II. cap. 6. Ἐμπεδοκλῆς τὸν μὲν αἰθέρα πρῶτον διακριθῆναι, δεύτερον δὲ τὸ πῦρ, ἐφ' ᾧ τὴν γῆν, ἐξ ἄγαν περισφιγγομένης τῇ ῥύμῃ τῆς περιφορᾶς, ἀναβλύσαι τὸ ὕδωρ· ἐξ οὗ θυμιαθῆναι τὸν ἀέρα, καὶ γενέσθαι τὸν μὲν οὐρανὸν ἐκ τοῦ αἰθέρος, τὸν δὲ ἥλιον ἐκ πυρός. *Empedocles primum omnium secretum aiebat æthera, deinde ignem, post terram, qua constricta impetu ipso agitationis, ebulliisse inde aquam: ex hac exhalasse aërum* lin. 13.

 cælum

cœlum autem ex æthere natum: solem ex igne. Et cap. xx. Empedocles δύο ἡλίους, τὸν μὲν ἀρχέτυπον, τὸν δὲ φαινόμενον. *Duos soles, alterum originalem, alterum eum qui appareat.* Philolaus verò, ut ibidem legimus, dixit Solem ὑαλοειδῆ, δεχόμενον μὲν τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ πυρὸς τὴν ἀνταύγειαν, διηθοῦντα δὲ πρὸς ἡμᾶς τὸ φῶς, *vitreæ naturæ, qui ignis ejus qui in mundo est repercussum in se splendorem recipiat, lumen autem ad nos destillet.* Anaxagoras, Democritus, Metrodorus, solem massam quandam ignitam dicebant: ut ibidem dicitur. Et has sententias esse antiquissimas ostendit Democritus narrante Laërtio.

lin. 13. SUPRA *astrorum loca divinum esse domicilium Aratus.*]

Οἷον γὰρ κἀκεῖνο θεῶν ὑπὸ ποσσὶ φορεῖται
Λείψανον Ἠριδανοῖο πολυκλαύστου ποταμοῖο.
Quantus & ille vides subtèr vestigia divûm
Se ferat Eridani gurges, lachrymabilis amnis.

lin. 15. ET *Catullus.*] Coma Berenices apud Callimachi interpretem Catullum sic loquens inducitur.

Sed quanquam me nocte premunt vestigia divûm.

lin. 19. EX *veteri disciplina docuit Thales.*] Testis Diogenes Laërtius. Fuit autem Thales Phœnix origine, testibus Herodoto & Leandro.

lin. 21. ETIAM *apud Orphicos.*] Hymno noctis.

Νύκτα θεῶν γενέτειραν ἀείσομαι, ἠδὲ καὶ ἀνδρῶν.
Noctem concelebro genitricem hominúmque Deúmque.

lin. 21. ET *Hesiodum.*] Cujus hac de re versus suprà posuimus.

ANTIQUI *moris retinentissimæ gentes.*]

Οἱ νομάδες τῶν Λιβύων οὐ ταῖς ἡμέραις, ἀλλὰ ταῖς νυξὶν, αὐτῶν ἀριθμοῦσι τὸν χρόνον. *Numidæ in Libya non ex diebus, ſed ex noctibus tempora ſua computant*. ait Nicolaus Damaſcenus. De Germanis Tacitus. *Nec dierum numerum, ut nos, ſed noctium computant; ſic conſtituunt: ſic condicunt: nox ducere diem videtur*. Vide ſpeculum Saxonicum lib. I. art. 3. 67. & alibi, & doctiſſimũ Lindebrogium ad vocem Noctis in Vocabulario ad leges Germanicas. Servant hunc morem etiam nunc vicinæ gentes Bohemi & Poloni: olim & Galli. Cæſar Libro VI. belli Gallici. *Spatia omnis temporis non numero dierum, ſed noctium finiunt*. De Druidibus Plinius Libro XVI. hiſtoriæ Naturalis capite ultimo. *Luna, quæ principia menſium annorúmque his facit*. De Hebræis nota res. Athenienſes addit Gellius Libro III. cap. 2. Phœnicum hac quoque in re diſcipulos.

A SUPREMA. *mente ordinata omnia Anaxagoras*.] Verba eius poſuimus ſuprà quæ habes apud Laërtium, ſcriptorem de placitis philoſophorum & alios. Etiam Timonis de eius ſententia verſus ſuprà habes. lin. 24.

SIDERA *à Deo facta Aratus*.] Phænomenon initio: lin. 25.

Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα, τὸν οὐδέποτ' ἄνδρες ἐῶμεν
Ἄρρητον. μεσταὶ δὲ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγυιαὶ,
Πᾶσαι δ' ἀνθρώπων ἀγοραὶ· μεστὴ δὲ θάλασσα.
Καὶ λιμένες· πάντη δὲ Διὸς κεχρήμεθα πάντες.
Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν· ὁ δ' ἤπιος ἀνθρώποισι
Δεξιὰ σημαίνει· λαοὺς δ' ἐπὶ ἔργον ἐγείρει.
Μιμνήσκων βιότοιο· λέγει γ' ὅτε βῶλος ἀρίστη

Βοισὶ

Βουσί τε καὶ μακέλῃσι· λέγει δ' ὅτε δεξιὸς ὥρη
Καὶ φυτὰ γυρῶσαι σπέρματα πάντα βαλέσθαι.
Αὐτὸς γὰρ τάγε σήματ' ἐν οὐρανῷ ἐστήριξεν,
Ἄστρα διακρίνας· ἐσκέψατο δ' εἰς ἐνιαυτὸν
Ἀστέρας οἵ κε μάλιστα τετυγμένα σημαίνοιεν
Ἀνδράσιν ὡράων, ὄφρ' ἔμπεδα πάντα φύωνται·
Τῷ μιν ἀεὶ πρῶτόν τε καὶ ὕστατον ἱλάσκονται.
Χαῖρε πάτερ, μέγα θαῦμα, μέγ' ἀνθρώποισιν ὄνειαρ.

Quæ nos olim sic vertimus;

Ab Iove Musarum primordia: semper in ore
Plurimus ille hominum est, qui compita numine magno,
Conciliúmque virum complet, pelagúsque profundum.
Et pelagi portus, fruimur Iove & utimur omnes.
Nos genus illius: nobis ille omine læto
Dextera præsignat, populúmque laboribus urget,
Consulat ut vitæ: quando sit terra ligoni
Aptior aut bubus monet, & quo tempore par sit
Aut serere, aut septas limphis adspergere plantas.
Ipse etiam in magno defixit sidera mundo
Ordine quæque suo, atque in totum providus annum
Astra dedit, quæ nos moneant, qua quælibet hora
Apta regi, certa nascantur ut omnia lege.
Idem ergo primus placatur & ultimus idem.
Magne pater magnum mortalibus incrementum.

Jovem hic intelligendum Deum verum Mundi opificem & res docet, & Paulus Apostolus in Actis XVII.28. Ovidius sua Phænomena his versibus

ſibus terminavit, ut ex Lactantio diſcimus:

Tot numero, talique Deus ſimulacbra figura
Impoſuit cœlo, pérque atras ſparſa tenebras
Clara pruinoſæ juſſit dare lumina nocti.

Chalcidius, ad Timæum: *Cui quidem rei Hebræorum quoque ſententia concinit, qui perhibent exornatorem mundi Deum, mandaſſe provinciam, Soli quidem, ut diem regeret, Lunæ verò ut noctem tueretur: cæteras quoque ſtellas diſpoſuiſſe, tanquam temporum limites annorúmque ſigna, indicia quoque futurorum proventuum.*

SPIRITU *Dei infuſam rebus vitam poſt Græcos Virgilius.*] In ſexto Æneidos, quem Servius ait ex plurimis veterum ſcriptis fabricatum. pag. 26. lin. 26.

Principio cœlum & terras campóſque liquentes,
Lucentémque globum Lunæ, Titanidáque aſtra
Spiritus intus alit, totámque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.
Inde hominum pecudúmque genus vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monſtra ſub æquore pontus.
Igneus eſt illis vigor & cœleſtis origo
Seminibus.

Explicandis his illa ſerviant ejuſdem Georgicon IV.

His quidem ſignis atque hæc exempla ſecuti
Eſſe apibus partem divinæ mentis & hauſtus
Ætherios dixere. Deum namque ire per omnes
Terráſque tractúſque maris, cœlúmque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,

Quem-

Quemque sibi tenues nascentem arcescere vitas.

lin. 27. HOMINEM *ex luto formatum Hesiodus.*] Operibus ac diebus:

Ηφαιστον δ' ἐκέλευσε περικλυτὸν, ὅττι τάχιστα

Γαῖαν ὕδει φύρειν, ἐν δ' ἀνθρώπου θέμεν αὐδὴν

Mulciberumque moras jubet omnes solvere & undas

Commiscere solo, atque humanam imponere vocem.

lin. 28. HOMERUS.] Iliados H.

Αλλ' ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γένοισθε.

At vos in tellurem omnes abeatis & undam.

Redeunt enim omnia eo unde venerunt. Euripides Hypsipyle, ut nos docet Stobæus titulo: Eventus rerum fortiter ferendos;

----- κἄτα δ' ἄχθονται βροτοὶ

Εἰς γῆν φέροντες γῆν· ἀναγκαίως δ' ἔχει

Βίον θερίζειν, ὥστε κάρπιμον στάχυν.

Quæ Cicero ita vertit Tusculanarum tertio.

Quæ generi humano angorem nequicquam adferunt,

Reddenda est terræ terra: tum vita omnibus

Metenda, ut fruges. sic jubet necessitas.

Idem Euripides Supplicibus:

Εάσατ' ἤδη γῇ καλυφθῆναι νεκρούς:

Οθεν δ' ἕκαστον εἰς τὸ σῶμ' ἀφίκετο,

Ενταῦθ' ἀπῆλθε, πνεῦμα μὲν πρὸς αἰθέρα,

Τὸ σῶμα δ' εἰς γῆν· οὔ τι γὰρ κεκτήμεθα

Ημέτερον αὐτὸ πλὴν ἐνοικῆσαι βίον·

Κἄπειτα τὴν θρέψασαν αὐτὸ δεῖ λαβεῖν.

Iam finite terræ mortuos gremio tegi:

Res

Res unde quæque sumserat primordium
Eò recipitur. Spiritus cælo redit,
Corpúsque terræ: jure, nec enim mancupi,
Sed brevis ad avi tempus utendum datur,
Mox Terra repetit ipsa quod nutriverat.

Quæ vide quàm pulchrè conveniant cum Mose. Gen. III. 19. & Solomone Eccles. XII. 7.

CALLIMACHUS.] Cui in Scazonte homo πηλὸς ὁ Προμήθειος, *lutum Prometheum*, Hujus luti mentio & apud Iuvenalem & apud Martialem. Adde Censorini locum. *Democrito verò Abderitæ ex aqua limóque primùm visum est homines procreatos. nec longè secus Epicurus.* ibid.

MAXIMUS TYRIUS.] Dissertatione I. ἐν τοσούτῳ δὴ πολέμῳ καὶ στάσει καὶ διαφωνίᾳ, ἕνα ἴδοις ἂν ἐν πάσῃ γῇ ὁμόφωνον νόμον καὶ λόγον, ὅτι θεὸς εἷς πάντων βασιλεὺς καὶ πατὴρ, καὶ θεοὶ πολλοὶ, θεοῦ παῖδες, συνάρχοντες [illegible] ταῦτα ὁ Ἕλλην λέγει καὶ ὁ βάρβαρος λέγ[illegible] ὁ ἠπειρώτης καὶ ὁ θαλάττιος, καὶ ὁ σοφὸς, [illegible] ὁ ἄσοφος. *In tanta pugna ac discordia & discrepantia, unam videas per terras omnes legem famámque consentientem, Deum esse unum rerum universarum & Regem & patrem, multos præterea Deos, Dei filios, administrationis participes. Hæc & Græcus dicit, & dicit barbarus, dicit qui in continentibus terris, dicit qui in oris maritimis habitat, & sapiens & sapientia destitutus.* Addo his loca quæ attulimus libro II. de Iure belli ac pacis cap. XX. §. 45. & illud Antisthenis relatum à Cicer. primo de Natura Deorũ: *Populares Deos multos, naturalẽ unum esse.* Addit pag. 28.

Lactan-

Lactantius lib. I. cap. v. ex eodem Antisthene, *Summæ totius artificem.* Sophocles:

Εἷς τ͂ ἀληθείαισιν εἷς ἐστιν θεὸς
Ος ὐρανόν τ' ἔτευξε καὶ γαῖαν μακρὰν
Πόντε τε χαροπὸν οἶδμα κἀνέμων βίας.
Vnus profectò est, unus est tantùm Deus,
Cœli solique machinam qui condidit,
Vadùmque ponti cærulum & vim spiritus.

Adde Varronis locum, qui apud Augustinum de Civitate Dei Libro IV. cap. 31.

lin. 5. Ex IOSEPHO.] Adversus Appionem II. circa finem nullam esse ait urbem Græcam, nullam barbaram ἔνθα μὴ τὸ τῆς ἑβδομάδος, ἣν ἀργοῦμεν ἡμεῖς, τὸ ἔθος οὐ διαπεφοίτηκεν, quam non pervaserit mos septimæ diei qua Iudæi feriantur.

lin. 6. PHILONE.] De die septima, Ἑορτὴ γὰρ οὐ μιᾶς πόλεως, ἢ χώρας ἐστὶν, ἀλλὰ τοῦ παντός. *Est enim festus dies non uni urbi, aut regioni, sed universo.*

ibid. TIBULLO.]

Cultáque Iudæo septima sacra viro.

Loquitur autem de iis feriis quas & Romanæ mulieres observabant.

ibid.] CLEMENTE ALEXANDRINO.] Qui Stom. v. ex Hesiodo adfert ἕβδομον ἱερὸν ἦμαρ, *lux septima sancta*, & similia ex Homero & Callimacho. Adde quæ ex Aristobulo adfert Eusebius Libro XIII. cap. 12. Theophilus Antiochenus Libro II. ad Autolycum. Περὶ τῆς ἑβδόμης ἡμέρας ἣν πάντες ἄνθρωποι ὀνομάζουσι. *De septima die quam omnes homines celebrant.* Suetonius Tiberio XXXII. *Diogenes grammati-*

cum disputare sabbatis Rhodi solitus.

LUCIANO.] Qui pueros lusisse diebus se- lin.7.
ptimis nos docet in Paralogista.

APUD *Celtas.*] Ostendunt antiquissima e- lin.8.
tiam apud Celticas gentes, id est, Germanos, Gallos, Britannos dierum nomina. Idem de Slavis docet nos Helmoldus Lib.1.c.84.

PHILOSTRATUS.] Libro.III.c.13.u- lin.11.
bi de Indis.

DION CASSIUS.] Lib.XXXIII. Τὴν ἡ- ibid.
μέραν τὴν τοῦ Κρόνου καλοῦμεν. *Diem quam Saturni dicimus.* Addit ibidem morem per septenos dies tempora computandi ab Ægyptiis ad omne humanum genus manasse. Non autem recentem esse hunc morem, sed vetustissimum docet nos Herodotus Libro II. Adde de Romanis Isidorum Lib.V.c.30. & 32.

ET *vetustissima dierum nomina.*] Vide ora- lin. 12.
culum & Orphei versus in Prolegomenis Scaligeri ad Emendationem Temporum.

CUM *simplicitate fuisse.*] Vide quæ in pag. 28.
hanc rem produximus Lib. II.cap.1.§.11.de lin.13.
Iure belli, & in Notis ad eum locum.

ET *nudo corpore docebant & Ægyptii.*] lin.14.
Quorum sententiam sic refert Diodorus Siculus Libro I. Τοὺς οὖν πρώτους τῶν ἀνθρώπων, μηδενὸς τῶν πρὸς βίον χρησίμων εὑρημένου, ἐπιπόνως διάγειν, γυμνοὺς μὲν ἐσθῆτος ὄντας, οἰκήσεως δὲ καὶ πυρὸς ἀήθεις, τροφῆς δ' ἡμέρου παντελῶς ἀνεννοήτους. *Primos homines, cùm nihil eorum quæ sunt ad vitam utilia repertum adhuc esset, vixisse durius, quippe nulla veste amictos, domicilii & ignis insuetos, mansuetioris victus rudes.* Plato in Politico, Θεὸς ἔνεμεν αὐτοὺς, αὐτὸς

ἐπιστα-

ὅπις αὐτῶν, καθάπερ νῦν ἄνθρωποι, ζῶον ὂν ἕτερον θειότερον, ἄλλα γένη φαυλότερα αὐτῶν νομεύουσι. *Deus eos pascebat, custósque eorum ipse erat, sicut nunc homines, divinius animal, pascunt animantium sequiora.* Deinde Γυμνοὶ δὲ καὶ ἄστρωτοι θυραυλοῦντες τὰ πολλὰ ἐνέμοντο. *Nudi autem & sine stragulis sub dio plerumque pascebant.* Dicæarchus Peripateticus citatus tum Porphyrio Libro IV. de non esu animalium, tum, quoad sensum, Varroni de re Rustica. Τοὺς παλαιοὺς καὶ ἐγγὺς θεῶν γεγονότας, βελτίστους τε ὄντας φύσει καὶ τὸν ἄριστον ἐζηκότας βίον, ὡς χρυσοῦν γένος νομίζεσθαι. *Primos illos dísque proximos mortales, optimæ fuisse indolis, vitámque vixisse optimam, unde & auream hanc dici ætatem.*

lin. 16. ETIAM *Indis celebrata, ut apud Strabonem est.*] Libro 15. Calanum Indum loquentem inducit: Τὸ παλαιὸν πάντ' ἦν ἀλφίτων καὶ ἀλεύρων πλήρη, καθάπερ καὶ νῦν κόνεως. καὶ κρῆναι δ' ἔρρεον αἱ μὲν ὕδατος, γάλακτος δ' ἄλλαι, καὶ ὁμοίως αἱ μὲν μέλιτος, αἱ δ' οἴνου, τινὲς δ' ἐλαίου. ὑπὸ πλησμονῆς δ' οἱ ἄνθρωποι καὶ τρυφῆς εἰς ὕβριν ἐξέπεσον. Ζεὺς δὲ μισήσας τὴν κατάστασιν, ἠφάνισε πάντα καὶ διὰ πόνου τὸν βίον ἀπέδειξε. *Olim omnia ita plena erant farinæ ex tritico & hordeo ut nunc pulvere. Fontes fluebant aqua nonnulli, lacte alii, rursum alii vino ac melle. Sed homines præ copia rerum ac deliciis ad contumeliam se transtulere: quem statum exosus Deus omnia ea abolevit, aliúdque vitæ genus per laborem agendæ instituit.*

lin. 17. ADAMI, *Evæ, arboris, serpentis historiam.*] In iis quæ Philo Byblius ex Sanchuniathone vertit,

vertit, πρωτόγονος est אדם, αἰὼν est חוה mortalium primi, repertores fructus arborum. Et in antiquissimis Græcorum mysteriis acclamatum Εὖα, simúlque monstratus serpens. Meminere Hesychius, Clemens in Protreptico, Plutarchus Alexandro: Chalcidius ad Timæum: *Iuxtáque Moysen Deus vitæ primigenis interdixit, ne edulibus arborum, ex quibus notitia boni malique animis eorum obreperet, vescerentur.* Idem alio loco: *Quibus Hebræi concinunt, cùm dicunt homini quidem à Deo datam esse animam ex inspiratione cœlesti, quam rationem atque animam rationabilem appellant: mutis verò & agrestibus, ex silva rationis expertem jussu Dei vivis animantibus & bestiis terræ gremio profusis: quorum in numero fuerit etiam illa serpens, quæ primitias generis humani malis suasionibus illaqueaverit.*

NOTAVIT *Maimonides.*] Ductoris dubitantium parte III. c. 29. lin. 19.

AD *sex annorum milliaputari.*] Cum hoc numero bene convenit quod ex Porphyrio tradidit Simplicius commentario XVI. in Librum II. de Cœlo, observationes quas Babylone collectas ad Aristotelem misit Calisthenes fuisse ad illa tempora annorum CIↃ IↃ CCCCIII. id enim à diluvii tempore non multum abit. lin. 24.

NOSTRI *quoque sæculi testes perhibent.*] Vide inter alios Ferdinandum Mendesium de Pinto. lin. 25.

BEROSUS *in Chaldaicis, Manethos in Ægyptiacis, Hieronymus in Phœniciis, Hestiæus, Hecatæus, Hellanicus in Græcis prodiderunt.*] Omnes hos scriptores, suo adhuc lin. 7. 28. 29. & pag. 29. lin. 1.

tempore manentibus libris, testes citat Iosephus Antiquæ historiæ Libro I. cap. 4. ac præter hos Acusilaum, Ephorum, Nicolaum Damascenum. Arcadas ad CCC. annos vivere solitos notat ad VIII. Æneidos Servius.

lin. 3. MAJORA *olim multo fuisse hominum corpora.*] Iosephus Antiquæ historiæ Lib. v. cap. 2. Ὑπελείπετο δὲ τῶν γιγάντων ἔτι γένος, οἳ διὰ σωμάτων μεγέθη καὶ μορφὰς οὐδὲν τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις παραπλησίας παράδοξον ἦσαν θέαμα, καὶ δεινὸν ἄκουσμα. δείκνυται δ' ἔτι καὶ νῦν τούτων ὀστᾶ, μηδὲν τοῖς ὑπὸ πίστιν ἐρχομένοις ἐοικότα. *Restabat etiam tum gigantum genus, qui ob corporis magnitudinem ac figuras multum aliis hominum dispares stupendum erant spectaculum, & fama terribilis: monstrantnr in hunc diem eorum ossa fidem omnem vulgi excedentia.* Gabinius in Mauritaniæ descriptione dicebat à Sertorio reperta Antæi ossa, quorum compagem fuisse cubitorum sexaginta. Phlegon Trallianus Mirabilium cap. IX. meminit effossi capitis Idæ, quod triplæ esset ad solitum modum quantitatis. Addit idem in Dalmatia reperta corpora multa, quorum ulnæ XVI. ulnas excederent. Narrat idem ex Theopompo in Bosphoro Cimmerio repertam ossium humanorum compagem longam XXXIV. cubitos. Ejusdem Phlegontis exstat libellus de longævis, dignus sanè lectu.

lin. 7. PAUSANIAS] Is in Laconicis meminit ossium humanorum, sed insolitæ magnitudinis, quæ in Templo Æsculapii ad Asopum urbem ostendebantur: & in Eliacorum priore ossis è mari educti, quod olim Pisæ custoditum Pelopis-

lopisque creditum fuerat.

PHILOSTRATUS.] In Heroicorum initio multa ait gigantea corpora in Pallene detegi per imbres aut terræ motus. ibid.

PLINIUS.] Libro VII. cap. 16. *In Creta terræ motu rupto monte inventum est corpus stans, quod alii Orionis, alii Eetionis fuisse tradunt. Orestis corpus Oraculi jussu refossum septem cubitorum fuisse monumentis traditur. Iam verò ante annos prope mille vates ille Homerus non cessavit minora corpora mortalium, quam prisca conqueri.* Solinus cap. I. *Quis enim non ævo isto minor parentibus suis nascitur? Priscorum autem testantur molem etiam orestis suprema, cujus ossa Olympiade quinquagesima & octava Tegeæ inventa à Spartanis oraculo monitis, discimus implesse longitudinem cubitorum septem. Scripta quoque quæ ex antiquitate memorias accersunt in fidem veri, hoc etiam receperunt, quod bello Cretico cùm elata flumina plus quàm vi amnica terras rupissent, post discessum fluctuum inter plurima humi discidia humanum corpus repertum sit cubitûm trium atque triginta: cujus inspectandi cupidine L. Flaccum legatum, Metellum etiam ipsum impendio captos miraculo, quod auditu refutaverant oculis potitos.* De molari hominis dente à se conspecto vide Augustinum Libro XV. de Civitate Dei cap. XI. lin. 8.

ET *famulantes ei mentes.*] De his vide pulchra apud Plutarchum de Iside, Maximum Tyrium dissertatione prima & XVI. Iulianum hymno Solis. Ipsum nomen ἀγγέλων in hac re usurpant præter Græcos veteris fœderis interpretes Labeo, Aristides, Porphyrius, Iamblichus lin. 11.

chus, Chalcidius: & his omnibus antiquior Hostanes citatus Minutio. Heraclitus, teste quem dixi Chalcidio, asserit, præmoneri meritos instruentibus divinis potestatibus.

lin. 13. POST *Græcos plurimos refert Catullus.*] Epithalamio Pelei & Thetidos:

Sed postquam tellus scelere est imbuta nefando,
Iustitiámque omnes cupida de mente fugarunt:
Perfudere manus fraterno sanguine fratres,
Destitit exstinctos natus lugere parentes,
Optavit genitor primævi funera nati,
Liber ut innuptæ potiretur flore novercæ:
Ignaro mater substernens se impia nato,
Impia non verita est divos scelerare penates,
Omnia fanda, nefanda malo permista furore
Iustificam nobis mentem avertêre Deorum.

lin. 15. APUD *Græcos.*] Homerum Iliados θ'. Hesiodum in operibus. Huc pertinent Deorum pugnæ, quarum & Plato meminit de Republica II. & segreges isti dominatus, quorum idem Plato mentionem facit de legibus III.

lin. 16. ET *Latinos quosdam legitur.*] Vide Ovidium I. Metamorphoseon, & Lucanum Libro IV. Seneca Natur. quæst. 30. ubi de diluvio: *Exstinctis pariter feris, in quarum homines ingenia transierant.*

lin. 21. VARRONI *omne id tempus ignotum vocatur.*] Censorinus. *Nunc verò id intervallum temporis tractabo, quod historicon Varro appellat. Hic enim tria discrimina temporum esse tradit. Primùm ab hominum principio ad Cataclysmum priorem, quod propter ignorantiam vocatur ἄδηλον.*

Se-

Secundum à cataclyſmo priore ad Olympiadem primam: quod, quia in eo multa fabuloſa referuntur, μυθικὸν *nominatur. Tertiam à primâ Olympiade ad nos: quod dicitur* ἱστορικὸν, *quia in eo res geſtæ veris hiſtoriis continentur.* Tempus illud quod Varro ἄδηλον, Hebræorum Rabbini vocant inane. Diluvii autem univerſalis notam conchas quæ in montibus reperiuntur, notavit Philo de Mundi immortalitate.

CHALDÆORUM *Beroſus.*] De quo ſic lin. 25.
Ioſephus contra Appionem primo: Οὗτος τοίνυν ὁ Βηρωσὸς ταῖς ἀρχαιοτάταις ἐπακολουθῶν ἀναγραφαῖς, περί τε τοῦ γενομένου κατακλυσμοῦ, καὶ τῆς ἐν αὐτῷ φθορᾶς τῶν ἀνθρώπων, καθάπερ Μωϋσῆς οὕτως ἱστόρηκεν, καὶ περὶ τῆς λάρνακος, ἐν ᾗ Νῶχος ὁ τοῦ γένους ἡμῶν ἀρχηγὸς διεσώθη, προσενεχθείσης αὐτῆς ταῖς ἀκρωρείαις τῶν Ἀρμενίων ὀρῶν. *Hic Beroſus antiquiſſima ſcripta ſequens eadem quæ Moſes narrat de magno diluvio, hominúmque per id interitu, ac de arca, in qua Nochus generis noſtri auctor ſervatus eſt, cùm ea ad cacumina Armeniorum montium ſe applicuiſſet.* Poſt recitatam autem diluvii hiſtoriam hæc verba addidit Beroſus, quæ idem ille Ioſephus habet antiquæ hiſtoriæ Libro primo capite quarto. Λέγεται δὲ καὶ τοῦ πλοίου ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ πρὸς τῷ ὄρει τῶν Κορδυαίων ἔτι μέρος εἶναι καὶ κομίζειν τινὰς τῆς ἀσφάλτου ἀφαιροῦντας. χρῶνται δὲ μάλιστα οἱ ἄνθρωποι τῷ κομιζομένῳ πρὸς τοὺς ἀποτροπιασμούς. *Dicitur autem etiam nunc in Armenia in Cordyæorum monte pars eſſe ejus navigii, & quoſdam inde bitumen auferre. Eo autem ablato utuntur homines maximè pro amuleto.*

ASSYRIORUM *Abydenus.*] Servavit nobis

bis ejus locum Eusebius Libro IX. Præparationis cap. 12. & Cyrillus primo adversus Iulianum. Μεθ᾽ ὃν ἄλλοι τε ἦρξαν καὶ Σείσιθρος ᾧ Κρόνος προσημαίνει μὲν ἔσεσθαι πλῆθος ὄμβρων Δεσίου πέμπτῃ ἐπὶ δέκα, κελεύει δὲ πᾶν ὅ, τι γραμμάτων ἦν ἐχόμενον ἐν Ἡλίου πόλει τῇ ἐν Σιππάροισιν ἀποκρύψαι. Σείσιθρος δὲ ταῦτα ἐπιτελέα ποιήσας εὐθέως ἐπὶ Ἀρμενίης ἀνάπλεε, καὶ παραυτίκα μεν κατελάμβανε τὰ ἐκ θεοῦ. Τρίτῃ δὲ ἡμέρῃ ἐπείτε ὧν ἐκόπασε, μετίει τῶν ὀρνίθων, πεῖραν ποιεύμενος, εἴκου γῆν ἴδοιεν τοῦ ὕδατος ἐκδῦσαι· αἱ δὲ, ἐκδεχομένου σφέας πελάγεος ἀχανέος, ἀπορέουσαι ὅκῃ κατορμίσονται, παρὰ τὸν Σείσιθρον ὀπίσω κομίζονται, καὶ ἐπὶ αὐτῇσι ἕτεραι· ὡς δὲ τῇσι τρίτῃσι ἐν τυχει (ἀπικέατο γὰρ δὴ πηλοῦ κατάπλεοι τοὺς ταρσοὺς) θεοί μεν ἐξ ἀνθρώπων ἀφανίζουσι· τὸ δὲ πλοῖον ἐν Ἀρμενίῃ περίαπτα ξύλων ἀλεξιφάρμακα τοῖσι ἐπιχωρείοισι παρείχετο. *Post hos imperarunt alii ac deinde Sisithrus, cui Saturnus præsignificavit ingentem vim imbrium futuram, Desii decima quinta, jussit autem quicquid erat literarum eum Heliopoli, quæ in Sipparis est, abscondere. Sisithrus hæc cùm implesset statim in Armeniam navigavit, ac subitò vera deprehendit quæ Deus dixerat. Tertia die postquam remiserat tempestas, avium quasdam emisit, experimentum capturus an illæ terræ aliquid visuræ essent è mari exstans. Illæ verò exceptæ ab immenso pelago, non habentes ubi considerent, ad Sisithrum retro rediere, & post eas aliæ. At cùm misisset tertiò (redierant enim aves alis limo plenis) Dii eum humanis rebus exemerunt. Navigium in Armeniam pervenit, ibique vicinis ligna præbuit amuleti vim habentia.* Sisithrus, ut & Ogyges,

Ogyges, & Deucalion, nomina sunt idem aliis linguis significantia, quod Noë Hebraico sermone, quo scripsit, nomináque propria, ita ut eorum vis ab Hebræis intelligi posset, expressit Moses: quomodo scilicet Alexander Polyhistor Isaacum Græcè scribens γέλωτα vocavit, ut ex Eusebio discimus: multáque sunt talia apud Historicos omnes. Philo de præmiis & pœnis. Τοῦτον Ἕλληνες μὲν Δευκαλίωνα, Χαλδαῖοι δὲ Νῶε ἐπονομάζουσιν, ἐφ᾽ ᾧ τὸν μέγαν κατακλυσμὸν συνέβη γενέσθαι. *Hunc Græci Deucaliona, Chaldæi Noë vocant, sub quo magnus ille cataclysmus evênit.* Deucalionis autem diluvium fuisse illud universale tradebant Ægyptii teste Diodoro Lib. I. Ad Italiam etiam pertinuisse Plinius Lib III. c. 14. Ut ad nominum illam in alias linguas transfusionem redeam, insignis est ea de re Platonis In Critia locus. Τὸ δ᾽ ἔτι βραχὺ πρὸ τοῦ λόγου δεῖ δηλῶσαι, μὴ πολλάκις ἀκούοντες Ἑλληνικὰ βαρβάρων ἀνδρῶν ὀνόματα θαυμάζητε. τὸ γὰρ αἴτιον αὐτῶν πεύσεσθε. Σόλων ἐπινοῶν εἰς τὴν αὑτοῦ ποίησιν καταχρήσασθαι τῷ λόγῳ, διαπυνθανόμενος τὴν τῶν ὀνομάτων δύναμιν, εὗρε τούς τε Αἰγυπτίους τοὺς πρώτους ἐκείνους αὐτὰ γεγραφότας, εἰς τὴν αὑτῶν φωνὴν μετενηνοχότας. αὐτός τε αὖ πάλιν ἑκάστου τὴν διάνοιαν ὀνόματος ἀναλαμβάνων, εἰς τὴν ἡμετέραν ἄγων φωνὴν ἀπεγράφετο. *Illud in hujus sermonis limine dicendum vobis, ne miremini si Græca sæpè audiatis virorum barbarorum nomina causam jam intelligetis. Cùm Solon carminibus suis inserere hanc narrationem vellet, vim ipsam significationémque nominum per-*

perſcrutatus, reperit Ægyptiorum primos qui de rebus iſtis ſcripſerant, in ſuam ea linguam tranſtuliſſe. Ipſe verò percepta nominis cujuſque ſignificatione, ea ipſa noſtro veſtivit ſermone. Cum Abydeni verbis congruunt illa Alexandri Polyhiſtoris, quæ ſervavit nobis Cyrillus dicto libro primo adverſus Iulianum, Ὠπάρτου δὲ τελευτήσαντος, τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ξίσουθρον βασιλεῦσαι Σάρους δεκαοκτώ. ἐπὶ τούτου τὸν μέγαν φασὶ γενέσθαι κατακλυσμόν· εἶτα σωθῆναι λέγει τὸν Ξίσουθρον, προαπαγγείλαντος αὐτῷ τοῦ Κρόνου τὸ ἐσόμενον, καὶ ὅτι προσήκει ναυπηγήνεσθαι λάρνακα. καὶ ὁμοῦ πετεινοῖς, ἑρπετοῖς τε καὶ κτήνεσι πλεῖν ἐν αὐτῇ. *Mortuo Otiarte filium ejus imperaſſe Xiſuthrum per octodecem annos, quos Saros vocant. Hujus temporibus fuiſſe aiunt diluvium magnum. Narrat deinde ſervatum Xiſuthrum Saturno ipſi quod futurum erat prænuntiante, & fabricandam ipſi Arcam: in eo ipſi unà cum volucribus, reptilibus ac jumentis navigandum.* Aſſyriis autem, ut & aliis quibuſdam gentibus, Deus ſummus ab ea ſtella vocabatur, quæ ut Taciti utar verbis, è ſeptem ſideribus, queis mortales reguntur, altiſſimo orbe & præcipua potentia ferebatur; aut certè Syriacum איל, quod Deum ſignificat. Græci interpretes Κρόνον ideo vertere quod is Syris איל dicebatur. Philo Byblius Sanchuniathonis interpres ἶλον τὸν καὶ Κρόνον λ. citat Euſebius: apud quem mox ex eodem Philone ſequitur: Κρόνος ὃν οἱ Φοίνικες Ἰσραὴλ ὀνομάζουσι. Sed error eſt librarii, qui pro ἶλ quod contractè pro Ἰσραὴλ Græcis Chriſtianis poni ſolet, poſuit Ἰσραὴλ, cum ἶλ ſit, ut diximus איל, quomodo Syri dicunt quod אל Hebræi.

Qui

QUI *& columbæ emissæ meminit ut & ex Græcis plutarchus.*] Libro terrestria an aquatica animantia plus habeant solertiæ. Δευκαλίωνι φασὶ περιστερὰν ἐκ τῆς λάρνακος ἀφιεμένην δήλωμα γενέσθαι, χειμῶνος μὲν εἴσω πάλιν ἐνδυομένην, εὐδίας δ' ἀποπτᾶσαν. *Columbam aiunt ex arca emissam certum indicium detulisse Deucalioni, cùm rediret, tempestatis, ubi emanebat, serenæ.* Notanda autem & in hoc Plutarchi & in illo Polyhistoris loco, non minus quàm in Nicolai Damasceni & Apollodori libris, & in iis scriptoribus quibus utitur Theophilus Antiochenus Libro III. vox λάρνακος, quæ planè respondet voci תבה, quam in hac historia Moses usurpat, neq; verò aliter eam vertit Iosephus. lin. 26. & seq.

LUCIANUS.] Libro de Dea Syria, cùm de templo vetustissimo quod erat Hierapoli agere cœpisset, adjungit. Οἱ μὲν οὖν πολλοὶ Δευκαλίωνα τὸν Σκύθην τὸ ἱερὸν εἵσασθαι λέγουσι· τοῦτον Δευκαλίωνα, ἐπὶ τοῦ τὸ πολλὸν ὕδωρ ἐγένετο· Δευκαλίωνος δὲ πέρι λόγον ἐν Ἕλλησι ἤκουσα, τὸν Ἕλληνες ἐπ' αὐτῷ λέγουσι· ὁ δὲ μῦθος ὧδε ἔχει ἥδε ἡ γενεά, οἱ νῦν ἄνθρωποι, οὐ πρῶτοι ἐγένοντο, ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἡ γενεὰ πάντες ὤλοντο. οὗτοι δὲ γένεος τοῦ δευτέρου εἰσὶ, τὸ αὖθις ἐκ Δευκαλίωνος εἰς πληθὺν ἀπίκετο. ἐκείνων δὲ πέρι τῶν ἀνθρώπων τάδε μυθέονται, ὑβρισταὶ κάρτα ἐόντες, ἀθέμιστα ἔργα ἔπρησσον. οὔτε γὰρ ὅρκια ἐφύλασσον, οὔτε ξείνους ἐδέχοντο, οὔτε ἱκετέων ἠνείχοντο, ἀντ' ὧν σφισὶ ἡ μεγάλη συμφορὴ ἀπίκετο. αὐτίκα ἡ γῆ πολλὸν ὕδωρ ἐκδιδοῖ, καὶ ὄμβροι μεγάλοι ἐγένοντο, καὶ οἱ ποτα- lin. 28.

ποταμοὶ κατέβησαν μείζονες, καὶ ἡ θάλασσα ἐπὶ πολλὸν ἀνέβη, ἐς ὃ πάντα ὕδωρ ἐγένοντο καὶ πάντες ὄλοντο· Δευκαλίων δὲ μοῦνος ἀνθρώπων ἐλίπετο ἐς γενεὴν δευτέρην, εὐβουλίης καὶ τοῦ εὐσεβέος εἵνεκα· ἡ δὲ οἱ σωτηρίη ἥδε ἐγένετο. λάρνακα μεγάλην, τὴν αὐτὸς εἶχε, εἰς ταύτην δὲ οἱ ἀπίκοντο σύες, καὶ ἵπποι, καὶ λεόντων γένεα, καὶ ὄφιες, καὶ ἄλλα, ὁκόσα ἐν γῇ νέμονται πάντα ἐς ζεύγεα· ὁ δὲ πάντα ἐδέκετο. καί μιν οὐκ ἐσίνοντο· ἀλλά σφίσι μεγάλη διόθεν φιλίη ἐγένετο. καὶ ἐν μιῇ λάρνακι πάντες ἔπλευσαν ἐς τὸ τὸ ὕδωρ ἐπεκράτεε· τὰ μὲν Δευκαλίωνος πέρι Ἕλληνες ἱστορέουσι. τὰ δὲ ἀπὸ τούτου, λέγεται λόγος ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ἱρῇ πόλει μεγάλως ἄξιος θαυμάσαι, ὅτι ἐν τῇ σφετέρῃ χώρῃ χάσμα μέγα ἐγένετο, καὶ τὸ σύμπαν ὕδωρ κατεδέξατο. Δευκαλίων δὲ, ἐπεὶ τάδε ἐγένετο, βωμούς τε ἔθετο, καὶ νηὸν ἐπὶ τῷ χάσματι Ἥρης ἅγιον ἐσήσατο. ἐγὼ δὲ καὶ τὸ χάσμα εἶδον καὶ ἔστι ὑπὸ τῷ νηῷ κάρτα μικρόν. εἰ μὲν ὦν πάλαι καὶ μέγα ἐὸν, νῦν τοιόνδε ἐγένετο, οὐκ οἶδα· τὸ δὲ ἐγὼ εἶδον μικρόν ἐστι. σῆμα δὲ τῆς ἱστορίης τόδε πρήσσουσι· δὶς ἑκάστου ἔτεος ἐκ θαλάσσης ὕδωρ ἐς τὸν νηὸν ἀπικνέεται. φέρουσι δὲ οὐκ ἱρέες μόνον, ἀλλὰ πᾶσα Συρίη καὶ Ἀραβίη καὶ πέρηθεν τοῦ Εὐφράτεω πολλοὶ ἄνθρωποι ἐς θάλασσαν ἔρχονται, καὶ πάντες ὕδωρ φέρουσι· τὸ πρῶτα μὲν ἐν τῷ νηῷ ἐκχέουσι, μετὰ δὲ, ἐς τὸ χάσμα κατέρχεται, καὶ δέχεται τὸ χάσμα μικρὸν ἐὸν ὕδατος χρῆμα πολλόν· τὰ δὲ ποιέοντες Δευκαλίωνα ἐν τῷ ἱρῷ τόνδε νόμον θέσθαι λέγουσι, συμφορῆς τε καὶ εὐεργεσίης μνῆμα ἔμμεναι. ὁ μὲν ὦν ἀρχαῖος αὐτοῖς λόγος ἀμφὶ τοῦ ἱροῦ, τοιόσδε ἐστί. *Pleriq; à Deucalione structum aiunt hoc templum eo scilicet Deucalione, cujus ætate*

vis

vis aquarum fuit maxima. De eo autem Deucalione in Græcia audivi quod Græci narrant. Est autem sermo talis. Hoc quod nunc est hominum genus non ab initio exstitisse, sed ià periisse stirpitus: qui verò nunc sunt homines secundi esse generis, quod ortum à Deucalione paulatim in ingentem multitudinem excrevit. De illis autem qui antè fuerant hominibus hæc sunt quæ memorantur. Contumeliosi homines cùm essent, iniqua facinora perpetrabant: nam neque jusjurandum servabant, neque excipiebant hospites, neque curabant supplicies: ob quas res maxima eis supervênit calamitas. Statim enim terra plurimum aquæ de se extulit, tum verò plurimi de cœlo cecidere imbres: flumina quoque ultra modum exundavere, & mare ipsum superfusum est terris, ita ut res omnes aqua fierent, homines verò perirent omnes. Solus tunc ad secundi generis exordium Deucalion relictus est, prudentiæ & pietatis ergo. Servatus autem hoc modo est. In arcam magnam quam habebat liberos mulieréśque domus suæ imposuit, ipséque eam ingressus est: quod cùm faceret, venere apri, & equi, & leonum genera, & serpentes, & alia quæ in terra pascuntur, bina quæque: ille hæc ad se animantia recepit omnia: quæ nihil nocuere: sed magna ei cum illis divinitus amicitia obvenit: unáque in arca navigarunt omnes, quamdiu aqua super terras fuit, Hæc sunt quæ de Deucalione referunt Græci. De iis verò quæ post acciderunt fertur ab illis qui Hieropolim habitant res admirabilis, in sua regione terræ fuisse hiatum, qui aquam absorpserit omnem. Id ubi factum esset, à Deucalione positas aras & Iunonis templum super illo hiatu. Hiatum ipse vidi. Valde

exiguus

exiguus est sub templo quod dixi. An olim major fuerit, contractúsque sit cum tempore, equidem nescio: id scio quod vidi parvum esse. In historiæ hujus signum quod agunt, hoc est: bis anno ex mari aqua in templum defertur. Ferunt aquam non sacerdotes tantùm, sed omnis Syria Arabiáque. Quin ab Euphrate usque eunt ad mare homines, omnésque aquam ferunt: eam primum effundunt in templum. Descendit in hiatum aqua: & is hiatus, quamvis parvus, immensam vim aquæ recipit. Hoc cùm faciunt, ritum hunc aiunt à Deucalione institutum, in calamitatis simul & salutis partæ memoriam. Talis est vetus de Templo hoc sermo.

pag. 30. lin. 3. Apud *Molonem quoque.*] Verba ejus tradidit nobis Eusebius Libro IX. Præparationis Evangelicæ capite XIX. Κατὰ τὸν κατακλυσμὸν, ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας ἐπελθεῖν τὸν περιληφθέντα ἄνθρωπον μετὰ τῶν υἱῶν, ἐκ τῶν ἰδίων ἐξελαυνόμενον ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων· διανύσαντα δὲ τὴν μεταξὺ χώραν, ἐλθεῖν εἰς τὴν ὀρεινὴν τῆς Συρίας, οὖσαν ἔρημον. *Sub diluvii tempus excessisse ex Armenia eum hominem qui cum liberis suis diluvium evaserat, ejectum rebus suis vi indigenarum. Eandem, cùm loca interjecta transiisset, pervenisse in Syriæ regionem montanam tunc vacuam.*

lin. 4. Et *Nicolaum Damascenum.*] Ejus verba ex historiæ universalis Libro XCVI. sic exhibet dicto jam loco Iosephus. Ἔστιν ὑπὲρ τὴν Μιγνάδα μέγα ὄρος κατὰ τὴν Ἀρμενίαν, Βάρις λεγόμενον, εἰς ὃ πολλοὺς συμφυγόντας ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ λόγος ἔχει περισωθῆναι. καί τινα ἐπὶ λάρνακος ὀχούμενον, ἐπὶ τὴν ἀκρώρειαν ὀκεῖλαι· καὶ τὰ λείψανα

τῶν

τῶν ξύλων ἐπὶ πολὺ σωθῆναι. γένοιτο δ' ἂν οὗτος ὅν τινα καὶ Μωσῆς ἀνέγραψεν ὁ τῶν Ἰουδαίων νομοθέτης. *Est super Minyada* (quam Milyada vocant Strabo & Plinius,) *ingens in Armenia mons Baris dictus, in quo fama est servatos esse ex cataclysmo multos: unum verò in Arca vectum ad summum ejus jugum appulisse, diùque lignorum ejus arcæ mansisse reliquias. Hic, credo, is fuerit cujus Moses meminit, qui Iudæis leges condidit.* His scriptoribus addendi Hieronymus Ægyptius qui res Phœnicias scripsit, & Mnaseas memorati Iosepho. Fortè & Eupolemus quem ex Polyhistore producit Eusebius Præparationis Lib. IX. cap. 17.

SED *& in Americæ partibus.*] Vide Iosephum Acostam & Antonium Herreram. lin. 8.

QUOD *Plinio notatum.*] Lib. V. cap. 13. pag. 30. Consentiunt Plinio Mela & Solinus. Confer lin. 16. quæ ex Abydeno jam attulimus.

IN *montibus Gordyæis*] Quos Moses Ara- lin. 18. rath vocat, Kardu transtulere Chaldæi interpretes, Cordyæos Iosephus, Cordæos Curtius, Gordyæos scribit Strabo Libro XVI. Plinius Libro VI. c. 27. et Ptolomæus.

IN *hunc diem.*] Monstratas suo ævo has Ar- lin. 19. cæ reliquias ait Theophilus Antiochenus Libro III. Epiphanius contra Nazaræos. Ὡς ἔτι καὶ δεῦρο τὰ λείψανα τῆς τοῦ Νῶε λάρνακος δείκνυται ἐν τῇ τῶν Κορδυέων χώρᾳ. *Ad hoc usq; tempus reliquiæ Arcæ Noë monstrantur in Cordyeorum terra:* Chrysostomus oratione de perfecta dilectione. Isidorus Lib. XIV. originum cap. 8. *Ararath mons Armeniæ, in quo Arcam historiæ post diluvium resedisse testan-*

testantur. Vnde & usque hodie ibidem lignorum ejus videntur vestigia. Adde ex Haitone Armenio hæc quæ habet capite nono: *In Armenia est altior mons quàm sit in toto orbe terrarum, qui Ararath vulgariter nuncupatur, & in cacumine illius montis post diluvium arca primo sedit.* Adde Geographum Nubiensem & itinerarium Benjamini.

lin. 20. IAPETUS.] Est ipsa vox יפת. Nam eandem literam פ alii ut π, alii ut φ pronuntiabant, qualis differentia & nunc est inter Germanos & Belgas. Notavit id de Hebræa litera ad Danielem Hieronymus.

lin. 22. IAVON.] Nam ἰάονες sæpè est apud vetustos scriptores. Id in Aristophanis Acharnensibus Persa pronuntiat ἰαοναῦ. Iam verò mos antiquior erat inter duas vocales interponere digamma, posteà per υ scribi cœpit, olim sic F. ita ἀυὼς erat quod nunc ἀὼς & ἠὼς. ταυὼς ταὼς pavus. ἰαῦνας τοὺς Ἕλληνας καλοῦσι Suidas.

lin. 23. HAMMO.] Nam ח per aspirationem reddere aut etiam omittere Græci solent: ut חצר־מות Ἁδράμυττος, vel Ἀδράμυττος. חכמות, ἀχμώθ, apud Irenæum & alios. חברה socia ἄβρα Græcis veteribus. חיה αἰών, חנה, Hanno vel Anno חני־בעל Hannibal vel Annibal: חצר־בעל Hasdrubal vel Asdrubal. חשים ἀξυμῦται. ων verò Græca est desinentia. Hic non Lybium tantum, sed & multarum aliarum gentium pater consecratus ab ipsis in Iovis stellam. Lucanus IX.

Quamvis Æthiopum populis Arabûmque beatis
Gentibus atque Indis unus sit Iuppiter Ammon.

Ægyptum

Ægyptum quoque in hujus parte ponunt sacræ literæ Psal. LXXVIII. 51. CV. 23. 27. CVI. 22. Hieronymus in traditionibus Hebraicis ad Genesim: *A quo Ægyptus usque hodie Ham patria Ægyptiorum lingua dicitur.*

IOSEPHUS *& alii observant.*] Is à גמר dicit esse γομαρεῖς Galatas, ubi oppidum Comara populi Melæ Libro I. Ex מגוג Scythas à quibus condita Scythopolis in Syria, & altera urbs Magog Plinio Lib. v. cap. 23. aliis dicta Hierapolis & Bambyce. A מדי Medos esse apparet, ab יון quod diximus Iavonas, Iaonas, Ionas. A תבל Iosephus ait esse *I*beros Asiæ, in quorum vicinia Thabilacam urbem vetustæ originis vestigia servantem ponit Ptolemæus. A משך est urbs ipsi memorata Mazaca, cujus & Strabo meminit Libro XII. & Plinius Libro VI. 3. & Ammianus Marcellinus Libro XX. Adjice huic Moschos nominatos Straboni Libro XI. & Melæ Libro tum primo, tum tertio, quos Moschenos dixit Plinius Lib. VI. cap. 9. & Moschicos montes apud eosdem Melam et Plinium. A תירס esse Thraces, cum *I*osepho tradunt consensu allii, et vox indicat: præsertim si observemus Græcum ξ ab initio respondisse Syriacæ literæ ס quod ordo indicat. De iis qui ab אשכנז corruptus est apud *I*osephum locus, sed dubitandum non est quin inde nomen habeat Ascania Homero memorata pars Phrygiæ et Mysiæ: de qua Strabonem vide Libro XII. et Plinium Libro v. c. 32. & Ascanius lacus, & ex lacu amnis apud eundem Strabonem Libro XIV. & apud Plinium dicto cap. 32. Libro v. Ascanius portus apud

pud Plinium Libro v. cap. 30. Ascaniæ insulæ eidem Lib. IV. cap. 12. & Lib. V. cap. 31. A ריפת esse Paphlagonas dicit Iosephus, Riphatæos dictos aliis, quibus locis Rhiphaces ponit Mela Libro primo. Ab אלישה esse αἰολεῖς, idem ille nos docet Iosephus, & Ierosolymitanus Paraphrastes ei adstipulantur pro Æolibus Græcos nominans, totum pro parte: neque abludit Hellas terræ nomen. A תרשיש esse Cilices Iosephus idem dicit, probátque ex urbe Tarso. Multis enim in locis evenit, ut quæ populorum nomina fuerant, urbium facta sint nomina. De כתים unde κίτιον suprà attigimus. A כוש Æthiopes Chusæi & sibimet ipsis & vicinis, ut Iosephi tempore ita & nunc vocantur: unde & fluvius apud Ptolomæum, & apud Geographum Arabem urbes Æthiopiæ duæ nomen retinent: pariterque à מצרים, qui Μισὼρ Philoni Byblio, Mesori sibi ipsis & accolis ii qui Græcis Ægyptii, & mensis apud eos nomen Μεσρεί. Cedreno terra ipsa μέσρα. Verè & hoc Iosephus à פוט esse in Mauritania amnem. Meminit ejus amnis & Plinius Lib. v. cap. 1. *Phut & juxta eum regio Phutensis usque in præsens dicitur*, ait Hieronymus Traditionibus Hebraicis in Genesim. Est non longè à Fesa, manente nunc etiam vocabulo. Qui Mosi est כנען is contractius Sanchuniathoni, & ex eo Philoni Byblio χνᾶ, invenies id apud Eusebium Lib. I. Præparationis cap. 10. Et terra ipsa sic dicta. Stephanus de Urbibus. Χνᾶ οὕτως ἡ Φοινίκη καλεῖται. *Chna sic appellatur Phœnice.* Et suo tempore ait Augustinus Libro expositionum epistolæ ad Romanos, rusticos ad Hipponem

si interrogentur qui essent, respondere Canaani. Et Mestraimi & Canaanis nomina sunt & in Eupolemi loco, ut eum profert Eusebius Præparat. IX. 17. A רעמה Regema Ptolemæo in Arabia felice, nimirum ע in γ mutato, ut in Gomorra aliisque vocibus. A סבא Sabæos deducit. Iosephus, notam gentem: quarum & urbs princeps Sabæ Straboni Libro XVI. Ubi à סבתה Sabarenos Iosephus ponit, ibi Plinio urbs est Sobotale Lib. VI. c. 28. להבים à Libyum nomine non abit, nec à נפתחים Nepata urbs Æthiopum Plinio Lib. VI. c. 29. Nepata Ptolomæo: nec à פתרסים Pharusi Plinio Libro V. 8. Phaurusii Ptolemæo in Æthiopia A צידן nota urbs omnibus poëtis & historicis Sidon. A גרגשי oppidum Gorasa Ptolomæo. Ab ערקי Arca urbs Phœnices Ptolomæo memorata, & Plinio Libro V. cap. 18. Ab ארודי Aradus insula memorata Strab. l. 16. Plin. l. 5. c. 20. & Ptolemæo in Syria. A חמתי Amathus Arabiæ nominata Herodoto in Euterpe & Thalia. Ab עילם Elymæi Medis contigui apud Strabonem Lib. XVI. Plinium Libro V. cap. 26. & 27. & apud Livium Libro XXXVII. Horum traduces in Phrygia Elymi apud Athenæum Libro IV. Ab אשור Assyrii noti omnibus, ut & à לוד Lydi, unde et vox Ludorum Latina. Ab ארם in hunc diem semet appellant, qui Græcis ab urbe צור Syrinam צ modo per τ, modo per ס vertitur unde urbs illa צור quæ Tyrus Græcis, Sarra Ennio, et Sinæ aliis Tinæ. Strabo XVI. in fine. Λέγει δὲ καὶ τοὺς ἀρίμους ἢ ἀρρετὰς, ὥς φησι Ποσειδώνιος δέχεσθαι δεῖν μὴ τόπον τινὰ τῆς Συρίας, ἢ τῆς Κιλικίας, ἢ ἄλλης τινὸς

γῆς, ἀλλὰ τὴν Συρίαν αὐτήν. *Nominat Homerus, & Arimos: ea autem voce vult Posidonius intelligi, non partem aliquam Syriæ aut Ciliciæ aut alterius regionis, sed Syriam ipsam.* Idem Strabo Libro XIII. Οἱ δὲ τοὺς Σύρους Ἀρίμους δέχονται, οὓς νῦν Ἀράμους λέγουσι. *Sunt qui per Arimos Syros intelligunt, qui & nunc Arami dicuntur.* Libro autem primo. Τοὺς γὰρ ὑφ᾽ ἡμῶν Σύρους καλουμένους ὑπ᾽ αὐτῶν τῶν Σύρων Ἀραμμαίους καλεῖσθαι. *Nam qui à nobis dicuntur Syri, eos ab ipsis Syris dici Arammæos.* Ab חוץ Ausanitis regio apud LXX. Interpretes in Iobo. Ausitida dixit Aristæus. A חול urbs Cholla Ptolomæo posita in Syria. A גתר Gindarus urbs apud Ptolomæum. & populus Gindareni Plinio V. 23. in Cæle Syria. A מש Masius mons non procul Nisibi apud Stratbonē Libro XI. & Ptolomæum in Mesopotamia. Nomina יקטן ut & חצרמות & חולן Geographi Arabes nobis in Arabia representant nominibus Balsariaktan, Hadromuth, Chaulan, ut notavit Capellus vir eruditissimus. Nomen אופר retinet ni fallor Opharus fluvius, & populus Opharitæ circa Mæotim Plinio Libro. VI. 7. Etiam urbes eas quarum hoc in loco meminit Moses antiquissimas esse collatione scriptorum apparet. De Babylone res notissima. ארך est Aracca quam in Susiane ponit Ptolomæus, unde Areccæos campos Tibullo dici notavit in Solinianis vir infinitæ lectionis Cl. Salmasius. Ab אכר Acabenen corruptè pro Acadene dictam suspicatur probabiliter diligens in Scripturarum interpretatione Franciscus Junius, qui et alia non pauca observavit eorum quæ jam posuimus. כלנה est Callinisum oppidum ad Euphraten, cui id nomē

ad

ad Ammiani mansisse tempora ex Libro ejus XXIII. docemur. Terra שנער est Σεναρ' τῆς Βαβυλωνίας apud Histiæum Milesium in loco quē nobis conservavit Josephus Antiquæ historiæ Libro I. cap. 7. et in Chronico, itémque in Præparatione Eusebius. Scripsit is res Phœnicum lectus etiam Stephano. At rursum ע in γ mutato Singaram hinc montem Ptolomæus in Mesopotamia nominat, Plinius autem Singaram oppidum Libro V. cap. 24. Hinc Singarana regio Sexto Rufo: נינוה haud dubiè est quæ Græcis contractius Ninos. In epitaphio Sardanapali,

Καὶ γὰρ ἐγὼ σποδός εἰμι, Νίνου μεγάλης βασιλεύσας.

Ipse Nini magnæ modo Rex, nil sum nisi pulvis.

Est id nomen et apud Theognidem, Strabonem Libro XVI. Plinium Libro VI. cap. 13. cujus verba sunt. *Fuit & Nonis imposita Tigri ad solis occasum spectans quondam clarissima.* Lucanus III. *Et felix, sic fama, Nonis.* Habet id nomen Ptolomeus in Assyria. *A* כלח urbe principe nomen habet regio Calachena. Straboni Libro XI. bis, deinde initio Libri XVI. רמי est Rasaina apud *Ammianum* Libro XXIII. Sidon nota omnibus עזה nemo dubitare potest quin litera ע per γ, ut diximus, reddita sit Gaza Palæstinorum, nominata Straboni Libro XVI. Melæ Libro I. quí ingentem et munitam admodum vocat, *Plinio* Libro V. 13. VI. 28. et alibi. ספרוה est Heliopolis urbs Sipparorum in Loco *Abydeni* quem modò produximus, Sippara *Ptolomæo* in Mesopotamia. אור est Vr castellum *Ammiano* memoratum Libro XXV. חרן Carræ Crassorum clade nobiles.

AFFECTATI *in cœlum itineris.*] Home-

ius Odysseæ Λ. Ovidius 1. Metamorphoseos: *Affectasse ferunt regnum cæleste gigantes.* Vide & Virgilium Georgicon 1. & Lucanum Lib. VII. Frequens est apud omnes gentes loquendi genus, ut quæ suprà communem altitudinem attolluntur, dicantur οὐρανομήκη, ut apud Homerum sæpè. Sic & Deut. 1. 28. & IX. 1. Sibyllæ nescio cujus locum de insana illa turris substructione agentem citat Josephus talem. Πάντων ὁμοφώνων ὄντων τῶν ἀνθρώπων πύργον ᾠκοδόμησάν τινες ὑψηλότατον, ὡς ἐπὶ οὐρανὸν ἀναβησόμενοι δι᾽ αὐτοῦ· οἱ δὲ θεοὶ ἀνέμους ἐπιπέμψαντες ἀνέτρεψαν τὸν πύργον, καὶ ἰδίαν ἑκάστῳ φωνὴν ἔδωκαν, καὶ διὰ τοῦτο Βαβυλῶνα συνέβη κληθῆναι τὴν πόλιν. *Cùm homines omnes una lingua uterentur, altissimam Turrim ædificare quidam cœperunt, velut per eam in cœlum scansuri. At Dii ventis immissis evertère turrim hanc, & suam cuique linguam attribuère: unde urbi Babylon factum est nomen.* At ex Abydeno hæc nobis profert Eusebius Præparationis IX. cap. 14. & Cyrillus Libro 1. contra Julianum. Εἰσὶ δ᾽ οἵ λέγουσι τοὺς πρώτους ἐκ γῆς ἀνασχόντας ῥώμῃ τε καὶ μεγέθει χαυνωθέντας, καὶ δὴ θεῶν καταφρονήσαντας ἀμείνονας εἶναι, τύρσιν ἠλίβατον ἀείρειν ἵνα νῦν Βαβυλών ἐστι· ἤδη τε ἆσσον εἶναι τοῦ οὐρανοῦ· καὶ τοὺς ἀνέμους θεοῖσι βωθέοντας ἀνατρέψαι περὶ αὐτοῖσι τὸ μηχάνημα· τοῦ δὴ τὰ ἐρείπια λέγεσθαι Βαβυλῶνα· τέως δὲ ὄντας ὁμογλώσσους ἐκ θεῶν πολύθρουν φωνὴν ἐνείκασθαι· μετὰ δὲ Κρόνῳ τε καὶ Τιτᾶνι συστῆναι πόλεμον. *Sunt qui dicant primos illos è terra editos homines cùm & viribus & mole sua superbirent, ita ut se plus Diis posse jactarent, vertisse se ad turrim struendam quo loco nunc est Babylon. Cúmque jam prope ad cœ-*

lum pervenisset opus, ventorum vi Diis auxiliantium, disiectum id super ædificantes ruinis impositum nomen Babylonis. Cùm verò ad id temporis unius sermonis fuissent homines, immissam in eos à Diis linguarum discrepantiam. Post id extitisse bellum Saturnum inter & Titana. Falsò autem à Græcis proditum, conditam à Semiramide Babylonem, etiam Berosus in Chaldaicis prodidit, ut nos Josephus docet contra Appionem I. eundémque errorem tum ex Philone Byblio, tum ex Dorotheo Sidonio refellit Julius Firmicus. Vide & quæ de gigantibus & turri ex Eupolemo nobis adducit Eusebius Præparationis Evangelicæ Lib. xx. c. 17.

SODOMORUM *incendium est apud Diodorum Siculum.*] Libro XIX. ubi post lacus Asphaltitæ descriptionem: Ὁ δὲ πλησίον τόπος ἔμπυρος ὢν καὶ δυσώδης ποιεῖ τὰ σώματα τῶν περιοικούντων ἐπίνοσα καὶ παντελῶς ὀλιγοχρόνια. *Vicina regio cum igni subardeat, sævúmque odorem exhalet, in causa est cur accolarum corpora morbida sint miniméque vivacia.*

STRABONEM.] Libro XVI. post Asphaltitæ descriptionem. Τοῦ δ' ἔμπυρον τὴν χώραν εἶναι καὶ ἄλλα τεκμήρια φέρουσι πολλά. καὶ γὰρ πέτρας τινὰς ἐπικεκαυμένας δεικνύουσι τραχείας περὶ Μοσαάδα καὶ σύριγγας πολλαχοῦ καὶ γῆν τεφρώδη, σταγόνας τε πίσσης ἐκ λισσάδων λειβομένας καὶ δυσώδεις πόρρωθεν ποταμοὺς ζέοντας, κατοικίας δὲ ἀνατετραμμένας σποράδην. ὥστε πιστεύειν τοῖς θρυλλουμένοις ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων, ὡς ἄρα ᾠκοῦντό ποτε τρισκαίδεκα πόλεις ἐνταῦθα, ὧν τῆς

μητροπόλεως Σοδόμων σώζοιτο κύκλος ἑξήκοντά που σταδίων· ὑπὸ σεισμῶν τε καὶ ἀναφυσημάτων πυρὸς καὶ θερμῶν ὑδάτων ἀσφαλτωδῶν τε καὶ θειωδῶν ἡ λίμνη προπέσοι καὶ πέτραι πυρίληπτοι γένοιντο. αἵ τε πόλεις αἱ μὲν καταποθεῖεν, ἃς δ' ἐκλείποιεν οἱ δυνάμενοι φυγεῖν. *Esse in hoc solo ignem, multa indicia adferunt. Nam & petras ostendunt asperas & exustas circa Moasada: tum multis in locis exesas cavernas, terram cinerosam, picis guttas de petris stillantes, ferventia non sine fœdo odore flumina: quæ cuncta fidem faciunt famæ apud indigenas vulgatæ,* XIII. *olim in ea regione habitatas urbes, quarum princeps Sodoma fuerit, cujus ambitus etiam nunc ostenditur in* LX. *stadia patens: terræ autem motibus, erumpente igne aquisque calidis & bituminosis, extitisse qui nunc est lacum, saxa concepisse ignem, urbium absorptas alias, alias ab iis qui fugere potuerunt, derelictas.*

pag. 31. lin. 1. TACITUM.] Historiarum V. *Haut procul inde campi, quos ferunt olim uberes magnisque urbibus habitatos, fulminum jactu arsisse: & manere vestigia, terrámque specie torridam, vim frugiferam perdidisse. Nam cuncta sponte edita aut manu sata, sive herba tenus aut flore seu solitam in speciem adolevere, atra & inania velut in cinerem vanescunt.*

ibid. PLINIUM.] Is Asphaltiten describit Libri V. cap. 16. & Libri XXXV. cap. 15.

ibid. & seq. SOLINUM.] Capite 36. editionis Salmasianæ. *Longo ab Hierosolimis recessu tristis sinus panditur, quem de cælo tactum testatur*

humus

humus nigra & in cinerem soluta. Duo ibi oppida, Sodoma nominatum alterum, alterum Gomorrum, apud quæ pomum quod gignitur, habeat licet speciem maturitatis, mandi tamen non potest: nam fuliginem intrinsecus favillaciam ambitus tantum extimæ cutis cohibet, quæ vel levi pressa tactu fumum exhalat, & fatiscit in vagum pulverem.

CIRCUMCISIONIS *vetustissimo mori testimonium præbuerunt Herodotus.*] Cum errore tamen. Verba ejus sunt in Euterpe, Μοῦνοι πάντων Κόλχοι καὶ Αἰγύπτιοι καὶ Αἰθίοπες περιτέμνονται ἀπ' ἀρχῆς τὰ αἰδοῖα. Φοίνικες δὲ καὶ Σύριοι οἱ τῇ Παλαιστίνῃ καὶ οὗτοι ὁμολογοῦσι παρ' Αἰγυπτίων μεμαθηκέναι. Σύριοι δὲ οἱ περὶ Θερμώδοντα καὶ Παρθένιον ποταμὸν, καὶ Μάκρωνες οἱ τούτοισιν ἀστυγείτονες ὄντες] ἀπὸ Κόλχων φασὶ νεωστὶ μεμαθηκέναι. οὗτοι γὰρ εἰσὶν οἱ περιτεμνόμενοι ἀνθρώπων μοῦνοι. καὶ οὗτοι Αἰγυπτίοισι φαίνονται ποιεῦντες κατὰ ταυτά. αὐτῶν δὲ Αἰγυπτίων καὶ Αἰθιόπων οὐκ ἔχω εἰπεῖν, ὁπότεροι παρὰ τῶν ἑτέρων ἐξέμαθον. *Soli ab antiquo circumcisi sunt Colchi & Ægyptii & Æthiopes. Phœnices autem & qui in Palæstina sunt Syri fatentur hunc se morem ab Ægyptiis accepisse. Syri verò qui ad Thermodontem & Parthenium sunt amnem, & Macrones horum vicini, à Colchis dicunt se didicisse. Hi enim soli sunt qui circumciduntur, faciuntque ea in re eadem quæ Ægyptii. De Æthiopibus autem & Ægyptiis, utri ab alteris acceperint, liquido dicere non possim.* In Syria Palæstina nullos fuisse circumcisos præter Iudæos [verè dicit] Iosephus Anti- lin. 2.

quæ

quæ historiæ libro VIII. c. 4. & contra Appionem priore libro. De quibus Iudæis Iuvenalis *præputia ponunt.* Et Tacitus: *Circumcidere genitalia instituere, ut diversitate noscantur.* Vide & Strabonem Libro XVII. Tantum verò abest ut Iudæi fassi sint unquam ab Ægyptiis se accepisse hunc morem, ut contra apertè dicant Ægyptios ab Iosepho didicisse circumcidi. Vide scriptorem Lexici Aruch, quem citat optimè meritus de sacris literis Drusius Libro VI. Præteritorum. Neque verò commune omnibus Ægyptiis fuit circumcidi ut Iudæis: quod vel Appionis hominis Ægyptii exemplo apud Iosephum discas. Phœnicas Herodotus haud dubiè pro Idumæis dixit: ut & *Aristophanes* avibus, ubi Ægyptios & Phœnicas ψωλοὺς vocat. *Ammonius* de Verborum differentiis. Ἰδουμαῖοι δὲ τὸ μὲν ἀρχῆθεν οὐκ Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ Φοίνικες καὶ Σύροι. *Idumei non ab origine Iudei, sed Phœnices ac Syri.* Æthiopes autem illi qui circumcisi sunt ex Cethuræ erant posteris, ut jam dicemus. Colchi & eorum vicini ex decem sunt tribubus, quas transtulit Salmanasar. Inde in Thraciam quidam venere. Scholiastes ad *Aristophanis Acharnenses.* Ὀδομάντων ἔθνος Θρᾳκικόν. φασὶ δὲ αὐτοὺς Ἰουδαίους εἶναι. *Odomantum gens est Thracia. Dicuntur autem esse Iudei.* Ubi Iudæos intellige impropriè, Hebræos, ut sæpè. *Ab* Æthiopibus trans Oceanum circumcisio venit in Novum orbem, si vera sunt quæ de eo more reperto in variis ejus orbis locis narrantur.

lin. 3. DIODORUS.] Libro 1. de Colchis. Ὅτι δὲ

δὲ τοῦτο τὸ γένος Αἰγυπτιακόν ἐστι, σημεῖον εἶναι τὸ περιτέμνεσθαι τοὺς ἀνθρώπους παραπλησίως τοῖς κατ' Αἴγυπτον, διαμένοντος τοῦ νομίμου παρὰ τοῖς ἀποίκοις, καθάπερ καὶ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις. *Gentem hanc ab Ægyptiis ortam argumento sit, quòd circumciduntur & ipsi more Ægyptiorum, quorum mos in hac colonia mansit, ut & apud Iudæos.* Cùm Hebræi ab antiquo circumcisi sint, nihilo magis ostendit circumcisio Colchos illos ab Ægyptiis esse, quàm quod nos diximus ab Hebræis. Idem Libro III. Troglodytas circumcisos narrat, Æthiopum scilicet partem.

STRABO.] Libro XVI. De Troglodytis: Εἰσὶ δὲ περιτετμημένοι τινὲς καθάπερ Αἰγύπτιοι. *Sunt horum quidam circumcisi, ut Ægyptii.* In eodem Libro περιτομὰς tribuit Iudæis. lin. 4.

PHILO BYBLIUS.] In fabula de Saturno apud Eusebium Lib. I. cap. X. ibid.

ORTÆ *ab Abrahamo gentes.*] Cui Abrahamo primo omnium datum circumcisionis præceptum etiam Theodorus docuit in Carmine de Iudæis, unde hos versus nobis Eusebius dedit Lib. IX. Præparationis Evangelicæ cap. XXII. lin. 5.

Ὃς ποτ' ἐῆς πάτρης ἐξήγαγε δῖον Ἀβραάμ,
Αὐτὸς ἀπ' οὐρανόθεν κέλετ' ἀνέρα παντὶ σὺν οἴκῳ
Σάρκ' ἀποσυλῆσαι ποσθῆς ἄπο, καὶ ῥ' ἐτέλεσσεν.
Qui sanctum patriis Abrahamum eduxit ab oris,
Idem ipsum totámque domum genitalia ferro
Tegmina præcepit præcidere, paruit ille.

IDUMÆI.] *Ab* Esavo ita dicti, qui Οὔσωος Philoni Byblio. Ei enim alterum nomen erat Edom, quod Græci Ἐρυθρὰν tran- lin. 6.

transtulere, unde dictum mare Erythræum: quippe eo usque pervenit vetus Esavi posterorúmq; ejus imperium. Originis ignari eos cum Phœnicibus, ut modò dixi, confuderunt. Ammonius Idumæos circumcisos ait, ut & Iustinus Dialogo cum Tryphone, Epiphanius contra Ebionæos. Horum pars Homeritæ, quos suo etiam tempore circumcisos docet nos Epiphanius contra Ebionæos.

ibid ISMAELITÆ.] circumcisi hi ab antiquo, sed eo ætatis anno quo Ismaël. Iosephus libro I. cap. 12. & 13. Τίκτεται δὲ παῖς ἑκατέρων τῷ ὑστάτῳ ἔτει· ὃν αὐθὺς μετ᾽ ὀγδόην ἡμέραν περιτέμνουσι, κἀξ ἐκείνου μετὰ τοσαύτας ἔθος ἔχουσιν οἱ Ἰουδαῖοι ποιεῖσθαι τὰς περιτομάς. Ἄραβες δὲ μετὰ ἔτος τρισκαιδέκατον· Ἰσμάηλος γὰρ ὁ κτίστης αὐτῶν τοῦ ἔθνους, Ἀβράμου γενόμενος ἐκ τῆς παλλακῆς, ἐν τούτῳ περιτέμνεται τῷ χρόνῳ. *Nascitur Abrahamo & Saræ anno sæculi sui ultimo puer, quem ipso die octavo circumcidunt: quem diem etiam nunc Iudæi in circumcidendis liberis observant. At Arabes circumciduntur post annum ætatis tertium & decimum. Nam princeps eorum generis Ismaëlus ea ætate circumcisus est, filius & ipse Abrahami, sed ex ancilla.* Origenes in pulchra dissertatione contra Fatum, quæ & apud Eusebium exstat Libro VI. capite undecimo, & in collectione Græca cui φιλοκαλίας nomen. Οὐκ οἶδ᾽ ὅπως δυνήσονται σῶσαι τὸ τῶν μὲν ἐν Ἰουδαίᾳ σχεδὸν πάντων τοιόνδε εἶναι τὸν σχηματισμὸν ἐπὶ τῆς γενέσεως, ὡς ὀκταημέρους αὐτοὺς λαβεῖν περιτομὴν ἀκρωτηριαζομένους καὶ ἑλκουμένους, καὶ φλεγμονῇ περιπιπτομένους καὶ θεραπευ-

μενι

μασι, καὶ ἅμα τῇ εἰς τὸν βίον εἰσόδῳ, ἰατρῶν δεομένους. τὴν δὲ ἐν Ισμαηλίταις τοῖς κατὰ τὴν Ἀραβίαν τοιόνδε, ὡς πάντας περιτέμνεσθαι τρεισκαιδεκαετεῖς· τοῦτο γὰρ ἱστόρηται περὶ αὐτῶν. *Nescio quomodo defendere hoc possint, iis qui in Iudæa nascuntur prope omnibus talem esse posituram siderum nascentibus, ut octavo die debeant circumcidi, mutilari, ulcerari, vulnera & inflammationes incurrere, ac medici ope egere simul atque vitæ limen intraverint. At Ismaelitis, qui in Arabia sunt, talem esse posituram siderum, ut circumcidendi sint omnes ætatis anno tertio & decimo: id enim de istis proditum est.* Hos Ismaëlitas Epiphanius contra Ebionæos disputans explicat Sarracenos: rectè admodum. Semper enim hunc morem observarunt Sarraceni, & ab eis accepere Turcæ.

ET *alii.*] Nempe illi à Cethura, de quibus locus est egregius Alexandri Polyhistoris, apud Iosephum Libro I. cap. 16. quem & Eusebius adducit Præparationis Evangelicæ Libro IX. cap. 20. Κλεόδημος φησὶν ὁ προφήτης, ὁ καὶ Μάλχας, ὁ ἱστορῶν τὰ περὶ Ἰουδαίων, καθὼς καὶ ὁ Μωϋσῆς ἱστόρησεν ὁ νομοθέτης αὐτῶν, καὶ τὰ ὀνόματα ὀνομάζων τρεῖς, Ἀφὲρ, Ἀσοὺρ, Ἀφρᾶν· καὶ ἀπὸ Ἀσοὺρ τὴν Ἀσσυρίαν καλεῖσθαι· ἀπὸ δὲ τῶν δύο, Ἀφρᾶ τε καὶ Ἀφὲρ πόλιν τε Ἀφρὰν καὶ τὴν χώραν Ἀφρικὰν ὀνομασθῆναι. τούτους δὲ Ἡρακλῆ συστρατεῦσαι ἐπὶ Λιβύην καὶ Ἀνταῖον· γήμαντα δὲ τὴν Ἀφρᾶ θυγατέρα Ἡρακλέα, γεννῆσαι υἱὸν ἐξ αὐτῆς Διόδωρον. τούτου δὲ γενέσθαι Σόφωνα, ἀφ' οὗ τοὺς βαρβάρους Σόφακας καλεῖσθαι. *Cleodemus Propheta Malchas dictus in Libro de Iudæis eadem dicit quæ Moses qui Iudæis*

lin. 6. & 7.

Iudæis leges condidit, ex Chettura Abrahamo multos esse natos liberos, quorum tres ab ipso nominantur Afer, Assur, Afra. Ab Assur dictam Assyriam. Ab aliis duobus Afra & Afer urbem Afram, terrámque Africam. Hos Herculi commilites fuisse in Libyam *& Antæum. Herculem autem cùm Afra duxisset filiam ex ea filium genuisse Dedorum nomine. Ex hoc natum Sophonu, unde barbaros Sophacas dictos.* Hic cætera nomina ex scriptorum vitio, nec cum Mose, nec inter se collatis Iosephi & Eusebii, quales habemus, codicibus congruunt. At Ἀφὲρ haud dubiè est qui Mosi עפר. Herculem autem intellige non Thebanum, sed multo antiquiorem Phœnicem, cujus & Philo Byblius meminit Eusebio citatus in dicto sæpè capite decimo libri primi Præparationis Evangelicæ. Is ipse est Hercules cujus exercitum in Africam venisse Sallustius in Iugurthino commemorat. Videmus ergo unde Æthiopes, pars magna Afrorum, circumcisionem acceperint, quam & Herodoti habuerunt tempore, & nunc etiam qui eorum Christiani sunt, non ex religionis necessitate, sed ex vetustissimi moris reverentia, retinent.

lin. 8. & seq. EXSTABAT olim *apud Philonem Byblium ex Sanchuniathone.*] Certè ad Abrahamum pertinere putat Scaliger quædam, quæ ex Philone Byblio nobis servavit Eusebius. Ipsum vide in auctuario ad Emendationem temporum. Est tamen cur de eo dubitem.

lin. 10. APUD *Berosum.*] Ejus verba servavit nobis Iosephus Antiquæ historiæ libro 1, cap. 8.

Μετὰ

Μετὰ δὲ τὸν κατακλυσμὸν, δεκάτῃ γενεᾷ, παρὰ Χαλδαίοις τις ἦν δίκαιος ἀνὴρ μέγας καὶ τὰ οὐράνια ἔμπειρος. *Post cataclysmum decima stirpe apud Chaldæos vir exstitit justus & eximius, intérque cætera cœlestium peritus.* Hæc ad Abrahamum rectè referri temporum ratio ostendit.

HECATÆUM.] Is librum De Abrahamo scripsit qui periit; sed exstabat Iosephi tempore. ibid.

DAMASCENUM.] Nicolaum illum virum illustrem amicum & Augusto & Herodi, cujus reliquias aliquot nuper accepimus beneficio viri Amplissimi Nicolai Peiresii, in cujus morte & literæ & literati omnes damnum incredibile fecerunt. Ejus Nicolai Damasceni verba hæc refert Iosephus dicto jam loco. ibid. Ἀβράμης ἐβασίλευσε Δαμασκοῦ ἔπηλυς σὺν στρατῷ ἀφιγμένος ἐκ τῆς γῆς τῆς ὑπὲρ Βαβυλῶνος Χαλδαίων λεγομένης. μετ᾽ οὐ πολὺ δὲ χρόνον μεταναστὰς καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς χώρας σὺν τῷ σφετέρῳ λαῷ, εἰς τὴν τότε μὲν Χαναναίαν λεγομένην, νῦν δὲ Ἰουδαίαν μετῴκησε, καὶ οἱ ἀπ᾽ ἐκείνου πληθύσαντες, περὶ ὧν ἐν ἑτέρῳ λόγῳ διέξειμι τὰ ἱστορούμενα. τοῦ δὲ Ἀβράμου ἔτι καὶ νῦν ἐν τῇ Δαμασκηνῶν τὸ ὄνομα δοξάζεται· καὶ κώμη ἀπ᾽ αὐτοῦ δείκνυται, Ἀβράμου οἴκησις λεγομένη. *Abrames in Damasco regnavit, qui advena cum exercitu illuc venerat ex ea regione quæ supra Babylonem sita Chaldæorum dicitur. At non multò post tempore cum sua multitudine etiam hinc emigrans pervenit in terram, quæ tunc Chananæa vocabatur, nunc Iudæa dicitur, ubi & illi habitarunt qui ab eo*

orti sunt plurimi, quorum res alibi memorabo. Abramæ autem in Damascena regione etiam nunc celebre est nomen, monstraturque vicus qui ab eo dicitur Abramæ habitaculum.

lin. 11. ARTAPANUM, *Eupolemum, Demetrium.*] Habes quæ horum nomine ex Alexandro Polyhistore adfert Eusebius in Præparatione Libro IX. capitibus 16. 17. 18. 21. 23. Loca sunt longiora quàm ut huc transcribam. Ante Eusebium nemo est qui ea produxerit. Sed ex altari in Bethel ab Iacobo structo, de quo agitur Genes. XXXV. venit fabula τῶν Βαιτυλίων, quam ex Philone Byblio habet Eusebius lib. I. Præparat. cap. 10.

lin. 12. APUD *vetustissimum Orphicorum scriptorem.*] Certè enim de alio accipi ista non possunt, quæ apud Clementem Alexandrinum Strom. V. & Eusebium Libro XIII. capite 12. legimus.

ΟΥ γάρ κεν τις ἴδοι θνητῶν μερόπων κραίνοντα,
ΕΙ μὴ μουνογενής τις ἀπορρὼξ φύλου ἄνωθεν
Χαλδαίων· ἴδρεις γὰρ ἔην ἄστροιο πορείης.
Καὶ σφαίρης κίνημ' ἀμφὶ χθόνα ὡς περιτέλλει
Κυκλοτερὲς, ἐν ἴσῳ τε κατὰ σφέτερον κνώδακα.

Nemo illum novit mortalia cuncta regentem,
Vnicus ille nisi Chaldæo sanguine cretus:
Norat enim Solis qua se astrum lege rotaret,
Et circum terram magnus se volveret orbis
Æqualisque teresque infixus sita circumplectens.

Ubi Abrahamus μουνογενὴς sic dicitur, ut apud Esaiam LI, 2. אחד. Ex cognitione autem siderum celebratus Abrahamus etiam Beroso, ut jam audivimus. Eupolemus apud Eusebium

tum de eodem, Ὃν δὴ καὶ τὴν ἀστρολογίαν καὶ τὴν Χαλδαϊκὴν εὑρεῖν. *Hunc repertorem fuisse & scientiæ sideralis & disciplinæ insuper Chaldaïcæ.*

APUD *Iustinum ex Trogo Pompeio.*] Lib. xxxvi. cap. 2. *Iudæis origo Damascena, Syriæ nobilissima civitas. Post Abraham & Israël Reges fuere.* Reges hos ut Nicolaus, sic Trogus Pompeius dixere, quòd in suis familiis jus regium obtinuerint. itaque & Χρισοὶ vocantur Psal. cv. 15. lin. 14.

APUD *eosdem ferme omnes exstat & Mosis actorumque ejus memoria.*] Vide Eusebium dicto Libro ix. capitibus 26. 27. 28. Quæ ex Tragico Iudæo Ezechiele ibidem citantur, vera sunt & partem eorum habes apud Clementem Alexandrinum Strom. 1. qui ex mystarum libris adfert Ægyptium à Mose verbis occisum: & Strom. v. ex Artapano quædam habet ad Mosem pertinentia, sed non satis ex vero. Iustinus ex Trogo Pompeio de Mose. *Dux igitur exsulum factus, sacra Ægyptiorum furto abstulit: quæ repetentes armis Ægyptii, domum redire tempestatibus compulsi sunt: itaque Moses Damascena antiqua patria repetita, Montem Synan occupat:* & quæ sequuntur vera falsis mixta. Ubi Arvas apud eum scribitur, Arnas legendum est. Is est Aaron, non filius, ut hic existimavit, sed frater Mosis & Sacerdos. lin. 15. & seq.

NAM *aqua extractum & duas à Deo tabulas ei datas Orphica carmina disertè memorant.*] Ut quidem ea emendavit maximus Scaliger, qui litera, vicini admodum ductus, mutata, pro eo quod ex Aristobulo Eusebius lin. 17.

Præ-

Præparationis Evangelicæ lib. XIII. c. 12. citat ὑλογενὴς, legere nos jussit ὑδογενὴς, ut versus sic habeant.

Ὡς λόγος ἀρχαίων, ὡς ὑδογενὴς διέταξεν,
Ἐκ θεόθεν γνώμαισι λαβὼν κατὰ δίπλακα θεσμόν.

Vt veterum fama est, ut jussit flumine natus,
Dona Dei tabulas geminas qui sensibus hausit.

Subjungit autem hæc, quisquis ille fuit vetustissimus scriptor Orphicorum, postquam dixerat unum Deum esse colendum rerum omnium artificem ac moderatorem.

lin. 19. ADDE POLEMONEM.] Videtur is vixisse temporibus Ptolemæi Epiphanis, qua de re vide utilissimum. V. Cl. Gerardi Vossii de Græcis historiis librum. Africanus historias Græcas ab eo scriptas ait, qui idem liber est quam Ἑλλαδικὸν vocat Athenæus. Sunt autem ejus hæc verba. Ἐπὶ Ἄπιδος τοῦ Φορωνέως μοῖρα τοῦ Αἰγυπτίων στρατοῦ ἐξέπεσον Αἰγύπτου, οἱ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ λεγομένῃ Συρίᾳ οὐ πόῤῥω Ἀραβίας ᾤκησαν. *Regnante Apide Phoronei filio pars exercitus Ægyptiaci Ægypto exiit, habitaruntque illi in ea Syria quæ Palæstina dicitur, ab Arabia non longè.* Sicut Polemonis locum Africanus, ita Africani servavit in Chronicis Eusebius.

lin. 20. & seq. ET *de exitu ex Ægypto non pauca ex Ægyptiis Manethone, Lysimacho, Chæremone.*] Loca sunt apud Iosephum contra Appionem plena mendaciis, utpote profecta à gente semper Iudæis infestissima, unde & sua hausit Tacitus. Apparet autē ex his omnibus inter se collatis Hebræos ab Assyriis ortos, parte Ægypti potitos, ibi pastoralem

storalem egisse vitam; sed operis postea servilibus pressos, exusse Ægypto, Ægyptiis etiam quibusdam ipsos comitantibus Mose duce, pérque Arabum terras postremo pervenisse in Syriam Palæstinam, ibique instituta eos secutos Ægyptiorum institutis contraria. Cæterùm quomodo in his quæ huic historiæ aspersere mendaciis scriptores Ægyptii inter se, quidam & secum singuli, pugnent, quótque illa sæculis ab antiquitate Mosis librorum vincantur, egregiè ostendit in illo Libro eruditissimo Iosephus.

Qui *non Ægyptios tantùm hostes habebat.*] A quibus cum vi abscesserant: quorum instituta resciderant Iudæi. De odio Ægyptiorum implacabili adversus Hebræos, vide Philonem, tum contra Flaccum, tum in legatione: Ac Iosephum in utroque contra Appionem libro. lin. 23. & seq.

Idumæos.] Hæredes veteris odii inter Iacobum & Esavum, ad quod nova accessit causa, cùm Hebræis Idumæi transitum negarunt. *Num.* xx. 14. lin. 25.

Arabas.] Illos scilicet ab Ismaële ortos. ibid.

Phoenicas.] Cananæos scilicet vicinasque gentes, in quos Hebræis bellum æternum. lin. 26.

Diodorus Siculus.] Is Libro I. agens de iis, qui Deos auctores suis legibus inscripserint, addit: παρὰ Ἰουδαίοις τὸν Μωσῆν τὸν Ἰαὼ ἐπικαλούμενον θεόν. *Vt Moses qui apud Iudæos Deum, qui Iao vocatur.* Ubi Ἰαὼ est יהוה, quod eodem modo extulere & oracula & Or- pag. 32.

phica antiquis memorata, & hæretici Basilidiani, aliique Gnostici. Idem nomen Tyrii, ut ex Philone Byblio discimus, extulere Ἰευὼ, alii Ἰαοὺ ut apud Clementem Alexandrinum est; Samaritani Ἰαβαὶ, ut apud Theodoretum legimus. Nimirum Orientis populi iisdem vocibus alii alias tribuebant vocales, unde in propriis nominibus veteris Testamenti tanta diversitas. Esse in hac voce τοῦ ὄντος significationem vere dictum Philoni. Præter Diodorum, qui Mosis meminerint, Parænesis ad Græcos, quæ Justino adscribitur, nominat Polemonem, Appionem, Ptolomæum Mendesium, Hallanicum, Philochorum, Castorem, Thallum, Alexandrum Polyhistorem. Quosdam horum & Cyrillus contra Julianum Libro I.

lin. 5. ET STRABO.] Locus est libro ejus XVI. ubi quod Ægyptium Sacerdotem Mosem fuisse putat, ab Ægyptiis habet scriptoribus ut ex Josepho apparet. Addit deinde, dogmata ejus non sine aliquo errore describens. Συνεξέπεσον αὐτῷ πολλοὶ τιμῶντες τὸ θεῖον· ἔφη γὰρ ἐκεῖνος καὶ ἐδίδασκεν, ὡς οὐκ ὀρθῶς φρονοῦσιν οἱ Αἰγύπτιοι θηρίοις εἰκάζοντες καὶ βοσκήμασι τὸ θεῖον, οὐδ' οἱ Λίβυες· οὐκ εὖ δὲ οὐδὲ οἱ Ἕλληνες, ἀνθρωπομόρφους τυποῦντες· εἴη γὰρ ἓν τοῦτο μόνον θεὸς τὸ περιέχον ἡμᾶς ἅπαντας καὶ γῆν καὶ θάλατταν, ὃ καλοῦμεν οὐρανὸν καὶ κόσμον καὶ τὴν τῶν ὄντων φύσιν, τούτου τίς ἂν εἰκόνα πλάττειν θαρρήσει νοῦν ἔχων ὁμοίαν τινὶ τῶν παρ' ἡμῖν; ἀλλ' ἐᾶν δεῖν πᾶσαν ξοανοποιΐαν· τέμενος ἀφορίσαντας καὶ σηκὸν ἀξιόλογον τιμᾶν εἴδους χωρίς. *Affirmabat ille, docebatque, non recte sentire Ægyptos, qui ferarum pecorumque imagines numini tribuerent; sed nec*

Afros

Afros & Græcos qui humanas. Nihil aliud esse Deum quã unum illud, quod nos cunctos terrámque & mare contineret, quod cœlum dicimus & mundum rerúmque naturam. Huic aiebat, quis prudens audeat fingere imaginem rebus, quæ apud nos sunt, similem? Abstinendum ergo ab omni simulacrorum effictione: sed structo templo inque eo adyto quàm magnificentissimo, ibi sine ulla figura colendum Deum. Addit viris bonis id persuasum. Addit instituta ab eo sacra & ritus nec impensis gravia, nec limphatico furore odiosa. Narrat circumcisionem, cibos vetitos, alia: & cùm ostendisset hominem natura sua animal esse societatis civilis appetens, ad eam ducere præcepta humana ac divina, divina verò efficacius.

ET PLINIUS.] Libro XXX. c. I. *Est & alia magices factio à Mose.* Juvenalis: *Judaicum ediscunt & servant & metuunt jus. Tradidit arcano quodcunque volumine Moses.* ibid. & seq.

TACITUS *quoque.*] Historiarum V. ubi contra Ægyptiorum fabulas *unus exulum* dicitur. lin. 6.

ET *post eos Dionysius Longinus.*] Vixit is tempore Aureliani Imperatoris gratus Zenobiæ Palmyrenorum Reginæ. Is in libro de sublimi dicendi genere, cùm dixisset de Deo loquentes curare debere, ut eum nobis magnum sincerúmq; & impermixtum exhibeant. Ταύτῃ καὶ ὁ τῶν Ἰουδαίων θεσμοθέτης, οὐχ ὁ τυχὼν ἀνήρ, ἐπειδὴ τὴν τοῦ θείου δύναμιν κατὰ τὴν ἀξίαν ἐχώρησε κἀξέφηνεν, εὐθὺς ἐν τῇ εἰσβολῇ γράψας τῶν νόμων· εἶπεν ὁ θεὸς, φησί. τί; γενέσθω φῶς, καὶ ἐγένετο· γενέσθω γῆ, καὶ ἐγένετο. *Sic egit & is qui Judæis leges condidit, vir minimæ vulgaris ingenii, ut qui Dei potestatem dignè, & conceperit & elocu-* ibid. & seq.

tus fuerit, statim in principio legum hæc scribens. dixit, ait, Deus. Quid? Fiat lux: & facta est. Fiat terra: & facta est. Chalcidius multa ex Mose habet & de eo sic loquitur: *Sapientissimus Moses, non humana facundia, sed divina, ut ferunt, inspiratione vegetatus.*

lin. 9. & seq. PRÆTER *Thalmudicos.*] In Gemara Titulo de oblationibus cap. omnes oblationes Synagogæ. Adde Tanchuma sive Ilmedenu. Dicuntur ibi principes Magorum Pharaonis, & colloquium eorum cum Mose refertur. Accedat Numenius libro III. de Judæis. Verba ejus profert Eusebius libro VIII. c. 8. Τὰ δ' ἑξῆς Ἰαμνῆς καὶ Μαμβρῆς Αἰγύπτιοι ἱερογραμματεῖς ἄνδρες οὐδενὸς ἥττους μαγεῦσαι κριθέντες εἶναι, ἐπὶ Ἰουδαίων ἐξελαυνομένων ἐξ Αἰγύπτου. Μουσαίῳ γοῦν τῷ Ἰουδαίων ἐξηγησαμένῳ, ἀνδρὶ γενομένῳ θεῷ εὔξασθαι δυνατωτάτῳ. οἱ παραστῆναι ἀξιωθέντες ὑπὸ τοῦ πλήθους τοῦ τῶν Αἰγυπτίων, οὗτοι ἦσαν, τῶν τε συμφορῶν ἃς ὁ Μουσαῖος ἐπῆγε τῇ Αἰγύπτῳ τὰς νεανικωτάτας αὐτῶν ἐπιλύεσθαι ὤφθησαν δυνατοί. *Deinceps verò Jamnes & Mambres sacrorum scribæ Ægyptii, magicis artibus præstare crediti, quo tempore exacti sunt ex Ægypto Judæi. Nam qui ab omni Ægyptiorum multitudine electi sunt, ut Musæo resisterent Judæorum duci, viro precibus apud Deum potentissimo, hi fuere, ac gravissimas calamitates à Musæo in Ægyptum invectas coram omnibus depellere quiverunt.* Ubi Mosem voce vicina & Græcis usitata Musæum vocat, sicut alii Jesum Jasona, Saulum Paulum. Ad eundem Numenii locum nos remittit Origenes adversus Celsum IV. Artapanus apud eundem Eusebium Libro

ix. cap. 27. hos vocat τοὺς ἱερεῖς τοὺς ὑπὲρ Μέμφιν, *Sacerdotes supra Memphim*, quibus à Rege ait mortem indictam, ni paria Mosi patrarent.

PLINIUS.] dicto jam loco. lin. 10.

APULEIUS.] Apologetico secundo. ibid.

TUM *alibi nonnulla extant.*] Ut apud Strabonem, Tacitum, Theophrastum productum à Porphyrio de non edendis animalibus secundo, ubi de Sacerdotibus & holocaustis; & quarto ejusdem operis, ubi de vetitis edi tum piscibus tum animantibus aliis. Vide & Hecatæi locum apud Josephum primo contra Appionem, & apud Eusebium in Præparatione lib. IX. cap. 4. Legem vitandæ consuetudinis alienigenarum habes in Justini Tacitíque historia: de suilla non edenda apud Tacitum, Juvenalem, Plutarchum Sympos. IV. cap. 5. Macrobium ex antiquis. Apud Plutarchum dicto loco & Levitas, & σκηνοπηγίαν reperies. lin. 11.

TUM *apud Pythagoricos plurima.*] Hermippus vita Pythagoræ citatus à Josepho adversus Appionem II. Ταῦτα δὲ ἔπραττε καὶ ἔλεγε, τὰς Ἰουδαίων καὶ Θρᾳκῶν δόξας μιμούμενος καὶ μεταφέρων εἰς ἑαυτόν· ἀληθῶς γὰρ ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος πολλὰ τῶν παρὰ Ἰουδαίοις νομίμων, εἰς τὴν αὐτοῦ μετενήνεγκε φιλοσοφίαν. *Hæc faciebat dicebátque, Judæorum ac Thracum opiniones imitans & sibi vindicans. Verè enim vir ille multa Judæorum instituta in suam Philosophiam transtulit.* Τὸ θνησιμαίων ἀπέχεσθαι, abstinere morticinis, inter Pythagoræ præcepta ponit Hierocles, Porphyrius epistola ad Anebonem, et Ælianus Libro IV. i. e. ex Lev. XI: 15. Deut. XIV. 21. Θεοῦ τύπον μὴ ἐπίγλυφε δακτυλίῳ ex Pythagora est apud lin. 21. & seq.

Malchum

Malchum sive Porphyrium hortatione ad Philosophiam, & apud Diogenem Laërtium. id ex Decalogi est præcepto secundo. Quod non posuisti ne tollas, inter Iudaica ponit Iosephus contra Appionem libro altero, inter Pythagorica Philostratus. Iamblichus: ἥμερον φυτὸν καὶ ἔγκαρπον μήτε βλάπτειν, μήτε φθείρειν. *arbor mitis & frugifera nè corrumpatur, néve ei noceatur.* ex Deut. xx. 19. non transeundum locum ubi asinus in genua sederit, Pythagoræ tribuit is quem dixi Hermippus. Origo ex historia quæ est Num. xxii. 27. Platonem quoque multa ex Hebræis sumsisse agnoscebat Porphyrius, ut Theodoretus notat sermone contra Græcos 1. Patrem eorum videbis in Præparatione Eusebii.

lin. 13. & seq. VETERIBUS *Iudæis insigne & religionis & justitiæ testimonium perhibent & Strabo & ex Trogo Iustinus.*]ˣ Strabo quidem Libro xvi. post Mosis historiam: Οἱ δὲ διαδεξάμενοι χρόνους μὲν τινὰς ἐν τοῖς αὐτοῖς διέμενον δικαιοπραγοῦντες, καὶ θεοσεβεῖς, ὡς ἀληθῶς, ὄντες. *Successores verò ad aliquod tempus in iisdem institutis mansere, justi veréque religiosi.* Idem paulo ante eos qui Mosi crediderant ait fuisse τιμῶντας τὸ θεῖον, *Dei reverentes*, & φιλογνώμονας, *æqui amantes.* Iustinus verò sic libro xxxvi. cap. 2. *Quorum* (Regum scilicet & Sacerdotum) *justitiâ religione permixta, incredibile quantum coaluere.* Aristoteles quoque magnum sapientiæ & eruditionis testimonium Iudæo, quem viderat, præbuit, Clearcho teste libro secundo de somno, quem exscripsit Iosephus. Tacitus inter multa

x. [illegible handwritten note: euseb. ... l. 3 ...]
Μοῦνοι Χαλδαῖοι σοφίην λάχον, ἠδ' ἄρ' Ἑβραῖοι αὐτογένεθλον ἄνακτα σεβαζόμενοι θεὸν ἁγνῶς
– euseb. [illegible] Χαλδαίους δὲ τοὺς αὐτοὺς, διὰ τοῦ Αβρααμ ὀνόματος. [illegible] chaldeans.

multa falsa hoc verè, coli ab Iudæis *summum illud & æternum, neque mutabile, neque interiturum*, id est, Deum, ut de iisdem Iudæis agens Dio Cassius loquitur, ἄῤῥητον καὶ ἀειδῆ, *qui nec voce exprimi, nec à nobis conspici possit*.

ELIÆ.] De cujus prophetia Eupolemo scriptum librum dicit Eusebius Præparationis libro IX. cap. 30. Ejusdem locum de Ieremiæ Prophetiis profert eodem libro Eusebius capite XXXIX. lin. 15

EST *apud Lycophronem*.] Versus hi sunt: pag. 33. lin. 3.

Τριεσπέρου λέοντος, ὅν ποτε γνάθοις
Τρίτωνος ἠμάλαψε κάρχαρος κύων·
Ἔμπνους δὲ δαιτρὸς ἡπάτων φλοιδούμενος
Τινθῷ λέβητος, ἀφλόγοις ἐπ᾽ ἐσχάραις
Σμήριγγας ἐστάλαξε κωδείας πέδῳ.

Trivesperi leonis, olim quem suis
Malis voravit sæva Tritonos canis,
Cùm vivus intra, ceu coquus, versans jecur
Imo lebetis in fine ignibus foco
Sudore totum per caput madesceret.

Ad quem locum Tzetzes. Διὰ τὸ ἐν τῷ κήτει τρεῖς ἡμέρας ποιῆσαι: *quia per triduum intra cetum fuit*. Æneas Gazæus Theophrasto: Ὡς ὁ καὶ Ἡρακλῆς ᾄδεται, διαῤῥαγείσης τῆς νεὼς ἐφ᾽ ἧς ἔπλει, ὑπὸ κήτους καταποθῆναι καὶ διασώζεσθαι. *Sicut Hercules narratur, fracta qua vehebatur nave, à ceto voratus incolumis factus*.

NOTATUM *Tacito*.] Et Servio, tum Varrone, tum Verrio Flacco auctoribus. lin. 7.

VIROS *divino spiritu afflatos vixisse inter Iudæos*.] Libro III. apud Cyrillum. lin. 10.

AD MOSIS *atque Eliæ sacrificia ignem cœlitus delapsum.*] Iulianus in libro Cyrilli decimo. Προσάγειν δὲ ἱερεῖα βωμῷ καὶ θύειν παρῃτήσατε. πῦρ γάρ, φησίν, οὐ κατέισιν ὥσπερ ἐπὶ Μωσέως τὰς θυσίας ἀναλίσκον· ἅπαξ τοῦτο ἐπὶ Μωσέως ἐγένετο, καὶ ἐπὶ Ηλίου τοῦ Θεσβίτου πάλιν μετὰ πολλοὺς χρόνους. *Aris admovere victimas & sacrificare defugitis. Nempè quòd ignis de cœlo non descendat ut Mosis tempore, & victimas consumat. Atqui id semel tantùm accidit sub Mose, & multo pòst tempore cùm viveret Elias Thesbita.* Vide & sequentia de igne cœlesti. Cyprianus Testimoniorum III. *Item in sacrificiis quæcunque accepta habebat Deus descendebat ignis de cœlo qui sacrificata consumeret.* Menander autem in Phœnicum historia meminerat summæ illius siccitatis, quæ Elia florente contigit, id est, regnante apud Tyrios Ithobalo. Vide *Iosephum* antiquæ historiæ lib. VIII. cap. 7.

lin. 14. SUPPLICIA *gravia apud Hebræos constituta fuisse in eos, qui Prophetiæ munus sibi falsò arrogarent.*] Deut. XIII, 5. XVIII. 20. & sequentibus.

lin. 18. PLURIMOS *Reges.*] Nemo id ausus post Davidem.

lin. 19. QUALIS *Esdras.*] Ad illa tempora ascribere solent Hebræi. *Hactenus Prophetæ; jam incipiunt Sapientes.*

lin. 21. NEC *aliquot sæculis quemquam ante Iesum tempora.* Itaque Libro I. Maccab. IV, 46. legimus contaminati altaris lapides sepositos seorsim, μέχρι τοῦ παραγενηθῆναι προφήτην τοῦ ἀποκριθῆναι περὶ αὐτῶν. *Donec veniret Propheta*

qui

qui de iis responderet. Ejusdem libro cap. IX. 27. Καὶ ἐγένετο θλίψις μεγάλη ἐν τῷ Ἰσραὴλ, ἥτις οὐκ ἐγένετο ἀφ' ἧς ἡμέρας οὐκ ὤφθη προφήτης αὐτοῖς. *Facta est tribulatio magna in Israel, quæ non est facta à qua die non est visus propheta eis.* Idem legis in Thalmude titulo de Synedrio.

ORACULI *ejus, quod ex pectorali summi pontificis effulgebat.*] Vide Exodi XXVIII. 30. Levit. VIII. 8. Num. XXVII. 21. Deut. XXXIII. 8. I. Sam. XXI. 11. XXII. 10. 13. 15. XXIII. 2. 5. 9. 10. 11. 12. XXVIII. 6. Adde Nehemiam VII. 65. Adde *Iosephum* libro III. 9. Hoc est, ἐρώτημα δήλων apud Siracidem XXXIII. 4. Nam vox δῆλα propriè respondet Hebræo אורים, atque ita vertunt LXX, dictis locis Num. XXVII. 21. I. Sam. XXVIII. 6. & alibi δήλωσιν, ut Exodi XXVIII. 26. Levit. VIII. 8. תמים verò idem vertunt ἀλήθειαν. *Imitati hoc, sed ut pueri virorum res imitantur,* Ægyptii. Diodorus libro I. in rebus Ægyptiorum describit, ἀρχιδικαστὴν ἔχοντα τὴν ἀλήθειαν ἐξηρτημένην ἐκ τοῦ τραχήλου. *summum judicem qui haberet de collo pendentem veritatem.* Atque iterum postea: Συντάξεις δὲ τῶν ἀναγκαίων παρὰ τοῦ βασιλέως τοῖς μὲν δικασταῖς ἱκαναὶ πρὸς διατροφὴν ἐχορηγοῦντο· τῷ δ' ἀρχιδικαστῇ πολλαπλάσιοι· ἐφόρει δ' οὗτος περὶ τὸν τράχηλον ἐκ χρυσῆς ἁλύσεως ἠρτημένον ζῴδιον τῶν πολυτελῶν λίθων, ὃ προσηγόρευον ἀλήθειαν· τῶν δ' ἀμφισβητήσεων ἤρχοντο ἐπειδὰν τὴν τῆς ἀληθείας εἰκόνα ὁ ἀρχιδικαστὴς περιθεῖτο. *Salaria ad victum résq; alias necessarias à Rege judicibus præbebantur: amplissima autem summo judici. Gestabat is de collo pẽdens ex aurea catena simula-*

lin. 258 & seq.

ſimulachrum è pretioſis lapidibus, cui nomen veritas. Cauſæ autem dictio tunc incipiebat cùm hoc veritatis ſimulachrum ſibi ſummus judex aptaſſet. Ælianus variæ hiſtoriæ Libro XIV. cap. 24. Δικασταὶ δὲ τὸ ἀρχαῖον παρ' Αἰγυπτίοις ἱερεῖς ἦσαν. ἦν δὲ τούτων ἄρχων ὁ πρεσβύτατος, καὶ ἐδίκαζεν ἅπαντας, ἔδει δὲ αὐτὸν εἶναι δικαιότατον ἀνθρώπων καὶ ἀφειδέστατον. εἶχε δὲ καὶ ἄγαλμα περὶ τὸν αὐχένα ἐκ σαπφείρου λίθου, καὶ ἐκαλεῖτο τὸ ἄγαλμα ἀλήθεια. *Apud Ægyptios qui judicabant ſacerdotes erant. Eorúmque princeps, qui ætate anteibat cæteros: is in omnes jus dicebat. Eum verò eſſe oportebat omnium & juſtiſſimum & parcentem nemini. Gerebat autem de collo imaginem ex ſapphiro, eáque imago veritas dicebatur.* Gemara Babylonica capite I, codicis Ioma ait in ſecundo Templo defuiſſe quæ in primo fuerant, Arcam cum propitiatorio & Cherubim. Ignem cœlitus lapſum: Schecina: Spiritum ſanctum: Urim & Thumim.

pag. 34. lin. 7. UT *de orbitate ejus qui Hierichuntem reſtitueret.*] Confer Ioſue VI. 26. cum I. Reg. XVI. 34.

lin. 10: TRECENTIS *& amplius annis.*] CCCLXI. ut Ioſephus putat Antiquæ hiſtoriæ Lib. X. cap. 5.

lin. 11. & ſeq. CYRI *quoque nomen ipſum ac res præcipuæ præſignificatæ ab Ieremia.*] c. XXXVII. XXXVIII. Implementum vide cap. XXXIX. & LII. Et prophetiæ & implementi teſtimonium ex Eupolemo adfert Euſebius Præparationis libro IX. c. XXXIX.

lin. 15. A DANIELE *verò tranſlatio imperii ab Aſſyriis ad Medos ac Perſas.*] Daniel II. 32. 39. V. 28. VII. 5. VIII. 3. 20. X. 20. XI. 2.

INDE

INDE *ad Alexandrum Macedonem.*] Dicto cap. II. 32. & 39. VII. 6. VIII. 5. 6. 7. 8. 21. X. 20. XI. 3. 4.

CUJUS *deinde ex parte successores forent Lagidæ & Seleucidæ.*] cap. II. 33. 40. VII. 7. 19. 23. 24. VIII. 22. XI. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. lin. 16. & seq.

MAXIME *verò ab Antiocho illustri accepturus esset.*] VII. 8. 11. 20. 24. 25. VIII. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 23. 24. 25. 26. XI. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. XII. 1. 2. 3. 11. Hæc loca, sicut nos, exponunt Iosephus Libro X. cap. 12. XII. cap. 11. & de bello Iudaico Lib. 1. cap. 1. Chrysostomus II. adversus Iudæos Iosephi utens testimonio: & Polychronius, Græcorúmque alii. lin. 17.

UT *Porphyrius.* &c.] Vide Hieronymum passim ad Danielem. lin. 22.

APUD *Mexicanos & Peruanos.*] Mira sanè sunt quæ de istis oraculis referunt Incha, Acosta, Herrera, alii. Vide & Petrum Ciezam tomo II. rerum Indicarum. pag. 35. lin. 5.

LIBRO *de Anima Tertullianus.*] Capite XLVI. ubi notabilia refert somnia Astyagis, Philippi Macedonis, Himereæ feminæ, Laodices, Mithridatis, Balaridis Illyrici, M. Tullii, Artorii, Polycratis Samii filiæ, ejus quæ gerula Ciceroni, Cleonymi Pyctæ, Sophoclis, Neoptolemi tragœdi. Habes quædam horum & apud Valerium lib. I. c. VII. prætèrea Calpurniæ de Cæsare, P. Decii & T. Manlii Consulum, T. Atinii, M. Tullii in exilio, Annibalis, Alexandri Magni, Simonidis, Crœsi, matris Dionysii tyranni, lin. 15. & seq.

ranni, C. Sempronii Gracchi, Cassii Parmensis, Aterii Rufi equitis Romani, Amilcaris Pœni, Alcibiadis Atheniensis, Arcadis cujusdam. Sunt et notabilia apud Ciceronem de divinatione, nec indignum memoratu quod Plinius habet lib. xxv. cap. 2. de matre in Lusitania militantis. Adde illa Antigoni et Artuculis qui Osmanidarum generis auctor in Monitis Lipsianis lib. 1. cap. v. 5. et alia quæ collegit vir magnæ diligentiæ Theodorus Zuingerus Voluminis v. libro. iv. titulo de insomniis.

lin. 16. & seq. SPECTRA *non visa tantùm, sed & loqui audita.*] Vide Plutarchum vita Dionis et Bruti, et de eodem Bruto Appianum Civilium quarto, et Florum libro iv. cap. 7. Adde Tacitum de Curtio Rufo Annalium xi. quæ eadem historia est in Epistola Plinii xxvii. libri vii. simul cum altera, de eo quod vidit Athenis philosophus sapiens et intrepidus Athenodorus. Vide et quæ apud Valerium Maximum lib. 1. cap. viii. præsertim de Cassio homine Epicureo exterrito ad conspectum Cæsaris à se occisi, et apud Lipsium Monitorum lib. 1. cap. v. 5. Multas historias tales congesserant Chrysippus, Plutarchus libro de Anima, Numenius secundo libro de animarum immortalitate, memorante Origene contra Celsum quinto.

lin. 23. AD *tactum ignitorum vomerum innocentiæ examina.*] Vide Testimonia hac de re congesta à Francisco Iureto ad Epistolam Ivonis Episcopi Carnutensis 74. Quam autem id antiquum sit docet Sophocles Antigone, ubi sic Thebani Oedipodæ loquuntur.

Ἡμεν

Ἦμεν δ' ἕτοιμοι καὶ μύδρους αἴρειν χεροῖν,
Καὶ πῦρ διέρπειν καὶ θεοὺς ὁρκωμοτεῖν,
Τὸ μήτε δρᾶσαι, μήτε τῳ ξυνειδέναι.
In hoc parati tangere ardentes sumus
Massas, per ignes ire, jurare aut Deos,
Non hujus esse nec reos, nec conscios.

Docet & ex iis quæ in luco Feroniæ apud Soracte olim spectata ferunt Strabo lib. v. Plinius historiæ naturalis lib. VII. cap. 2. & ad Virgilium XI. Æneidos Servius. His naturæ ordinem egredientibus addi posse arbitror, quæ contra telorum jactus tutandis corporibus usurpari videmus. Vide & de iis, qui, exsecta ob religionem lingua, locuti, testes certissimos Iustinianum l. 1. C. de officio præfecti prætorio Africæ, Procopium Vandalicorum 1. Victorem Uticensem libro de persecutionibus, Æneam Gazæum Theophrasto.

ÆQUUM *haud fuisse ut malis actionibus impedimentum poneret ei libertati contrarium.*] pag. 36. lin. 28. Tertullianus adversus Marcionem II. *Tota ergo libertas arbitrii in utramque partem concessa est illi, ut sui dominus constanter occurreret, & bono sponte servando, & malo sponte vitando: quoniam & alias positum hominem sub judicio Dei, oportebat justum illud efficere de arbitrii sui meritis, liberi scilicet. Cæterùm nec boni nec mali merces jure pensaretur ei, qui aut bonus aut malus necessitate fuisset inventus, non voluntate. In hoc & lex constituta est non excludens, sed probans libertatem, de obsequio sponte præstando, vel transgressione sponte committenda. ita in utramque exitum libertas patuit arbitrii.* Mox *Igitur consequens erat, uti Deus secederet à libertate*

semel

ſemel conceſſa homini, id eſt contineret in ſemetipſo & præſcientiam & præpotentiam ſuam, per quas interceſſiſſe potuiſſet, quo minus homo malè libertate ſua frui aggreſſus, in periculum laberetur. Si enim interceſſiſſet, reſcidiſſet arbitrii libertatem, quam ratione & bonitate permiſerat. Tractat hoc ipſum eruditè, ut ſolet, Origenes quarto contra Celſum, ubi hoc inter alia: Ἀρετῆς ἐὰν ἀνέλῃς τὸ ἑκούσιον, ἀνεῖλες αὐτῆς καὶ τὴν οὐσίαν. *Virtuti humanæ ſi auferas libertatem, ipſam ejus naturam ſuſtuleris.*

pag. 38. lin. 9. HOC *autem ut ſtatuamus etiam animos ſupereſſe corporibus ſtatui neceſſe eſt.*] Qui argumentum hoc fuſiùs tractatum volet legere, recurrat ad Chryſoſtomum ad II. Cor. cap. XVIII. in ethico, eundem Tomo VI. contra eos qui à dæmonibus aiunt res humanas adminiſtrari, & quarto ſermone de Providentia.

lin. 14. EX HOMERI *carminibus apparet.*] Maximè in ea parte quæ νεκυῖα dicitur, cui addi poſſunt ſimiles νεκυῖαι apud Virgilium, Senecam in Oedipode, Lucanum, Statium, & quod eſt I. Sam. XXVIII.

lin. 15. EX *Philoſophis.*] Pherecide, Pythagora ac Platone, omnique horum ſchola. His Empedoclem & oracula plurima adjungit Iuſtinus Apologetico II, Anaxagoram & Xenocratem Theodoretus.

lin. 17. QUOS *Druidas vocabant.*] Docebant hi non interire animas, teſte Cæſare libro VI. de bello Gallico. Strabo libro IV. de iiſdem: ἀφθάρτους δὲ λέγουσι καὶ οὗτοι καὶ ἄλλοι τὰς ψυχάς. *Et hi & cum his alii interitus expertes dicunt animas.*

ET

ET INDORUM, *quos Brachmanes.*] Quo- ibid.
rum sententiam sic exprimit nobis Strabo lib. xv.
Νομίζειν μὲν γὰρ δὴ τὸν ἐνθάδε βίον, ὡς ἂν ἀκμὴν
κυομένων εἶναι· τὸν δὲ θάνατον, γένεσιν εἰς τὸν ὄντως
βίον καὶ τὸν εὐδαίμονα τοῖς φιλοσοφήσασι. *Hanc
vitam habendam esse quasi recens concepti fœtus
statum: mortem verò partum esse ad eam quæ ve-
rè vita est, planéque beatum, iis scilicet qui sapi-
entiam sectati fuerint.* Vide & insignem de hac
eorum sententia locum libro IV. Porphyrii de
non edendis animalibus.

QUÆ *de Ægyptiis.*] Herodotus Euterpe Æ- lin. 19.
gyptiorum esse ait dogma ὡς ἀνθρώπου ψυχὴ ἀ-
θάνατός ἐστι. *morte carere humanas animas.* Idem
tradit de iis Diogenes Laërtius proœmio. Taci-
tus lib. v. historiarum de Iudæis. *Corpora condere
quàm cremare è more Ægyptio. Eadémque cura,
& de infernis persuasio.* Vide de anima Osiridis
Diodorum Siculum, & Servium ad VI. Æneidem,
cujus pleraque ab Ægyptiis desumta ait.

ET THRACIBUS.] Repete hîc locum ibid.
Hermippi de Pythagora, quem modò ex Iose-
pho protulimus. Mela libro II. de Thracibus:
*Alii redituras putant animas obeuntium: alii etsi
non redeant, non extingui tamen, sed ad beatiora
transire.* De iisdem Solinus capite X. *Nonnulli eo-
rum putant obeuntium animas reverti: alii non
extingui, sed beatas magis fieri.* Hinc mos ille
lætitiæ signis funera prosequendi & his scripto-
ribus memoratus, & Valerio Maximo li-
bro I. c. VI. 12. Facit ea res credibile quod ex
Scholiaste Aristophanis modò diximus Hebræ-
orum quosdam jam olim venisse in Thraci-
am.

lin. 23. SED *& apud Ægyptios.*] Quæ de inferis Orpheus prodidit, ab Ægyptiis ſumta ait Diodorus Siculus lib. I. Repete quæ ex Tacito jamiam habuimus.

lin. 24. INDOS.] In quorum ſententiis ponit Strabo libro XV. τὰς κατ᾽ ᾅδου κρίσεων, de judiciis quæ apud inferos exercentur.

lin. 25. PLUTARCHUS.] De his qui ſero à Deo puniuntur, & de facie in orbe Lunæ. Vide & egregium ejus locum ex dialogo de Anima recitatum ab Euſebio Præparationis Evangelicæ libro XI 38.

lin. 27. APUD *Hyſtaſpen & Sybillas.*] Teſtis Iuſtinus Apologetico altero, et Clemens Stromateon VI. unde et illud ſumtum quod ex tragœdia citatur:

Ἔσται, γὰρ ἔσται κεῖνος αἰῶνων χρόνος,
Ὅταν πυρὸς γέμοντα θησαυρὸν χάσῃ
Χρυσωπὸς αἰθήρ. ἡ δὲ βοσκηθεῖσα φλὸξ
Ἅπαντα τὰ πίγεια καὶ μετάρσια
Φλέξει μανεῖσ᾽ ἐπὰν δ᾽ ἄρ᾽ ἐκλίπῃ τὸ πᾶν
Φροῦδος μὲν ἔσται κυμάτων ἅπας βυθὸς,
Γῆ δενδρέων ἔρημος, οὐδ᾽ ἀὴρ ἔτι
Πτερωτὰ φῦλα βαστάσει πυρούμενος.

Nam veniet ille, veniet haud dubiè dies,
Laxabit ignis cùm redundantes opes
Auratus æther: lege tum ſpreta furens
Terras & illis quicquid eſt ſublimius
Depaſcet ardor, inde cùm defecerit
Hoc omne, nullas jam ferent undas vada,
Neque ulla ramos eriget tellus, neque
Exuſtus aër paſcet aligerum genus.

APUD OVIDIUM.] Metamorphoſeon I.

Eſſe

Esse quoque in fatis reminiscitur adfore tempus,
Quo mare, quo tellus correptáque regia cæli
Ardeat. & mundi moles operosa laboret.

ET LUCANUM.] Libro 1.

Sic cum compage soluta
Secula tot mundi suprema coëgerit hora,
Antiquum repetent iterùm chaos omnia: mistis
Sidera sideribus concurrent: ignea pontum
Astra petent: tellus extendere littora nolet,
Excutiétque fretum: fratri contraria Phœbe
Ibit, & obliquum bigas agitare per orbem
Indignata, diem poscet sibi, totáque discors
Machina divulsi turbabit fœdera mundi.

Præiverat Lucano patruus Seneca fine ad Marciam: *Sidera sideribus incurrent, & omni flagrante materia, uno igne, quicquid nunc ex disposito lucet, ardebit.*

APUD *Indos Siamenses.*] Vide Ferdinandum Mendesium. lin. 29. pag. 64.

ET *Astrologis notatum.*] Copernico Revolutionum lib. III. cap. 16. Ioachimo Rhætico ad Copernicum, Gemmæ Frisio. Vide & Ptolomæum lib. III. cap. 4. Syntaxios Mathematicæ. Mundum non illis viribus stare quibus prius steterat, idque ipsum loqui mundum, & occasum sui rerum labentium probatione testari, ait Cyprianus ad Demetrianum. lin. 1.

SI *Quid enim esset id esset corpus humanum.*] Id non esse bene probat Aristoteles ex sensibus libro de Anima 1. cap. 4. Idem libro III. cap. 4. Anaxagoram laudat quod νοῦν ἀμιγῆ dixerit, mentem impermixtum aliquod, nimirum ut res alias possit cognoscere. lin. 23. & seq.

CORPORIS *vires læduntur à nimia ex-*

 cellentia

cellentia rei objectæ.] Aristoteles libro III. de Anima, cap. 4. Ὅτι δ' οὐχ ὁμοία ἡ ἀπάθεια τοῦ αἰσθητικοῦ καὶ τοῦ νοητικοῦ φανερὸν ἐπὶ αἰσθητηρίων καὶ τῆς αἰσθήσεως. ἡ μὲν γὰρ αἴσθησις οὐ δύναται αἰσθάνεσθαι ἐκ τοῦ σφόδρα αἰσθητοῦ, οἷον ψόφου ἐν τῶν μεγάλων ψόφων, οὐδ' ἐκ τῶν ἰσχυρῶν ὀσμῶν καὶ χρωμάτων, οὔτε ὁρᾶν, οὔτε ὀσφραίνεσθαι. ἀλλ' ὁ νοῦς ὅταν τι νοήσῃ σφόδρα νοητὸν, οὐχ ἧττον νοεῖ ἢ τὰ ὑποδεέστερα, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον, τὸ μὲν γὰρ αἰσθητικὸν οὐκ ἄνευ σώματος, ὁ δὲ νοῦς χωριστός. *Non esse autem similem impatibilitatem partis sentientis & intelligentis, apertum est ex sentiendi instrumentis, ipsáque sensione. Sensus enim, ubi nimia est res sensibilis, sentire nequit, id est, nec audire sonos vehementes, nec odores tales olfacere, nec conspicere colores. At mens ubi aliquid concepit quod egregium sit intellectu, non minùs id intelligit quàm minora, imò & magis: id eo venit quod sentiens pars non sit sine corpore, mens autem aliquid à corpore separabile.* Adde Plotini locum egregium, quem posuit Eusebius in Præparatione lib. XV. c. 22. Adjunge, quòd animus eos qui ex corpore nascuntur affectus vi sua vincit, ipsique corpori cruciatus interitúmque imperat.

Pag. 40. lin. 4. E o *Redditur perfectior*] at quæ magis animum à corpore seducunt, eæ sunt animi actiones excellentiores.

lin. 27. DOMINIUM *in suas actiones.*] Et in animantia quævis. Adde notitiam Dei & naturarum immortalium. θνητὸν δὲ οὐδὲν ἀθάνατον οἶδε, ait Salustius Philosophus, *Nulli naturæ mortali immortalis natura cognita est.* Notitiæ autem ingens signum, quod nihil est tam grave quod non Dei causa animus soleat contemnere. Adde quod poten-

potentiam intelligendi agendique non habet circumscriptam, ut cætera animantia, sed infatigabilem, & in infinitum patentem, & sic Deo similem, quæ differentia hominis à cæteris animantibus etiam Galeno notata.

CONTRA *cruciantis sese ob pravè acta præsertim circa mortem.*] Plato de Republica primo: Ἐπειδάν τις ἐγγὺς ᾖ τοῦ οἴεσθαι τελευτήσειν, εἰσέρχεται αὐτῷ φόβος καὶ φροντὶς, περὶ ὧν ἐν τῷ πρόσθεν οὐκ εἰσῄει. *Cùm jam prope est ut quis moriturum se putet, tunc metus eum ac sollicitudo subit, de quibus ante non instituerat cogitare.* Pag. 41. lin. 1.

SÆPE *nec pessimi tyranni intra se extinguere, cùm maximè id vellent, potuerunt.*] Testis illa Tiberii ad Senatum epistola: *Quid scribam vobis patres conscripti, aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam hoc tempore? Dii me deæque pejus perdant quàm perire quotidie sentio, si scio.* quâ recitata, addit Tacitus Annalium VI. *Adeo facinora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium verterant. Neque frustra præstantissimus sapientiæ firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici laniatus & ictus: quando ut corpora verberibus, ita sævitia, libidine, malis consultis animus dilaceretur.* Plato est is quem hîc indicat Tacitus, qui de Republica nono de tyranno. Πένης τῇ ἀληθείᾳ φαίνεται ἐάν τις ὅλην ψυχὴν ἐπίστηται θεάσασθαι, καὶ φόβου γέμων διὰ παντὸς τοῦ βίου σφαδασμῶν τε καὶ ὀδυνῶν πλήρης. *Mendicus revera est, si quis universum ipsius animum rectè norit inspicere, plenus formidinis per omnem vitam, plenus mœroris & cruciatuum.* His similia idem Philosophus lin. 5.

phus habet in Gorgia. Suetonius cap. 67. eam quam dixit Tiberii epistolam recitaturus sic præfatur; *Postremò semetipse pertæsus talis epistolæ principio tantum non summam malorum suorum professus est.* Ad Platonis locum etiam Claudianus respexit Rufinum Carmine secundo describens.

—pectus inusta
Deformant maculæ, vitiisque inolevit imago.

lin. 15. BONUM *esse hominis Deo quàm simillimum reddi.*] Quod à Platone accepere Stoici. Notat Clemens Strom. v.

HVGONIS GROTII

ANNOTATIONES AD LIBRUM II.

SVETONIUS] Claudio cap. 25. ubi *Chresto* scribitur pro *Christo*, quia nomen illud Græcis & Latinis notius. pag. 42. lin. 18

TACITUS,] Libro XV. ubi de Christianorum suppliciis. *Auctor nominis ejus Christus, qui Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat.* Vbi flagitia & odium generis humani nihil aliud sunt, quàm falsorum Deorum neglectus: quam eandem causam etiam Iudæis maledicendi Tacitus habuit, & Plinius major, cui Iudæi dicuntur, gens contumeliâ numinum insignis. Nimirum, Romani plerique ita erant facti, ut, quod Seneca laudat, civilis Theologiæ partes in animi religione non haberent, sed in actibus fingerent, servarént q; tanquam legibus jussa, credentes cultum magis ad morem, quàm ad rem pertinere. Varronis & Senecæ hac de re sententiam, quæ eadem Taciti, vide apud Augustinum lib. IV. cap. 33. & lib. VI. c. 10. de civitate Dei. Interim nota, Iesum, qui à Pontio Pilato supplicio affectus est, jam Neronis tempore à multis, etiam Romæ, pro Christo habitum. Confer quæ apud Iustinum sunt Apologetico II. de hac historia, ubi Imperatores & Senatum Romanum alloquitur, qui ex Actis nosse ista poterant. ibid.

lin.19. PLINIUS *Iunior.*] Epistola omnibus obvia quæ libri decimi est XCII. cujus & Tertullianus Apologetico meminit, & Eusebius in Chronico. Vbi vides Christianos carmen Christo, quasi Deo, dicere solitos, obstrictósq; inter se, non in scelus aliquod, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent. Pervicaciam & inflexibilem in iis obstinationem culpat Plinius, in hoc uno quòd deos appellare & simulacris numinum ture ac vino supplicare, ac Christo maledicere nollent, neq; ut id facerent ullis tormentis cogi possent. Epistola quæ ei respondet Trajani, eum ait re ipsa manifestum facere Christianum se non esse, qui diis Romanis supplicet. Historiam quandam de Iesu etiam apud Numenium Pythagoricum extitisse docet nos Origenes contra Celsum quarto.

pag.43. lin.1. FATENTUR *& Iudæi.*] Qui eum vocant תלוי, id est, suspensum. Iesum Hierosolymis occisum agnoscit Beniaminus Tudelensis in Itinerario.

lin.9. ACTA *Pilati*] Vide Epiphanium in Tessarescædecatitis.

lin.17. QUOD *cùm ita sit, videmus tamen per dissitissimas mundi regiones ipsum, ut dominum coli.*] Tractat hoc fusius Chrysostomus ad II. ad Corinth. v. 7.

pag.44. lin.1. SERGIUS *Cypri Præses.*] Act. XIII. 12.

lin.2. DIONYSIUS AREOPAGITA.] Act. XVII. 34.

ibid. POLYCARPUS.] Qui martyrium passus in Asia anno Christi CLXIX. juxta Eusebium.

IUSTINUS.] Qui pro Christianis scripta edidit anno Christi CXLII. Vide eundem Eusebium. lin. 3.

IRENÆUS.] Floruit Lugduni anno Christi CLXXXIII. ibid.

ATHENAGORAS.] Atheniensis hic fuit. Floruit autem circa annum Christi CLXXX. ut ex libri inscriptione apparet. ibid.

ORIGENES.] Floruit circa annum Christi CCXXX. ibid.

TERTULLIANUS.] Celeber anno Christi CCVIII. lin. 4.

CLEMENS ALEXANDRINUS.] Circa idem tempus. Vide Eusebium. ibid. & seq.

NEQUE CELSUS.] Cujus verba apud Origenem libro II. Ἐνομίσατε αὐτὸν εἶναι υἱὸν θεοῦ, ἐπεὶ χωλοὺς καὶ τυφλοὺς ἐθεράπευσε, *Credidistis eum esse Dei filium, ideo quòd claudos & cæcos sanavit.* lin. 26.

NEQUE IULIANUS.] Imò rem fatetur cùm dicit verbis recitatis à Cyrillo libro VI. EI μή τις οἴεται τοὺς κυλλοὺς καὶ τυφλοὺς ἰάσασθαι, καὶ δαιμονῶντας ἐφορκίζειν ἐν Βηθσαϊδᾷ καὶ ἐν Βηθανίᾳ ταῖς κώμαις, τῶν μεγίστων ἔργων εἶναι: *Nisi quis existimàt inter maxima esse opera claudos & cæcos integritati restituere, & dæmonio correptos adjuvare vicis Bethsaida aut Bethania.* ibid.

HEBRÆI,] *verò in Thalmudicis apertè fatentur.*] In titulo Aboda Zara. lin. 28.

INSPECTANTE *populo.*] Act. XXVI. 26. Luc. XII. 8. pag. 45. lin. 13.

ET *artes Magicas.*] Quarum & libri hortatu discipulorum Iesu combusti. Act. XIX. 19. pag. 46. lin. 9.

lin.6. PORPHYRIUS *ipse agnoscit.*] Locus est apud Eusebium Præparationis Lib.v.c.1. Ἰησοῦ τιμωμένου, οὐδεμιᾶς τις θεῶν δημοσίας ὠφελείας ᾔσθετο. *Ex quo Iesus coli cœptus est, publicam Deorum opem nemo sensit.*

pag.47. QUI *induci non possent ut legis à Mose datæ*
lin.14. *partem ullam omitterent.*] Vide Act. xv. Rom. xiv. Hieronymus in Chronico Eusebiano ad annum Christi cxxv. cùm Christianos Episcopos Hierosolymitanæ Ecclesiæ quindecim nominasset. *Hi omnes usque ad eversionem, quam ab Hadriano perpessa est Ierusalem, ex circumcisione Episcopi præfuerunt.* Severus Sulpitius de illorum locorum ac temporum Christianis, *Christum Deum sub legis observatione credebant, & ex circumcisione eorum Ecclesia habebat sacerdotem.* Adde Epiphanium, ubi de Nazarenis & Ebionitis agit. Nazareni non est nomen partis alicujus, sed omnes in Palæstina Christiani, ideo quòd dominus eorum Nazarenus fuisset, sic appellabantur. Act.xxiv.5.

pag.48. ET *aliorum.*] Etiam Celsi, qui adversus
lin.8. Christianos scripsit. Vide Origenem lib.11.

lin.10. AD *testes quingentos.*] Paulus 1. ad Corint. xv.6. quosdam eorum eo tempore mortuos esse dicit: sed horum quoque liberi & amici superstites audire poterant ac testari quæ audierant. Major autem horum pars etiam vivebat, scribente ista Paulo. Hæc apparitio in monte Galilææ contigit.

pag.49. MUNDI *totius exitium quasi de proximo im-*
lin.15. *minens opperirentur.*] Vide 1. Thes. iv. 15, 16. 1. Corint. xv.52. Tertullianus de monogamia. *Quum magis nunc tempus in collecto factum sit.*

 Hierony-

Hieronymus ad Gerontiam: *Quid ad nos, in quos fines sæculorum devenerunt?*

ID *cuivis sano homini satis fuisset ad excutiendam etiam ante conceptam fidem.*] Fusiùs hoc argumentum exsequitur Chrysostomus ad I. Cor. I. in fine. pag. 50. lin. 12.

MENDACIUM *ac falsum testimonium, maximè in divinis rebus prohibet.*] Matth. XII. 36. Ioh. VIII. 44, 55. Ephes. IV. 25. Rom. IX. 1. II. Corint. XI. 31. Gal. I. 20. Coloss. III. 9. I. Tim. I. 10. II. 7. Iac. III. 14. Matth. XXII. 16. Marc. XII. 14. Luc. XX. 21. Ioh. XIV. 16. Ephes. V. 9. I. Timoth. II. 7. & alibi. lin. 15.

PRÆTER *solam simplicitatem.*]. Etiam Celsus. Vide Origenem libro I. lin. 22.

PALAM *prædicavit.*] I. Cor. XV. 9. II. Cor. XII. 4. Adde quæ discipulus Pauli Lucas scribit Act. IX. 4. 5. 6. & XXII. 6. 7. 8. pag. 51. lin. 10. & seq.

CÙM *nihil eruditionis Iudaicæ ipsi deesset.*] Act. XXII. 3. Gamalieles duos eruditionis nomine Hebræi prædicant. Horum alterius discipulus fuit Paulus, neque legis tantùm, sed & eorum quæ à magistris erant tradita, apprimè gnarus. Vide Epiphanium. lin. 11.

ID *autem hac de re dici non potest.*] Responsio septima ad objecta de Resurrectione in Iustini operibus. Ἄλλο τὸ πάντῃ ἀδύνατον, καὶ ἄλλο τὸ τινὶ ἀδύνατον. πάντῃ μὲν ἀδύνατόν ἐστιν, ὡς τῇ διαμέτρῳ τὸ σύμμετρον εἶναι τῇ πλευρᾷ. τινὶ δὲ ἀδύνατόν ἐστιν, ὡς τῇ φύσει τὸ χωρὶς σπέρματος ποιεῖν ζῶον· τινὶ τούτων τῶν ἀδυνάτων ὑποβάλλουσι τὴν ἀνάστασιν οἱ ταύτην ἀπιστοῦντες; ἀλλ' εἰ μὲν τῷ πρώτῳ, ψευδής ἐστιν ὁ λόγος. οὐ γὰρ κατὰ ἀνάκτησιν σύμμετρος γίνεται ἡ διάμετρος τῇ πλευρᾷ. lin. 24.

ρᾶ· οἱ δὲ ἀνιστάμενοι κατὰ ἀνάκτησιν ἀνίσανται. εἰ δὲ τῷ τινι, ἀλλὰ τῷ θεῷ πάντα δυνατὰ τινὶ ἀδύνατα. *Aliud est quod omnino est impossibile, aliud quod alicui. Omnino impossibile, ut dimetiens par sit lateri. Alicui impossibile, quomodo naturæ est impossibile sine semine animans producere. Vtri horum duorum impossibilis generum resurrectionem conferunt, qui ei non credunt? Si priori, falsa est illatio: neque enim nova creatio hoc facit ut dimetiens par sit lateri. Resurgent autem homines per novam creationem. At si intelligunt id quod alicui impossibile est, certè Deo possibilia ea omnia quæ impossibilia tantum alicui.* De discrimine hoc impossibilium vide quæ doctè notat Maimonides ductoris dubitantium Parte III.c.15.

pag. 52. lin. 3. ERI ARMENIO.] Locus hâc de re Platonis exstat de Republica decimo, transcriptus Eusebio Præparatione Evangelica libro XI.c.35. Historiæ autem ipsius memoria apud Valerium Maximum lib.I.cap.VIII. exemplo externorum primo; in protreptico quod est inter Iustini opera, apud Clementem Strom.V. apud Origenem libro II.contra Celsum, apud Plutarchum Symposiacon IX. 5. apud Macrobium initio ad Somnium Scipionis.

lin. 4. HERACLIDES PONTICUS.] Ejus erat liber περὶ ἄπνου, cujus meminit Diogenes Laërtius in procœmio & Empedocle, & Galenus VI. de locis affectis. De eo sic Plinius lib.VII. c. 32. *Nobile illud apud Græcos volumen Heraclidis, septem diebus feminæ exanimis ad vitam revocatæ.* At triginta dies ei tribuit Diogenes Laërtius loco posteriore.

lin. 5. ARISTÆO HERODOTUS.] Melpomene,

ne. Vide & Plinium historiæ naturalis libro VII. cap. 52. & Plutarchum Romulo, & Hesychium de philosophis.

ALII PLUTARCHUS.] Thespesio. ibid. Habet hoc Plutarchus libro de sera Dei vindicta. Item Antyllo, de quo plutarchi locum ex primo de Anima nobis servavit Eusebius Præparationis lib. XI. c. 36. & Theodoretus sermone XI.

HÆC *ideo eventura ut de sui dogmatis veri-* lin. 22.
tate constaret. Vide Ioh. XVII. Luc. XXIV. 46. 47.

MOSES *in religionis Iudaicæ institutione, si* pag. 53.
diserta legis pacta respicimus, nihil promisit suprà lin. 16.
hujus vitæ bona.] Vide Deut. XI. cap. XXVIII. Hebr. VIII. 6.

SADUCÆI, *spem omnem de bonis post hanc* pag. 53.
vitam adipiscendis projicerent] Math. XXII. lin. 26.
23. Lucæ Act. XXIII. 8. Iosephus: Σαδδουκαίοις τὰς ψυχὰς ὁ λόγος συναφανίζει τοῖς σώμασι. Alibi: ψυχῆς δὲ τὴν διαμονὴν καὶ τὰς καθ' ᾅδου τιμωρίας καὶ τιμὰς ἀναιροῦσι. Hieronymus de eisdem: *Animam putabant interire cum corporibus.*

VALDE *ea de re hæsitanter loquebantur.*] pag. 54.
Notatum hoc Chrysostomo I. ad Corint. cap. lin. 3.
I. 25.

UT *Socratis dissertationibus.*] In Platonis lin. 4.
Phœdone. Νῦν δὲ εὖ ἴστε ὅτι παρ' ἄνδρας τε ἐλπίζω ἀφίξεσθαι ἀγαθούς· καὶ τοῦτο μὲν οὐκ ἂν πάνυ διϊσχυρισαίμην. *Hoc scitis spem mihi esse venturum me ad viros bonos: quod tamen non nimium affirmaverim.* Et postea: Εἰ μὲν τυγχάνει ἀληθῆ ὄντα ἃ ἐγὼ λέγω, καλῶς δὴ ἔχει τὸ πεισθῆναι· εἰ δὲ μηδέν ἐστι τελευτήσαντι, ἀλλ' οὖν τοῦτόν

τόν γε τὸν χρόνον αὐτὸν τὸν πρὸ τοῦ θανάτου ἧττον τοῖς παροῦσιν ἀηδὴς ἔσομαι ὀδυρόμενος· ἡ δὲ ἄγνοιά μοι αὕτη οὐ ξυνδιατελεῖ (κακὸν γὰρ ἂν ἦν) ἀλλ' ὀλίγον ὕστερον ἀπολεῖται. *Si enim vera sunt quæ dico, pulchrum est ea credere. Si verò mortuo nihil superest, hoc tamen tempore, quod mortem antècedit, minus torquebor præsentibus: hic autem meus error non manebit, (id enim malum foret) sed paulò pòst interibit.* Tertullianus de Anima: *Adeo ómnis illa tunc sapientia Socratis de industria venerat consultæ æquanimatis, non de fiducia compertæ veritatis.* Idem in Socrate observat Parænesis quæ est inter opera Iustini.

lin. 5. TULLII.] Vt Tusculanarum. I. *Expone igitur mihi, nisi molestum est, primùm animos, si potes, remanere post mortem: tum, si id minus obtinebis, (est enim arduum) docebis carere omni malo mortem.* Deinde: *Præclarum autem nescio quid adepti sunt, quod didicerunt se, cùm tempus mortis venisset, totos esse perituros: quod ut ita sit (nihil enim pugno) quid habet ista res aut lætabile aut gloriosum?* Postea: *Fac enim sic animum interire, ut corpus. Num igitur aliquis dolor, aut omnino post mortem sensus in corpore est? nemo id quidem dicit.* Citat ex eodem Cicerone hoc ejus post disputationem de animo dictum Lactantius libro VII. cap. 8. *Harum sententiarum quæ vera sit Deus aliquis viderit.*

ibid. SENECÆ.] Epistola LXIV. *Et fortasse (si modò sapientum vera fama est, recipitque nos locus aliquis) quem putamus perisse, præmissus est.*

ALIORÚMQUE.] Generaliter Iustinus Martyr colloquio cùm Tryphone. Οὐδὲν οὖν ἴσασι περὶ τούτων οἱ φιλόσοφοι, οὐδὲ γὰρ ὅ τι ποτὲ

ὅτι ψυχὴ, ἔχουσιν εἰπεῖν. *Nihil horum norunt Philosophi: neque vel quid sit anima, valent dicere.*

NIHIL *magis de homine quàm de bestiis* lin.9.
procedunt.] Vt illud Socratis, sive Platonis: *quod se movet, æternum est.* Vide Lactantium dicto jam loco.

SI *transitum animarum de hominibus in besti-* lin.12.
as, de bestiis in homines commenti sunt.] Ut Brachmanes olim, & nunc quoque: à quibus hausit Pythagoras & ejus schola.

VIRTUTEM *sibi esse præmium, & satis* lin.19.
beatum esse sapientem etiam in Phalaridis tauro.] Vide Ciceronem Tusculanarum II. & Lactantium lib. III. institutionum c. 27. ubi contra hanc sententiam fortitèr disputat, ut & Augustinus epistola LII.

IN *ea re, quæ secum haberet pericula, incom-* lin.22.
moda, cruciatum, interitum, felicitatem, præsertim summam, non posse esse positam.] Lactantius lib. III. cap. 12. *Virtus per seipsam beata non est, quoniam in perferendis, ut dixi, malis tota vis ejus est.* Et mox cùm Senecæ adduxisset locum. *Sed & Stoici, quos secutus est, negant sine virtute effici quenquam beatum posse. Ergo virtutis præmium beata vita est, si virtus, ut rectè dictum est, beatam vitam facit. Non est igitur, ut aiunt, propter seipsam virtus expetenda, sed propter vitam beatam, quæ virtutem necessariò sequitur. Quod argumentum docere eos potuit, quod esset summum bonum. Hæc autem vita præsens & corporalis beata esse non potest, quia malis est subjecta per corpus.* Bene Plinius historiæ naturalis
lib. VII. c. 7. *Mortalium nemo felix.* pag. 55.

VT *epulæ quas post hanc vitam sperant crassi-* lin. 24.

ores Iudæi.] Loca adducentur infra ad librum v.

lin. 26. Et *concubitus quos sibi promittunt Mahumetistæ.*] Alcoranus Azoara II. v. XLVII. LIV. LXV. LXVI.

pag. 57. lin. 28. Cum *etiam in hac vita major contingat particularum mutatio.*] Alfenus in l. Proponebatur. D. de Iudiciis. *Quòd si quis putaret partibus commutatis, aliam rem fieri, fore ut ex ejus ratione nos ipsi non iidem essemus, qui abhinc anno fuissemus: propterea quòd, ut Philosophi dicerent, ex quibus particulis minimis constiterimus, hæ quotidie ex corpore nostro decederent, aliæque extrinsecus in earum locum accederent.* Seneca epistolâ LVIII. *Corpora nostra rapiuntur fluminum more: quicquid vides, currit cum tempore, nihil ex his quæ videmus manet. Ego ipse, dum loquor mutari ista, mutatus sum.* Vide quæ pulchrè hac de re differit Methodius, cujus verba nobis servavit Epiphanius, ubi Origenianos refutat numeris XII. XIII. XIV. XV.

pag. 58. lin. 1. Imo *& papilio insit in verme*] Ovidius ultimo Metamorphoseon:

Quæque solent canis frondes intexere filis
Agrestes tineæ, res observata colonis,
Ferali mutent cum papilione figuram.

Addamus ex Plinio quædam. Historiæ naturalis, lib. x. cap. 5. de ranis: *Mirúmque semestri vita resolvuntur in limum nullo cernente, & rursus vernis aquis renascuntur quæ fuere natæ.* Eodem libro cap. 9. *Coccyx accipitre videtur fieri, tempore anni figuram mutans.* Libro XI. cap. 20. *Sunt qui mortuas, si intra tectum hyeme serventur, deinde sole verno torreantur, & ficulneo cinere*

nere toto die foveantur, putent reviviscere, Ibidem cap. 22. de bombycibus. *Et alia horum origo è grandiore vermiculo, gemina protendens sui generis cornua. Hi erucæ sunt. Fit deinde quod vocatur bombilis, ex ea necydalus, ex hoc in sex mensibus bombyces.* Ibidem cap. 23. de bombyce Coa. *Fieri autem primo papiliones parvos nudósque.* cap. 26. de cicadis. *Fit primò vermiculus, deinde ex eo quæ vocatur tettygometra cujus cortice rupto circa solstitia evolant.* cap. 30. *Muscis humore exanimatis, si cinere condantur, redit vita.* cap. 32. *Multa autem insecta & alia nascuntur. Atque Asilus imprimis ex rore: insidet hic raphani folio primo vere, & spissatus sole in magnitudinem milii cogitur. Inde oritur vermiculus parvus, & triduo mox eruca, quæ adjectis diebus crescit immobilis, duro cortice, ad tactum movetur aranea. Hæc eruca, quam chrysalidem appellant, rupto deinde cortice volat papilio.*

ZOROASTER *apud Chaldæos.*] Vide Clementem Strom. v. lin. 8.

STOICI *Prope omnes*] Clemens Strom v. lin. 9.
Οἶδεν γὰρ ἐκεῖνος ἐκ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας μαθὼν, τὴν διὰ πυρὸς κάθαρσιν τῶν κακῶς βεβιωκότων, ἣν ὕστερον ἐκπύρωσιν ἐκάλεσαν οἱ Στωϊκοὶ καθ' ὃν καὶ τὸν ἰδίως ποιὸν ἀναστήσεσθαι δογματίζουσι τοῦτ' ἐκεῖνο τὴν ἀνάστασιν περιέποντες. *Norat enim ille* (Heraclitus) *edoctus è barbara Philosophia Mundum à malis hominibus purgatum iri per ignem, quod* ἐμπύρωσιν *postea Stoici dixere, qui & per eam hunc talem quemque revicturum docent, his vocibus obtegentes resurrectionis rem.* Origenes libro IV. adversus Celsum: Φασὶ δὴ οἱ ἀπὸ τῆς στοᾶς κατὰ περίοδον ἐκπύρωσιν τοῦ παντὸς

γίνεσθαι

γενέσθαι, καὶ ἑξῆς αὐτῇ διακόσμησιν πάντ' ἀπαράλλακτα ἔχουσαν. *Aiunt de porticu Philoſophi poſt ſæculorum circuitus fore incendium univerſi, deinde ejuſdem formationem quæ eadem omnia habeat.* Poſteà. κἂν μὴ ὀνομάζωσιν οὖν τὸ τῆς ἀναστάσεως ὄνομα τὸ πρᾶγμά γε δηλοῦσιν: *quanquam igitur reſurrectionis non uſurpant vocabulum rem tamen agnoſcunt.* Addit hic Origenes Ægyptios. Chryſippus de Providentia citatus Lactantio libro VII. Inſtitutionum cap. 23. Τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος, δῆλον ὡς οὐδὲν ἀδύνατον, καὶ ἡμᾶς μετὰ τὸ τελευτῆσαι, πάλιν περιόδων τινῶν εἰλυμένων χρόνων, εἰς ὃ νῦν ἀποκαταστήσεσθαι σχῆμα. *Hoc cum ita ſe habeat, apparet non eſſe impoſſibile, ut & nos poſt mortem, ſæculorum certis circuitibus evolutis, reſtituamur in eum in quo nunc ſumus ſtatum.* Vide ſi vacat Nathaniëlem Carpentarium Liberæ Philoſophiæ exercitatione XVI.

lin. 18. ET *inter Peripateticos Theopompus.*] De quo Diogenes Laërtius initio Lib. I. Καὶ Θεόπομπος ἐν τῇ ὀγδόῃ τῶν Φιλιππικῶν, ὃς καὶ ἀναβιώσεσθαι κατὰ τοὺς μάγους φησὶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἔσεσθαι ἀθανάτους, καὶ τὰ ὄντα ταῖς αὐταῖς διακλήσεσι διαμενεῖν. *Theopompus verò etiam octavo Philippicorum, qui revicturos homines ex magnorum ſententia tradit, immortaléſque futuros, & omnia in ſuis iiſdem ſemper manſura nominibus.*

lin. 19. PORPHYRIUS.] De abſtinentia ab eſu animalium. Unde multa ſumpſit Cyrillus IV. contra Julianum.

lin. 25. DE *victimis factis Baccho Omeſtæ apud Græcos.*] Meminit Plutarchus Themiſtocle, & Pauſanias. Similia ſacra Meſſeniorum, Pellæorum, Lyctiorum in Creta, Lesbiorum, Phocæenſium

um habes apud Clementem Protreptico.

GALLO *& Galla mactatis Iovi Latiari.*] lin. 27.
Antiquum in Italia homines immolare docet nos libro I. Dionysius Halicarnassensis. Quamdiu id manserit Plinius lib. 28. cap. I. *Boario verò in foro Græcum Græcamve defossos, aut aliarum gentium cum quibus tum res esset, etiam nostra ætas vidit.* Mansit mos ad Iustini & Tatiani tempora. Iustinus enim sic Apologetico I. Romanos alloquitur. Τῷ παρ' ὑμῖν τιμωμένῳ εἰδώλῳ, ᾧ οὐ μόνον ἀλόγων ζώων αἵματα περιρραίνεται. ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπεια, διὰ τοῦ παρ' ὑμῖν ἐπισημοτάτου καὶ εὐγενεστάτου ἀνδρὸς τὴν πρόχυσιν τοῦ τῶν φονευθέντων αἵματος ποιουμένου. *Vt ei quod vos colitis idolo, cui non tantùm ratione carentium animantiũ sanguis aspergitur sed & humanus, nobilissimo atq; illustrissimo vestrûm, occisorum hominum effundente sanguinem.* Tatianus verò: Εὗρων παρὰ μὲν Ῥωμαίοις τὸν Λατιάριον Δία λύθροις ἀνθρώπων, καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ἀνδροκτασιῶν αἵμασι τερπόμενον. *Cùm comperērim apud Romanos Latialem Iovem humano cruore, & per homicidium fuso sanguine oblectari.* Porphyrius ad Adriani tempora mansisse talia sacra nos docet. Apud Gallos mos is vetus humanis victimis litandi, ut ex Cicerone pro M. Fonteio, & ex Plutarcho de Superstitione discimus. Eum sustulit inde Tiberius, memorante Plinio lib. XXX. cap. I. De Britannis eundem ibi Plinium vide, & Dionem Nerone, & Solinum. De Slavis verò Helmoldum lib. I. cap. 3. Porphyrius libro de non esu animantium secundo mansisse ad suam ætatem ait, & in Arcadia & Carthagine: imò & ἐν τῇ μεγάλῃ πόλει, id est Romæ, sacrum nominans Iovis Latialis.

pag. 59. lin. 4. CLEMENS ALEXANDRINUS.] In Protreptico.

lin. 5. ET *alii.*] Maximè Arnobius.

lin. 7. QUIBUS *interesse Catonem puduit.*] Martialis initio Epigrammatum I. Gellius X. 13. Valerius Maximus libro II. cap. 10.

lin. 10. NE *pronus ad idololatriam populus à vera religione descisceret multis praeceptis earum rerum, quae per se nec bonitatem nec malitiam habent, oneratus est.*] Hanc caussam talium praeceptorum reddit & Maimonides, quem sequitur Iosephus Albo.

lin. 21. PURA *mente colendum docet.*] Ioh. IV. 24.

ibid. ET *iis operibus quae suapte natura etiam citra praeceptum honestissima sunt.*] Vnde λογικὴ λατρεία dicitur, cultus rationi consentiens Rom. XII. 1. Adde Philip. IV. 8.

lin. 23. NON *carnem vult circumcidi, sed cupiditates.*] II. Rom. 28. 29. Philip. III. 3.

lin. 25. NON *ab omni opere, sed ab illicito nos feriari.* I. Cor. V. 8.

lin. 27. PRO *veritate ipsius testanda nostrum offerre sanguinem*] I. Corint. X. 16. Hebr. XII. 4. I. Petri II. 21.

lin. 29. QUAE *de bonis nostris egentibus damus, Deo data credere.*] Matth. VI. 4. Luc. XII. 33. II. Cor. IX. 7. Hebr. III 6.

pag. 60. lin. 3. VTROQUE *uti cum modo qui sanitati conveniat.*] Luc. XXI. 34. Rom. 13. 13. Eph. 5. 18. Gal. 5. 21. I. Petr. IV. 3. I. Tim. V. 3.

lin. 4. INTERDUM *& jejuniis subactum corpus animo addicere.*] Mat. VI. 18. XVII. 21. I. Cor. VII. 5.

lin. 7. IN *pia fiducia.*] Vt Ioh. XII. 44.

QUA

QUA *compositi ad fidele obsequium.*] Luc. XI. 28. Ioh. XIII. 17. & sequentibus. Rom. I. 5. I. Pet. I. 2. I. Cor. VII. 19. lin. 8.

IN *Deum toti recumbimus.*] Mat. XXI. 21. II. Tim. I. 12. lin. 9.

EJUSQUE *promissis non dubiam habemus fidem.*] Rom. IV. 20. II. Cor. VII. I. Gal. III. 29. lin. 10.

VNDE *& spes exsurgit.*] Heb. VI. II. Rom. VIII. 24. XV. 4. lin. 11.

ET *verus amor tum Dei, tum proximi.*] Gal. V. 6. I. Theff. III. 6. ibid.

NON *serviliter pœnæ formidine.*] Rom. VIII. 15. lin. 13.

SED *ut ipsi placeamus.*] Hebr. XII. 28. lin. 14.

IPSUMQUE *habemus pro sua bonitate patrem*] Rom. VIII. ibid.

ET *remuneratorem.*] Coloff. III. 24. II. Theff. I. 6. lin. 15.

PRECARI *verò jubemur.*] Matt. VI. 10. lin. 16.

NOTAT *& in culpa ponit Aristoteles.*] Polit. VII. c. 14. Παραπλησίως δὲ τούτοις καὶ οἱ ὕστερόν τινες γραψάντων ἀπεφήναντο τὴν αὐτὴν δόξαν, ἐπαινοῦντες γὰρ τὴν Λακεδαιμονίων πολιτείαν ἄγανται τοῦ νομοθέτου τὸν σκοπὸν, ὅτι πάντα πρὸς τὸ κρατεῖν καὶ πρὸς τὸν πόλεμον ἐνομοθέτησεν. ἃ καὶ κατὰ τὸν λόγον ἐστὶν εὐήλεγκτα, καὶ τοῖς ἔργοις ἐξηλήλεγκται νῦν. *Pari modo & qui posterius scripserunt, ostenderunt ejusdem se esse sententiæ. Nam in laudatione Lacedæmoniorum reipublicæ, admirantur propositum conditoris legum in eo, quod leges omnes ad bellicas res victoriamque direxit: quod & ratione refelli facilè potest, & ipsis factis refutatum nunc apparet.* Euripides Andro- pag. 61. lin. 8.

macha Aristoteli præierat.

---- εἴδ' ἁπλῶς δορὸς
Τοῖς Σπαρτιάταις δόξα καὶ μάχης ἀγών,
Τ' ἆλλ' ὄντες ἴστε μηδενὸς βελτίονες.

----*si vis Martia.*
Vobis Lacones absit & ferri decus,
Spectatur ultra quod sit eximium nihil.

lin. 13. Quid *enim iniquius, quam singulas cædes puniri, occisarum gentium velut gloriosum facinus triumphis ostentari?*] Sensus ex Senecæ epistola 96. & de Ira lib. II. cap. 8. ex Cypriani epistola secunda.

lin. 18. Sæpe *manifestè injustis.*] Petronius:

---*si quis sinus abditus ultra,*
Si qua foret tellus fulvum quæ mitteret aurum,
Hostis erat. ----

ibid. Ut *de bello in Sardiniam.*] Vide Polybium Historiarum. 3.

lin. 19. Et *Cyprum, ipsi fatentur.*] Florus lib. III: cap. 9. *Divitiarum tanta erat fama, nec falsò, ut instar gentium populus, & donare regna consuetus, Publio Clodio tribuno duce socii vivique Regis confiscationem mandaverit.* Meminit ejusdem rei Plutarchus Catone, Appianus lib. II. Civilium, Dion. lib. XXXVIII. Vide eundem Florum de bello Numantino & de Cretico.

lin. 22. Latrocinia *extra fines plerisque gentibus nullam habebant infamiam.* Thucydides lib. I, Οἱ γὰρ Ἕλληνες τὸ πάλαι, καὶ τῶν βαρβάρων οἵ τε ἐν τῇ ἠπείρῳ παραθαλάσσιοι καὶ ὅσοι νήσους εἶχον, ἐπειδὰν ἤρξαντο μᾶλλον περαιοῦσθαι ναυσὶν ἐπ' ἀλλήλους, ἐτράποντο πρὸς λῃστείαν, ἡγουμένων ἀνδρῶν οὐ τῶν ἀδυνατωτάτων, κέρδους τοῦ σφετέρου αὐτῶν ἕνεκα καὶ τοῖς ἀσθενέσι τροφῆς· καὶ προσπίπτοντες

τοντες πόλεσιν ἀτειχίστοις καὶ κατὰ κώμας οἰκουμέναις, ἥρπαζον καὶ τὸ πλεῖστον ἐντεῦθεν ἐποιοῦντο· οὐκ ἔχοντός πω αἰσχύνην τούτου τοῦ ἔργου, φέροντος δέ τι καὶ δόξης μᾶλλον, δηλοῦσι δὲ τῶν τε ἠπειρωτῶν τινες ἔτι καὶ νῦν, οἷς κόσμος καλῶς τοῦτο δρᾶν, καὶ οἱ παλαιοὶ τῶν ποιητῶν, τὰς πύστεις τῶν πλεόντων πανταχοῦ ὁμοίως ἐρωτῶντες, εἰ λῃσταί εἰσιν, ὡς οὔτε ὧν πυνθάνονται ἀπαξιούντων τὸ ἔργον, οἷς τ' ἐπιμελὲς εἴη εἰδέναι, οὐκ ὀνειδιζόντων· ἐλῄζοντο δὲ καὶ κατ' ἤπειρον ἀλλήλους· καὶ μέχρι τοῦδε πολλὰ τῆς Ἑλλάδος τῷ παλαιῷ τρόπῳ νέμεται, περί τε Λοκροὺς τοὺς Ὀζόλας καὶ Αἰτωλοὺς καὶ Ἀκαρνᾶνας, καὶ τὴν ταύτῃ ἤπειρον. *Olim quippe Græci non minùs quàm barbari, tum qui in continente tum qui per insulas vivebant, postquam sæpius alii ad alios navibus transire cœperunt, ad latrocinandum se contulerunt, ad quam rem viri illustres duces ipsis erant, partim quæstus sui causa, partim ut victum suppeditarent egentibus: adortique civitates mœnibus carentes, aut per vicos sparsas, diripiebant eas, maximámque partem hinc se alebant, nondum infami eo vitæ genere, quin & nonnihil habente gloriæ. Manifestum id faciunt etiam nunc quidam continentis terræ habitatores, qui pro decoro habent strenuè id facere, & vetusti Poëtarum, apud quos frequentes sunt interrogationes ad navigantium obvios, an prædones essent; nimirum quòd nec defugituri id nomen illi essent qui interrogabantur, nec exprobraturi hi qui interrogabant. In ipsa quin etiam terra continente spoliabant alii alios, & nunc quoque magna portio Græcorum sic venit apud Locros Ozolas,*

apud

apud Ætolos, apud Acarnanas & vicina terrarum. Interrogatio illa cujus Thucydides meminit est apud Homerum Odysseæ γ. ubi Scholiastes: οὐκ ἄδοξον ἦν παρὰ τοῖς παλαιοῖς τὸ λῃστεύειν, ἀλλ' ἔνδοξον. *Apud veteres latrocinari adeo infame non erat, ut & gloriæ duceretur.* Iustinus lib. XLIII. cap. 3. de Phocensibus, *Studiosius mare quàm terras exercuere, piscando, mercando, plerunque etiam latrocinio maris (quod illis temporibus gloriæ habebatur) vitam tolerabant.* De Hispanis vide Plutarchum Mario: & Diodorum lib. V. de Tyrrhenis, Servium ad VIII. & X. Æneidos: de Germanis Cæsarem, Tacitum, Saxonem Grammaticum.

lin. 24. VLTIONIS *exactionem Aristoteles & Cicero in virtutis parte ponunt.*] Aristoteles de moribus ad Nicomachum IV. 11. Δοκεῖ γὰρ οὐκ αἰσθάνεσθαι οὐδὲ λυπεῖσθαι, μὴ ὀργιζόμενός τε οὐκ εἶναι ἀμυντικός. τὸ δὲ προπηλακιζόμενον ἀνέχεσθαι, ἀνδραποδῶδες. *Videtur talis & sensu & dolore carere, & cùm non irascatur, vindictæ esse negligens. Servile, si contumeliosè tracteris, id tolerare.* Cicero autem de Inventione II. inter ea quæ ad jus naturæ pertinent, ponit vindicationem, *per quam vim aut contumeliam defendendo aut ulciscendo propulsamus.* Ad Atticum: *Odi hominem & odero: utinam ulcisci possem.* In Antonium: *Sic ulciscar facinora singula, quemadmodum à quibusque sum provocatus.*

lin. 26. GLADIATORUM *mutua dilaniationes inter oblectamenta erant publica paganorum.*] Vide Lactantium libro II. Tertullianum de Spectaculis cap. 19.

lin. 28. EXPONERE *liberos quotidianum.*] Iustinus Apo-

Apologetico secundo. Tertullianus Apologetico cap. 9. Vide & Lactantium lib. VI. Institutionum c. 20. & Terentii Hecyram.

VT *vis in populos septem id meritos*] Exodi XXXIV. 11, 12. Deut. VII. 1. 2. pag. 62. lin. 3.

OMNES *à se dissidentes crudeli odio sunt persecuti.*] Dandam operam ut eis damnum quovis modo inferatur, docet R. Levi ben Gerson: non reddenda illis quæ furtis subducta sunt Bachai. lin. 5.

CUJUS *signa etiam nunc in precibus adversus Christianos conceptis apparent.*] Vide libellum precum editum Venetiis forma minima fol. 8. & librum Germanicum Antonii Margaritæ. Maimonidem ad XIII. articulos, ubi perdendos ait qui eos non credunt. Et dictum est in ore Iudæorum: *Omnes sectarii subito pereant.* Similia sunt dicta R. Isaaci in Bereschith rabba: & Talmud in Baba Kemma, & Baba Bathra. lin. 6.

DOLOREM *suum talionis judicio exsequi.*] Levit. XXIV. 20. Deut. XIX. 21. lin. 8.

PROHIBET *injuriam sive verbis, sive rebus factam reponere.*] Math. V. 38. 44. lin. 12.

AD *Dei exemplum, à quo solem, astra, aërem, ventos, imbres habemus communia in homines quosvis dona*] Mat. V. 45. lin. 16.

DEORUM *stupra & adulteria.*] Euripides Ione. lin. 24.

....νουθετητέος δέ μοι
Φοῖβος, τί πάσχει, παρθένους βίᾳ γαμῶν,
Προδίδωσι παῖδας ἐκτεκνούμενος λάθρα.
Θνήσκοντας ἀμελεῖ. μὴ σύγ' ἀλλ' ἐπεὶ κρατεῖς,
Ἀρετὰς δίωκε. καὶ γὰρ ὅς τις ὢν βροτῶν

Καϰὸς πέφυϰεν ζημιοῦσιν οἱ θεοί·
Πῶς οὖν δίκαιον, τοὺς νόμους ὑμᾶς βροτοῖς
Γράψαντας, αὐτοὺς ἀνομίαν ὀφλισκάνειν;
Εἰ δ', οὐ γὰρ ἔσται, τῷ λόγῳ δὲ χρήσομαι·
Δίκας βιαίων δώσετ' ἀνθρώποις γάμων,
Σὺ καὶ Ποσειδῶν, Ζεύς θ' ὃς οὐρανοῦ κρατεῖ,
Ναοὺς τίνοντες ἀδικίας κενώσετε.

—*monendus, si tamen fas est mihi.*
Apollo, per vim virginum minuit decus,
Quósque ipse sevit liberos, interfici
Glam patitur. ah ne tu ista! sed quando imperas,
Honesta sequere. Si quis est mortalium
Qui scelera patrat, exigunt pœnam Dii:
At nónne iniquum est, vos, suas leges quibus
Gens habet hominum, jure nullo vivere?
Si, quod futurum non erit, dicam tamen,
Hominibus æquo stupra lueretis modo,
Neptunus & tu, réxque supremi poli,
Vacuaret omnes mulcta templorum domos.

Vide hæc fusè tractata apud Clementem Protreptico, Athenagoram, Tatianum, Arnobium libro IV. Nazianzenum I. contra Julianum, Theodoretum sermone III.

pag. 25. CONCUBITUS *marium cum maribus.*] Hæc quoque vide apud Clementem & Theodoretum dictis locis.

lin. 28. POSTEA *Antinous.*] Meminit Justinus Apologetico II. Clemens Protreptico: Origenes libro contra Celsum tertio & octavo: Eusebius historiæ Ecclesiasticæ IV. 8. Theodoretus octavo: & historici illorum temporum.

pag. 63. UT *rei turpi honestum nomen imponeretur.*] Ita sanè censent non Lucianus tantùm libello de amoribus, sed & Gregorius Nazianzenus oratione

ne III. contra Julianum, & ad eum Elias Cretensis & Nonnus. Cyrillus contra Julianum libro VI. & latè Theodoretus libro XII. ad Græcos. Philonis, qui Platoni favit plurimum, locum hic omittere non possum è libro de vita contemplatrice. Τὸ δὲ Πλατωνικὸν ὅλον σχεδὸν ἐστὶ περὶ ἔρωτος, οὐκ ἀνδρῶν ἐπὶ γυναιξὶν ἐπιμανέντων, ἢ γυναικῶν ἀνδράσιν αὐτὸ μόνον, ἐπιτελοῦνται γὰρ αἱ ἐπιθυμίαι αὗται νόμῳ φύσεως· ἀλλὰ ἀνδρῶν ἄρσεσιν ἡλικίῃ μόνον διαφέρουσι· καὶ γὰρ εἴ τι περὶ ἔρωτος καὶ οὐρανίου Ἀφροδίτης κεκομψεῦσθαι δοκεῖ, χάριν ἀστεισμοῦ παρείληπται. *Platonicum autem convivium totum fere in amoribus consumitur, non virorum modò in mulieres, mulierum in viros insanientium; tales enim cupiditates lege naturæ explentur: sed virorum in sexus ejusdem sola ætate dispares: nam si quid ibi de Venere & Amore cœlesti speciosè dici auditur, id honesti obtentus causa assumitur.* Tertullianus de Anima, Christianam sapientiam præferens Socraticæ: *Nec nova inferens dæmonia, sed vetera depellens, nec adolescentiam vitians, sed omni bono pudoris informans.*

COMMUNIONE *mulierum laudata.*] lin. 6. Platonem vide tum alibi, tum maximè de Republica IV.

CÙM *etiam inter muta animantia quædam sit fœdus aliquod conjugale.*] lin. 9. Plinius lib. X. cap. 33. *Ab his columbarum gesta spectantur maximè simili ratione. Mores iidem, sed pudicitia illis prima, & neutri nota adulteria: conjugii fidem non violant.* De palumbium castitate conjugali vide Porphyrium de non esu animantium tertio.

PLURES *uni concedit uxores.*] Apparet lin. 15. id

id Deut. XVII. 16, 17. XXI. 15. II. Sam. XII. 8. Sic legem intelligunt Hebræi, & Chrysostomus I ad Corinth. XI. Augustinus de doctrina Christiana libro III. cap. 12. & veterum alii. Josephus legis peritissimus Antiquitatum XVI. πάτριον ἐν ταυτῷ πλείοσιν ἡμῖν συνοικεῖν: *Mos nobis patrius eodem tempore plures habere uxores.*

lin. 16. ET *marito dimittendæ ob quasvis causas uxoris jus facit.*] Deut. XXIV. 1, 2. 3, 4. Levit. XXI. 14.

lin. 21. LACONES *& Cato.*] Vide Herodotum libro VI. Plutarchum Lycurgo & Catone Uticensi.

lin. 25. REUM *habet, inspectore cordis Deo judice, concupiti, nec peracti criminis.*] Math. V. 28.

lin. 28. MERITO *talem eam esse voluit, quæ cum animorum societate, corporum quoque continet communionem.*] Math. V. 32. IX. 9.

Pag. 64. lin. 6. SEQUUNTUR *& hoc Christiani.*] Paulus Apostolus I Corinth. VII. 4. Lactantius Institutionum VI. 23. Hieronymus adversus Oceanum.

lin. 8. ÆQUALI *retributione pensetur.*] Bene enim Salustius Jugurthino: *Apud eos qui plures uxores habent, levis ista ducitur necessitudo, quod animus multitudine distractus nullam pro socia obtinet, omnes pariter viles sunt.* Ammianus de Persis libro XXIII. *Per libidines varias charitas dispersa torpescit,* Claudianus bello Gildonico:

—Connubia mille:
Non illis generis nexus, non pignora curæ,
Sed numero languet pietas.

RECTIUSQUE *procedat sub una præside domesticum regimen, non diversæ matres discordiam liberis inferant.*] Utrumque rectè concepit

&

& expressit Euripides Andromacha.

UT *Ægyptiis.*] Diodorus Siculus historiarum libro I. lin.14.

ET *Spartiatis*.] Plutarchus Lycurgo. ibid.

QUIBUS *ad casas redeundum esse dicebat Romanus orator, si suum cuique reddere deberent.*] Verba hunc in sensum Ciceronis ex tertio de Republica recitat Lactantius epitome cap. I. lin.17.

FŒNUS *tamen in extraneos permissum.*] Deut. XXIII. 19. lin.20. & seq.

QUÆ *propterea legem servantibus inter cætera divitias pollicebatur.*] Lev. XXVI. 5. Deut. XXVIII. 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12. lin.22.

CHRISTIANA *Lex non modo omne injustitia genus & in quosvis prohibet.*] Matth. VII. 12. Ephes. V. 3. lin.24. & seq.

SED *& vetat nos studium nostrum rebus illis caducis impendere.*] Matth VI. 24. & sequentibus, XIII. 22. Luc. VIII. 14. I Tim. VI. 9. lin.26.

SOLLICITUDO *servitutem quandam & cruciatum secum ferat.*] Matth. VI. 14. Philip. IV. 6. pag.65. lin.3.

EA *verò quibus natura contenta est, & pauca sint, & facile sine magno labore aut impendio parentur.*] I Tim. VI. 7. 8. lin.7. & seq.

UT *Philosophi quidam imprudenter fecerunt.*] Habet hoc de Aristippo Laërtius & Suidas, de Cratete Philostratus. lin.11;

SIVE *donando.*] Matth. V. 42. lin.14.

SIVE *dando mutuum id rogantibus.*] Matth ibidem, Luc. VI. 35. lin.15.

UT *decet eos qui se non dominos harum rerum, sed Dei summi parentis procuratores & dispensatores* lin.16.

spensatores credant.] 1 Tim. VI. 17, 18.

lin. 19. Thesaurum *esse bonæ spei plenum, in quem nec furum improbitati, nec casuum varietati quicquam liceat.*] Matth. VI. 20.

lin. 24. Cùm *usque ex Macedonia & Achaia ea mitterentur, quæ Palæstinorum egestatem sublevarent.*] Rom. XV. 25, 26. & sequentibus II Cor. IX. 1, 2, 3, 4. Phil. IV. 18.

lin. 29. Ne *qua repensationis aut honoris spes beneficentiam defloret.*] Matth. VI. 1, 2. Luc. XIV. 12.

pag. 66. lin. 2. Cujus *apud Deum perit gratia, si aliud præter Deum respicit.* Matthæus dicto jam loco.

lin. 8. Promittit *lex curam specialem pro his qui illa præcepta servaverint.*] Matth. VI. 32. Luc. XII. 7. XXI. 18.

lin. 11. & seq. Conspicuam *Dei providentiam in alendis feris ac pecudibus, & in ornandis herbis floribúsque.*] Matth. VII. 26. 28.

lin. 17. Hæc *verò etiam jurejurando extra necessitatem omnino vult abstineri.*] Matth. 5. 33, 34, 35, 36, 37. Jac. V. 12.

lin. 20. & seq. Ut *jusjurandum à nobis ne exigatur quidem.*] Matthæus dicto jam loco.

lin. 27. De *modestia.*] 1 Petr. 3. 3.

ibid. Temperantia.] Tit. II. 12. 1 Tim. II. 9.

ibid. Bonitate] II. Cor. VI. 6. Galat. V. 22. Colossi. III. 12. 1 Cor. X. 3. 4.

lin. 28. De *morum honestate.*] Philip. IV. 8. 1. Tim. II. 2. III. 4. Tit. II. 7.

ibid. De *Prudentia.*]. Matth. X. 16. Ephes. 1. 8.

lin. 29. De *officio magistratuum & subditorum.*] 1 Tim. II. 2. Rom. 13. 1. Petri II. 13. 17.

pag. 67. lin. 1. Parentum *& liberorum.*] Coloss. III. 20. 21. Ephes. VI, 1, 2, 3, 4.

DOMINORUM *& servorum.*] Ephes. VI. 5. 6. 7. 8. 9. 10. Coloss. III. 22. 23. 24. 25. ibid. & seq.

ITEM *conjugum inter se.*] Eph. V. 22. 23. 24. 25. 28. 33. Coloss. III. 18. 19. 1. Tim. II. 12. lin. 2.

CUPIDITATIBUS *scilicet honorum & gloriæ.*] Math. XVIII. 4. XXIII. 12. Luc. XIV. 11. XVIII. 14. Ioh. V. 44. Eph. IV. 2. Coloss. II. 18. II. 23. 1. Ioh. II. 16. Philip. II. 3. 1. Thessal. II. 6. 1. Petr. I. 24. V. 5. lin. 5.

UT *Deum amemus supra omnia, proximum verò juxta nos ipsos.*] Matth. IX. 18. XXII. 37. 39. Luc. X. 27. Rom. XIII. 9. 10. 11. Gal. V. 14. Iac. II. 8. lin. 8.

ID EST *ut alteri faciamus quod nobis velimus fieri.*] Matth. VII. 12. Luc. VI. 31. Laudabat hoc Imperator Alexander. Vide Dionem & qui Latine vitam ejus Imperatoris scripsit. lin. 9.

VERITATEM *velut in puteo demersam.*] Democriti est, ἐν βυθῷ ἀλήθεια, memoratum & aliis & Ciceroni in Academicis. pag. 69. lin. 2.

MENTEM *nostram non minus caligare ad divina, quam oculos noctuæ ad lumen Solis.*] Aristoteles Metaphysicorum II. cap. I. Ὥσπερ γὰρ καὶ τὰ τῶν νυκτερίδων ὄμματα πρὸς τὸ φέγγος ἔχει τὸ μεθ' ἡμέραν, οὕτω καὶ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ὁ νοῦς πρὸς τὰ τῇ φύσει φανερώτατα πάντων. *Sicut enim vespertilionum oculi ad lumen diei se habent, ita & animi nostri mens ad ea quæ omnium sunt clarissima.* lin. 3.

NEMO *non aliquo vitio obsitus.*] Maximo consensu omnium laudatur Socrates. At ejus summam iracundiam quæ in dictis & factis se ostenderit, ante oculos nobis Porphyrii verbis ponit Cyrillu sexto adversus Iulianum. lin. 6.

ALII *Regum adulatores.*] Plato, Aristippus. ibid.

lin.7. ALII *scortorum amoribus addicti.*] Marium Zeno Stoicæ sectæ princeps. Feminarum prope omnes, Plato, Aristoteles, Epicurus, Aristippus. Athenæus libro 3. & 13. Laërtius, Lactantius testes. Theognis ipse de se multis in locis.

lin.8. ALII *caninæ impudentiæ.*] Dicti inde Cynici.

lin.10. RIXÆ *de verbis aut nullius momenti rebus.*] Bene id notatum Timoni Phliasio:

Σχέτλιοι ἄνθρωποι, κάκ' ἐλέγχεα, γαστέρες οἶον,
Ποίων ἐκ τ' ἐρίδων καὶ λεσχομαχῶν πεπλάνεσθε
Ἄνθρωποι κενεῆς οἰήσιος ἔμπλεοι ἀσκοί,
Mortales miseri, probra pessima, nil nisi ventres,
Quæ vos vaniloquo fallunt certamine lites,
O homines, tumidis inflati fastibus utres?

Item

Φοιτᾷ δ' ἡ βροτολοιγὸς ἔρις κενὸν λελακυῖα,
Νείκης ἀνδροφόνοιο κασιγνήτη καὶ ἔριθος,
Ἥ τ' ἀλαὴ περὶ πάντα κυλίνδεται· αὐτὰρ ἔπειτα
Ἐς τε βροτοὺς στήριξε κάρη, καὶ ἐς ἐλπίδα βάλλει.
Aspera lis quædam provênit inania clamans,
Incensi in cædes odii soror atque ministra,
Quæ cæca huc illuc circùmque voluta, supremùm
Mortales capite incurrit, spémque injicit illis.

Item

Τίς δ' ἄρ τούσδ' ὀλοῇ ἔριδι ξυνέηκε μάχεσθαι;
Ἠχοῦς σύνδρομος ὄχλος· ὁ γὰρ σιγῶσι χολωθεὶς,
Νοῦσον ἐπ' ἀνέρας ὦρσε λάλην· ὀλέκοντο δὲ πολλοί.
Ecquis eos tanto pugnæ inflammavit amore?
Ad strepitum accurrens plebs atque exosa silentes:
Unde loquax morbus multa cum peste cucurrit.

Invenies

Invenies hæc apud Clementem Strom. v. apud Eusebium in fine præparationis, & apud Theodoretum Sermone II.

RELIGIONIS *normam statuentes id quod receptum esset publicè.*] Xenophon memorabilium v. oraculum recitat, quo jubentur dii coli ex lege cujusque civitatis. Repete hîc Senecæ verba, quæ ex Augustino suprà citavimus: post quæ sic Augustinus: *Colebat quod reprehendebat, agebat quod arguebat, quod culpabat, adorabat.* Nimirum, ut Plato dixit in Timæo, & alibi, & Porphyrius loco qui est apud Eusebium Præparat. lib. IV. cap. 8. periculo non caret vera de rebus divinis apud vulgus disserere. Ejus autem periculi metum Græca & Latina & barbara philosophia pluris fecit, quàm veri sinceram professionem: quod vel unum sufficit, ne quis tales sibi per omnia sequendos putet. Notat hoc in Platone Iustinus Martyr parænesi ad Græcos. lin. 15.

Quod *vel ex ultima illa Socratis morituri disputatione apparet.*] Vide quæ attulimus supra. lin. 18.

PROJECTUS *ad libidinem per omnem vitam ne à suis quidem negatur.*] Vide quæ dicentur libro VI. lin. 21.

CÙM *& legationem ad Regem Ægyptium à Deo sibi mandatam multo cum renisu vix susceperit.*] Exodi IV. 2. 10. 13. 14. pag. 70. lin. 1.

ET *ad pollicitum Dei de aqua ex rupe excitanda diffidentiæ nonnihil ostenderit.*] Num. XX. 12. lin. 4.

IACTATUS *perpetuis seditionibus.*] Exodi 22. Num. 11. 12. 14. 16. 20. 25. lin. 9.

NEQUE *ingressus in terram illam felicem*] Num. XX. 12. Deut. XXXIV. 4. lin: 10.

PEC-

lin.11. PECCATI omnis expers à suis describitur.] Ioh.VIII.46.X.32. II.Cor.V.21. I.Petri.II.22. Heb.IV.15. Pietatem ejus etiam oraculo apud Gentes auctoritatem habente laudatam ostendemus ad librum IV.

lin.12. NEC *ab aliis ullius commissi allatis testimoniis arguitur.*] Notatum id Origeni libro III. contra Celsum.

lin.13. QUICQUID *præscripsit aliis, id præstitit ipse.*] Bene Lactantius fine Institutionum: *Nec monstravit tantùm, sed etiam præcessit, ne quis difficultatis gratia iter virtutis horreret.*

lin.16. IN *vita omni simplicissimus.*] I.Petri II.22.

lin.17. INJURIARUM *ac cruciatuum patientissimus.*] Matth.XXVI.50.52. Ioh.VIII.23. Act.VIII.32.

lin.21. ITA *ut pro iis etiam Deum deprecaretur.*] Luc.XXIII.34.

lin.26. VIDERUNT *multi, audierunt, palparunt etiam.*] Ioh.XX.27.28.29. Ioh.I.epist.I.I. Matth.XXVIII. Marci XVI. Luc.XXIV. I.Cor.XV.3,4,5,6,7,8.

lin.27. IN *cælum evectus est spectantibus duodecim.*] Marc.XVI.19. Luc.XXIV.51.52. Actor.I.9.10.11. adde Actor.VII.55. IX.3,4,5.XXII.6. I.Cor.XV.8.

pag.71. lin.1. LINGUARUM *quas non didicerant loquela.*] Act.II.3.4.X.46.XIX.6. I.Cor.XII.10.28.30.XIII.1.8.XIV.2.4.5.6.9.13.14.18.19.22.23.26.27.39.

lin.2. ET *aliis mirificis virtutibus donavit.*] Act.III.V.VIII.IX.X.XI.XIII.XIV.XVI.XIX.XX.XXI. Rom.XV.19. II.Cor.XII.12. Heb.II.4.

—— Ostendunt hujus rei veritatem & Iustinus cum

Try-

Tryphone disputans, & Irenæus libro II. Tertullianus Apologetico: Origenes adversus Celsum VII. Lactantius, & alii.

Ita *ut discedens facturum se promiserat.*] Ioh. XIV.12. XVII.28. Marci XVI.17. lin.3.

Ne *Septentrionis quidem recessibus exclusis.*] Vide Adamum Bremensem & Helmoldum, & qui de Islandia scripsere. lin.21.

NEC *minus per Asiam omnem.*] Vide Acta Conciliorum universalium. lin.22.

ETIAM *ejus insulas in Oceano.*] Vide Osorium in Lusitanicis. lin.23.

PER *Ægyptum quoque.*] Apparet ex Actis Conciliorum Universalium, ex historia Ecclesiastica vetere, ac nominatim Eusebio VI. 34. ex liturgia Coptitarum. lin.24.

PER *Æthiopiam.*] Vide Franciscum Alvaresium. lin.24.

ET *alias aliquot Africæ partes.*] Vide Tertullianum, Cyprianum, Augustinum, & Conciliorum per Africam acta, præcipuè ejus concilii quod Cypriani operibus subtexitur. lin.25.

POSTREMO *& per Americam.*] Vide Acostam & alios de rebus Americanis. ibid.

DE *itineribus ac miraculis Thomæ.*] Vide Abdiam libro IX. Eusebium historiæ Ecclesiasticæ lib. I. in fine, & libro II. capite primo, & initio libri III. Ruffinum libro X. cap 9. Adde Osorium & Linschotium de rebus Indiæ Orientalis, & Freitam de imperio Lusitanorum Asiatico. Sepulchrum ejus Apostoli in terra Coromandel etiam nunc monstratur. pag.72. lin.2.

ANDREÆ.] Eusebius dicto libro III. initio, & Origenes ad Genesim. lin.3.

lin.6. NOTANT *Clemens.*] Christum is dicit omnibus notum gentibus. Strom. v.

ibid. TERTULLIANUS.] Adversus Iudæos 1. *In quem enim alium universæ gentes crediderunt nisi in Christum, qui jam venit? cui enim & aliæ gentes crediderunt, Parthi, Medi, Elamitæ, & qui inhabitant Mesopotamiam, Armeniam, Phrygiam, Cappadociam, & incolentes Pontum & Asiam & Pamphyliam: immorantes Ægyptum, & regionem Africæ quæ est trans Cyrenen inhabitantes, Romani & incolæ: tunc & in Hierusalem Iudæi & cæteræ gentes: ut jam Getulorum varietates & Maurorum multi fines, Hispanorum omnes termini, & Galliarum diversæ nationes, & Britannorum inaccessa Romanis loca, Christo verò subdita: & Sarmatarum & Dacorum, & Germanorum & Scytharum, & abditarum multarum gentium, & provinciarum & insularum multarum nobis ignotarum; & quæ enumerare minus possumus, in quibus omnibus locis Christi nomen, qui jam venit, regnat.* Mox ostendit quanto latius Christi regnum suis temporibus, id est, fine sæculi secundi, patuerit, quàm olim Nabuchodonosoris, & Alexandri, aut Romanorum. *Christi autem regnum ubique porrigitur, ubique creditur ab omnibus gentibus supra enumeratis* (numeraverat autem Babylonios, Parthios, Indiam, Æthiopiam, Asiam, Germaniam, Britanniam, Mauros, Getulos, Romanos) *colitur, ubique regnat, ubique adoratur, omnibus ubique tribuitur æqualiter.*

lin.7. ET *alii.*] Irenæus Tertulliano vetustior lib. 1. c. 3. *Nam etsi in Mundo loquelæ dissimiles sunt, virtus traditionis una & eadem est, Et neque hæ-*

qua

quæ in Germania sunt fundatæ Ecclesiæ, aliter credunt, aut aliter tradunt: neque hæ quæ in Iberis sunt, neque hæ quæ in Celtis, neque hæ quæ in Oriente, neque hæ quæ in Ægypto, neque hæ quæ in Lybia, neque hæ quæ in medio mundi sunt constitutæ: sed sicut Sol creatura Dei in universo mundo unus & idem est, sic & lumen, prædicatio veritatis ubique lucet, & illuminat omnes homines, qui volunt ad cognitionem veritatis venire. Origenes Homilia ad Ezechielem IV. *Confitentur & miserabiles Iudæi hæc de Christi præsentia prædicari, sed stultè ignorant personam, cùm videant impleta quæ dicta sunt. Quando enim terra Britanniæ ante adventum Christi in unius Dei consensit religionem? quando terra Maurorum? quando totus semel orbis?* Arnobius libro II. *Virtus sub oculos posita, & inaudita ista vis rerum, vel quæ ab ipso fiebat palam, vel ab ejus præconibus celebrabatur, in orbe toto, eas subdidit appetitionum flammas, & ad unius credulitatis assensum mente una concurrere gentes & populos fecit, & moribus dissimilimas nationes. Enumerari enim possunt atque in usum computationis venire ea quæ in India gesta sunt apud Seras, Persas, & Medos: in Arabia, Ægypto, in Asia, Syria, apud Galatas, Parthos, Phrygas: in Achaia Macedonia, Epiro: in insulis & provinciis omnibus quas Sol Oriens atque Occidens lustrat: ipsam denique apud dominam Romam.* Athanasius in epistola Synodica quæ apud Theodoretum est libro IV. cap. 3. Ecclesias Christianas commemorat Hispaniæ, Britanniæ, Galliæ, Italiæ, Dalmatiæ, Mysiæ, Macedoniæ, Græciæ, Africæ, Sardiniæ, Cypri, Cretæ, Pamphyliæ, Lyciæ, Isauriæ,

næ, Ægypti, Libyæ, Ponti, Cappadociæ. Theodoretus adversus Græcos sermone VIII. de Apostolis sic loquitur: Ἡνίκα μὲν γὰρ μετὰ τῶν σωμάτων ἐπολιτεύοντο, νῦν μὲν παρὰ τούτους, νῦν δὲ παρ' ἐκείνους ἐφοίτων, καὶ ἄλλοτε μὲν Ῥωμαίοις, ἄλλοτε δὲ Ἱσπανοῖς, ἢ Κελτοῖς διελέγοντο· ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἐκεῖνον ἐξεδήμησαν ὑφ' οὗ μετεπέμφθησαν, ἅπαντες αὐτῶν ἐνδελεχῶς ἀπολαύουσιν, οὐ μόνον Ῥωμαῖοι, καὶ ὅσοι γε τὸν τούτων ἀγαπῶσι ζυγὸν, καὶ ὑπὸ τούτων ἰθύνονται, ἀλλὰ καὶ Πέρσαι, καὶ Σκύθαι, καὶ Μασσαγέται, καὶ Σαυρομάται, καὶ Ἰνδοὶ, καὶ Αἰθίοπες, καὶ ξυλλήβδην εἰπεῖν, ἅπαντα τῆς οἰκουμένης τὰ τέρματα. *Olim enim mortale corpus induti, nunc hos, nunc illos accedebant, modò Romanis loquentes, modò Hispanis aut Gallis: at postquam ad eum iverunt à quo missi fuerant, omnes populi illorum fruuntur laboribus, non Romani tantùm, & qui Romana amant imperia, & ab ipsis reguntur, sed & Persæ, & Scythæ, & Massagetæ, & Sauromatæ, & Indi, & Æthiopes, &, ut summatim rem eloquar, omnes qui sunt intra oras habitabiles.* Idem libro IX. conversis gentibus annumerat Persas, Massagetas, Tibarenos, Hyrcanos, Caspios, Scythas. Hieronymus epitaphio Nepotiani Christianis annumerat Indos, Persas, Gothos, Ægyptios, Bessos, & pellitos populos: in epistola ad Lætam, Indos, Persas, Æthiopas, Armenios, Hunnos, Scythas, Getas: in orthodoxi & Luciferiani Dialogo, Britannos, Gallos, Orientem, Indorum populos, Iberos, Celtiberos, Æthiopas. Chrysostomus Homilia VI. ad priorem ad Corinthios: Πῶς δ' ἂν τὰ γεγράφοντα

φέντα καὶ εἰς τὴν βαρβάρων καὶ εἰς τὴν Ἰνδῶν καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ Ὠκεανοῦ τὰ πέρατα ἀφίκετο, οὐκ ὄντων τῶν λεγόντων ἀξιοπίστων; *Quomodo vero quæ ab iis scripta sunt ad terras barbarorum, etiam indorum, ipsos denique fines Oceani pervenissent, nisi auctores illi fide digni fuissent?* Idem posteriore Homilia in Pentecosten: Ἔρχεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν εἴδει γλωσσῶν, ἑκάστῳ μερίζον τῆς κατὰ τὴν οἰκουμένην διδασκαλίας τὰ κλίματα, καὶ διὰ τῆς δοθείσης γλώττης, καθάπερ δέλτῳ τινὶ, γνωρίζον ἑκάστῳ τῆς ἐμπιστευθείσης ἀρχῆς τε καὶ διδασκαλίας τὸν ὅρον. *Venit Spiritus Sanctus in linguarum specie, dividens unicuique orbis regiones quas instituerent, & per concessum linguæ donum velut codicillis quibusdam definiens terminos mandati ipsis magistralis imperii.* Idem opinione egregia, Christum esse Deum. Ἐροῦμεν ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνθρώπου ψιλοῦ τοσαύτην ἐν βραχεῖ καιρῷ περιελθεῖν οἰκουμένην, καὶ γῆν καὶ θάλατταν, καὶ ἐπὶ τοιούτοις καλεῖν πράγμασιν, ὑπὸ καὶ ταῦτα ὑπὸ ἀτόπου συνηθείας προκατειλημμένους ἀνθρώπους, μᾶλλον δὲ ὑπὸ τοσαύτης κακίας κατεχομένους. Καὶ ὅμως ἴσχυσε τούτων πάντων τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐλευθερῶσαι, οὐχὶ Ῥωμαίους μόνον, ἀλλὰ καὶ Πέρσας καὶ ἁπλῶς τὰ τῶν βαρβάρων γένη. *Non est meri hominis, tantum orbis brevi spatio peragrare, terra marique, ad res tales tali modo vocare homines, mala consuetudine occupatos, imò à tanta malitia possessos; Et tamen ab his malis liberare humanum valuit genus, non Romanos tantum, sed & Persas, & omnes barbarorum gentes.* Vide & quæ sequuntur

tur lectu dignissima.

Pag. 73. lin. 10. NON *tantùm per omnes imperii Romani fines.*] Rom. xv. 19.

lin. 17. ITA *ut antequam Constantinus Christianismum profiteretur, hæc pars Romani orbis prope major esset*] Jam suo ævo Tertullianus dixerat II. Apologetico: *Hesterni sumus & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum. Sola vobis relinquimus templa.*

pag. 74. lin. 1. SERMO *simplicissimus.*] Prudenter id notatum Chrysostomo I. ad Cor. I. 17. & Theodoreto post recitata jam verba.

pag. 75. lin. 13. VIVI COMBURI A, *cruces, atque id genus pœnæ*] Domitius Ulpianus nobilis Iurisconsultus libros septem scripsit, quibus pœnis affici deberent Christiani. Lactantius meminit libro v. cap. II.

pag. 76. lin. 9. PRÆ *numero eorum qui eam ob causam supplicium tolerarunt, & tantum in cumulum recensentur.*] Ut Massa candida trecentorum Carthagine, quorum memoria in Martyrologio Romano XXIV. Augusti: Plurimi in Africa sub Severo: sub Valeriano: Antiochiæ & in Arabia, Cappadocia, & Mesopotamia: in Phrygia, in Ponto sub Maximino: Nicomediæ, in Numidia; Romæ, in Thebaide; Tyro, Treveris sub Diocletiano: in Perside sub Cabada, Sapore: quorum sine nominibus mentio in Martyrologio.

pag. 77. lin. 13. PRO *rerum diversitatē diversa quoque esse probandi genera.*] Aristoteles Ethic. ad Nicomachum l. I. Λέγοιτο δ' ἂν ἱκανῶς εἰ κτ͂ τὴν ὑποκειμένην ὕλην διασαφηθείη· τὸ γδ ἀκειβὲς

οὐχ' ὁμοίως ἐν ἅπασι τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον. *Satis de re dictum erit ubi ea explicabitur, quantum fert materia: exacta enim tractatio non pari modo in omni genere quærenda est.* Metaphysicorum. I. parte posteriore, capite ultimo. Τὴν δ' ἀκριβολογίαν τὴν μαθηματικὴν οὐκ ἐν ἅπασιν ἀπαιτητέον. *Certitudo mathematica non in omnibus rebus quærenda est.* Chalcidius ad Timæum ex Platonis sententia: *Credulitatem omnes doctrinas præcedere, maximè cùm non quorumlibet, sed magnorum & prope divinorum virorum sit assertio.*

UT *quos aliter haud noscamus.*] Homerus: pag. 78. lin. 23.
Οὐ γάρ πω τις ἑὸν γόνον αὐτὸς ἀνέγνω.
Generis nemo sibi conscius ipse est.
Exactissimo scilicet sciendi genere.

QUOD *nolint verum videri id quod affectibus suis adversatur.*] Tractat hoc pulchrè Chrysostomus I. Cor. cap. III. in principio. Idem ad Demetrium: Τὸ ἀπιστεῖν ταῖς ἐντολαῖς ἐκ τῆς πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν ἐκλελύσθαι τῶν ἐντολῶν γίνεται. *Quod præceptis non creditur, ex inertia ad implenda quæ præcepta sunt venit.* pag. 78. lin. 10.

HOC *ipsum quod sine miraculo tale quid tantas acceperit vires, majus habendum est omni miraculo.*] Tractat hoc argumentum Chrysostomus I. ad Cor. cap. I. in fine: & Augustinus de Civitate Dei libro XXII. cap. 5. pag. 79. lin. 3.

HVGONIS GROTII
ANNOTATIONES
AD
LIBRUM III.

pag. 81. lin. 10. I *incumbat onus adferendi argumenta scripto fidem derogantia.*] Baldus in rubrica de Fide instrumentorum. Vide & Gailium lib. II. obs. CXLIX. num. 6, & 7. & quos ibi profert.

lin. 21. TERTULLIANUS.] De præscriptione adversus hæreticos: *Age jam, qui voles curiositatem melius exercere in negotio salutis tuæ, percurre Ecclesias Apostolicas, apud quas ipsæ adhuc cathedræ Apostolorum suis locis præsident, apud quas ipsæ authenticæ literæ eorum recitantur.* Quid ni ipsa manus Apostolorum tum exstiterit, cùm Quintilianus dicat suo tempore exstitisse manum Ciceronis, Gellius Virgilii suo tempore?

lin. 29. IULIANUS *verò apertè etiam fatetur Petri, Pauli, Matthæi, Marci, Lucæ esse ea quæ Christiani legunt iisdem nominibus inscripta.*] Extat locus libro Cyrilli decimo.

pag. 83. lin. 24. ROMANIS *etiam legibus capite puniebatur.*] L. Falsi nominis D. de lege Cornelia. Paulibro V. Sent. tit. XXV. §. 10, & 11. Pœnæ exempla vide apud Valerium Maximum librorum ejus fine, & apud Capitolinum in Pertinace.

pag. 84. lin. 8. ITA *ut notitia illis eorum quæ narrant deesse non potuerit.*] Ioh. XV. 27. Idem I. epistola I: I. Actor. I. 21, 22.

PROX-

PROXIMUS *consanguineus Iesu.*] Ita & aliis sentiunt non pauci, & ubique Chrysostomus. Vide & Iosephum. lin. 11.

INDIVIDUUS *ei itinerum comes.*] Vide Act. xx. & sequentia. Coloss. iv. 14. II. Tim. iv. 11. Philem. 24. lin. 18.

UBI *& locutum se ait cum iis qui oculati rerum testes fuerant.*] In Procemio Evangelicæ historiæ. lin. 22.

MARCUM *constans fama est Petro semper hæsisse comitem.*] Irenæus lib. III. cap. I. Clemens in Hypotyposeωn libris citatus in Ecclesiastica Eusebii historia. pag. 85. n. 5.

Quæ *sibi divinitatus immissa dicit.* Apoc. I. 1. 2. IV. I. & sequentibus. XXII. 18. 19. 20. 21. lin. 12.

AUT *ille ad Hebræos, in iis, quæ profitetur se, aut à Dei spiritu, aut ab Apostolis ipsis didicisse.*] Hebr. II. 4. V. 14. XI. 11. 7. 8. 23. lin. 13.

DOGMATA *pietatis ubique plenissima*] Et mendacio infesta. Ioh. XIV. 17. XV. 26. XVI. 13. XII. 17. 19. XVIII. 37. Act. XXVI. 25. Rom. I. 25. II. Thess. II. 20 I. Ioh. 6. 8. II. 4. 21. II. Cor. VI. 8. Ephes. IV. 15. 25. Coloss. III. 9. Apocal. XXII. 15. II. Cor. II. 31. Gal. I. 20. Vide quàm sollicite Paulus distinguat quæ à se sunt, & quæ à Domino. I. Cor. VII. 10. 12. quam formidet dicere, quæ vidit, in corpore an extra corpus viderit. II. Cor. XII. 2. pag. 86. lin. 7.

UT *de omnium fuga in Christi periculo.*] Matt. XXVI. 31. 56. lin. 15.

DE *Petro ternegatore.*] Mat. XXVI. 69. & sequentibus. Marc. XIV. 66. & sequentibus. Luc. XXII. 54. & sequentibus. lin. 16.

lin. 19. QUÆ *cum magna fiducia ipsi ipsorúmve discipuli publicè asseverarunt.*] Vide tota Acta Apostolica. II. Cor. XII. 12.

lin. 26. DE *linguarum quas non didicerant usu.*] Loca suprà producta sunt.

Pag. 87. IMÒ *Petri miracula Phlegon Adriani (Imperatoris libertus in Annalibus suis commemoravit.*] Libro XIII. Testis Origenes contra Celsum II. Est autem hic ipse Phlegon, cujus reliquias de Mirabilibus rebus & de hominibus longævis habemus.

lin. 15. FACTA *hæc tanquam notissima & de quibus dubitari non posset, affirmant.*] Loca sunt plurima, maximè apud Origenem. Vide totum cap. VIII. Augustini libro XXII. de Civitate Dei.

lin. 24. UT *etiam Porphyrio ejus rei confeßionem expresserint.*] Vide Cyrillum lib. X. contra Iulianum, & Hieronymum adversus librum Vigilantii.

pag. 88. lin. 4. UT *de subita atque ingenti hujus religionis propagatione.*] Matth. XIII. 33. & sequentibus. Luc. X. 10. Ioh. XII. 32.

lin. 5. DE *duratione ejus perpetua.*] Luc. I. 33. Matth. XXVIII. 20. Ioh. XIV. 16.

lin. 6. DE *ea rejicienda à Iudæis plerisque.*] Marc. XXI. 33. & sequentibus. XXII. in principio. Luc. XV. 11. & sequentibus.

lin. 7. AMPLECTENDA *verò ab extraneis.*] Iisdem in locis, ac præterea Matth. VIII. 11. XII. 21. XXI. 43.

lin. 8. DE *odio Iudæorum in profitentes hanc religionem.*] Matth. X. 17.

lin. 9. DE *suppliciis gravissimis ob eam subeundis.*] Math. X. 21 39. XXIII. 34.

DE

DE *obſidione & excidio Hieroſolymorum ac* lin.10.
Templi.] Math xxiii.38.xxiv.16.Luc.xiii.
34.xxi.24.

SUMMISQUE *Iudæorum calamitatibus.*] lin.12.
Math.xxi.33. & ſequentibus. xxii. 34. xxiv.
20

DEUM *Iudæorum mundi opificem & legem* pag.89.
maledictis inſequebantur.] Vide Irenæum lib. I. lin. 5.
cap. 29. Tertullianum contra Marcionem, Epiphanium de eodem.

LATERE *volebant ſub nomine Iudæorum.*] lin.8.
Vide Gal. ii. ii. vi 13. 14. Philip. iii. 18. I- & ſeq.
renæum lib. I. cap. 28. Epiphanium de Ebionæis.

QUIBUS *impune licebat ſuam religionem* lin. 9.
profiteri.] Actor. ix. 20. xiii. & eo libro ſæpè. Philo contra Flaccum, & de legatione. Ioſephus paſſim. Addit L. Generaliter D. de decurionibus L. I. C. de Iudæis. Tertullianus Apologetico. *Sed & Iudæi palam lectitant: vectigalis libertas vulgo aditur ſabbatis omnibus.*

AB *omnibus aliis, qui ubique erant, Chriſtia-* lin. 11.
nis abdicati ſunt.] Tertullianus adverſus Marcionem I. *Nullam Apoſtolici cenſus Eccleſiam invenias quæ non in creatore Chriſtianizet.*

ILLIS *temporibus cùm adhuc omnes ſalva* lin.12.
pietate diſſentientes magna cum patientia ex Apoſtolorum præſcripto, tolerarentur. Vide quæ hac de re dicentur ad finem libri VI. Adde Irenæi epiſtolam ad Victorem, & quod de ea in Catalogo ſcribit Hieronymus. Cyprianus concilio Africano: *Neminem judicantes aut à jure communionis aliquem, ſi diverſum ſenſerit, amoventes.*

QUALE *eſt imprimis Lucæ Evangelium.*] O- lin. 22.
ſtendit

ſtendit id manifeſtiſſimè Tertullianus adverſus Marcionem libro IV.

pag. 90. lin. 15. CUM *& circumciſus eſſet ipſe.*], Philip. III. 5.

lin. 16. ET *pleraque legis ultro obſervaret.*] Actor. XVI. 3. XX. 6. XXI. & ſequentibus.

lin. 17. RELIGIONIS *autem Chriſtianæ cauſa multa & faceret difficiliora, & duriora ferret, quàm lex imperabat, aut legis occaſione habebat exſpectandum.*] II. Cor. XI. 23. & ſequentibus, & paſſim in Actis. Vide & I. Cor. II. 3. II. Cor. VI. 30. XII. 10.

lin. 20. ATQUE *eadem & faciendi & ferendi auctor eſſet diſcipulus ſuis.*] Actor. XX. 29. Rom. V. 3. VIII. XII. 12. II. Cor. I. 4. 8. II. 4. VI. 4. I. Theſſ. I. 6. II. Theſſ. I. 6.

lin. 24. SINGULOS *dies divino cultui impendere docebantur.*] Act. II. 46. V. 42. I. Tim. V. 5. II. Tim. I. 3.

lin. 26. BONORUM *omnium ferre jacturam.*] II. Cor. VI. 4. XII. 10.

lin. 27. ET *pro pecudum ſanguine ſuum ipſorum Deo conſecrare.*] Rom. VIII. 36. II. Cor. IV. II. Philip. I. 20.

pag. 91. lin. 1. SIBI *à Petro, Iohanne & Iacobo in ſignum conſenſus datas dexteras.*] Gal. II. 9. Adde I. Corinth. XV. II. II. Cor. XI. 5. XII. II.

lin. 20. CUM *jam ſupra oſtenderimus*] Libro II.

pag. 22. lin. 22. SOLO *ductu humanæ rationis quàm ſit intutum ac fallax.*] Matth. XI. 27. Rom. XI. 33. 34. 35. I. Cor. II. II. 16.

lin. 26. & ſeq. DE *mentis ſuæ natura differentes in longiſſimè diſtantes opiniones dilabuntur.*] Vide in operibus Plutarchi librum IV. de Placitis Philoſophorum

rum. Stobæum in physicis capite XI.

SI *Regum consilia indagare rerum prudentes periculosum aiunt, nec ideo nos assequi.*] Habet id Tacitus Annalium VI. pag. 93. lin. 2. & seq.

HORUM *nihil sciri posse dicebat sine oraculo*] Locus est Phædone. Paria in Timæo. Bene Ambrosius: *Cui magis de Deo, quàm Deo credam?* lin. 9. & seq.

CUM *in talibus legibus posteriores prioribus derogent.*] αἱ μεταγενέστεραι διατάξεις ἰσχυρότεραι τῶν πρὸ αὐτῶν εἰσιν. *Constitutiones tempore posteriores plus valent prioribus.* Dictum est Modestini l. ultima D. de constitutionibus principum. Tertullianus: *Puto autem etiam humanas constitutiones atque decreta posteriora pristinis prævalere.* Idem Apologetico: *Veterem & squallentem silvam legum novis principalium rescriptorum & edictorum securibus truncatis & ceditis.* Et de Baptismo: *In omnibus posteriora concludunt, & sequentia antecedentibus prævalent.* Plutarchus Symp. IX. Εἴτε δόγμασι καὶ νόμοις, εἴτε συνθήκαις καὶ ὁμολογίαις κυριώτερα τὰ ὕστερα νομίζεται καὶ βεβαιότερα τῶν προτέρων. *Et in decretis & in legibus & in contractibus ac pactis posteriora prioribus validiora ac firmiora habentur.* lin. 24. & seq.

SIVE *Iudæis sumus.*] Quorum diversissimas sententias tum alibi videas, tum apud illarum literarum doctissimum Manassem Israëlis filium, libris de Creatione & resurrectione. pag. 94. lin. 6.

SIVE *Græcos Philosophos.*] Vide dictum modo librum de placitis philosophorum. lin. 7.

AUT *medicos.*] Vide Galenum de Sectis & de lin. 8.

de Secta optima, & Celsum initio de re medica. Tum verò Spagiricos adde.

ibid. SIVE *Romanos Iurisconsultos*] Nota olim discordia Sabinianorum & Proculianorum: nunc eorum qui Bartolum & sequentes eum, quique Cuiacium & alios literatiores sequuntur. Vide & Gabrielii sententias communes, communiores, communissimas.

lin. 11. UT *Platonem & Xenophontem*] Vide epistolam Xenophontis ad Æschinem Socraticum, Athenæum XI. Laërtium Platonis vita, Gellium libro XIV.

lin. 12. & seq. EUNDEM *sæpè scriptorem nunc hoc nunc illud velut sui oblitum, aut quid statuat incertum asseverare.*] Ostendêre id multi in Aristotele: in Romanis jurisconsultis alii.

lin. 18. CÙM *soleant qui falsa testantur, de compacto omnia narrare, ut ne in speciem quidem quicquam diversum appareat.*] Hoc est quod dicit Imperator Adrianus, videndum in testibus utrum unum eundémque meditatum sermonem attulerint. L. testium D. de Testibus. Speculator lib. I. parte IV. de Teste in pr. n. 81. Exactissima circumstantiarum omnium notitia in teste non est necessaria. Vide Luc. I, 56. III. 23. Ioh. II 6. VI. 10. 19. XIX. 14.

pag. 96. lin. 7. UT *Phlegontis.*] Libro XIII. Chronicorum sive Olympiadum his verbis: Τῷ δ' ἔτει τῆς CB. Ὀλυμπιάδος ἐγένετο ἔκλειψις ἡλίου μεγίστη τῶν ἐγνωρισμένων πρότερον· καὶ νὺξ ὥρᾳ ς'. τῆς ἡμέρας ἐγένετο, ὥστε καὶ ἀστέρας ἐν οὐρανῷ φανῆναι. *Quarto autem anno* CCII. *Olympiadis magna & excellens inter omnes quæ ante eam acciderant, defectio Solis facta: dies hora sexta ita in*

In tenebrosam noctem versus, ut stellæ in cælo visæ sint, terræque motus in Bythinia Nicææ urbis multas ædes subverterit. Habes hæc in Chronico Eusebii & Hieronymi. Sed & Origenes meminit tract. xxxv. ad Matthæum, & adversus Celsum II.

TUM *& Acta publica.*] Tertullianus Apologetico CXXI. *Eum mundi casum relatum in arcanis vestris habetis.* lin. 8.

DE *eo sidere quod post Christum natum apparuit.*] Chalcidius Platonicus in commentario ad Timæum: *Est quoque alia sanctior & venerabilior historia, quæ perhibet ortu stellæ cujusdam non morbos mortésque denuntiatas, sed descensum Dei venerabilis ad humanæ conservationis, rerúmque mortalium gratiam; quam stellam cum nocturno itinere inspexissent Chaldæorum profecto sapientes viri, & consideratione rerum cælestium satis exercitati, quæsisse dicuntur recentem ortum Dei, repertáque illa majestate puerili veneratos esse, & vota Deo tanto convenientia, nuncupasse.* lin. 9. & seq.

CÙM *qui id affirmet, præsertim adversus scripturam diu latéque receptam, iis, quod intendit, probare ipse debeat.* L. ult. C. de Ed. Divi Adriani tollendo. pag. 97. lin. 13. & seq.

DAVIDIS *& Solomonis nomina & fœdera cum Tyriis præferebant Phœnicum annales.*] Vide quæ ex iis recitat Iosephus Antiquæ historiæ libro VIII. cap. 2. ubi addit volentem exempla habere epistolarum, quas inter se scripsere Solomo & Iromus, petere ea posse à publicis Tyri archivorum custodibus. De Davide locus est insignis ex IV. historiarum Damasceni Iosepho cita- pag. 100. lin. 23. & seq.

tus

tus Antiquæ historiæ libro VII. cap. 6. μετὰ δὲ ταῦτα πολλῷ χρόνῳ ὕστερον τῶν ἐγχωρίων τις Ἀδάδος ὄνομα πλεῖον ἰσχύσας, Δαμασκοῦ τε καὶ τῆς ἄλλης Συρίας ἔξω Φοινίκης ἐβασίλευσε. πόλεμον δ' ἐξενέγκας πρὸς Δαβίδην βασιλέα τῆς Ἰουδαίας, καὶ πολλαῖς μάχαις κριθεὶς ὑστάτῃ τε παρὰ τὸν Εὐφράτην ἐν ᾗ ἡττῆται, ἄριστος ἔδοξεν εἶναι βασιλέων ῥώμῃ τε καὶ ἀνδρείᾳ. τελευτήσαντος δ' ἐκείνου ἀπόγονοι ἐπὶ δέκα γενεὰς ἐβασίλευον, ἑκάστου παρὰ τοῦ πατρὸς ἅμα τῇ ἀρχῇ καὶ τοὔνομα τοῦτο ἐκδεχομένου, ὥσπερ οἱ Πτολεμαῖοι ἐν Αἰγύπτῳ. μέγιστον δὲ πάντων δυνηθεὶς ὁ τρίτος, ἀναμάχεσθαι βουλόμενος τὴν τοῦ προπάτορος ἧτταν, στρατεύσας ἐπὶ Ἰουδαίοις ἐπόρθησε τὴν νῦν Σαμαρεῖτιν καλουμένην. *Multo post hæc tempore indigenarum quidam Adadus nomine, prapollens factus, & Damascum & Syriæ, præter Phœnicen, cetera regno tenuit. Sed suscepto in Davidem Iudææ regem bello, cùm multis præliis concurrisset, postremo ad Euphratem commisso victus est, præstantissimus regum habitus animi virtute & roboris excellentia. Eo mortuo posteri ejus in decem stirpes regnarunt, simúlque cum paterno imperio nomen ejus acceperunt, quomodo Ægypti reges Ptolomæi dicuntur. Tertius horum cùm multum invaluisset, reparare volens novo decore avi cladem, in Iudæos profectus Samaritidem populatus est.* Priorem historiæ hujus partem habes II. Sam. VIII. 5. I. Chron. XVIII. posteriorem I. Reg. XX. ubi Iosephum vide. Addadus ille Iosepho Ader dicitur, Adores Iustino ex Trogo. Plura de Davide ex Eupolemo nobis dat Eusebius Præparat. Evang. lib. IV. c. 30. Idem Iosephus eodem capite, & priore contra Appionem hunc locum

locum profert ex Dii historia Phœnicia. Ἀβιβάλου τελευτήσαντος, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Εἴρωμος ἐβασίλευσεν. οὗτος τὰ πρὸς ἀνατολὰς μέρη τῆς πόλεως προσέχωσεν, καὶ μεῖζον τὸ ἄστυ πεποίηκεν, καὶ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς τὸ ἱερὸν καθ' ἑαυτὸ ὂν ἐν νήσῳ, χώσας τὸν μεταξὺ τόπον, συνῆψε τῇ πόλει, καὶ χρυσοῖς ἀναθήμασιν ἐκόσμησεν. ἀναβὰς δὲ εἰς τὸν Λίβανον ὑλοτόμησεν πρὸς τὴν τῶν ναῶν κατασκευήν· τὸν δὲ τυραννοῦντα Ἱεροσολύμων Σολομῶνα πέμψαι φασὶ πρὸς τὸν Εἴρωμον αἰνίγματα καὶ παρ' αὐτοῦ λαβεῖν ἀξιοῦν. τὸν δὲ μὴ δυνηθέντα λῦσαι τὰ αἰνίγματα πολλὰ τῶν χρημάτων εἰς τὸ ἐπιζήμιον ἀναλῶσαι. εἶτα δὴ Ἀβδήμονόν τινα Τύρων ἄνδρα τὰ προτεθέντα λῦσαι, καὶ αὐτὸν ἄλλα προβαλεῖν, ἃ μὴ λύσαντα τὸν Σολομῶνα, πολλὰ τῷ Εἰρώμῳ προσαποτίσαι χρήματα. *Abibalo mortuo regnavit filius ejus Iromus. Hic ad ortum regionem urbi addidit, ipsámque urbem veterem fecit majorem: etiam Iovis Olympii templum, quod seorsim in insula erat, aggerato quod intercedebat spatio, urbi annexuit, ornavítque donariis aureis. Aiunt & qui Hierosolymis tunc regnabat Solomonem ad Iromum ænigmata misisse quædam, & cupiisse ab ipso alia accipere. Sed Iromum cùm ænigmata illa solvere nequiret, magnam pecuniæ vim pro mulcta pependisse: postea verò Abdemonum hominem Tyrium solvisse ea quæ proposita fuerant, ac proposuisse vicissim alia, quæ cùm solvere Solomon nequisset, Iromo ab eo magnas pecunias persolutas.* Addit deinde Menandri Ephesii, qui regum tam barbarorum quam Græcorum res perscripsit,

locum illustrem: Τελευτήσαντος δὲ Ἀβιβάλου, διεδέξατο τὴν βασιλείαν υἱὸς αὐτοῦ Εἴρωμος, βιώσας ἔτη τριάκοντα τέσσαρα. οὗτος ἔχωσε τὸ Εὐρύχωρον, τόν τε χρυσοῦν κίονα τὸν ἐν τοῖς τοῦ Διὸς ἀνέθηκεν· ἔπειτα ὕλην ξύλων ἀπελθὼν ἔκοψεν, ἀπὸ τοῦ λεγομένου ὄρους Λιβάνου, κέδρινα ξύλα εἰς τὰς τῶν ἱερῶν στέγας, καθελών τε τὰ ἀρχαῖα ἱερὰ, καινοὺς ναοὺς ᾠκοδόμησεν. τό τε τοῦ Ἡρακλέους καὶ τῆς Ἀστάρτης τέμενος ἀνιέρωσεν. πρῶτόν τε τοῦ Ἡρακλέους ἔγερσιν ἐποιήσατο ἐν τῷ Περιτίῳ μηνί, εἶτα τὸ τῆς Ἀστάρτης, ἀπό τε Τιτυοῖς ἐπεστράτευσεν, μὴ ἀποδιδοῦσι τοὺς φόρους, οὓς καὶ ὑποτάξας ἑαυτῷ πάλιν ἀνέστρεψεν. ἐπὶ τούτων δέ τις ἦν Ἀβδήμονος παῖς νεώτερος ὃς ἐνίκα τὰ προβλήματα, ἃ ἐπέτασσε Σολομὼν ὁ Ἱεροσολύμων βασιλεύς. ψηφίζεται δὲ ὁ χρόνος ἀπὸ τούτου τοῦ βασιλέως ἄχρι τῆς Καρχηδόνος κτίσεως οὕτως. τελευτήσαντος Εἰρώμου διεδέξατο τὴν βασιλείαν Βαλεάζαρος ὁ υἱὸς, ὃς βιώσας ἔτη τεσσαράκοντα τρία, ἐβασίλευσεν ἔτη ἑπτά. μετὰ τοῦτον Ἀβδάστρατος ὁ τούτου υἱὸς βιώσας ἔτη εἴκοσι ἐννέα, ἐβασίλευσεν ἔτη ἐννέα. τοῦτον οἱ τῆς τροφοῦ αὐτοῦ υἱοὶ τέσσαρες ἐπιβουλεύσαντες ἀπώλεσαν. ὧν ὁ πρεσβύτερος ἐβασίλευσεν ἔτη δεκαδύο. μεθ' οὓς Ἀστάρτος ὁ Δελαιαστάρτου, ὃς βιώσας ἔτη πεντήκοντα τέσσαρα, ἐβασίλευσεν ἔτη δώδεκα. μετὰ τοῦτον ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀσέρυμος βιώσας ἔτη τέσσαρα καὶ πεντήκοντα, ἐβασίλευσεν ἔτη ἐννέα. οὗτος ἀπώλετο ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ Φέλητος. ὃς λαβὼν τὴν βασιλείαν ἦρξεν μῆνας ὀκτὼ, βιώσας ἔτη πεντήκοντα. τοῦτον ἀνεῖλεν Εἰθώβαλος ὁ τῆς Ἀστάρτης ἱερεὺς, ὃς βασιλεύσας ἔτη τριακονταδύο, ἐβίωσεν ἔτη ἑξηκονταοκτώ. τοῦτον διεδέξατο Βαδέζωρος υἱὸς, ὃς βιώσας ἔτη τεσσαράκοντα.

ρακοντα.

ἑξηκονταπέντε ἐβασίλευσεν ἔτη ἕξ· τούτου διάδο-
χος γέγονε Μάτγηνος ὁ υἱὸς, ὃς βιώσας ἔτη τρι-
άκοντα δύο ἐβασίλευσεν ἔτη ἐννέα· τούτου δι-
άδοχος γέγονε Φυγμαλίων. βιώσας δὲ ἔτη πεν-
τεκονταὲξ ἐβασίλευσεν ἔτη τεσσαρακονταεπτά·
ἐν τῷ ἐπ' αὐτοῦ ἑβδόμῳ ἔτει ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ
φυγοῦσα ἐν τῇ Λιβύῃ πόλιν ᾠκοδόμησε Καρχη-
δόνα. *Mortuo Abibalo successit in regnum filius ejus Iromus, qui vixit annos* XXXIV. *Hic aggeravit latamque dicitur regionem: idem auream columnam posuit quæ in Iovis est templo. Deinde materiam excidit è monte Libano, cedrinas arbores ad templi tecta, templisque veteribus dejectis fecit nova. Etiam Herculis & Astartes delubra sacravit. Sed Herculis prius mense Peritio, deinde Astartes quo tempore Tityis arma intulit, tributa non solventibus, eósque sibi cùm subjecisset reversus est. Hac ætate Abdemonus vixit juvenis, qui victor fuit explicando problemata missa à Solomone Hyerosolymorum Rege. Tempus autem ab hoc Rege ad conditam Carthaginem sic putatur. Mortuo Heromo regnum ejus accepit filius ejus Baleazarus, qui vixit annos* XLIII. *regnavit* VII. *Post hunc Abdastratus ejus filius annos vixit* XXIX. *regnavit* IX. *Hunc nutricis ipsius filii quatuor de insidiis interfecere: quorum qui maximus natu erat, regnavit annos* XII. *post quos Astartus Delæastarti filius, qui vixit annos* LIV. *regnavit* XII. *Post hunc frater ejus Aserymus vixit annos* LIV. *regnavit* IX. *Hic à fratre Phelete occisus fuit; qui accepto regno imperavit menses* VIII. *vixit annos* L. *Hunc interemit Ithobalus Sacerdos Astartes, regnavitque annos* XXXII. *vixit* LXVIII. *Successit ei filius Badezorus, qui*

 vixit

vixit annos XLV. *regnavit* VI. *Hujus successor fuit filius Matgenus: vixit is annos* XXXII, *regnavit* IX. *Excepit hunc Phygmalion, vixit annos* LVI. *regnavit* XLVII. *Septimo hujus anno soror ipsius profuga urbem in Africa struxit Carthaginem.* Locum hunc Menandri, sed contractiorem posuit Theophilus Antiochenus libro ad Autolycum tertio. Tertullianus Apologetico capite 19. *Reseranda antiquissimarum etiam gentium archiva, Ægyptiorum, Chaldæorum, Phœnicum, per quos notitia subministrata est, aliqui Manethon Ægyptius & Berosus Chaldæus, sed & Iromus Phœnix Tyri rex, sectatores quoque eorum Mendesius Ptolomæus, & Menander Ephesius, & Demetrius Phaleræus, & Rex Iuba, & Apion, & Thallus.* Iromi illius & Solomonis ei coævi mentionem etiam apud Alexandrum Polyhistorem, Menandrum Pergamenum, & Lætum in Phœnicicis extitisse ait Clemens Strom. I. unde corrigendus Tatianus apud quem Χαῖτος, pro Λαῖτος scribitur, dicitúrque is in Græcum transtulisse quæ Phœnices Theodotus, Hypsicrates & Mochus scripserant. Azaëlis Syriæ Regis, qui nominatur I. Reg. XIX. 15. II. Reg. VIII. 11. XII. 17. XIII. 3. 24. memoria Damasci divinis honoribus conservata, tradente Iosepho antiquæ historiæ libro IX. c. 2. Est idem nomen apud Iustinum ex Trogo. De Salmanasare qui decem tribus in servitutem avexit, ut narratur II. Reg. XVII. 3. & sequentibus, & Samariam cepit II. Reg. XVIII. 9. locus est Menandri quem diximus Ephesii apud Iosephum libro eodem nono capite XIV. Καὶ Ελλαῖος ὄ-

νομα ἐβασίλευσεν ἔτη τριάκοντα ἕξ. οὗτος ἀποστάντων Κιτταίων ἀναπλεύσας, προσηγάγετο αὐτοὺς πάλιν. ἐπὶ τούτους πέμψας ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς, ἐπῆλθε Φοινίκην πολεμῶν ἅπασαν. ὅστις σπεισάμενος εἰρήνην μετὰ πάντων ἀνεχώρησεν ὀπίσω. ἀπέστη τε Τυρίων Σιδὼν καὶ Ἄρκη καὶ ἡ Παλαίτυρος καὶ πολλαὶ ἄλλαι πόλεις, αἳ τῷ τῶν Ἀσσυρίων ἑαυτὰς βασιλεῖ παρέδοσαν. διὸ Τυρίων οὐχ ὑποταγέντων, πάλιν ὁ βασιλεὺς ἐπ' αὐτοὺς ὑπέστρεψε, Φοινίκων συμπληρωσάντων αὐτῷ ναῦς ἑξήκοντα καὶ ἐπικώπους ὀκτακοσίους. αἷς ἐπιπλεύσαντες Τύριοι ναυσὶ δεκαδύο, τῶν νεῶν τῶν ἀντιπάλων διασπαρεισῶν, λαμβάνουσιν αἰχμαλώτους ἄνδρας εἰς πεντακοσίους. ἐπετάθη δὴ πάντων ἐν Τύρῳ τιμὴ διὰ ταῦτα. ἀναζεύξας δ' ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς, κατέστησε φύλακας ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ, καὶ τῶν ὑδραγωγιῶν οἳ διακωλύσουσι Τυρίους ἀρύσασθαι, καὶ τοῦτο ἔτεσι πέντε γενόμενον, ἐκαρτέρησαν πίνοντες ἐκ φρεάτων ὀρυκτῶν. *Elulæus nomine apud Tyrios regnavit annos* XXXVI. *Hic Cittæos qui ab imperio suo defecerant classe eo vectus ad obsequium reduxit. Sed in hos misit Rex Assyriorum, Phœnicénque omnem bello incursavit: mox tamen pace cum omnibus facta rediit retro. Verùm descivere à Tyriorum imperio Sidon, Arce, Palætyrus, multæque urbes aliæ, quæ se Ægyptio Regi dediderunt. Cùm tamen non ob id se dederent Tyrii, Aßyriorum Rex bellum eis rursus intulit, cùm accepisset à Phœnicibus naves sexaginta, remiges octingentos. In quas invecti Tyrii navibus duodecim, disjectis hostium navibus, homines facere captivos*

 quin-

quingentos. aucta hinc apud Tyrios rerum omnium pretia. Cum abiret Rex Assyriorum, constituit custodes ad flumina & aquaductus, qui Tyrios ab aquahaustu arcerent. Toleratúmque id Tyriis per annos quinque, bibentibus interim ex puteis quos foderant. Addit Iosephus eodem loco ipsum hujus regis nomen Salmanasarum extitisse ad sua tempora in Tyriorum archivis. Sennacheribi, qui Iudæam prope omnem, exceptis Hierosolymis, subegit, ut narratur II. Reg. XVIII. 13. II. Paral. XXXII. 1. Esai. XXXVI. 1. & nomen & expeditiones in Asiam & Ægyptum in Berosi Chaldaicis repertas testatur idem Iosephus libro X c. 1. Ejusdem Σαναχαρίβε Sennacheribi meminit & Herodotus libro II. vocátque Arabum & Assyriorum Regem. Baladæ Babyloniorum regis mentio est II. Reg. XX. 12. & Esaiæ XXXIX. Ejusdem nomen in Berosi Babylonicis extitisse testatur Iosephus Antiquæ historiæ lib. X. c. 3 Herodotus prælii illius in Mageddo, quo Nechao Rex Ægypti Iudæos vicit, quæ historia est II. Paral. XXXV. 25. Zach. XII. 1. meminit dicto libro II. his verbis: Καὶ Σύροισι πεζῇ ὁ Νεκῶς συμβαλὼν ἐν Μαγδόλῳ ἐνίκησε. *Et cum Syris* (ita semper Iudæos vocat Herodotus, ut & alii) *Necos congressus in Magdolo eos vicit.*

lin: 25. & seq. NABUCHODONOSORI.] De hoc Berosi locum nobis servavit Iosephus Antiquæ historiæ X. adversus Appionem libro I. conferendus cum Eusebio, qui & in Chronico circa hæc tempora, & Præparationis libro IX. cap. 40. & 41. hunc, & qui sequetur Abydeni locum producit: Ἀκούσας δὲ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ναβοπαλλάσαρος ὅτι ὁ τεταγμένος σατράπης ἔν τε Αἰγύπτῳ, καὶ

τοῖς περὶ τὴν Συρίαν τὴν κοίλην, καὶ τὴν Φοινίκην τόποις ἀποστάτης γέγονεν, οὐ δυνάμενος αὐτὸς ἔτι κακοπαθεῖν, συστήσας τῷ υἱῷ Ναβουχοδονοσόρῳ ὄντι ἔτι ἐν ἡλικίᾳ μέρη τινὰ τῆς δυνάμεως, ἐξέπεμψεν ἐπ᾽ αὐτόν. συμμίξας δὲ Ναβουχοδονόσορος τῷ ἀποστάτῃ, καὶ παραταξάμενος, αὐτοῦ τε ἐκυρίευσε καὶ τὴν χώραν ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τὴν αὐτοῦ βασιλείαν ἐποίησε· τῷ τε πατρὶ αὐτοῦ συνέβη Ναβοπαλλασάρῳ κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν ἀρρωστήσαντι ἐν τῇ Βαβυλωνίων πόλει μεταλλάξαι τὸν βίον ἔτη βεβασιλευκότι εἰκοσιεννέα· αἰσθόμενος δὲ μετ᾽ οὐ πολὺ τὴν τοῦ πατρὸς τελευτὴν Ναβουχοδονόσορος, καταστήσας τὰ κατὰ τὴν Αἴγυπτον πράγματα καὶ τὴν λοιπὴν χώραν, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους Ἰουδαίων τε καὶ Φοινίκων καὶ Σύρων, καὶ τῶν κατὰ τὴν Αἴγυπτον ἐθνῶν συντάξας τισὶ τῶν φίλων μετὰ τῆς δυνάμεως· καὶ τῆς λοιπῆς ὠφελείας ἀνακομίζειν εἰς τὴν Βαβυλωνίαν, αὐτὸς ὁρμήσας ὀλιγοστὸς παρεγένετο διὰ τῆς ἐρήμου εἰς Βαβυλῶνα. καταλαβὼν δὲ τὰ πράγματα διοικούμενα ὑπὸ Χαλδαίων, καὶ διατηρουμένην τὴν βασιλείαν ὑπὸ τοῦ βελτίστου αὐτῶν, κυριεύσας ἐξ ὁλοκλήρου τῆς πατρικῆς ἀρχῆς. τοῖς μὲν αἰχμαλώτοις παραγενομένοις, συνέταξεν αὐτοῖς ἀποικίας ἐν τοῖς ἐπιτηδειοτάτοις τῆς Βαβυλωνίας τόποις ἀποδεῖξαι. αὐτὸς δ᾽ ἀπὸ τῶν ἐκ τοῦ πολέμου λαφύρων, τό, τε Βήλου ἱερὸν καὶ τὰ λοιπὰ κοσμήσας φιλοτίμως, τήν τε ὑπάρχουσαν ἐξ ἀρχῆς πόλιν καὶ ἑτέραν ἔξωθεν προσχαρισάμενος καὶ ἀνακαινίσας πρὸς τὸ μηκέτι δύνασθαι τοὺς πολιορκοῦντας, τὸν ποταμὸν ἀναστρέφοντας ἐπὶ τὴν πόλιν κατασκευάζειν, περιεβάλετο τρεῖς μὲν τῆς ἔνδον πόλεως περιβόλους, τρεῖς δὲ τῆς ἔξω τούτων, τοὺς μὲν ἐξ ὀπτῆς πλίνθου καὶ ἀσφάλτου, τοὺς δὲ ἐξ

αὐτῆς

αὐτῆς πλίνθου. καὶ τειχίσας ἀξιολόγως τὴν πόλιν, καὶ τοὺς πυλῶνας κοσμήσας ἱεροπρεπῶς, προσκατεσκεύασε τοῖς πατρικοῖς βασιλείοις ἕτερα βασίλεια ἐχόμενα ἐκείνων, ὑπεραίροντα ἀνάστημα καὶ τὴν πολλὴν πολυτέλειαν. μακρὰ δ' ἴσως ἔσται, ἐάν τις ἐξηγῆται. πλὴν ὄντα γε ὑπερβολὴν ὡς μεγάλα καὶ ὑπερήφανα συνετελέσθη ἡμέραις δεκαπέντε. ἐν δὲ τοῖς βασιλείοις τούτοις ἀναλήμματα λίθινα ὑψηλὰ ἀνοικοδομήσας, καὶ τὴν ὄψιν ἀποδοὺς ὁμοιοτάτην τοῖς ὄρεσι, καταφυτεύσας δένδρεσι παντοδαποῖς ἐξειργάσατο. καὶ κατασκευάσας τὸν καλούμενον κρεμαστὸν παράδεισον, διὰ τὸ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἐπιθυμεῖν τῆς ὀρείας διαθέσεως, ὡς τεθραμμένην ἐν τοῖς κατὰ Μηδίαν τόποις, μετὰ τὸ ἄρξασθαι τοῦ προειρημένου τείχους, ἐμπεσὼν εἰς ἀρρωστίαν, μετηλλάξατο τὸν βίον, βεβασιλευκὼς ἔτη τεσσαράκοντα τρία. *Cùm audisset pater ejus Nabopallasarus eum qui in Ægypto Syriáque Cœle & Phœnice propositus fuerat Satrapen defecisse, ipse ferendis laboribus per ætatem impar, filio Nabuchodonosoro adhuc inveni tradidit partem exercitus, ut desertorem bello peteret. Hic autem cùm eum aggressus esset prælio, ipsum cœpit, regionémque omnem iterum sub imperium redegit. Sub id tempus evenit ut pater Nabopollasarus, cùm morbum contraxisset, in urbe Babylone de vita decederet, postquam regnarat annos XXIX. Nabuchodonosor post id, simul patris morbum intellexit, rebus Ægypti vicinnarúmque gentium bene ordinatis, amico cuidam commisit captivos ex Iudæis, Phœnicibus, ac Syris, & ex Ægypti populis, una cum exercitu rebúsq; ali-*

is

is servari dignis, reportandos Babylonem. Ipse cum comitibus paucis breviore per desertum via Babylonem se contulit. Ibi cùm reperisset res à Chaldæis administrari, & ipsum regnum asservari ab eorum potissimo, totum patris quod fuerat imperium adeptus est, captivisque conspectis jussit illis idoneas per Babylonicum imperium colonias assignari. Ipse verò de belli manubiis Beli aliáque templa ornavit, urbémque Babylonis quæ jam erat, nova altera addita, instauravit eum in modum, ne possent posthac qui ad obsidendam venirent urbem abacto flumine eam aggredi, ternáque mœnia urbi interiori, totidem exteriori circumdedit, partim ex cocto latere & bitumine, partim ex latere solo. Bene munita urbe, portísque magnificè ornatis, ad paternam regiam novam adjecit, supereminentem & altitudine & omni splendore quem longum sit exsequi. Suffecerit dicere hoc opus & magnitudine & omni rerum paratu eximium intra dies perfectum esse quindecim. In hac regia ex lapide sublimia extulit ambulacra, speciémque dedit montibus persimilem, omnis etiam generis arboribus ibi consitis, addito & paradiso pensili, quod uxor ejus in Mediæ locis educata montium aspectu delectaretur. Sed inter hæc opera morbo implicitus mox de vita excessit, cùm regnasset annos XLIII. Vxor illa Nabuchodonosori est Nitocris Herodoto, libro ejus primo, ut docuit magnus Scaliger in præclara temporum Emendatorum appendice. Interpretatur hæc Curtius libro V. quem vide. partim & Strabo libro XV. & Diodorus libro II. Berosus, ex quo hæc & alia suprà protulimus, Bel Sacerdos fuit post

Alex-

Alexandri Magni tempora, cui ob divinas prædictiones Athenienses publico in gymnasio statuam inaurata lingua statuêre, memorante Plinio Historiæ Naturalis libro VII. cap. 37. Librum ejus Babylonica vocat Athenæus XV. Tatianus, qui & ipse Nabuchodonosori Berosium meminisse affirmat, & Clemens, Chaldaica. Ex iis Rex Iuba profitebatur accepisse se quæ de rebus Assyriis scripsit, ut notat Tatianus. Meminere ejus & Vitruvius & Tertullianus Apologetico, & scriptor Chronici Alexandrini. Nabuchodonosori mentionem alteram ex Abydeno Assyriorum scriptore nobis tradidit Eusebius tum in Chronico, tum in fine noni de Præparatione. Verba hæc sunt: Μεγασθένης δέ φησι Ναβουκοδρόσορον Ἡρακλέος ἀλκιμώτερον γεγονότα ἐπί τε Λιβύην καὶ Ἰβηρίην στρατεῦσαι. ταύτας δὲ χειρωσάμενον, ἀπόδασμον αὐτέων εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ πόντου κατοικίσαι. μετὰ δὲ λέγεται πρὸς Χαλδαίων ὡς ἀναβὰς ἐπὶ τὰ βασιλήϊα κατασχεθείη θεῷ ὅτεῳ δή. φθεγξάμενος δὲ εἶπε οὕτως· Ἐγὼ Ναβουκοδρόσορος ὦ Βαβυλώνιοι, τὴν μέλλουσαν ὑμῖν προαγγέλλω συμφορήν, τὴν οὔτε Βῆλος ἐμὸς πρόγονος, οὔτε βασίλεια Βῆλτις ἀποτρέψαι μοίρας πεῖσαι σθένουσι. ἥξει Πέρσης ἡμίονος τοῖσι ὑμετέροισι δαίμοσι χρεώμενος συμμάχοισι, ἐπάξει δὲ δουλοσύνην, οὗ δὴ συναίτιος ἔσται Μήδης τὸ Ἀσσύριον αὔχημα. ὡς εἴθε μιν, πρόσθεν ἢ δοῦναι τοὺς πολιήτας, Χάρυβδίν τινα ἢ θάλασσαν εἰσδεξαμένην ἀϊστῶσαι πρόρριζον, ἤ μιν ἄλλας ὁδοὺς στραφέντα φέρεσθαι διὰ τῆς ἐρήμου, ἵνα οὔτε ἄστεα, οὔτε πάτος ἀνθρώπων, θῆρες δὲ νομὸν ἔχουσι καὶ ὄρνιθες πλάζονται, ἔν τε πέτρῃσι καὶ χαράδρῃσι μοῦνον ἀλώμενον, ἐμέ τε, πρὶν ἐς νόον βαλέσθαι ταῦτα,

τέλεος

πέλεος ἀμείνονος κυρῆσαι. ὁ μὲν θεσπίσας παραχρῆμα ἠφανίζετο. *Megasthenes auctor est Nabucodrosorum Hercule ipso fortiorem fuisse, belloq; usque in Africam & Hispaniam illato, quos inde deportaverat collocasse ad dextram Ponti oram. Praeterea verò narrant de eo Chaldaei, quondam cùm regiam conscendisset, numine aliquo afflatum eum haec praedixisse. Ego Nabucodrosorus, ô Babylonii, imminentem vobis praenuntio calamitatem; quam ut arceant Parcae nunquam eas aut Belus generis nostri auctor, aut regina Beltis permovere poterunt. Persicus veniet mulus, qui vestris Diis auxiliantibus servitium imponet Hujus mali adjutor erit Medus, Assyriorum gloriatio. Utinam eum antequam cives prodat, Charybdis aut mare absorptum funditus interimat, aut ipse alio raptus erret per solitudines, ubi neque urbes neque hominum ulla sunt vestigia, ubi ferae pascantur, circum volentque liberè aves, ut ibi inter rupes faucésque solus vagetur: utinámque & ego felicem exitum sortitus fuissem, priusquam haec animo meo obversarentur. Haec ubi effatus erat, statim disparuit.* Confer haec postrema cum iis quae in Danielis libro de hoc Nabuchodonosoro habemus. Prima illa ex Megasthene etiam Iosephus habet libro x. antiquae historiae cap. 11. & ait exstare Indicorum IV. Habet ex Abydeno etiam haec de Nabuchodonosoro Eusebius: Λέγεται δὲ πάντα μὲν ἐξ ἀρχῆς ὕδωρ εἶναι, θάλασσαν καλεομένην. Βῆλον δὲ σφέα παῦσαι, χώρην ἑκάστῳ ἀπονείμαντα καὶ Βαβυλῶνα τείχει περιβαλεῖν. τῷ χρόνῳ δὲ ἱκνουμένῳ ἀφανισθῆναι, τειχίσαι δὲ αὖθις Ναβουχοδονόσορον, τὸ μέχρι τῆς Μακεδόνων ἀρχῆς διαμεῖναν, ἐὸν χαλκόπυλον

πύλον. *Fama est ubi nunc est Babylon omnia aquam fuisse, dictam Mare. Id sustulisse Belum, agrósque distribuisse viritim, & mœnia circumjecisse Babyloni, quæ tempus aboleverit. Nova autem mœnia structa à Nabuchodonosoro, eáque mansisse ad imperii Macedonum tempora, portis æneis.* Postea. Ναβουχοδονόσορος δὲ διαδεξάμενος τὴν ἀρχὴν, Βαβυλῶνα μὲν ἐτείχισε τριπλῷ περιβόλῳ ἐν πεντεκαίδεκα ἡμέρησι, τόν τε Αρμακάλην πόταμον ἐξήγαγεν, ἐόντα κέρας Εὐφρήτεω τόν τε Ακράκανον. ὑπὲρ δὲ τῆς Σιππαρηνῶν πόλιος λάκκον ὀρυξάμενος, περίμετρον μὲν τεσσαράκοντα παρασαγγέων, βάθος δὲ ὀργυιέων εἴκοσι, πύλας ἐπέστησε, τὰς ἀνοίγοντες ἄρδεσκον τὸ πεδίον. καλέουσι δ' αὐτὰς ὀχετογνώμονας. ἐπετείχισε δὲ καὶ τῆς ἐρυθρᾶς θαλάττης τὴν ἐπίκλυσιν, καὶ Τερηδόνα πόλιν ἔκτισεν, κατὰ τὰς Αράβων εἰσβολάς. τά τε βασιλήϊα δένδρεσι ἤσκησε, κρεμαστοὺς παραδείσους ὀνομάσας. *Nabuchodonosorus, ubi in imperium successerat, Babylona munivit trinis mœnibus, intra dies quindecim, & Narmalcam amnem, qui divergium est Euphratis, simúlque Acracanum amnem divertit. Tum in gratiam civitatis Sipparenorum, fossam effecit, quæ in ambitu haberet parasangas* XL. *in altum vicies quantum patent sparsæ manus, apposuítque septa quibus apertis irrigaretur ager. Ea septa appellant aquæductuum normas. Maris quoque rubri eluvionem operibus circumdatis repressit, Teredonem condidit, ad reprimendos Arabum impetus, regiam præterea instruxit arboribus, quas paradisos pensiles vocant.* Confer Danielem IV. 27. Strabo libro XV. ex eodem Megasthene hoc ad-

adfert: Ναβουχοδόνοσορον δὲ τὸν παρὰ Χαλδαίοις ἐνδοξοτέρον γεγονότα Ἡρακλέους μᾶλλον καὶ ἕως στηλῶν ἐλάσαι. *Nabuchodonoſorum, cujus apud Chaldæos fama Herculem vincit, ad columnas veniſſe cum exercitu.* Fuere & alii qui ejus regis hiſtoriam attigere, ſed quorum nomina tantùm ſuperſunt, Diocles Perſicorum ſecundo, Philoſtratus tum in Indicis, tum in Phœnicicis, qui Tyrum ab eo obſeſſam ait per annos XIII. ut Ioſephus nos docet, tum Antiquæ Hiſtoriæ dicto jam loco, tum adverſus Appionem priore, ubi ex Phœnicum Actis publicis hæc profert: Ἐπὶ Εἰθωβάλου τοῦ βασιλέως ἐπολιόρκησε Ναβουχοδονόσορος τὴν Τύρον ἔτη τρία καὶ δέκα. μετὰ τοῦτον ἐβασίλευσε Βαὰλ ἔτη δέκα. μετὰ τοῦτον δικασταὶ κατεστάθησαν καὶ ἐδίκασαν αὐτοὶ, Ἐκνίβαλος Βασλάχου μῆνας δύο, Χέλβης Ἀβδαίου μῆνας δέκα, Ἄββαρος ἀρχιερεὺς μῆνας τρεῖς, Μύτγονος καὶ Γεράστρατος τοῦ Ἀβδηλέμου δικασταὶ ἔτη ἕξ, ὧν μεταξὺ ἐβασίλευσε Βαλάτορος ἐνιαυτὸν ἕνα. τούτου τελευτήσαντος, ἀποστείλαντες μετεπέμψαντο Κέρβαλον ἐκ τῆς Βαβυλῶνος, καὶ ἐβασίλευσεν ἔτη τέσσαρα. τούτου τελευτήσαντος μετεπέμψαντο τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Εἴρωμον, ὃς ἐβασίλευσεν ἔτη εἴκοσιν, ἐπὶ τούτου Κῦρος Περσῶν ἐδυνάστευσεν. *Ithobalo apud Tyrios regnante Nabuchodonoſorus Tyrum obſedit per annos* XIII. *Poſt hunc regnavit Baal annos* x. *Poſt hunc judices conſtituti ſunt qui Tyrum rexere, Ecnibalus Baſlachi menſes duos, Chelbes Abdæi menſes decem, Abbarus* Sacerdos *ſummus menſes tres, Mytgonus & Geraſtratus Abdelimi judices fuere per annos ſex,* *ſed*

sed medio inter hos tempore annum unum cum potestate regia Tyro præfuit Balatorus. Quo mortuo misere Tyrii qui ex Babylone Merbalum advocarent. regnavit is annos IV. *Hoc quoque mortuo advocarunt fratrem ejus Iromum, qui regnavit annos* XX. *Hujus temporibus Cyrus apud Persas potens fuit.* Hæc ſupputatio quàm pulchrè cum ſacris libris congruat, vide Ioſephum dicto contra Appionem libro. Sequitur ibidem apud Ioſephum de Hecatæo: Πολλὰς μὲν γὰρ ἡμῶν, φησὶν, ἀνασπάστους εἰς Βαβυλῶνα Πέρσαι πρότερον αὐτῶν ἐποίησαν μυριάδας. *Noſtrorum ille multa millia ait à Perſis Babylonem tranſlata.* Et de bello Senacheribi, & de deportatione per Nabuchodonoſorum facta, vide Demetrii locum apud Clementem Strom. I.

lin.26. & ſeq. ET *aliorum Chaldæorum Regum*] Apud Beroſum poſt modò prolata hæc ſequebantur, Ioſepho duobus quos indicavimus locis id referente: Τῆς δὲ βασιλείας κύριος ἐγένετο ὁ υἱὸς αὐτοῦ ΕΥΙλμαράδουχος. οὗτος προστὰς τῶν πραγμάτων ἀνόμως καὶ ἀσελγῶς, ἐπιβουλευθεὶς ὑπὸ τοῦ τὴν ἀδελφὴν ἔχοντος αὐτοῦ Νηριγλισσοόρου ἀνῃρέθη, βασιλεύσας ἔτη δύο. μετὰ δὲ τὸ ἀναιρεθῆναι τοῦτον, διαδεξάμενος τὴν ἀρχὴν ὁ ἐπιβουλεύσας αὐτῷ Νηριγλισσοόρορος ἐβασίλευσεν ἔτη τέσσαρα. τούτου υἱὸς Λαβοροσοάρχοδος ἐκυρίευσε μὲν τῆς βασιλείας παῖς ὢν μῆνας ἐννέα, ἐπιβουλευθεὶς δὲ διὰ τὸ πολλὰ ἐμφαίνειν κακοήθη, ὑπὸ τῶν φίλων ἀπετυμπανίσθη. ἀπολομένου δὲ τούτου, συνελθόντες οἱ ἐπιβουλεύσαντες αὐτῷ, κοινῇ τὴν βασιλείαν περιέθηκαν Ναβοννήδῳ τινὶ τῶν ἐκ Βαβυλῶνος, ὄντι ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπισυστάσεως. ἐπὶ τούτου τὰ περὶ τὸν ποταμὸν τείχη τῆς Βαβυλωνίων

νίων πόλεως ἐξ ὀπτῆς πλίνθου καὶ ἀσφάλτου κατεκοσμήθη. οὔσης δὲ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐν τῷ ἑπτακαιδεκάτῳ ἔτει, προεξεληλυθὼς Κῦρος ἐκ τῆς Περσίδος μετὰ δυνάμεως πολλῆς, καὶ καταστρεψάμενος τὴν λοιπὴν Ἀσίαν ἅπασαν, ὥρμησεν ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας· αἰσθόμενος δὲ Ναβόννηδος τὴν ἔφοδον αὐτοῦ, ἀπαντήσας μετὰ τῆς δυνάμεως καὶ παραταξάμενος, ἡττηθεὶς τῇ μάχῃ καὶ φυγὼν ὀλιγοστὸς, συνεκλείσθη εἰς τὴν Βορσιππηνῶν πόλιν. Κῦρος δὲ Βαβυλῶνα καταλαβόμενος καὶ συντάξας τὰ ἔξω τῆς πόλεως τείχη κατασκάψαι, διὰ τὸ λίαν αὐτῷ πραγματικὴν καὶ δυσάλωτον φανῆναι τὴν πόλιν, ἀνέζευξεν ἐπὶ Βόρσιππον, ἐκπολιορκήσων τὸ Ναβόννηδον, τοῦ δὲ Ναβοννήδου οὐχ ὑπομείναντος τὴν πολιορκίαν, ἀλλ' ἐγχειρίσαντος αὐτὸν πρότερον, χρησάμενος Κῦρος φιλανθρώπως, καὶ δοὺς οἰκητήριον αὐτῷ Καρμανίαν, ἐξέπεμψεν ἐκ τῆς Βαβυλωνίας. Ναβόννηδος μὲν οὖν τὸ λοιπὸν τοῦ χρόνου διαγενόμενος ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ, διέστρεψε τὸν βίον. *Regnum accepit filius ejus Evilmaradochus. Hic cum inique ac per malam libidinem res administraret, potitus insidiis Neriglissoroori, qui sororem ejus in matrimonio habebat, interiit, postquam per annos regnaverat decem. Eo sublato regni compos factus interfector ejus Neriglissoroorus imperium tenuit per annos quatuor. Hujus filius Laborosoarchodus puer adhuc regnum tenuit menses novem: sed quia pravae in illo indolis multa signa apparerent, insidiis amicorum trucidatus est. Hoc mortuo cum inter se coiissent ejus facinoris participes, communi consensu regnum detulere ad Nabonnidum ex Babyloniis unum, qui & ipse in eadem conjuratione fuerat. Hoc regnante meliora facta sunt ea quae ad*

amnem

amnem erant ex latere & bitumine Babylonis mœnia. Cùm verò regni ejus annus ageretur decimus & septimus, venit ex Perside multo cum exercitu Cyrus, reliquáque Asiæ subacta ad Babylonem perrexit. Adventu ejus cognito Nabonnidus, occurrit magno & ipse exercitu, prælióque facto victus, cum paucis fugit, conclusitque se in urbem Borsippenorum. Cyrus autem Babylone capta constituit exteriora ejus munimenta diruere, quòd civitatem videret ad res novas mobilem, urbem verò capi difficilem: inde in Borsippum proficiscitur ad obsidendum Nabonnidum. Verùm is obsidionis non tolerans se dedidit. Cyrus benignè exceptum à Babylonia exire eum ad Carmaniam habitandam jussit. Atque ibi Nabonnidus transacto vitæ cætero diem suum obiit. Abyden., post ea quæ modò attulimus de Nabuchodonosoro verba, hæc nobis servavit Eusebius dicto loco: Ο δὲ οἱ παῖς ΕΥιλμαλουρουχος ἐβασίλευσε· τὸν δὲ ὁ κηδεστὴς ἀποκτείνας Νηριγλισσάρης, λείπει παῖδα Λαβοσσοάρασκον· τούτου δὲ ἀποθανόντος βιαίῳ μόρῳ Ναβαννίδοχον ἀποδεικνῦσι βασιλέα, προσήκοντα οἱ οὐδέν. τῷ δὲ Κῦρος ἑλὼν Βαβυλῶνα, Καρμανίης ἡγεμονίην δωρέεται. *Post hunc filius regnavit Evilmaluruchus. Hujus interfector, qui affinis ipsi fuerat, Neriglissares, filium reliquit Labossoarascum. Hoc violenta morte exstincto, Babylonii Nabonnidum regem faciunt cum rege mortuo nullo junctum sanguine. Cyrus hunc, cùm Babylona cepisset, Carmaniæ præfecit.* Evilmaraduchus iste nominatur II. Reg. xxv. 27. De cæteris vide Scaligerum. Ista de Babylone à Cyro capta congruunt cum istis Herodoti. Θῦτω Κῦρος ἤλαυνε ἐπὶ τὴν Βαβυλῶνα. οἱ δὲ

ἢ Βαβυλώνιοι ἐκςρατευσάμενοι ἔμενον αὐτόν. ἐπεὶ ἢ ἐγένετο ἐλαύνων ἀγχοῦ τῆς πόλιος, συνέβαλόν τε οἱ Βαβυλώνιοι, καὶ ἑσσωθέντες τῇ μάχῃ κατειλήθησαν εἰς τὸ ἄςυ. *Sic Cyrus in Babylonem movit. Babylonii autem educto contra exercitu eum exspectarunt. At postquam Cyrus urbi appropinquavit, pugnarunt cum eo Babylonii, sed prælio victi in intima urbis se receperunt.* Cum quibus confer Ieremiam LI. 20. 30. 31. de fuga ad Borsippa eundem Ieremiam LI. 30. de exsiccato amnis alveo Herodotus consentit Ieremiæ LI. 32. Verba Herodoti: Τὸν γὰρ ποταμὸν διώρυχι ἐσαγαγὼν εἰς τὴν λίμνην ἐοῦσαν ἕλος, τὸ ἀρχαῖον ῥέεθρον διαβατὸν εἶναι ἐποίησε, ὑπονοςήσαντος τοῦ ποταμοῦ. *Amnem diffidit, parte ejus in lacum paluſtrem deducta, ac sic veterem alveum fecit pervium, aqua derivata.* An ea quæ de Belesi Chaldæo narrat Diodorus lib. II. ad Danielem possint referri, cui nomen Chaldæum fuit בלטשאצר Dan. 1. 7. cogitemus.

QUI *Vaphres Ægypti Rex Ieremiæ.*] Ita Septuaginta & Eusebius vertunt quod in Hebræo Ieremiæ XLIV. 3. est חפרע Fuit is Nabuchodonosoro coævus. lin. 28.

APRIES *est Herodoto.*] Lib. II. lin. 29.

CYRI.] Vide loca jam allata. Diodorum Siculum libro II. Cresiam Persicis, Iustinum libro IV. cap. 5. & sequentibus. Sub Cyro jacta Templi Hierosolymitani fundamenta, sub Dario consummatum opus, Beroso teste probat Theophilus Antiochenus. pag. 101. lin. 1.

AD *Darium usque.*] Codomannum. Vide eosdem & Æschylum Persis, & scriptores re- ibid. & seq.

rum Alexandri. Sub hoc Dario summus Hebræorum Sacerdos fuit Iaddus Nehem. XII. 22. is qui Alexandro victori ivit obviam, narrante Iosepho Antiquæ historiæ libro 1. 8. His ipsis temporibus vixit Hecatæus Abderita celebratus Plutarchro libro de Iside, & Laërtio in Pyrrhone. Is de Iudæis librum scripsit singularem, unde egregiam & urbis Hierosolymorum & Templi descriptionem depromsit Iosephus adversus Appionem libro priore, quem locum habet & Eusebius Præparationis Evangelicæ lib. IX. cap. 9. Uterque horum etiam Clearchi habent locum, qui Aristotelis verbis Iudaicam sapientiam commendat. Laudatores etiam Iudæorum, rerumque Iudaicarum testes, Iosephus dicto libro nominat Theophilum, Theodotum, Mnaseam, Aristophanem, Hermogenem, Euemerum, Cononem, Zopyrionem & alios.

lin. 5. & seq. Quæ *ex Strabone & Trogo suprà attulimus.*] Libro I.

lin. 29. & seq. MACEDONES [*in Alexandriam magnis commodis eos invitarunt.*] Hecatæus Iosepho descriptus in libro priore contra Appionem, de Iudæis loquens: Οὐκ ὀλίγαι δὲ (nempe *μυριάδες* ex præcedentibus) καὶ μετὰ τὸν Ἀλεξάνδρου θάνατον εἰς Αἴγυπτον καὶ Φοινίκην μετέστησαν, διὰ τὴν ἐν Συρίᾳ στάσιν. *Non pauca etiam millia post Alexandri mortem in Ægyptum & Phœnicen migrarant ob exortas in Syria seditiones.* Adde Philonem in Flaccum: Ὅτι οὐκ ἀποδέουσι μυριάδων ἑκατὸν τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν χώραν Ἰουδαῖοι κατοικοῦντες ἀπὸ τοῦ πρὸς Λιβύην καταβαθμοῦ μέχρι τῶν ὁρίων Αἰθιοπίας: *Non minùs decies centenis millibus Iudæos in Alexandria & re-*

regione circumsita habitare ab Africa descensu ad fines Æthiopiæ. Adde Iosephum libro XII. cap. 2. 3. & sequentibus. Libro XIII. cap. 4. 5. 6. 7. 8. XVIII. 10. Et habebant Iudæi Alexandriæ jus civitatis, Iosephus XIV. 17.

CYRENAICA.] Iosephus Antiquæ historiæ libro XVI. 10. & alibi. Actor. VI. 9. XI. 20. pag. 102. lin. 4.

URBES *Asiæ*.] Iosephus XII. 3. XIV. 17. XVI. 4. Actor. XIX. lin. 5.

MACEDONIÆ.] Act. XVII. ibid.

LYCAONIÆ.] Act. XIV. 18. ibid.

CYPRUS.] XIII. 5. lin. 6.

CRETA.] Actor. II. 11. ibid.

ROMÆ.] Iosephus XVIII. historiæ antiquæ cap. 5. Act. XVIII. 2. XXVIII. 17. lin. 7.

ET HORATIO.] Lib. I. Sat. IV. lin. 8.

--- numero plures sumus: ut te
Iudæi cogemus in hanc concedere turbam.

Sat. V.

--- credat Iudæus Apella,

Sat. IX.

--- hodie tricesima sabbata, &c.

IUVENALI.] ibid.

Quidam sortiti metuentem sabbata patrem,
Et quæ sequuntur Sat. XIV.

MARTIALI,] III. 4. ibid.

Quod jejunia sabbatariorum.
Et alibi: ut VII. 29. & 34. XI. 97. XII. 57.
Adde Rutilium itinerarii libro I.

Atque utinam nunquam Iudæa subacta fuisset
Pompeii bellis, imperióque Titi.
Latius excisæ pestis contagia serpunt,
Victoresque suos natio victa premit.

Quod ex Seneca desumtum, qui dixerat de iisdem Iudæis: *Cum interim usque eo sceleratissimæ gentis consuetudo convaluit, ut per omnes terras recepta sit. Victi victoribus leges dederunt.* Locus est apud Augustinum de Civitate Dei libro VI. cap. XI. Sceleratissimam gentem vocat tantum ob legum quæ Dei unius cultum damnabant neglectum, ut suprà notavimus, quo nomine & Socratem culpabat major Cato. Adde latissimè sparsi Iudæi nominis testem Philonem in legatione: Ὅσον ἐστὶν ἐν πολυανθρωπίᾳ, ὅπερ οὐκ ἐξεδέξατο καθάπερ τῶν ἄλλων ἕκαστον μιᾶς χώρας τῆς ἀποκεκληρωμένης αὐτῷ μόνῳ περίβολος, ἀλλ' ὀλίγου δέω φάναι πᾶσα ἡ οἰκουμένη. κέχυται γὰρ ἀνά τε τὰς ἠπείρους ἁπάσας ὡς τῶν αὐθιγενῶν μὴ πολλῷ τινὶ δοκεῖν ἐλαττοῦσθαι. *Quanta illa gens est hominum numero, quam non ut cæteras una continet attributa regio, sed paullo minus terra tota. Diffusa enim est per terras continentes pérque insulas omnes, ita ut videri possit ipsis indigenis non multò minor.* Dion Cassius libro XXXV. de Iudæorum genere: Κολουσθὲν μὲν πολλάκις, αὐξηθὲν δὲ ἐπὶ πλεῖστον, ὥστε καὶ εἰς παῤῥησίαν τῆς νομίσεως ἐκνικῆσαι. *Cobibita sæpè nihilominus aucta plurimum: ita ut & libertatem institutorum suorum evicerit.*

lib. 11. TRECENTIS *ferme ante Christum annis.*] Vide Aristeam & Iosephum libro XII.2.

lin. 21. PARTIM *paulò ante.*] Ut ab Onkeloso, fortè & ab Ionathane.

ibid. PARTIM *non multò post.*] Vt à scriptore Thargumi Hierosolymitani & Iosepho cæco, aut quisquis ille est qui Iobum, Psalmos, Proverbia, & quæ Hagiographa dicuntur, vertit, unus, sive plures.

MULTI

MULTI *Hebraei erant.*] Aut vicini Hebræis, ut Iustinus qui fuit Samarita. pag. 103. lin. 6.

MULTI *Hebraeas literas addidicerant.*] Vt Origenes, Epiphanius, maximè verò Hieronymus. ibid. & seq.

CùM *eos summa religione describere ac conferre soleant.*] Iosephus priore contra Appionem: Δῆλον δ' ἐστὶν ἔργῳ πῶς ἡμεῖς τοῖς ἰδίοις γράμμασι πεπιστεύκαμεν. τοσούτου γὰρ αἰῶνος ἤδη παρῳχηκότος, οὔτε προσθεῖναί τις οὐδὲν, οὔτε ἀφελεῖν αὐτῶν, οὔτε μεταθεῖναι τετόλμηκεν. *Quantam verò fidem nos scriptis apud nos receptis habeamus, rebus ipsis apparet. Cùm enim tot secula transierint, nemo aut addere quicquam, aut demere, aut mutare aliquid est ausus.* Vide legem Deut. IV. 1. Thalmudem titulo Schebuoth. lin. 18. & seq.

HVGONIS GROTII ANNOTATIONES AD LIBRUM IV.

pag. 106. lin. 20. NE *fortè periculosè labantur, inimicos pro amicis, transfugas pro sequaris recipientes.*] II. Cor. XII. 14. Porphyrius secundo de abstinendo ab animatis. Διὰ μέντοι τῶν ἐναντίων καὶ ἡ ἅπασα γοητεία ἐκτελεῖται. τούτους γὰρ μάλιστα καὶ τὸν προεστῶτα αὐτῶν ἐκτιμῶσιν, οἱ τὰ κακὰ διὰ τῶν γοητειῶν πάσης φαντασίας ἐπιτηδεύοντες. οὗτοι γὰρ ἱκανοὶ διὰ τῆς τερατουργίας ἀπατῆσαι. δι' αὐτῶν φίλτρα καὶ ἐρωτικὰ κατασκευάζουσιν οἱ κακοδαίμονες. ἀκολασία γὰρ πᾶσα καὶ πλούτων ἐλπὶς καὶ δόξης διὰ τούτων καὶ μάλιστα ἡ ἀπάτη, τὸ γὰρ ψεῦδος τούτοις οἰκεῖον. βούλονται γὰρ εἶναι θεοὶ, καὶ ἡ προεστῶσα δύναμις αὐτῶν δοκεῖν θεὸς εἶναι. *Per illos oppositos diis omnis ars malefica perficitur. Nam qui per malas artes animis illudere ac res pravas efficere student, illos spiritus & eorum præsidem maximè colunt. possunt enim hi prodigiorum specie imponere. Per hos philtra & alia ad amores pertinentia miseri homines sibi quærunt. Omnis enim mala libido & opum spes & gloriæ ab his maximè spiritibus, præcipuè verò fraudes. Mendacium enim his proprium. Dii siquidem esse volunt, & qui eorum princeps est Deus ipse haberi.* Deinde de Ægyptiis Sacerdotibus: ΟΙ δ' εἶναι μὲν ἔξωθεν τίθενται τὸ

τὸ ὑπήκοον γένος ἀπατηλῆς φύσεως, παντόμορφόν τε καὶ πολύτροπον, ὑποκεινόμενον καὶ θεοὺς καὶ δαίμονας καὶ ψυχὰς τεθνηκότων, καὶ διὰ τοῦτο πάντα δύνασθαι τῶν δοκούντων ἀγαθῶν ἢ κακῶν εἶναι, ἐπεὶ εἰς τὰ γε ὄντως ἀγαθά. ἅπερ εἰσὶ κατὰ ψυχὴν, μηδὲν καθάπαξ συμβάλεσθαι δύνασθαι, μηδὲ εἰδέναι ταῦτα, ἀλλὰ κακοσχολάζεσθαι καὶ τωθάζειν, καὶ ἐμποδίζειν πολλάκις τοῖς εἰς ἀρετὴν ἀφικνουμένοις, πλήρεις τε εἶναι τύφου καὶ χαίρειν ἀτμοῖς καὶ θυσίαις. *Illi verò illud quidem extra controversiam ponunt, esse genus quoddam spirituum omni fraudulentiæ inserviens, multiforme, versatum, quod modò deos simulat, modò dæmonas, modò mortuorum animas, eóque modo omnia eos posse immittere quæ bona quæque mala habentur. Ad vera autem bona quæ in animo consistunt, nihil eos posse, neque eorum eos habere notitiam, sed malè uti otio, ludificari & impedire eos qui in via sunt ad virtutem, plenos esse fastus, gaudentes nidoribus ac victimis.* Arnobius libro IV. adversus Nationes: *Si magi haruspicum fratres suis in actionibus memorant antitheos sæpè obrepere pro veris: esse autem hos quosdam materiis ex crassioribus spiritus qui Deos se fingunt.* Idem sensus est, ne nimium multa transcribam, apud Iamblichum de mysteriis Ægyptiorum lib. III. cap. 32. & libro IV. cap. 17.

ETIAM *Plato dixit.*] Μετὰ μὲν Διὸς ἡμεῖς· ἄλλοι δὲ μετ' ἄλλων δαιμόνων. *Cum Ioue nos: cum aliis diis alii.* Citat Origenes contra Celsum VIII. pag. 107. lin. 5.

NON *possit eas non sibi addictas habere, qui Deo utatur propitio.*] Pulchrè hoc exsequitur Arnobius libro III. lin. 7.

lin. 12. QUOD *cultores suos non rejecerunt ad cultum summi Dei.*] Bene hoc exsequitur Augustinus de Civitate Dei libro x. cap. 14. 16. 19.

lin. 27. DERIDICULO *erant.*] Ut curti, recutiti, sabbatarii, nubium & cœli adoratores, clementes in porcos.

lin. 29. & seq. INTERDUM *& relegabantur.*] Ios. XVIII. 5. Tacitus Annalium II. Seneca epistola CII. Act. XVIII. 1. Suetonius Tiberio c. XXXVI.

lin. 29. & seq. CHRISTIANI *vero præterea etiam atrocissimis afficiebantur suppliciis.*] Tacitus Annalium XV. quo & illa pertinent Iuvenalis:

—tæda lucebis in illa
Qua stantes ardent, qui fixo gutture fumant,
Et latus mediam sulcus diducit arenam.

pag. 108. lin. 8. PER *sanguinem humanum.*] Vide quæ hac de re dicta libro II.

lin. 9. PER *nudorum hominum in templis cursationem.*] Ut in Lupercalibus. Livius libro I. Plutarchus Antonio, & alii.

lin. 10. ET *saltationes plenas spurcitiæ.*] Ut in Floralibus. Ovidius quarto Fastorum. Adde Tatianum, Origenem octavo contra Celsum.

lin. 16. UT *Arimanium Persæ.*] Plutarchus de Iside & Osiride: Diogenes Laërtius in præfatione.

lin. 17. & seq. VEIOVES *Latini.*] Cicero III. de natura deorum.

pag. 109. lin. 2. CLEMENTIA *ut justa sit suos habet limites.*] *Quomodo diliges, nisi times non diligere?* Tertullianus adversus Marcionem I.

lin. 21. MALUS *bonum cùm simulat tunc est pessimus.*] Syri mimi versus.

lin. 18. HOSTIUM *munera insidiæ sunt.*] Sophocles:

Ἐχθρῶν

Ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα, κ' οὐκ ὀνήσιμα.
Damnosa ab hoste dona, quin nec dona sunt.

DUM *vitiis satis per se adblandientibus addit ex religione commendationem.*] Exemplum vide in Eunucho Terentiana Actu III. Scena V. Cyprianus epistola II. *Deos suos quos venerantur, imitantur. Fiunt miseris & religiosa delicta.* Augustinus epistola CLII. *Nihil homines tam insociabiles reddit vitæ perversitate, quàm illorum deorum imitatio, quales commendantur & describuntur literis eorum.* Chalcidius in Timæo: *Itaque factum ut pro gratia quæ ab hominibus debetur divinæ providentiæ, origo & ortus sacrilegio panderetur.* Vide locum totum. pag. 110. lin. 10. & seq.

SED *rato atque præscripto.*] Quo argumento motus quidam rex Pervanus negabat solem esse posse Deum. Vide historiam Inchatum. lin. 27.

AD *bestiarum cultum delapsi sunt homines, Ægyptii maximè.*] De quibus Philo in legatione: οἱ κύνας κ) λύκους κ) λέοντας κ) κροκοδείλους, κ) ἄλλα πλείονα θηρία κ) ἔνυδρα κ) χερσαῖα κ) πτηνὰ θεοπλαστοῦντες. *Qui canes, leones, lupos, crocodilos aliáque terrestria, aquatica, volucria animantium pro diis habent.* Adde longam ea de re dissertationem libro I. Diodori Siculi. pag. 111. lin. 9.

CONTRA *verò homo validissima quæque animantia, feras, aves, pisces capit solertia ingenii sui.*] Euripides Æolo. lin. 20.
Βραχύ τοι σθένος ἀνέρος,
Ἀλλὰ ποικιλίαις πραπίδων
Δαμᾷ φῦλα πόντου,

χθονίων

Χθονίων τ' αἰθερίων τε παιδεύματα
Vis exigua est, quamcunque homini
Natura dedit: sed consiliis
Variis artes, quæ nata mari
Et quæ terra cælóque domant.

Antiphon:
Τέχνῃ κρατοῦμεν ὧν φύσει κρατούμεθα.
Natura quorum superat, arte hæc vincimus.

Non malè hinc explices quod est Gen. I. 26. & Psal. VIII. 8. Latiorem hac de re dissertationem qui desiderat, videat Oppianum initio quinti de Piscatu, & Basilium in Hexaëmeron Homilia x. Origenes contra Celsum libro IV. Καὶ ἐνταῦθα δὲ ὁρᾷς τίνα τρόπον ἡ σύνεσις μέγα βοήθημα ἡμῖν δέδοται καὶ παντὸς ὅπλου κρεῖττον οὗ δοκεῖ ἔχειν τὰ θηρία. ἡμεῖς γοῦν οἱ πολλῷ τῷ σώματι τῶν ζώων ἀσθενέστεροι, τινῶν δὲ καὶ εἰς ὑπερβολὴν βραχύτεροι, κρατοῦμεν διὰ τὴν σύνεσιν τῶν θηρίων, καὶ τοὺς τηλικούτους ἐλέφαντας θηρεύομεν, τὰ μὲν πεφυκότα τιθασσεύεσθαι, ὑποτάσσοντες τῇ ἡμετέρᾳ· κατὰ δὲ τῶν μὴ πεφυκότων, ἢ μὴ δοκούντων ἡμῖν χρείαν παρέχειν ἐκ τῆς τιθασσείας, οὕτω μετὰ τῆς ἡμετέρας ἱστάμεθα ἀσφαλείας, ὥστε ὅτε μὲν βουλόμεθα ἔχομεν τὰ τοιαῦτα θηρία κατακεκλεισμένα, ὅτε δὲ χρῄζομεν τροφῆς τῆς ἀπὸ τῶν σωμάτων αὐτῶν, οὕτως αὐτὰ ἀναιροῦμεν ὡς καὶ τὰ μὴ ἄγρια τῶν ζώων. δοῦλα οὖν πάντα τοῦ λογικοῦ ζώου καὶ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ συνέσεως κατεσκεύασεν ὁ δημιουργός. *Vel hinc videas quàm validum nobis auxilium datum est intellectus, quantóque præstet omnibus armis quibus instructas feras videmus. Nos enim corpora habentes multo imbecilliora, & immensum minora aliorum animantium corpo-*

ribus, horum tamen potimur vi mentis, & elephantes illos tantos venamur, quæque sunt ita nata ut mansuescere possint, ea nostræ naturæ mansuetæ subdimus: quæ verò aut talia non sunt, aut nullam ex mansuetudine utilitatem nobis promittunt: ea cum nostra securitate ita tractamus, ut cùm lubet ea teneamus conclusa: ubi eorum carne ad victum indigemus, ea non minùs facilè quàm mansueta animalium interficimus. Apparet igitur à summo opifice facta cuncta serva animanti ratione utenti, & agnato ei intellectui. Claudius Neapolitanus apud Porphyrium de non esu animantium primo, sic de homine loquitur: *Ὡς τῶν ἀλόγων δεσπόζει πάντων, ὡς ὁ θεὸς ἀνθρώπων. Qui mutis animantibus omnibus dominatur, non minùs quàm hominibus Deus.*

FEBREM, *Impudentiam.*] Cicero de legibus II. pag.112. lin.12.

HONOR *verò cui & ipsi templa dicata legimus.*] Cicero dicto loco. Livius libro XXVII. pag.113. lin.4. & seq.

VT *nulla idonea testium fide suffulta, planéque conficta rejiciunt.*] Livius initio: *Quæ ante conditam condendámve urbem poëticis magis decora fabulis, quàm incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur, ea nec affirmare, nec refellere in animo est. Datur hæc venia antiquitati, ut miscendo humana divinis, primordia urbium augustiora faciat.* lin.20. & seq.

QVIBUS *artibus Simonem & Apollonium Tyaneum valuisse à multis proditum est.*] Tatianus: Εἰσὶ μὲν οὖν καὶ νόσοι καὶ στάσεις τῆς ἐν ἡμῖν ὕλης. pag.114. lin.2.

ὕλῃ, οἱ δαίμονες ᾗ αὐτοὶ τούτων τὰς αἰτίας, ἐπειδὰν συμβαίνωσιν, ἑαυτοῖς προσγράφουσιν. *Sunt enim morbi & dissidia quædam in materia hac nostra: Ea cùm eveniunt, dæmones eorum causas sibi asscribunt.*

lin. 19. QUOD *certis carminibus invitos cogi se dicerent.*] Oraculum Hecates apud Porphirium,

Ἤλυθον εἰσαΐουσα τεῆς πολυφραδμόνος εὐχῆς,
Ἣν θνητῶν φύσις εὗρε, θεῶν ὑποθημοσύνῃσι.
Advenio precibus sapientibus indigitata
Quas genus humanum monitu reperere deorum.

Item.

Τίπτε μ' ἀεὶ θείοντος ἀπ' αἰθέρος ὧδε χατίζων
Θειοδάμοις Ἑκάτην με θεὴν ἐπέδυσας ἀνάγκη.
Cujus ingens Hecaten me summo ex æthere tractã
Carmine vinxisti, superos cui cogere fas est?

Et Apollinis apud eundem:

Κλῦθι μευ οὐκ ἐθέλοντες, ἐπεὶ μ' ἐπέδησας ἀνάγκῃ.
Invitum me audi quando me lege ligasti.

Hi sunt secretarum artium ritus, quibus affantur nescio quas potestates, ut Arnobius loquitur, κατηναγκασμένας δούλας ταῖς ἐπῳδαῖς πεποιηκότες, quasi eas sibi famulas carminibus fecissent, ut Clemens explicat. Minarum formula est apud Iamblichum in mysterijs Ægyptiorum libro IV. cap. 5, 6, 7. Habet eadem Lucanus libro IX. in verbis minoris Pompeii, & ex Porphyrio Eusebius libro V. cap. 10. Præpar. Alias formulas comminationum habes apud Lucanum, ubi de Erichto agit, & Papinium ubi de Tiresia.

lin. 25. IN *amorem sæpè hujus aut alius, hunc illúmve renitentem se pellecturos suscipiebant.*] Vide Pharmaceutriam Theocriti & Virgilii. Vide Porphyrii confessionem apud Eusebium lib. V. Præpar.

pat. cap. 17. & apud Augustinum libro x. de Civitate Dei capite xi. Vide eundem Porphyrium libro ii. de non esu animantium, & Origenem contra Cellum libro vii.

Cùm *hoc etiam humanæ leges tanquam veneficium interdicant.*] L. Ejusdem §. adjecto D. ad legem Corneliam de Sicariis & Veneficiis. L. si quis §. qui abortionis D. de pœnis. Paulus sententiarum lib. v. Tit. xxiii. lin. 28. & seq.

Cùm *deludi talibus præstigiis meriti essent, qui à veri Dei cultu pridem defecerant.*] Deut. xiii. 3. ii. Thess. ii. 9, 10. Ephes. ii. 2, 3. pag. 115. lin. 4. & seq.

Ut *in hac re venerabilior imperium Romanum facilius adipisceretur.*] Tacitus Historiarum iv. *Multa miracula evenêre, quis cœlestis favor & quædam in Vespasianum inclinatio numinum ostenderetur.* Dixerat antè Historiarum i. *Occulta lege fati & ostentis ac responsis destinatum Vespatiano liberisque ejus imperium post fortunam credidimus.* Suetonius eadem miracula narraturus sic præfatur cap. 7. *Auctoritas & quasi majestas quædam, ut scilicet inopinato & quasi novo principi deerat: hæc quoque accessit.* Eundem Suetonium vide paulò ante cap. 5. Iosephus de eodem Vespatiano libro Belli Judaici iii. c. 27. Τοῦ θεοῦ διεγείροντος αὐτὸν εἰς ἡγεμονίαν ἤδη καὶ τὰ σκῆπτρα δι' ἑτέρων σημείων προδεικνύντος. *Deo jam illum excitante ad principatum, aliisq; etiam signis ei sceptra præsignificante.* lin. 29. & seq.

Verba *oraculorum ferme ambigua.*] Vide Oenamai hac de re loca apud Eusebium lib. iv. cap. 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26. Hinc Phœbus dictus Græcis λοξίας. Flexiloqua & obscura oracula Apollinis dicit Cicero de divinatione ii. pag. 116. lin. 3.

Utrum

Utrum eorum accidisset, inquit, *verum oraculum fuisset.*

lin. 11. & seq. SICUT *medici quidam futuros morbos prædixerunt.*] Chalcidius ad Timæum: *Aut enim alitum volatu, aut extis, aut oraculis homines præmonentur, prædicente aliquo propitio dæmone, qui sit eorum omnium quæ deinceps sequuntur scius, perinde ut si medicus juxta disciplinam medendi dicat vel exitium vel sanitatem.* Et terræ motus Anaximander & Pherecydes. Plin. lib. 11. cap. 79.

lin. 14. & seq. QUOD *& à rerum civilium peritis factum sæpè legimus.*] Scriptor vitæ Attici: *Et rei sunt indicio, præter eos libros in quibus de eo facit mentionem* (Cicero) *qui in vulgus jam sunt editi, sexdecim volumina epistolarum, ab consulatu ejus usque ad extremum tempus ad Atticum missarum: quæ qui legat non multum desideret historiam contextam illorum temporum. Sic enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, mutationibus reipublicæ perscripta sunt, ut nihil in iis non appapareat: & facile existimari possit, prudentiam quodammodo esse divinationem. Non enim Cicero ea solùm quæ vivo se acciderunt futura prædixit, sed etiam quæ nunc usu veniunt cecinit ut vates.* Cicero verè de seipso libri sexti epistola sexta. *Quo in bello nihil adversi accidit non prædicente me. Quare quum ut augures & astrologi solent, ego quoque augur publicus ex meis superioribus prædictis constitui apud te auctoritatem augurii & divinationis meæ, debebit habere fidem nostra prædictio. Non igitur ex alitis involatu, nec ex cantu sinistro oscinis, ut in nostra disciplina est, nec ex tripudiis solistimis aut somniis tibi augu-*

ror:

tor: sed habeo alia signa quæ observem. Sic Solon prædixit à Munychia maxima mala Athenis fore. Thales in vico tunc despecto forum aliquando Milesiorum futurum. Plutarchus Solone.

Quæ *apud Maronem extant Ecloga quarta*] Vide Augustinum de Civitate Dei, lib. x. cap. 27. lin. 22.

Pro *rege agnoscendum qui verè rex noster esset.*] Cicero meminit II. de divinatione. lin. 27. & seq.

Ab *Oriente venturum qui rerum omnium potiretur.*] Suetonius de Vespatiano, cap. 4. Tacitus Historiarum IV. lin. 28. & seq.

Apollinis *Oraculum apud Porphyrium legitur.*] Vide Augustinum de Civitate Dei libro xx. cap. 23. & Eusebium Præparationis IV. cap. 4. Idem Porphyrius in libro de Oraculis τῆς δ' ἐύρεσιν ὁ θεὸς Αἰγυπτίοις ἐμαρτύρησε Φοίνιξί τε καὶ Χαλδαίοις, Λυδοῖς τε καὶ Ἑβραίοις. *Veræ viæ repertores deus* (Apollo scilicet) *esse testatur Ægyptos, Phœnicas, Chaldæos, Lydos & Hebræos.* Parænericus ad Græcos inter Justini opera hoc citat oraculum: lin. 29. & seq.

Μοῦνοι Χαλδαῖοι σοφίαν λάχον, ἠδ' ἄρ' Ἑβραῖοι,
Αὐτογένητον ἄνακτα σεβαζόμενοι θεὸν ἁγνῶς.
Soli Chaldæi sapiunt, & Hebræa virûm gens,
Qui puro haud genitum venerantur pectore numen.

Et illud:

Ὁ πρῶτον πλάσας μερόπων. Ἀδὰμ τε καλέουσιν.
Qui primum finxit mortalem, Adámque vocavit.

De ipso Iesu Hecates oracula sunt duo, quæ ex Porphyrio transcripsit Eusebius in Evangelicâ Demonstratione.

Osti

Ὅττι μὲν ἀθανάτη ψυχὴ μετὰ σῶμα προβαίνει,
Γιγνώσκει σοφίῃ τετιμημένος· ἀλλά γε ψυχή,
Ἀνέρος εὐσεβίης προφερεστάτη ἐστὶν ἐκείνου.
Morte carere animas exutas corpore, novit
Quemcunque exornat sapientia: sed pietate
Est anima illius quæ longè excelluit omnes.
Σῶμα μὲν ἀδρανέεσσιν βασάνοις αἰεὶ προβέβληται·
Ψυχὴ δ' εὐσεβέων εἰς οὐράνιον πόλον ἕζει.
Illius invalidos corpus tulit usque dolores:
Ast anima ascendit cælestia templa piorum.
Eorundem meminit ex eodem Porphyrio Augustinus lib. XIX. c. 23. de Civitate Dei, ubi & aliud affert oraculum, quo Apollo dixerit, legem omnium Deorum esse patrem, quem valdè sancti honorant Hebræi.

pag. 117. lin. 13. & seq. LAUDATI *sæpè eorum carminibus reges, quamvis improbi.*] Vide ea quæ adfert Oenomaus apud Eusebium Præparationis Evangelicæ lib. V. 23. & cap. 35.

lin. 14. & seq. PUGILIBUS *decreti honores divini.*] Ibidem cap. 32. de Cleomede. Habet hoc & Origenes contra Celsum III.

lin. 15. & seq. PELLECTI *homines in amores etiam non legitimos.*] Ostendimus jam suprà.

lin. 16. AD *mala lucra captanda.*] Vide Eusebium Præparationis V. cap. 22.

lin. 17. AD *cædes faciendas.*] Oenomaus oracula hujus generis recitat, quæ reperies dicto jam Eusebii libro c. 19. & 27.

pag. 118. lin. 16. EXCESSERUNT *è corporibus, compresserunt vocem.*] Actor. V. 16. VIII. 7. XVI. 18.

lin. 18. & seq. DICERE *sunt coacti nihil se posse ubi Christus invocaretur.*] Tertullianus Apologetico. Vide & Lucianum Pseudomanti. Apollo in

Daphne.

Daphne. Νεκρῶν τὸ χωρίον ἡ Δάφνη μεςὸν· καὶ τοῦτο κωλύει τὸν χρησμόν. *Locus hic Daphne, plenus mortuis: id oracula impedit.* Mortui illi erant, Babylas & alii Christiani martyres. Vide Chrysostomum contra Gentiles.

VT *nihil in eo certi reperiatur præter hoc ipsum certi esse nihil.*] Vide egregiam hac de re Bardesanis Syri dissertationem, quam reperies in Philocalia de Origene collecta, & apud Eusebium Præparationis libro VI. cap. 10. lin. 24. & seq.

QUI *ab humana procedunt voluntate, quæ ita suapte vi libera est ut nihil ei necessitatis extrinsecus imprimi possit.*] Vide Alexandri Aphrodisæi hac de re librum. lin. 28. & seq.

QUAM *sentimus ipsi.*] Eusebium vide Præparat. Evangel. libro IV. cap. 6. pag. 119. lin. 5.

OMNIUMQUE *legum, præmiorumque ac pœnarum æquitas sublata.*] Iustinus Apologetico II. Εἰ μὴ προαιρέσει ἐλευθέρᾳ πρὸς τὸ φεύγειν τὰ αἰσχρὰ καὶ αἱρεῖσθαι τὰ καλὰ δύναμιν ἔχει τὸ ἀνθρώπειον γένος, ἀναίτιον ἐστι τῶν ὁπωσδήποτε πραττομένων. *Nisi enim electione libera facultatem habet humanum genus ut turpia fugiat, honesta sumat, in neutram partem ipsi asscribenda actionis causa.* Vide & quæ ibidem sequuntur. Tatianus: Ἐλευθερίᾳ τῆς προαιρέσεως ὅπως ὁ μὲν φαῦλος δικαίως κολάζηται, δι' αὐτὸν γεγονὼς μοχθηρὸς· ὁ δὲ δίκαιος ἐπαινῆται κατὰ τὸ αὐτεξούσιον, τοῦ θεοῦ μὴ παραβὰς τὸ βούλημα. *In hoc data voluntati libertas, ut qui malus est puniatur justè, quippe sua culpa factus improbus, qui verò justus est laudetur, ut qui eadem libertate caverit divina violare præcepta.* lin. 6. & seq.

Adde Chalcidii hac de re disputationem in Timæo.

lin. 15. MALITIÆ *moralis veram esse causam.*] Contra quam dixit Plato de Republica II. Αἰτία ἑλομένου· θεὸς δ' ἀναίτιος. *Causa penes optantem: Deus extra culpam.* Vt vertit in Timæo Chalcidius, quod cum Mose congruere ait Iustinus dicto loco.

Pag. 120. lin. 7. & seq. EXIMUNT *à siderum legibus viros verè sapientes ac bonos.*] Zoroaster: Μὴ σύ γε αὔξανε τὴν εἱμαρμένην· *Fatum augere noli.* Ptolomæus: Δύναται ὁ ἐπιστήμων πολλὰς ἀποστρέψαι ἐνεργείας τῶν ἀστέρων. *Potest vir sapiens multas astrorum efficientias avertere.*

lin. 28. & seq. RELIGIONEM *non in ritibus, sed in animo esse positam.*] Menander.

Θεῷ δὲ θῦε διὰ τέλους δίκαιος ὤν,
Μὴ λαμπρὸς ὢν τοῖς χλαμύσιν, ὡς τῇ καρδίᾳ.
Deo sacrifica semper ingenio probo,
Ne tu albam vestem magis quam mores induas.

Cicero de Natura deorum II. *Cultus autem deorum est optimus, idémque castissimus atque sanctissimus plenissimúsque pietatis, ut eos semper pura, integra, incorrupta & mente & voce veneremur.* Idem de legibus II. *Castè jubet lex adire ad deos: animo videlicet, in quo sunt omnia.* Persius Satyra II.

Quin damus id superis, de magna quod dare lance
Non possit magni Messallæ lippa propago,
Compositum jus, fásque animi, sanctósque recessus
Mentis, & incoctum generoso pectus honesto?
Hoc cedo, ut admoveam templis, & farre litabo.

Qui versus respicere videntur Pythiæ oraculum, quod

quod est apud Porphyrium de non esu animantium secundo, ubi aliquid à viro pio oblatum Hecatombis alterius præfertur. Eodem libro hæc habet paris argumenti Porphyrius. Νῦν δ' ἐσθῆτα μὴ λαμπρὰν περὶ σῶμα μὴ καθαρὸν ἀμφιεσαμένοις, οὐκ ἀρκεῖν νομίζουσι πρὸς τὸ τῶν θυσιῶν ἁγνόν. ὅταν δὲ τὸ σῶμα μετά τινος ἐσθῆτος λαμπρυνάμενοι, μὴ καθαρὰν κακῶν τὴν ψυχὴν ἔχοντες, ἴωσιν πρὸς τὰς θυσίας, οὐδὲν διαφέρειν νομίζουσιν. ὥσπερ οὐ τῷ θειοτάτῳ τῶν ἐν ἡμῖν χαίροντα μάλιστα τὸν θεόν, διακειμένῳ καθαρῶς, ἅτε συγγενεῖ πεφυκότι. ἐν γοῦν Ἐπιδαύρῳ προεγέγραπτο,

Ἁγνὸν δὲ ναοῖο θυώδεος ἔνδον ἰόντα
Ἔμμεναι.

ἁγνεία δ' ἐστὶ φρονεῖν ὅσια. *Nunc verò eum, qui non candida purique amictus sit veste, idoneum negant qui purè sacrificet. Vbi verò & corpore & vestitu nitentes quidam, animum interim à malis purum non habent, & sic ad sacra accedunt, id nihil referre existimant, quasi non Deus maximè delectetur, eo quod in nobis diuinissimum est bene se habente, ut quicum ipsi sit cognatio. At vero in Epidauri Templo præscriptum erat,*

Castus odorati venias ad limina templi
Fas jubet.

Castimonia autem in eo sita est, ut sancta cogites. Et aliquanto post. Θεῷ μὲν τῷ ἐπὶ πᾶσιν, ὥς τις ἀνὴρ σοφὸς ἔφη, μηδὲν τῶν αἰσθητῶν μήτε θυμιῶντες, μήτε ἐπονομάζοντες. οὐδὲν γάρ ἐστιν ἔνυλον ὃ μὴ τῷ ἀΰλῳ εὐθύς ἐστιν ἀκάθαρτον. διὸ οὐδὲ λόγος τούτῳ ὁ κατὰ φωνὴν οἰκεῖος, οὐδ' ὁ ἔνδον, ὅταν πάθει ψυχῆς ᾖ μεμολυσμένος. *Deo ei qui super omnia est, ut vir quidam*

sapiens dixit, nihil eorum quæ materiam habent aut adoleri aut indigetari debet. Nihil enim est materiæ particeps, quod non impurum sit materia carenti. quare nec sermo illi convenit qui voce exprimitur: ac ne ille quidem internus, si ex animi perturbationibus vitium contraxerit. Iterum ibidem: ΟΥ γὰρ δὴ ἐν μὲν ἱεροῖς ὑπ' ἀνθρώπων θεοῖς ἀφωρισμένοις, καὶ τὰ ἐν ποσὶ καθαρὰ δεῖ εἶναι καὶ ἀκηλίδωτα πέδιλα, ἐν δὲ τῷ νεῷ τοῦ πατρὸς, τῷ κόσμῳ τούτῳ, τὸν ἔσχατον καὶ ἐκτὸς ἡμῶν χιτῶνα τὸν δερματινὸν οὐχ ἁγνὸν προσήκει διατηρεῖν, καὶ μεθ' ἁγνοῦ διατρίβειν ἐν τῷ ναῷ τοῦ πατρός. *Neque enim convenit, ut in iis templis quæ homines diis dicarunt etiam pedum vincula pura requirantur, & sine macula calcei, in templo verò summi patris, Mundo hoc scilicet, non oporteat puram servare illam externam nostri corporis ultimam è pellibus vestem, eáque quam castissima versari in illo Patris templo.* Ne hoc quidem ex eodem libro omittam: Πεισθεὶς δὲ ὅτι τούτων χρείαν οὐκ ἔχουσιν οἱ θεοὶ, εἰς δὲ τὸ ἦθος ἀποβλέπουσι τῶν προσιόντων, μεγίστην θυσίαν λαμβάνοντες τὴν ὀρθὴν περὶ αὐτῶν τε καὶ τῶν πραγμάτων διάληψιν, πῶς οὐ σώφρων καὶ ὅσιος καὶ δίκαιος ἔσται; *Qui verò persuasus est victimis illis non egere deos, sed ad animum spectare offerentis, optimúmque eis censeri sacrificium, rectam tum de diis, tum de rebus sententiam, quomodo non is temperans, pius justúsque evadat?* Ubi tria ista nota quæ apud Paulum Tit. 11. 12. σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς, *temperanter, justè & piè.* Charondas in legum anteloquio: Ἔχειν τὴν ψυχὴν καθαρὰν πάσης κακίας, ὡς τῶν θεῶν οὐ χαι-

ρόντων

ρόντων τῶν πονηρῶν θυσίαις τε καὶ δαπάναις, ἀλλὰ τοῖς τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν δικαίαις τε καὶ καλαῖς ἐπιτηδεύσεσι: *Omnis malitiæ pura mens esto: neque enim gaudent dii pravorum hominum sacrificiis & impendiis, sed justis & honestis bonorum actionibus*. Seneca Lactantio prolatus VI. Institutionum, c. 25, *Vultisne Deum cogitare magnum & placitum & majestate leni verendum, amicum & semper in proximo? Non immolationibus & sanguine multo colendum, sed mente pura, honestóque proposito. Non templa illi congestis in altitudinem saxis exstruenda sunt: in suo cuique consecrandus est pectore*. Sensum eundem habes apud Dionem Prusæensem oratione tertia. Thucydides lib. I. Ἑορτὴ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ τὸ τὰ δέοντα πράττειν. *Festus dies nihil est aliud quam officium facere*. Diogenes: Ἀνὴρ ἀγαθὸς οὐ πᾶσαν ἡμέραν ἑορτὴν ἡγεῖται; *Vir bonus, nonne omnem diem festum habet?*

ADULTERUM *esse etiam eum qui adulterium committere voluit.*] Ovidius: pag. 121. lin. 1. & seq.

Quæ quia non licuit, non facit, illa facit:
Ut jam servaris bene corpus, adultera mens est,
Omnibus exclusis intus adulter erit.

Seneca pater: *Incesta est etiam sine stupro quæ cupit stuprum*. Alibi: *Non immerito in numerum peccantium refertur, quæ pudicitiam timori præstitit, & non sibi*.

NON *reponendam injuriam.*] Plato Critone. Maximus Tyrius dissertatione secunda. Menander: lin. 2.

Οὗτος κράτιστός ἐστ' ἀνὴρ, ὦ Γοργία,
Ὅστις ἀδικεῖσθαι πλεῖστ' ἐπίσταται βροτῶν.
O Gorgia, ille vir virorum est optimus,

 Qui

Qui melius aliis callet ferre injurias.

Ariston Spartianus: *Dicenti cuipiam regium esse amicis bene, inimicis malè facere: imo, inquit amicis bene facere: inimicos, amicos reddere.* Et apud plutarchum Dion ille Siciliæ liberator philosophici studii veram demonstrationem in eo ait positam, non ut quis in amicos benignus sit, sed si quis injuria affectus sit exorabilis & clemens in eos qui peccarunt.

lin. 3. & seq. Uni *marito unam uxorem jungendam.*] Vide quæ supra ex Sallustio & aliis ad hanc rem attulimus. Euripides Andromache:

--- οὐδὲ γδ καλὸν
Δυοῖν γυναικοῖν ἄνδρ' ἕν' ἡνίας ἔχειν,
Ἀλλ' εἰς μίαν βλέποντες εὐναίαν κύπριν
Στέργουσιν ὅστις μὴ κακῶς οἰκεῖν θέλῃ.

--- non etenim decet
Unum imperare fœminis binis virum:
Contentus uno conjugii vivat toro,
Quicunque cupiet rite curatam domum.

in ejusdem tragœdiæ choro plura sunt in hunc sensum.

lin. 4. & seq. Foedus *matrimonii debere esse perpetuum.*] Quale fuit apud Romanos ad annum urbis vicesimum & quingentesimum, Valerio maximo teste lib. II. cap. I. Anaxandrides in hunc sensum:

Ὁ γδ δίαυλος ἐστιν αἰσχύνην ἔχων.
Reciprocum iter hoc nunquam vacat infamia.

lin. 5. & seq. Hominis *officium esse homini cuivis benefacere.*] Terentius Heautontimorumeno:

Homo sum: humani nihil à me alienum arbitror.

Inter nos cognationem quandam natura constituit, ait Florentinus Iurisconsultus L. ut vim D. de justitia. Eodem spectat proverbium. *Homo homini Deus.* Cicero de officiis primo, hominibus inter ipsos, omnibus inter omnes, societatem esse ait.

PRÆSERTIM *egenti.*] Horatius lib. II. Sat. II. lin.6. & seq.

Cur eget indignus quisquam te divite?

In Mimo:

Bona comparat præsidia, misericordia.

IURAMENTO *quantum fieri potest abstinendum*] Pythagoras: μὴ ὀμνύναι θεούς· ἀσκεῖν γὰρ αὑτὸν δεῖν ἀξιόπιστον παρέχειν: *non jurandum per deos: quemque enim id curare debere ut nec jurato sibi credatur.* Quod ipsum late ad aureum carmen explicat Hierocles, M. Antoninus lib. III. in viri boni descriptione, μήτε ὅρκου δεόμενος. *Cui juramento uti non sit opus.* Sophocles Oedipode Coloneo: lin.7.

Οὔ τοι σ' ὑφ' ὅρκου γ' ὡς κακὸν πιστώσομαι.

Nolo te adigere jurejurando, ut malum.

Clinias Pythagoricus trium talentorum litem perdere maluit, quam jurejurando rem veram affirmare. Narrat Basilius de legendis Græcorum libris.

CONTENTOS *nos in victu & vestitu esse debere ad naturam necessariis*] Euripides: lin.8. & seq.

Ἐπεὶ τί δεῖ βροτοῖσι πλὴν δυοῖν μόνον,
Δήμητρος ἀκτῆς, πώματός θ' ὑδρηχόου,
Ἅπερ πάρεστι καὶ πέφυχ' ἡμᾶς τρέφειν;
Homini quid est necesse, præterquam duo,

Cereale germen atque limpharum latex.
Quæ sunt parata semper & vitæ satis?
Lucanus:
Satis est populis fluviúsque Ceresque.
Aristides. Ἐδεῦτο γὰρ αἴμαι καὶ σκέπης καὶ ἐσθῆς δεόμεθα. *Opus nimirum habemus veste, tecto & alimentis.*

lin. 16. DIVINAM *naturam distinguit.*] Plato epistola ad Dionysium. Vide & Proclum in Timæum. Primum principium Plato vocat patrem; Secundum principium, omnium causam & præsidem, in epistola ad Hermiam, Erastum & Coriscum. Idipsum Mentem vocat Plotinus libro περὶ τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων. Numenius Δημιουργὸν opificem, item filium, Amelius λόγον, ut videre est apud Eusebium libro XI. cap. 17. 18. 19. Vide & Cyrillum libro contra Iulianum III, IV, & VIII. Chalcidius ad Timæum primum nominat summum Deum, secundum Mentem vel Providentiam, tertium Animam mundi vel mentem secundam. Alibi tria hæc sic discriminat, Ordinans, jubens, insinuans. De secundo sic idem: *Ratio Dei Deus est humanis rebus consulens, quæ causa est hominibus bene beatéque vivendi, si non concessum sibi munus summo à Deo negligant. Pythagorici ternarium numerum perfectum summo Deo assignant*, ait Servius ad Eclogam septimam. Unde non abit quod habet de iisdem Pythagoricis Aristoteles primo de cœlo in ipso initio.

lin. 20. & seq. IULIANUS *tantum Christianorum hostis credidit.*] Libro VI. Ὁ γὰρ Ζεὺς ἐν μὲν τοῖς νοητοῖς ἐξ ἑαυτοῦ τὸν Ἀσκληπιὸν ἐγέννησεν, εἰς δὲ τὴν γῆν διὰ τῆς ἡλίου γονίμου ζωῆς ἐξέφηνεν. οὗτος ἐπὶ γῆς ἐξ

ρανȣ͂ ποιησάμενος πρόοδον, ἑνοειδῶς μὲν περὶ τὴν Ἐπίδαυρον ἐφάνη, &c. *Iupiter inter ea quæ intellectu percipiuntur de se Æsculapium genuit. Eundem terris cerni dedit, per solis vitam genitabilem. Hic verò ex cœlo in terram progressu facto unica specie apud Epidaurum apparuit.* Porphyrius, verba ejus referente Cyrillo libro quem diximus VIII. Γένος εἶναί τι θεῶν οὓς δὴ καὶ τρέπεσθαι κατὰ καιροὺς ἀνθρώπους. *Genus quoddam deorum esse quod suo tempore in homines muletur.* Quæ hac de re fuerit Ægyptiorum sententia, vide Plutarchum VIII. Symp. quæstione I. Adde his locum Actorum XIV. 10.

PLATO *de Republica* II. *quasi præscius ait.*] Græca sic habent: Μαστιγώσεται, στρεβλώσεται, δεδήσεται, ἐκκαυθήσεται τὼ ὀφθαλμώ· τελευτῶν, πάντα κακὰ παθὼν, ἀνασχινδυλευθήσεται. Vnde Cicero illud sumpsit, & in tertium de Republica librum retulit: *Bonus ille vir vexetur, rapiatur, manus ei denique afferantur, effodiantur oculi, damnetur, vinciatur, uratur.* Lactantius libro VI. Institutionum cap. 17. hunc nobis locum Senecæ servavit: *Hic est ille homo honestus, qui sive toto corpore tormenta patienda sunt, sive flamma ore recipienda est, sive extendenda per patibulum manus, non quærit quid patiatur, sed quàm bene.* Talem nobis & Euripides ob oculos ponit istis versibus: Pag. 122, lin. 1.

Πίμπρη, κάταιθε σάρκας, ἐμπλήσθητί μου
Πίνων κελαινὸν αἷμα· πρόσθε γὰρ κάτω
Γῆς εἶσιν ἄστρα, γῆ τ' ἄνεισ' εἰς αἰθέρα,
Πρὶν ἐξ ἐμοῦ σοι θῶπ' ἀπαντῆσαι λόγον.

Vre haec cremaque membra & impleton mei
Potans rubentem sanguinem: in terram prius
Descendet aether, terra se in caelum feret,
Quam noster unquam sermo adulctur tibi.

Tam vere convenit illud Æschyli, Platoni memoratum dicto loco.

Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει,
Βαθεῖαν ἄλοκα διὰ φρενὸς καρπούμενος,
Ἀφ' ἧς τὰ κεδνὰ βλαστάνει βουλεύματα.

Namque allaborat esse, non credi, optimus,
Sulcos profundos corde demersos gerens,
Vnde illa sese pulchra consilia exserant.

HUGONIS GROTII

ANNOTATIONES

AD

LIBRUM V.

SSE *ipsos progeniem sanctorum virorum.*] Sumpta hæc & quæ sequuntur ex Rom. IX. X. XI. Adde Math. XV, 24. pag. 123. lin. 9.

VELAMENTO.] II. Cor. III. 14. 15. 16. pag. 124. lin. 2.

COMPLEMENTUM *legis.*] Rom. III. 21. VIII. 4. X. 4. XIII. 8. Gal. III. 24. lin. 4.

HEBRÆI *viri penulam.*] Zachariæ VIII. 20. & sequentibus. Esaias II. 2. XIX. 18. & 24. Micheæ IV. 2. Oseæ III. 4. Rom. XI. 25. lin. 7.

AB *Elisæo auctum apud viduam oleum.*] II. Reg. c. IV. lin. 18.

PURGATUM *subitò à mala scabie Syrum.*] Ibidem cap. IV. lin. 19. & seq.

HOSPITÆ *filium ad vitam revocatum.*] dicto c. IV. lin. 20. & seq.

DE *Eliæ verò in cœlum raptu.*] dicto libro c. II. lin. 24. & seq.

DUODECIM *proferimus testes.*] Marci XVI. 19. Luc. XXIV. 52. Actor. I. lin. 28.

DE *Christo post mortem in terris viso multo plures.*] Matth. XXVIII. Marc. XVI. Luc. XXIV. Ioh. XX. XXI. I. Cor. XV. lin. 29. & seq.

IPSORUM *Thalmudistarum & Iudæorum confessio est.*] Vide quæ allata ad librum II. pag. 125. lin. 7. & seq.

lin. 21. QUAM *apud Plinium.*] libro XXX. c. I.

ibid. ET *Apuleium*] Apologetico II.

lin. 26. ET *ipsius.*] Exodi II. IV. & sequentibus.

lin. 27. ET *aliorum narratione certum est.*] Manethonis, Chæremonis, Lysimachi apud Josephum contra Appionem primo, Justini, Taciti.

lin. 29. & seq. TALES *artes disertè vetans.*] Exodi XXII. 18. Levit. XX. 6. 27. Num. XXIII. 23. Deut. XVIII. 10. I Sam. XXVIII. 9. II. Reg. XVII. 17. XXI. 6. Actor. XIII. 8, 9. 10. XVI. 18. XIX. 19.

pag. 126. lin. 7. TIBERIUS.] Tacitus Annalium VI. Suetonius ejus vita c. LXIII. & LXIX.

lin. 8. NERO.] De quo Plinius lib. XXX. cap. II in Magiæ historia. *Non citharæ tragicique cantus libido illi major fuit.* Postea: *Nemo unquam ulli arti impensius favit. Ad hæc non opes illi defuere, non vires, non discendi ingenium.* Mox narrat magicis cœnis initiatum à Tiridate rege.

lin. 11. QUOD *tradunt Iudei.*] Thalmud titulo de Synedrio: & titulo de Sabbato.

pag. 127. lin. 11. CERTISSIMÆ *autem prophetarum notæ sunt prodigia.*] Et futurorum prædictiones, quæ & ipsæ prodigiis rectè accensentur. Deut. XVIII. 22.

lin. 21. HEBRÆI *interpretes.*] Vide Mosem Maimonidem, & alios productos in Conciliatore Manassis quæstione IV. ad Deuteronomium.

lin. 22. QUI *miracula faciat.*] Cujusque prædicta impleantur. Hoc argumento validè pugnat Chrysostomus V. adversus Judæos, & sermone Christum esse Deum in Tomo VI. Saviliano.

lin. 28. SED *contra hoc tanquam crimen gravissimum disertè vetuit.*] Marci XII. 29. 32. Joh. XVII. 3. Act. XV. 20. I Cor. V. 10. 11. 18.

VI.

VI. 9. X. 7. XII. 2. II Cor. VI. 16. I. Thess. I. 9. I. Joh: V. 21.

AD *imperium prophetæ, id est miracula faci-* pag. 128.
entis, qualescunque præceptum intrepide posse vio- lin. 7.
lare.] Ponitur hæc regula in Thalmude titulo & seq.
de Synedrio. Sic ad præceptum Josuæ violata lex Sabbati Jos. VI. Et extra locum lege præscriptum sacrificarunt prophetæ, ut Samuel, I Sam. VII. 17. XIII. 8. & alias I Reg. XVIII. 38.

UNIUS *arboris fructu interdixit.*] Gen. II. 17. lin. 22.

ABRAHAMO *imperavit ut filium macta-* lin. 25.
ret.] Gen. XII. 2.

ALIAS *vetuit, alias accepit.*] Diximus lin. 26.
modo de hac re. & seq.

NON *fuisse autem ejus legis præcepta summè* pag. 129.
perfecta.] Heb. VIII. 7. lin. 6.

PRECATOREM *se pro inimicis constituit.*] lin. 13.
Exod. XXXII. 11. 12. 13. 31. Num. XI. 2. XII. 13. & seq.
XIV. 13. & seq. XXI. 7. 8. Deu. IX. 18. 26. XXXIII.

DAVID *defectori filio parci vult.*] 2. Sam. 18. 5. lin. 14.

MALEDICTA *in se jacta fert patienter*] lin. 15.
II Sam. XVI. 10.

AD *majorem populi partem aptantur leges.*] O- lin. 18.
rigenes adversus Celsum III. Ὥσπερ ἔλεγέ τις τὸν νομοθέτην, πρὸς τὸν ἐρωτῶντα εἰ τοὺς καλλίστους ἔθετο τοῖς πολίταις νόμους, ὅτι οὐ τοὺς καθάπαξ καλλίστους, ἀλλ' ὧν ἐδύνατο τοὺς καλλίστους. *Quod quidam ait legū conditorem dixisse interrogatū, an optimas dedisset leges civibus, non omniū dedisse se optimas, sed quantū fieri poterat.* Porph. l. I. de non esu animantium de legū conditoribus: Εἰ δὲ οὗτοι πρὸς τὸν κατὰ φύσιν λεγόμενον μέσον βίον ἀφορῶντες καὶ ἃ προσίοιντ' ἂν καὶ οἱ πολλοί, οἷς τὰ ἐκτὸς ὡς τὰ ἀγαθὰ ἢ κακά, καὶ τὰ τοῦ σώματος ὡσαύτως ὑπείληπται,

λῃπ]αι, νομοθετῶσιν, τί τις, τὸν τύπων παρα-φέρων νόμον ἀνατρέπει βίον: *Quod si illi respicientes ad vitam illam quæ secundum naturam est, & media vocatur, & ad ea quæ capiant homines qui externa, quæque in corpore sita sunt, bona maláque existimant, leges condidere; in quo lædit vitam qui talibus legibus melius aliquid adjicit.*

lin. 27. & seq. LEGEM *aliquam illa meliorem dari potuisse, quæ æterna præmia non sub umbris, sed apertè proponeret, quod Christi lege factam videmus.*] pag. 130. Heb. VII. 19. 22. VIII. 6. II. Tim. I. 10.

lin. 6. CIRCUMCISUS *erat.*] Luc. II. 21.

lin. 7. CIBIS *utebatur Iudaicis.*] Gal. IV. 5.

ibid. VESTITU *simili.*] Matth. IX. 20.

lin. 8. PURGATOS *scabie mittebat ad sacerdotes.*] Matth. VIII. 4. Mar. I. 44. Luc. V. 14.

lin. 9. PASCHATA & *alios dies festos religiosè observabat.*] Luc. II. 41. Joh. II. 13. 23. XI. 56. XII. I. Joh. VII. 2.

lin. 10. OSTENDIT *non tantùm ex lege*] Matth. XII. 5.

lin. 11. SED & *ex receptis sententiis talia opera sabbato non interdicta.*] Matth. XII. 11.

lin. 14. LEGUM *quarundam abrogationem.*] Actor. X. Colos. II. 14.

lin. 18. POTESTATEM *regiam.*] Actor. II. 36. Apoc. I. 25.

ibid. & seq. IN *qua continetur legis condendæ auctoritas.*] Jacob. I. 25.

lin. 26. HOMINI, *qui plebeius videretur.*] Dan. II. 45. VII. 13. Nam filius hominis Hebræis vilitatem quandam significat. Et sic vocantur prophetæ, comparati cum angelis: ut & Jacchiadæ notatum ad Dan. X. 16.

OMNI-

OMNIBUS *populis, non uni eos præscripsisset Deus*] Id autem tantum abest, ut leges aliquot, puta de primitiis, de decimis, de congregatione ad festos dies, expressè sit referant ad unum Iudææ locum, quo certè omnes gentes coire non poterant. Vide Exodi XXIII. 19. XXXIV. 26. Deut. XXVI. 2. & sequentibus. Item Deut. XII. 5. & seqq. XIV. 23. & seqq. Item Exodi XXIII. 17. XXXIV. 2. 23. 24. Deut. XVI. 16. De sacrificiis legem eodem modo interpretata est vetustissima consuetudo. Solis Hebræis, non & alienigenis, datam Mosis legem docet Thalmud in titulo de Synedrio & titulo Chagiga. Maimonides ad Deut. XXXIII. & Bachai. pag. 131. lin. 5. & seq.

SIVE *ad vitandum aliquod malum, in quod proni erant Iudæi.*] Rituales supra modum, eóque ad idololatriam proni. Ostendunt id passim prophetæ: maximè Ezechiel XVI. pag. 132.

EADEM *voce utuntur & homines.*] L. Hac edictali C. de secundis nuptiis. L. Hac in perpetuum Cod. de diversis prædiis libro XI. & alibi sæpè. lin. 6.

AUT *certis temporibus, puta belli, pacis, caræ annonæ accommodata.*] L. Valerius apud Livium lib. XXXIV. *Quas tempora aliqua desiderant leges, mortales, & temporibus ipsis mutatas video: quæ in pace latæ sunt plerumque bellum abrogat; quæ in bello, pax.* lin. 9.

QUAMDIU *in locis desertis ageret populus.*] Ut Exodi XXVII. Deut. XXIII. 12. lin. 15.

ALIA *astricta habitationi terræ Cananææ.*] Ut Deut. XII. 1. 20. XXVI. 1 Num. XXXIII. 52. lin. 16.

JUS *perpetuum, & servitutem perpetuam.*] lin. 24.

Exodi

Exodi XXI. 6. 1. Sam. 1. 22. Et sic vocem לעולם in lege rituali accipi posse sensit Iosephus Albo lib. III. Fundamentorum cap. 16. etiam sacerdotium Phineæ dicitur עד עולם Psal. CVI. 30. 31. εἰς τὸν αἰῶνα, Siracidæ XLV. 28 29. 30. ἱερωσύνη αἰωνία 1. Macch. II. 15.

lin. 26. & seq. MESSIÆ *verò adventus ab ipsis vocatur complementum Iubilæi.*] In Pereek Chaleck & alibi, idque ex Esaia LXI. 2.

pag. 133. lin. 2. IEREMIÆ XXXI.] v. 31. & sequentibus.

lin. 21. AB *hominum ingenio ea excogita.*] Chrysostomus XII. de statuis de Abele locutus: Οὐ γὰρ παρά τινος μαθὼν, οὐδὲ νόμου περὶ ἀπαρχῶν διαλεγομένου ταῦτα ἀκούσας, ἀλλ᾽ οἴκοθεν καὶ παρὰ τοῦ συνειδότος διδαχθεὶς τὴν θυσίαν ἐκείνην ἀνήνεγκε. *Non enim ab ullo edoctus, non lege accepta quæ de primitiis aliquid constitueret, sed apud se suapte motus conscientia sacrificium illud obtulit.* In responsis ad Orthodoxos in operibus Iustini ad interrogatum LXXXIII. Οὐδεὶς τῶν θυσάντων τὰ ἄλογα θυσίαν τῷ θεῷ πρὸ τοῦ νόμου κατὰ τὴν θείαν διάταξιν ἔθυσε, κἂν φαίνεται ὁ θεὸς ταύτην προσδεξάμενος, τῇ ταύτης ἀποδοχῇ δεικνὺς τὸν θύσαντα ἀρεστὸν αὐτῷ. *Nemo eorum qui ante legem pecudes Deo obtulit, divino id jussu fecit, quamquam patet talia acceptasse Deum, & acceptando ostendisse carum sibi esse eum qui offerebat.*

lin. 25. & seq. ITA *ut satis causæ fuerit, cur Deus plurimos eis injungeret, vel ob hoc ne ad falsorum deorum cultum memoria Ægyptiaci incolatus redirent.*] Hanc ipsam causam legis de sacrificiis affert Maimonides in Ductore dubitantium lib.

III. cap. 32. Tertullianus adversus Marcionem II. *Sacrificiorum quoque onera & operationem & oblationum negotiosas scrupulositates nemo reprehendit, quasi Deus talia propriè sibi desideraverit, qui tam manifestè exclamat; Quò mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? Et, quis exquisivit ista de manibus vestris? Sed illam Dei industriam sentiat, quæ populum pronum in idololatriam & transgressionem, ejusmodi officiis religioni suæ voluit adstringere, quibus superstitio sæculi agebatur, ut ab ea avocaret illos, sibi jubens fieri quasi desideranti, ne simulacris faciendis delinqueret.*

ACCEPTIOREM *habeo quam sacrificium.*] Ita & Chaldæus interpres hunc locum exponit. pag. 136. lin. 14.

UT *suum cuique reddas, ut bene aliis facias, & ut Deo humilem ac submissum te præbeas.*] Itaque aiunt Iudæi legis præcepta numero IↃCXII. ab Esaia contracta in sex. XXXIII. 15. à Michea hoc loco in tria, ab Esaia in duo LVI. 1. ab Abacuco in unum II. 4. Item ab Amoso V. 6. lin. 23. & seq.

CÙM *Rex quoque Ezechia à Mose erectum æreum serpentem confregerit.*] II. Reg. XVIII. 4. pag. 137. lin. 5.

QUÆ *Omnia stante Mosis lege, fieri non poterant.*] Adde locum Ieremiæ III. 16. *In diebus illis, dixit Dominus, non dicent ultra, Arca fœderis Domini, neque ejus rei veniet in cogitationem aut memoriam, neque visitabunt Arcam, neque ultra ut nunc fuit.* lin. 28. & seq.

MALACHIAM *capite* I.] Vide hujus loci luculentam paraphrasim apud Chrysostomum II. adversus Gentes. pag. 138. lin. 1.

Noæ *ejusque posteris à Deo jus datum quolibet victu utendi.* Obstare videtur mentio animalium mundorum & immundorum in diluviis historia. Sed aut id κατὰ πρόληψιν dictum est ad eos quibus nota lex, aut immunda intelligi debent ea quæ hominum victus naturaliter defugit: quæ profana dixit Tacitus Historiarum VI. nisi malis munda accipere quæ herbis aluntur, immunda quæ aliis pascuntur animantibus.

lin. 29. & pag. 139. lin. 1. &c. Seu *quod illa potissimum Ægyptii diis suis offerrent, & ex illis aruspicium facerent.*] Origenes libro IV. contra Celsum: Δαίμονές τινες φαῦλοι καὶ (ἵν' οὕτως ὀνομάσω) τιτανικοὶ ἢ γιγάντειοι, ἀσεβεῖς πρὸς τὸ ἀληθῶς θεῖον καὶ τοὺς ἐν οὐρανῷ ἀγγέλους γεγενημένοι, καὶ πεσόντες ἐξ οὐρανοῦ, καὶ περὶ τὰ παχύτερα τῶν σωμάτων καὶ ἀκάθαρτα ἐπὶ γῆς καλινδούμενοι, ἔχοντές τε τι περὶ τῶν μελλόντων διορατικὸν, ἅ τε γυμνοὶ τῶν γηΐνων σωμάτων τυγχάνοντες, καὶ περὶ τοιοῦτον ἔργον καταγινόμενοι, βουλόμενοι ἀπάγειν τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ὑποδύονται τῶν ζώων καὶ τὰ ἁρπακτικώτερα καὶ ἀγριώτερα, καὶ ἄλλα πανουργότερα, καὶ κινοῦσιν αὐτὰ πρὸς ἃ βούλονται· ἢ τὰς φαντασίας τῶν τοιῶνδε ζώων τρέπουσιν ἐπὶ τὰς πτήσεις καὶ κινήσεις τοιάσδε, ἵν' ἄνθρωποι διὰ τῆς ἐν τοῖς ἀλόγοις ζώοις ἁλισκόμενοι μαντικῆς, θεὸν μὲν τὸν περιέχοντα τὰ ὅλα μὴ ζητῶσι, μηδὲ τὴν καθαρὰν θεοσέβειαν ἐξετάζωσι· πέσωσι δὲ τῷ λογισμῷ ἐπὶ τὴν γῆν, τοὺς ὄρνεις, καὶ τοὺς δράκοντας, ἔτι δ' ἀλώπεκας καὶ λύκους. καὶ γὰρ παρατετήρηται τοῖς περὶ ταῦτα δεινοῖς ὅτι αἱ ἐνεργέστεραι προγνώσεις διὰ τῶν τοιούτων ζώων γίγνονται, ἅτε μὴ δυναμένων τῶν δαιμόνων, ἐν τοῖς ἡμερωτέροις τῶν ζώων τοσοῦ.

τοιοῦτον, ὅσον δύνανται διὰ τὸ παραπλήσιον τῆς κακίας, καὶ οὐ κακίαν μὲν, οἱονεὶ δὲ κακίαν οὖσαν ἐν τοῖς ποιοσδὶ τῶν ζώων ἐνεργῆσαι τὰ δὲ τὰ ζῶα. ὅθεν εἴπερ ἄλλο τι Μωϋσέως τεθαύμακα, καὶ τὸ τοιοῦτον θαύματος ὑποφανῶ ἄξιον εἶναι. ὅτι φύσεις κατανοήσας ζώων διαφόρους, καὶ εἴτ' ἀπὸ τοῦ θεοῦ μαθὼν τὰ περὶ αὐτῶν καὶ τῶν ἑκάστῳ ζώῳ συγγενῶν δαιμόνων, εἴτε καὶ αὐτὸς ἀναβαίνων τῇ σοφίᾳ ἐν τῇ περὶ ζώων διατάξει, πάντα μὲν ἀκάθαρτα ἔφησεν εἶναι τὰ νομιζόμενα παρ' Αἰγυπτίοις καὶ τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις εἶναι μαντικὰ, ὡς ἐπίπαν. δὲ εἶναι καθαρὰ τὰ μὴ τοιαῦτα. *Mali quidam dæmones* 15 *(ut sic loquar) Titanici aut gigantei, qui impiè in verum numen & cælestes Angelos se gessere, ideoque è cælo ejecti sunt, circa corporum crassiora & impuriora in terris se agitant; cúmque habeant aliquam circa futura perspicaciam ut qui à terrenis corporibus sint liberi, & in talibus negotiis multum versati, hoc unicè studentes humanum genus ut abducant à verò Deo, insinuant se in animantium fera ac rapacia maximè, deinde & in callidiora, & ea, quoties volunt, quo volunt, movent, aut etiam talium animantium vim imaginosam incitant ad hos aut illos volatus motionésve, ut homines capti divinationibus quæ per muta fiunt animalia, Deum cuncta continentem non quærant, neque veram exerceant pietatem, sed cogitationibus suis decidant in terram, in aves, in dracones, quin etiam in vulpes & lupos. Observatum enim est harum rerum peritis, prædictiones maximè notabiles per id genus animantia fieri, non valentibus, ut videtur, dæmonibus tantum efficere in mansuetis animantium, quantum prava ista animantia pos-*

sunt in aliis quæ diximus animantibus, ob id quod ista habent vitio simile, non vitium propriè, sed quasi vitium. Quamobrem si quid aliud in Mose & miratus sum ipse, & dignum miratu existimo, hoc est, quod cùm percepisset naturas animantium diversas, sive à Deo edoctus ea quæ ad animantia & ad dæmones animantium cuique affines pertinebant, sive propria ipse scientia perductus ad noscendos animantium gradus, omnia ea impura pronuntiavit, quæ ab Ægyptiis aliisque gentibus vim divinandi habere censebantur, contra verò omnia ea pura quæ extra illum essent censum. Similia habet Theodoretus libro VII. adversus Græcos. Non planè alienum hinc quod Manethò dixit, Νομοθετήσας καὶ πλεῖστα ἄλλα, μάλιστα τοῖς Αἰγυπτίοις ἐθισμένοις ἐναντιούμενα. *Cùm plurima constituisset alia, Ægyptiorum institutis pugnantia* Et quod Tacitus de Iudæis: *Prophana illis omnia quæ apud nos sacra.* Deinde: *Cæso ariete velut in contumeliam Ammonis, Bos quoque immolatur quem Ægyptii apim colunt.*

Pag. 139. lin. 2. & seq. SEU *quod in lege illa umbratica certis animantium generibus certa hominum vitia notarentur.*] Barnabas in epistola: Ὅτι δὲ Μωσῆς εἴρηκεν οὐ φάγεσθε χοῖρον, οὐδ' ἀετὸν, οὐδὲ ὀξύπτερον, οὐδὲ κόρακα, οὐδὲ πάντα ἰχθὺν ὃς οὐκ ἔχει λεπίδα, ἐν αὐτῷ τρία ἔλαβεν ἐν τῇ συνέσει δόγματα. πέρας γέ τοι λέγει λόγοις αὐτοῖς ἐν τῷ Δευτερονομίῳ· καὶ διαθήσονται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον τὰ δικαιώματά μου, ἄρα οὐκ ἔστιν ἐντολὴ τοῦ θεοῦ τὸ μὴ τρώγειν· Μωσῆς δὲ ἐν πνεύματι ἐλάλησε. τὸ οὖν, χοῖρον, πρὸς τοῦτο εἴρηκεν, οὐ μὴ κολληθήσῃ, φησὶν, ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες ὅμοιοί εἰσι χοίροις. ὅταν γὰρ σπαταλῶσιν, ἐπιλανθά-

νον

νονται τοῦ κυρίου ἑαυτῶν· ὅταν δὲ ὑστερηθῶσιν, ἐπιγινώσκουσι τὸν κύριον. καὶ χοῖρος ὅταν τρώγῃ, οὐκ οἶδε τὸν κύριον· ὅταν δὲ πεινάζῃ κραυγάζει, καὶ λαβὼν πάλιν σιωπᾷ. οὐδὲ μὴ φάγῃς, φησὶ, τὸν ἀετὸν, οὐδὲ τὸν ὀξύπτερον, οὐδὲ τὸν ἰκτῖνα, οὐδὲ τὸν κόρακα· οὐ μὴ, φησὶ κολληθήσῃ ἀνθρώποις τοιούτοις οἵτινες οὐκ οἴδασι διὰ κόπου καὶ ἱδρῶτος πορίζειν ἑαυτοῖς τὴν τροφὴν, ἀλλ' ἁρπάζουσι τὰ ἀλλότρια ἐν ἀνομίᾳ αὐτῶν, καὶ ἐπιτηροῦσιν ὡς ἐν ἀκεραιοσύνῃ περιπατοῦντες· καὶ καθήμενα ἀργὰ ταῦτα ἐκζητεῖ πῶς ἀλλοτρίας σάρκας καταφάγῃ, ὄντα λοιμὰ τῇ πονηρίᾳ αὐτῶν· καὶ οὐ φάγῃς, φησὶ, σμύραιναν, οὐδὲ πολύποδα, οὐδὲ σηπίαν. οὐ μὴ, φησὶν, ὁμοιωθήσῃ κολλώμενος ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες εἰς τέλος εἰσὶν ἀσεβεῖς καὶ κεκρυμμένοι τῷ θανάτῳ, ὡς καὶ ταῦτα τὰ ἰχθύδια μόνα ἐπικατάρατα ἐν τῷ βυθῷ νήχεται· μὴ κολυμβῶντα ὡς τὰ λοιπὰ, ἀλλ' ἐν τῇ γῇ κάτω τοῦ βύθου κατοικεῖ. ἀλλὰ καὶ τὸν δασύποδα οὐ φάγῃ, φησὶν, πρὸς τί; οὐ μὴ γένῃ παιδοφθόρος, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις. ὅτι ὁ λαγωὸς κατ' ἐνιαυτὸν πλεονεκτεῖ τὴν ἀφόδευσιν· ὅσα γὰρ ἔτη ζῇ τοσαύτας ἔχει τρύπας. ἀλλ' οὐδὲ τὴν ὕαιναν φάγῃ· οὐ μὴ, φησὶ, γένῃ μοιχὸς οὐδὲ φθορεύς, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις· πρὸς τί; τοῦτο γὰρ τὸ ζῶον παρ' ἐνιαυτὸν ἀλλάσσει τὴν φύσιν, καὶ ποτὲ μὲν ἄρρεν, ποτὲ δὲ θῆλυ γίγνεται. ἀλλὰ καὶ τὴν γαλῆν ἐμίσησε καλῶς. οὐ μὴ γὰρ, φησὶν, ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις, οἵους ἀκούομεν ἀνομίαν ποιοῦντας τῷ στόματι δι' ἀκαθαρσίαν, οὐδὲ κολληθήσῃ ταῖς τὴν ἀνομίαν ποιούσαις τῷ στόματι· τὸ γὰρ ζῶον τοῦτο τῷ στόματι κύει. Περὶ τῶν βρωμάτων μὲν οὖν Μωσῆς τρία δόγματα ἐν

πνεύματι ἐλάλησεν· οἱ δὲ κατ' ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς, ὡς περὶ βρωμάτων ἐδέξαντο. Λαμβάνει δὲ τριῶν δογμάτων γνῶσιν Δαβὶδ καὶ λέγει ὁμοίως. Μακάριος ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν· καθὼς οἱ ἰχθύες πορεύονται ἐν σκότει εἰς τὰ βάθη· καὶ ἐν ὁδῷ ἁμαρτολῶν οὐκ ἔστη, καθὼς οἱ δοκοῦντες φοβεῖσθαι τὸν κύριον, ἁμαρτάνουσιν ὡς χοῖροι· καὶ ἐπὶ καθέδρα λοιμῶν οὐκ ἐκάθισε, καθὼς τὰ πετεινὰ τὰ καθήμενα εἰς ἁρπαγήν· ἔχετε τελείως καὶ περὶ τῆς γνώσεως. ἀλλ' εἶπε Μωσῆς· φάγεσθε πᾶν δίχηλον καὶ μαρυκώμενον. τί λέγει; ὁ τὴν τροφὴν λαμβάνων οἶδε τὸν τρέφοντα αὐτὸν, καὶ ἐφ' αὐτῷ ἀναπαυομένοις, εὐφραίνεσθαι δοκεῖ· καλῶς εἶπε, βλέπων τὴν ἐντολήν. τί οὖν λέγει; κολλᾶσθαι μετὰ τῶν φοβουμένων τὸν κύριον· μετὰ τῶν μελετώντων, ὃ ἔλαβον διάςαλμα ῥήματος ἐν τῇ καρδίᾳ· μετὰ τῶν λαλούντων τὰ δικαιώματα κυρίου καὶ τηρούντων, μετὰ τῶν εἰδότων, ὅτι ἡ μελέτη ἔργον ἐστὶν εὐφροσύνης, καὶ μαρυκωμένων τὸν λόγον τοῦ κυρίου· τί δὲ τὸ δίχηλον; ὅτι ὁ δίκαιος ἐν τούτῳ κόσμῳ περιπατεῖ, καὶ τὸν ἅγιον αἰῶνα ἐκδέχεται. βλέπετε πῶς ἐνομοθέτησε Μωσῆς καλῶς. *Quod dixit Moses, ne vescimini porco, neque aquila, neque oxyptero, neque corvo, neque pisce qui squammis careat, in secreto intellectu tria comprehendit dogmata. Quo tendat diserte ipse in Deuteronomio ostendit: Et testabuntur populo meo justa mea. Non igitur præceptum Dei propriè est, hoc vel illo non vesci: sed in spiritu dixit ista Moses. De porco hoc est quod voluit: nolite conglutinari cum hominibus illis qui porcis sunt similes. Nam dum luxu diffluunt, obliviscuntur domini sui: Vbi autem res contra*

eunt

eunt, agnoscunt dominum. Nam & porcus ubi comedit non curat dominum: ubi esurit, clamat: & rursum ubi quod edat accepit, tacet. Neque comedas, inquit, aquilam, neque oxypterum, neque milvum, neque corvum: Hoc dicit, ne conglutineris hominibus ejusmodi, qui labore ac sudore victum sibi nesciunt quærere, sed aliena rapiunt injustè factis suis, insidiásque ponunt specie sumta bona fide ambulantium. Sic & animantia illa odiosa dum desident speculantur quomodo alienis se pascant carnibus, noxia malo suo ingenio. Ne comedas etiam murænam, inquit, ne polypum, nec sepiam. Hoc dicit ne agglutinando similem te reddas hominibus talibus, qui perpetuo sunt impii & morti servantur, sicut piscium illi soli qui damnantur, in fundo natant, nec in summo, ut cæteri, fluitant, sed in imo solo degunt: Sed nec dasypodem comedas, inquit. Cur verò? id est ne fias puerorum corruptor, aut similis talibus. Lepus enim anno quoque ad ejectamenta alvi fit opulentior. Quot enim habet annos, totidem & cavernas. Sed nec hyæna, ait, vescere. Id est, nec adulter esto, aut similis adulteris. Unde hoc? Hoc enim animal quotannis mutat naturam, & nunc mas fit, nunc femina. Sed & mustelam meritò odio habuit. Nimirum hoc monet, noli similis esse illis quos audimus ore infamia patrare, neq; aggrega te feminis in eum modum morigerantibus: nam animal illud ore concipit. De cibis ergo loquens Moses tria dogmata in spiritu elocutus est. At illi pro cupidine carnis suæ simpliciter de cibis ea accepere. At trium illorum dogmatum cognitionem etiam David consecutus est. Dicit enim: Beatus vir qui non ambulavit in consilio impiorum, nimirum quomodo

 pisces

pisces versantur in tenebris in profundo abditi. Et in via peccatorum non stetit, nimirùm ut illi, qui cùm videantur Deum timere, peccant porcorum instar. Et in cathedra pestilentium non sedit, nimirùm ut volucres quæ raptui imminent. Habete & ea quæ ad scientiam pertinent. Dixit Moses: Edite omne bifidum ungulis & ruminans. Quid ait? qui cibum sumit, agnoscitque altorem suum, & in eo acquiescens lætatur. Bene dixit ad præceptum respiciens. Quid igitur dicit? Adhærendum iis qui dominum timent, iis qui in corde meditantur, quod accepere in verbis, præceptum; iis qui loquuntur justa Dei eáque servant, iis qui norunt meditationem opus esse justitiæ, iis qui sermones divinos ruminant. Quid verò bifidum ungulis? quia vir justus in hoc ævo ambulat, & alterum ævum exspectat. Vide quàm pulchrè leges dederit Moses. Laudat hæc Barnabæ Clemens Strom. v. Habes autem multa partim his eadem, partim similia in Philone libro de agricultura, & libro pejorem insidiari meliori, quæ longum esset transcribere. Similia ex Aristæo habet Eusebius libro VIII. cap. 9.

lin. 9. INCOLIS *autem vesci liceret.*] Piis scilicet, sed non circumcisis, de quibus agitur & Levitici XXII. 25. XXV. 4. 7. & in Thalmudicis titulis de rege & Synedrio, & apud Maimoniden libro de Idololatria.

lin. 14. MESSIÆ *temporibus cessaturam legem de cibis vetitis, & suillam non minùs puram fore quàm bubulam.*] Ita R. Samuel in Mecor Chaim. Thalmud in titulo Nida, legem ait non mansuram nisi ad tempora Messiæ. Notandum etiam quosdam Iudæorum magistros, inter quos est

Bachai,

Bachai, sentire leges de cibis vetitis proprias esse terræ Palæstinæ, nec extra eos fines quenquam illis obligari. Multa etiam animantium nomina quid significent, aut ignotum esse Iudæis, aut inter ipsos controversum, quod credi non debet permissurum fuisse Deum, si ad hunc diem maneret obligandi vis.

PRÆCEPTUM *recordandi.*] זכור. pag. 140.
ET *præceptum observandi.*] שמור. Di- lin. 16.
stinctio est Mosis Grundensis, & Isaaci Aramæ. lin. 20.
PARUERUNT *viri pii ante legem.*] A quibus e- lin. 23.
tiam ad Græcos septimæ diei veneratio aliqua & seq.
pervenit, ut notatum Clementi. Vide quæ huc pertinentia diximus libro 1.

NULLUM *usquam indicium est itineris ob* lin. 27.
sabbatum intermissi.] Hoc sensu illorum tempo- & seq.
rum pios σαββατίσαι, id est sabbata observasse negat Iustinus cum Tryphone disputans, & Tertullianus adversus Iudæos duobus locis.

HAC *lege obstrictos fuisse etiam incolas.*] Non pag. 141.
etiam alios qui extra Iudæam præcepta postero- lin. 14.
rum Noæ data observabant. Ita sentiunt Hebræi. & seq.

CIRCUMCIDI *infantes rectè in sabbato con-* pag. 142.
stat.] Proverbium Hebraïcum את השבת lin. 2.
מילה דוחה *Circumcisio pellit sabbatum.* Vide & seq.
Ioh. VII. 22.

SICUT *& stante Templo victimæ non minùs* lin. 3.
sabbatis, quàm diebus aliis jugulabãtur. Nũ. 28. 9. & seq.

CÙM *jubent cor circumcidi.*] Deut. X. 16. pag. 143.
XXX. 6. Ierem. IV. 4. lin. 9.

AD *revelationẽ possessionis verè æternæ.* Heb. 4. lin. 14.

DE *Abrahamo constituendo in patrem plurima-* lin. 16.
rum gentium, in id tempus quo non pauci ali- & seq.
quot populi, sed innumeri toto orbe diffusi imitaturi essent illam adeo memoratam Abra-

hami in Deum fiduciam.] Gen. XVII. 5. Rom. IV. II. 13. 16. 17. Luc. XIX. 9. Gal. III. 7.

lin. 24. DEI *verò gratiam huic signo non adstrictam fuisse.*] Ἐπειδὴ εἰς σημεῖον ἦν δεδομένη, ἀλλ' οὐκ εἰς δικαιοπραξίας ἔργον, ait Iustinus colloquio cum Tryphone. *Siquidem ista vestra circumcisio in signum data erat, non in opus justitiæ.* Irenæus lib. IV. cap. 30. *Quoniam autem & circumcisionem, non quasi consummatricem justitiæ, sed in signo eam dedit Deus, ut cognoscibile perseveret genus Abrahæ, ex ipsa Scriptura discimus. Dixit enim, inquit, Deus ad Abraham: Circumcidetur omne masculinum vestrum, & circumcidetis carnem præputii vestri, & erit in signum testamenti inter me & vos.*

lin. 28. & seq. ET *toto tempore itineris per Arabum deserta omissa ab Hebræis circumcisio fuit.*] Iosuæ V. 4. 5. 6.

pag. 144. lin. 6. & seq. PER *dona ac miracula Mosi nihil cedentia.*] Miracula Messiæ majora esse debere quàm Mosis, dixit R. Levi ben Gerson, quod vel maximè patuit in mortuis resuscitatis.

lin. 13. SEQUI, *quem vellent vivendi modum,*] Actor. XVI. 3. XXI. 24. Rom. XIV. 1. Cor. IX. 17. Gal. V. 6. Coloss. III. 11.

lin. 14. & seq. ITA *tamen ut alienigenis, quibus lex illa rituum nunquam data fuerat, ejus observandæ necessitatem non imponerent.*] Actor. XV. Gal. I. 6. Gal. I. 3. 15. IV. 10. VI 12.

pag. 145. lin. 5. CUI *summæ pietatis testimonium Ezechiel præbuit.*] XIV. 14. XXVIII. 3. Iosephus de Daniele fine libri X. Ὅτι τὸ θεῖον αὐτῷ πνεῦμα συμπάρεστι. *Spiritus Dei ei aderat.* Deinde: Ἅπαντα γὰρ αὐτῷ παραδόξως ὡς ἑνί τινι τῶν μεγίστων εὐτυχήθη προφητῶν, καὶ παρὰ τὸν τῆς ζωῆς χρόνον

χρόνον τιμή τε καὶ δόξα παρὰ τῶν βασιλέων καὶ τοῦ πλήθους. καὶ τελευτήσας δὲ μνήμην αἰώνιον ἔχει. τὰ γὰρ βιβλία ὅσα δὴ συγγραψάμενος καταλέλοιπεν, ἀναγινώσκεται παρ' ἡμῖν ἔτι καὶ νῦν καὶ πεπιστεύκαμεν ἐξ αὐτῶν ὅτι ὡμίλει τῷ θεῷ. *Omnia illi supra fidem, & quantum maximorum prophetarum ulli succedebant: dúmq; vixit in summa gratia ac bonore fuit apud reges & populum: & postquam mortuus est, æterna ejus viget memoria. Leguntur enim apud nos in hunc diem libri, quos à se conscriptos reliquit, quorum testimonio credimus fuisse Danieli cum Deo commercium.*

QUIN *adesset Messias.*] Filium hominis apud Danielem esse Messiam consentiunt magni Iudæorum magistri Salomon Iarchi: Rabbi Iosue citatus ab Abenesdra & Saadias. Sic & Rabbi Iose qui excidium Templi vidit, Messiæ tempus advenisse dicebat, ut testatur R. Iacob in Caphthor. lin. 12.

DE *imperio in omnes nationes dando divinitus.*] Lapidem illum cujus percussu imago illa imperiorum figuram habens comminuenda esset, Messiam esse tradidit R. Levi ben Gerson: & regnum illud cætera regna absumpturum esse regnum Messiæ docent R. Solomo, R. Abenesdra, & R. Saadia. Filium hominis apud Danielem esse Messiam R. Levi ben Gerson, & Saadia. lin. 23. & seq.

POSTQUAM *Seleuci & Lagi posteritas regnare desiisset.*] Vide quæ hac de re annotata ad librum primum. lin. 25.

IPSE *Iosephus ad suam refert ætatem.*]Libro x. cap. 12. Τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον Δανιῆλος καὶ περὶ τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας ἀνέγραψε, καὶ ὅτι ὑπ' αὐτῶν ἐρημωθήσεται. ταῦτα πάντα ἐκεῖνος pag. 146. lin. 2. & seq.

θεοῦ

θεοῦ δείξαντος αὐτῷ συγγράψας κατέλειπεν, ὥστε τοὺς ἀναγινώσκοντας καὶ τὰ συμβάντα σκοποῦντας θαυμάζειν ἐπὶ τῇ παρὰ θεοῦ τιμῇ τὸν Δανιῆλον. *Eodem tempore Daniel etiam de Romanorum scripsit imperio, & fere ut ab eo gens nostra vastetur. Hæc omnia ille Deo indicante præscripta reliquit, ita ut non possint qui ista legunt, & eventus considerant non admirari Danielem ob honorem à Deo acceptum.* Septuaginta annorum hebdomadas finire in excidio Templi secundi etiam Jacchiades docet ad Dan. IX. 24.

lin. 22. CONSPICUAM *quandam lucem divinæ majestatis indicem & divinum afflatum.*] In titulo de documentis. Gemara Hierosolymitana cap. 3.

lin. 26. & seq. CUM *pacem suam, id est gratiam & benevolentiam, in eo templo se quasi fœdere certo stabiliturum dicit.*] Notandum est quod præcedit. *Veniet desiderium omnium Gentium, & implebo domum hanc gloria.* Quod mirificè convenit cum iis quæ jam addimus ex Malachia, ita ut hi duo prophetæ mutuo interpretum fungantur vice. Venire debuisse Messiam in Templum secundum sensit Rabbi Akiba, multique alii teste Rabbino Solomone.

pag. 147. lin. 5. DOMINUS *quem vos desideratis.*] Hunc Malachiæ locum communiter Judæi de Messia exponunt.

lin. 8. & seq. QUO *nomine apud Hebræos venit totum illud ævum à Zorobabele ad tempus Vespatiani.*] Ut in Thalmude capite ultimo de Synedrio & titulo Iuma, & titulo Rosch Haschana.

lin. 12. & seq. SED *paulatim per partes immutatum, qualis mutatio facit idem Templum videri.*] Philo de mundo:

mundo: ΟΥ γὰρ δήπουθεν οὗ πάντα μέρη φθείρεται, φθαρτόν ἐστιν ἐκεῖνο, ἀλλ' οὗ πάντα τὰ μέρη ἅμα καὶ ἐν ταυτῷ ἀθρόα κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον. *Non cujus partes pereunt utique interitui obnoxium est, sed cujus omnes partes simul & eodem tempore pereunt.* Adde L. proponebatur D. de Judiciis, & L. Quid tamen. §. in navis D. quibus modis usus fructus amittatur.

MULTI *Herodem.*] Hi Herodiani Matth. XXII. 16. Marc. III. 6. VIII. 15. XII. 11. Tertullianus in hæreticorum enumeratione. *Cum his etiam Herodianos qui Christum Herodem esse dixerunt.* Paria habet de his Epiphanius. quibuscum convenit vetus ad Persium Scholiastes. *Herorodes apud Iudæos regnavit tempore Augusti in partibus Syriæ, Herodiani ergo diem natalem Herodis observabant, ut etiam sabbata, quo die lucernas accensas & violis coronatas in fenestris ponunt.* lin 17.

ALII *Judam Gauloniten.*] Vide Josephum XVII. I. Actor. V. 36. lin. 18.

ALII *alios.*] Actor XXI. 38. Josephus plura exempla habet temporibus Felicis: & post excidium quædam. ibid.

UT *omittam in dictis vaticiniis ¿definitum, non aliqua conditione suspensum decretum indicari.*] Id disertè affirmat R. Jochanan in Schemoth Rabba & R. David Kimchi in Psal. CVIII. Bene de Daniele Josephus libro X. circa finem ΟΥ γὰρ τὰ μέλλοντα μόνον προφητεύων διετέλει, καθάπερ καὶ οἱ ἄλλοι προφῆται, ἀλλὰ καὶ καιρὸν ὥριζεν, εἰς ὃν ταῦτα ἀποβήσεται. *Non enim solùm futura prædixit toto vitæ suæ tempore, ut & alii prophetæ, sed & tempus definivit quo quæque eventura erant.* Nulla conditione suspensum lin. 24.

suspensum fuisse decretum de Messia illo tempore mittendo, apparet & ex Malachiæ III. I. Prætereà cùm novi fœderis auctor deberet esse Messias, ut & ibi Malachias & alii Prophetæ ostendunt, non potuit ejus adventus suspendi à conditione observati fœderis quod antiquatum venerat.

pag. 148. lin. 1. O B *plurima & maxima peccata urbem exscindendam paulò post Messiæ tempora.*] Dan. IX. 24.

lin. 3. & seq. U T *corruptissimo sæculo medicinam faceret, simúlque cum emendandæ vitæ regulis criminum veniam adferret.*] Esaias LIII. 4. & sequentibus. Ierem. XXXI. 31. & seq. Ezechiel XI. 19. 21.

lin. 11. & seq. I S C H *Copher.*] Vide Chaldæum paraphrasten Cant. I. 14. Messiam peccata nostra portaturum dicit R. Iudas in Chasidim. R Simeon in Bereschith rabba.

lin. 18. & seq. P R O M I S I T *Deus fœdere per Mosem inito ipsi felicem possessionem terræ Palæstinæ, quamdiu vitam suam ad legis præscriptum componerent.*] Exod. XX. Levit. XVIII. Deut. VI. VII. XI. XXVIII.

lin. 21. C O N T R A *si adversus eam graviter delinquerent exilium aliáque id genus mala ipsis minatus est.*] Levit. XXVI. Deut. IV. XI. XXVIII.

pag. 149. lin. 4. & seq. E T *si quando novum ædificare voluerunt, semper sunt impediti.*] Sub Adriano, sub Constantino, sub Iuliano. Chrysostomus II. adversus Iudæos.

lin. 8. & seq. Q U O D *ab Ammiano Marcellino scriptore non Christiano est proditum.*] Libro XXIII. Chrysostomus II. adversus Iudæos: Πῦρ ἐκπηδῆσαν ἐκ τῶν θεμελίων εὐθέως κατέφλεξέ τοὺς πολλοὺς ἀνθρώπους,

πους, ὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοὺς λίθους τοῦ τόπου ἐκείνου. *Ignis è fundamentis exsiliens multos homines combussit, ipsos quin etiam loci illius lapides* Totus locus dignus qui legatur. Paria habet scriptor idem in Matthæum Homilia IV. & sermone Christum esse Deum.

QUÆ *omnia illis Prophetæ exprobrant.*] Esa. I. 17. III. 14. 15. V. 23. XI. 2. 3. LIX. LXV. Amos II. 6. Jer. II. III. V. VII. 31. VIII. IX. XI. XVI. XXII. Ezech. II. VI. VII. VIII. XVI. XXII. XXIV. Dan. IX. Micheas II. 1, 2, 3. lin. 15. & seq.

NON *diutius annis* LXX.] Objicit hoc R. Samuel in epistola ad R. Isaacum. lin. 17.

PER *Prophetas illos alloqui & solari spe reditus.*] Jerem. XXX. XXXI. XXXIII. Ezech. XXXVI. XXXVII. lin. 18.

INDICATO *etiam ejus tempore.*] Jerem. XXV. 15. XXIX. 10. lin. 19.

EX *quo semel ejecti patriâ sunt, manent exterres, contempti, nullus ad eos venit propheta.*] Thalmud in Baba Bathra. lin. 20. & seq.

DE *Dei fletu quod urbem passus sit exscindi.*] Præfatio Echad Rabthi. Similia in Thalmude, titulo Chagiga, in Debarim Rabba & in Berachoth. pag. 150. lin. 1.

DE *ejus quotidiana diligentia in legenda lege.*] Thaanith: Aboda Zara. lin. 3.

DE *Behemotho & Leviathano.*] Thalmud Baba Bathra. Paraphrastes Chaldæus ad Cant. Canticorum VIII. 2. lin. 4.

MULTISQUE *rebus aliis.*] Quorum multa transcripsit Christianus Gerson in suo ad Judæos libro. Vide ejus capita de diabolis, de Messia, de revelationibus per Eliam, de Gehenna, de ibid. & seq.

de regno decem tribuum trans amnem Sabbaticum, de Rabbinorum facinoribus.

lin. 10. DEUM *verò & precibus & jejuniis certant placare.*] Quòd si ipsis credendum est, optimè de Deo merentur, Messiam falsum, quem tanta pars humani generis recepit, repudiando.

pag. 151. lin. 1. ET *doctissimis quibusdam imposuit.*] Ut Rabbi Akibæ. Thalmud in titulo de Synedrio, & liber Zemach David.

lin. 2. BARCHOCHEBÆ.] Qui ὁ τῆς Ἰουδαίων ἀποστάσεως ἀρχηγέτης Iustino. Mentio ejus apud Eusebium, Hieronymum, Orosium, Thalmudico titulo de Synedrio: in Beresith rabba, apud Rabbinos Iohannem & Abrahamum Salmanticensem, & alios multis in locis.

lin. 5. & seq. SUNTQUE *plurimi, nec in una regione, sed quàm latè hic orbis patet.*] Vide quæ hac de re allata ad librum secundum.

lin. 10. & seq. QUOD *ex Davidis fuit posteritate.*] Psal. LXXXIX. 4. Esa. IV. 2. XI. 10. Ier. XXIII. 5. Ezech. XXXIV. 24. Mich. V. 2. Matth. I. 1. V. 20. IX. 27. XII. 23. XV. 22. XX. 30. 31. XXI. 9. 15. XXII. 42. & sequentibus. Marc. X. 47. XII. 35. 36. 37. Luc. I. 27. 32. 69. II. 4. II. XVIII. 38. 39. XX. 42. 44. Ioh. VII. 42. Actor. XIII. 34. XV. 16. Rom. I. 3. II. Tim. II. 8. Apoc. V. 5. XXII. 16.

lin. 11. QUOD *ex virgine natus est.*] Esaiæ VII. 14. Matth. I. 18. 22. 23. Luc. I. 35.

lin. 12. EDOCTO *eâ de re cœlitus eo qui virginem eam duxerat.*] Math. I. 20

lin. 14. QUOD *natus est Bethlehemi.*] Mich. V. 2. Matth. I. II. 2. 3. 4. 5. 6. Lucæ II. 4.

lin. 15. QUOD *dogma suum serere cœpit in Galilæa.*] Esaiæ

Esaiæ IV.1. Matth. IV.12. 13. Marc. I. 4. Luc. IV.14.15.16. & alibi sæpè.

QUOD *omne genus morbos sanavit, cæcis visum, claudis gressum dedit.*] Esaias XXXV. 5. LXI,1. Matt.XI.5. Luc. IV.18. & alibi passim. Adde quod mortuos resuscitavit, quod inter præcipuas Messiæ notas ponit R. Levi ben Gerson. lin. 7.

DAVIDIS.] Psal.II.8. XXII.28. LXVIII. 32. LXXII. 8.27. lin. 20.

ESAIÆ.] II.2. XI. 10. XIV. 1. XIX. 18. XXVII. 13. XXXV. XLII. & XLIII. præcipuè XLIX.6. LI. 5. LII. 15. LIV. LV.4. 5. LX. 3. & sequentibus. LXV. 1.2. LXVI. 19. & seq. lin. 21.

ZACHARIÆ.] II. 11. VIII. 20. & sequentibus. IX. 9. 10. 11. XIV. 16. ibid.

OSEÆ.] II. 24. ibid.

PER *ipsum collapsuros cultus falsorum deorum.*] Esaiæ II. 18. 20. XXXI. 7. XLVI. 1. Sophonias I. 4. 5. 6. Zach. XII. 1. 2. lin. 24.

POPULUS *Dei factus est qui antè non erat.*] OSEÆ II. 24. pag. 154. lin. 5.

CHALDÆUS.] Tam Ionathan quam Hierosolymitanæ paraphraseos scriptor. Item Thalmudici titulo de Synedrio, Beresith Rabba, Iakumus ad Pentateuchum, Rabbi Solomo & alii שבט quod nunc Iudæi volunt esse virgam castigationum, Thargum Chaldæo exponitur שלטן & Græcis eodem sensu ἀρχων: Aquilæ σκῆπτρον, Symmacho ἐξουσία. שילה autem per בנו filius ejus exponunt Chaldæus, R. Siloh, R. Bacha, R. Solomo, Abenesdra & Kimchi. Vide pulchrè dicta de hoc loco apud Chrysostomum sermone Christum esse Deum. lin. 10.

lin. 11. & seq. CUI *paritura essent etiam exteræ gentes.*] Vide dictum locum Esaiæ XI. 10. qui huic lucem adfert.

lin. 24. Quæ *libri clausi nomine nuncupari solent.*] Esaias XXIX. 11. Daniel XII. 4. 9. & ibi Iachiades. Vide quæ hanc ad rem disserit Chrysostomus Sermone II. cur obscurum sit vetus testamentum.

pag. 153. lin. 10. & seq. SED *figura quadam esse intelligenda, ne ipsi quidem ignorant.* Quomodo Maimonides in libro Iad locum Esaiæ XI. 6. de Messiæ temporibus ἀλληγορικῶς vult intelligi. Idem dicit ad ipsum Esaiæ locum David Kimchi: qui & similia habet ad Ierem. II. 15. v. 6.

lin. 11. & seq. UT *cum Deus descendisse dicitur.*] Ut Gen. XI. 5. XVIII. 21. Vide de his similibúsque locutionibus Maimoniden Ductoris dubitantium Parte I. cap. 10. & II. 29. & sequentibus, & eundem ad Deut. ubi de rege. Messiæ res fore cœlestes ait liber cabalisticus Nezaël Israël.

lin. 13. OS.] Ut Ieremiæ IX. 12.

ibid. AURES.] Vt Psalm. XXXI. 3. XXXIV. 16.

ibid. OCULI.] Loco Psalmi proximè citato.

ibid. NARES.] Psalm. XVIII. 9. Ierem. XXXII. 37.

lin. 16. LUPUM *cum agno.*] Dicto loco Esaiæ XI. 6. & sequentibus.

lin. 19. & seq. MONTEM *Dei surrecturum supra montes alios.*] Esaiæ II. 2. Micheas IV. 1. & sequentibus.

pag. 154. lin. 3. TEMPUS *sive regnum Messiæ durare ad finem seculorum.*] Perek-Chelek p. 97.

lin. 7. ERIGI *à se humiles, & superbos sterni.*] I. Reg. II. 8. Psal. XXXIV. 19. Prov. XI. 2. E-

Saias

ſaias LVII. 15. LXVI. 2.

IACOB *extrà ſe nihil præter baculum ferens Iordanem tranſiit.*] Gen. XXXII. & ſequentibus. lin. 8

CUM *ei in rubo Deus apparuit.*] Exodi III. lin. 11.

DAVID *itidem gregem paſcens ad regnum vocatur.*] I. Sam. XVI. 7. 11. lin. 13.

LÆTUM *pauperibus nuntium.*] Eſaias LXI. 1, Matth. 11. 5. Adde Zach. IX. 9. lin. 17.

NON *clamorem excitaturum in publico aut jurgiis uſurum, ſed acturum leniter.*] Eſaias XI. 3. 4. Mat. XII. 19. 20. ibid. & ſeq.

VT *Lothus à Sodomæ civibus.*] Geneſ. XIX. lin. 25.

EXEMPLO *Abelis parricidio enecti.*] Gen. IV. lin. 27.

ESAIÆ *diſſecti.*] Ita habet Iudæorum traditio, ad quam reſpicit Scriptor ad Hebræos XI. 37. & Ioſephus X. 4. Chalcidius in Timæum: *Cùm prophetæ à conſceleratis, unus membratim ſectus, alter obrutus ſaxis.* lin. 28.

MACCABÆORUM *fratrum cum matre ad mortem excruciatorum.*] II. Macc. VIII. Ioſephus libro περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ. ibid. & ſeq.

CAPITE LIII.] Quem locum de Meſſia interpretantur Chaldæus paraphraſtes, & Gemara Babylonica titulo de Synedrio. pag. 155. lin. 13.

NOSTROS *morbos ille pertulit.*] Morborum voce quævis mala intelligi docet ad hunc locum Abarbaniel. lin. 26.

POENA *quæ nobis ſalutem pareret, ipſi impoſita eſt.*] De Meſſia hæc explicat Rabboth & Salomon Iarchi ad Gemaram titulo de Synedrio. pag. 156. lin. 1.

pag. 156. QUIA *se constituit hostiam piacularem.*]
lin. 22. De malis volente animo toleratis hic agi ait Alseck.

lin. 23. VIDEBIT *posteritatem.*] Voce seminis
& seq. quæ in Hebræo est, significari discipulos ait hic Alseck. Sic semen serpentis Hebræi interpretantur Cananæos. Nec aliter accipiunt nonnulli eorum, filios Esaiæ VIII, 18. ut Thalmud Hierosolymitanum notat titulo de Synedrio.

lin. 27. VOLUPTATE *satiabitur.*] Hæc ad futurum sæculum refert Abarbaniel.

pag. 157. UBI *inter præliatores spolia dividentur.*]
lin. 2. Hæc spirituali modo intelligenda docet Gemara
& seq. Babylonica titulo סוטה. Per spolia intelligi sapientum honores & præmia dicit Alseck ad hunc locum.

lin. 15. NIHIL *mali accidisse quod non ipsum, &*
& seq. *insuper majora multo, suis factis essent promeriti.*] Apparet id locis prophetarum jam supra positis, & Danielis IX. & Nehemiæ IX. Adde quod de quo agit Esaias deprecaturus erat Deum pro Ethnicis, quod Iudæi non faciunt.

pag. 158. DUOS *Messias commenti sunt*] Thalmud ti-
lin. 1. tulo Succa: R. Salomo: R. David Kimchi.

lin. 6. CUM *multo facilius esset & Prophetarum*
& seq. *scriptis congruentius unum agnoscere, qui per adversa & mortem ad regnum esset perventurus.*] Quod ipsum non uno in loco ad hoc Esaiæ caput sequitur Abarbaniel.

lin. 20. INCIRCUMCISI *auribus & corde.*] Ierem. IV. 4. VI. 10.

lin. 21. POPULUS *labiis & rituum apparatu Deum*

um honorans, animo autem remotissimus.] Deut. XXXIII. 5. 6. 15. 28. Esaias XXIX. 13. Amos V. 21. Ezech. XVI. 3.

QUI *Iosephum fratrem suum parum abfuit,* lin. 23.
quin interficerent, re autem ipsa in servitutem vendiderunt.] Gen. XXXVII.

QUI *Mosem perpetuis seditionibus ad vitæ* lin. 26.
tædium egerunt.] Loca notata supra ad libr͞u. II. & seq.

QUI *panem cœlitus missum fastidierunt.*] pag. 159.
Num. XI. 6. lin. 1.

QUI *velut de summa penuria conquesti sunt,* lin. 2.
cùm aves comestas adhuc ructarent.] Dicto capite XI. in fine.

QUI *Davide tanto ac tam bono rege deserto* lin. 4.
secuti sunt defectorem filium] II. Sam. XV.

QUI *Zachariam, Ioiadæ filium, trucidarunt.*] lin. 7.
II. Paralip. XXIV. 21.

PONTIFICES *quod attinet, tales fuerunt, qui* lin. 10.
Ieremiæ falso crimine mortem machinati sunt.] Ieremiæ XXVI.

EXTORSERUNT *tamen, ut captivus habe-* lin. 14.
retur ad ipsum usque momentum captæ urbis.] & seq.
Ieremiæ XXXVIII.

ET *tamen ut ipse censet, infra meritum.*] Di- lin. 21.
cit is neq; urbem aliã talia perpessam mala, neq; & seq.
ab omni ævo ætatem fuisse omnium scelerum feraciorem. Plus Iudæis mali à semetipsis illatum quàm à Romanis, qui illorum facinora expiaturi venerant.

SED *ex potentiam nutu legi solerent.*] Iose- lin. 26.
phus XIV. 19.

SED *annali & sæpè empta dignitate.*] Iose- lin. 27.
phus XVIII. 3. & 6.

SIC *Michæas ille, qui Iosaphati tempore vix-* pag. 160.
it lin. 6.

it in custodiam datus est.] 1.Reg.XXII.

lin. 10. & seq. ELIÆ *Achabus objecit, planè ut Iesu Sacerdotes, ipsum esse qui pacem Israëlis turbaret,*] 1.Reg.XVIII.17. Achabus Eliæ dicit האתה זה עכר ישראל ubi Græci, εἰ σὺ ὁ διαστρέφων τὸν Ἰσραήλ; *Nonne tu es qui turbas Israëlem?* Sic Sacerdotes de Iesu apud Lucam XXIII. 2. Τοῦτον εὕρομεν διαστρέφοντα τὸ ἔθνος. *Hunc invenimus turbare Israëlem.*

lin. 12. & seq. IEREMIÆ *quoque crimini datum, id quod Iesu, vaticinatio adversus Templum.*] Ierem. VII.4. & sequentibus. XXVI. 6, 11.

lin. 15. & seq. SCRIPTUM *reliquerunt, temporibus Messiæ homines fore canina impudentia, asinina contumacia, ferina crudelitate.* Thalmud de Synedrio, Ketuboth, & Sota. R. Salomo ad dictum titulum de Synedrio c. Helec. Thalmud titulo de ponderibus. Traditio Rabbi Iudæ in Masoreta ad eundem titulum de Synedrio c. Helec: *quo tempore advenit filius David, domus institutionis divinæ fiet lupanar.* Vide Ieremiam X, 21. XXIX. 11.

lin. 21. UT *qui populus suus non fuisset in populum assumeretur.*] Oseæ II.24.

lin. 23. EX *Iudæorum autem urbibus ac vicis singulis vix unus & alter irent ad sacrum montem: sed quod ad illorum numerum deesset, id expleturos extraneos.*] Ieremiæ III.14.17. Adde Esaiam LIII.

lin. 27. & seq. MESSIAM *Hebræis in ruinam fore: sed lapidem hunc rejectum ab ædificio præfectis potissimo loco positum iri ad coagmentationem operis.*] Esaiæ VIII.14. Psal. CXVIII.22.

pag. 161. lin. 9. PHILONI *Iudæo qui sæpè tria in Deo statuit.*

tuit.] De sacrificiis Abel & Cain: Ἡνίκα ὁ θεὸς δορυφορούμενος ὑπὸ δυοῖν τῶν ἀνωτάτω δυνάμεων, ἀρχῆς τε αὖ καὶ ἀγαθότητος, εἷς ὢν ὁ μέσος, τριττὰς φαντασίας ἐνειργάσατο τῇ ὁρατικῇ ψυχῇ, ὧν ἑκάστη μεμέτρηται μὲν οὐδαμῶς· ἀπερίγραφοι γὰρ αἱ δυνάμεις αὐτοῦ· μεμέτρηκε δὲ τὰ ὅλα. *Cùm Deus comitatus duabus summis suis efficaciis, imperio, ac bonitate, medius ipse & unus, tres conceptus operatus est animo perspicaci, quorum nullus mensura capitur: immensæ enim ejus efficaciæ: sed singula totum metiuntur.* Mox ἀρχὴν etiam vocat ἐξουσίαν, & ἀγαθότητα vocat εὐεργεσίαν, aitque à pio animo non enuntiari, sed in silentii arcano asseverari. Similia habet in libro de Cherubim, libro secundo de agricultura Noæ vocat τὸ ὄν, τὸ δεσποτικὸν, τὴν ἵλεω δύναμιν, *id quod est, vim dominam, vim beneficiam.* Maimonides initio libri de Fundamentis, & post eum Ioseph Albo distinguunt in Deo, *Id quod cognoscit, quod cognoscitur, & cognitionem.* Habet quæ huc pertinent, & Abenesdra ad Gen. XVIII. & Maimonides ductoris dubitantium parte I. cap. 68.

SERMONEM *vocat Dei nomen.*] in Allegoriis, & de confusione linguarum. lin. 10. & seq.

MUNDI *opificem.*] In Allegoriis: Ὁ λόγος αὐτοῦ ᾧ καθάπερ ὀργάνῳ προσχρησάμενος ἐκοσμοποίει. *Verbum ejus quo velut instrumento usus Mundum fecit.* De Caino: Ὄργανον δὲ λόγον τοῦ θεοῦ δι᾽ οὗ κατεσκευάσθη. *Instrumentum autem Dei videbis esse ipsum verbum Dei, per quod factus est Mundus.* lin. 11.

NEQUE *ingenitum, ut est Deus pater omnium, neque ita genitum ut sunt homines.*] Locus est libro, lin. 12. & seq.

libro, quis hæres sit rerum divinarum. Idem verbum Philoni vocatur Dei imago libro de monarchia & de somniis à Deo immissis: interdum ἀπεικόνισμα, ut libro pejorem insidiari meliori: et χαρακτὴρ libro II. de Agricultura. Confer. Ioh. I. et Heb. I. 3.

lin. 14. & seq. QUEM & *Angelum sive legatum universum hoc curantem, & ipse Philo*] Ἄγγελον vocat in Allegoriis, et libro de Cherubim: Ἀρχάγγελον verò libro de hærede divinorum bonorum, et libro de confusione linguarum. Idem et Angelus et יהוה dicitur R. Samueli in Mecor Chaim.

lin. 15. & seq. ET *Moses Nehemanni filius.*] Ejus verba sic transtulit doctissimus Masius ad Iosuæ caput V. *Iste angelus, si rem ipsam dicamus, est Angelus redemptor: de quo scriptum est: Quoniam nomen meum in ipso est. Ille, inquam, Angelus qui ad Iacob dicebat: Ego Deus Bethel, Ille de quo dictum est, Et vocabat Mosem Deus de rubo. Vocatur autem angelus, quia mundum gubernat. Scriptum est enim: Eduxit nos Iehova (id est Dominus Deus) ex Ægypto: & alibi: Misit angelum suum & eduxit nos ex Ægypto. Præterea scriptum est: Et Angelus faciei ejus salvos fecit ipsos. Nimirum ille angelus qui est Dei facies: de quo dictum est: Facies mea præibit, & efficiam ut quiescas. Denique ille angelus est, de quo vates:* Et *subitò veniet ad Templum suum Dominus, quem vos quæritis, & angelus fœderis quem cupitis.* Rursum alia ejusdem verba sic: *Animadvertere attentè quid ista sibi velint. Moses enim & Israëlitæ semper optaverant angelum primum. Cæterùm quis ille esset, verè intellige-*

re

re non potuerunt. Neque enim ab aliis percipiebant, neque prophetica notione satis assequebantur. Atqui facies Dei ipsum significat Deum: quod apud omnes interpretes est in confesso. Verùm ne per somnium quidem ista intelligere quisquam possit, nisi sit in mysteriis legis eruditus. Mox: *Facies mea præcedet, hoc est angelus fœderis quem vos cupitis: in quo videbitur facies mea, De quo dictum est: Tempore accepto exaudiam te. Nomen enim meum in eo est. Faciámque ut quiescas, sive efficiam, ut ipse sit tibi lenis & benignus. Neque te ducat per jus rigidum: sed placidè & clementer.* Confer quæ habet Manasses conciliator ad quæstionem XIX. super Genesim.

AUT *Cabalistis qui Deum distinguunt in tria lumina, & quidem nonnulli iisdem, quibus Christiani, nominibus patris, filii, sive verbi, & Spiritus sancti.*] Vide additamenta ad Lexicon Hebraicum Schindleri in notis אבן. Et ספרות in Deo non obstare unitati, ait liber dictus Schephtal. lin. 16. & seq.

QUOD *Schekina vulgo vocant.*] Et distinguunt à Spiritu sancto. Gemara Hierosolymitana Titulo de documentis cap. 3. & Gemara Babylonica titulo Ioma cap. 1. Schekina per annos tres & dimidium se tenuisse in Monte Oliveti expectantem conversionem Iudæorum, ait R. Ionathan in præfatione Ecka Rabthi: quo rectè accepto nihil verius. lin. 25. & seq.

PLURIMI *Hebræorum tradiderunt.*] Rabbi Solomo. Idem ad Gen. XIX. 18. agnoscit à Deo assumi posse humanam naturam: quam & olim ad tempus assumptam putat, lin. 28.

cui

cui consentit Thalmud titulo Schebuoth & Sabbatnoth.

lin. 29. UNDE *Chaldæo paraphrastæ Messias Verbum Dei dicitur*] Vt Oseæ lib. 7.

pag. 162. lin. 1. & seq. AUGUSTO *illo Dei.*] Nempe יהוה, Ionathan & David Kimchi ad Ieremiam XXIII. 6. cum quibus consentit R. Abba in Ecka Rabthi. יהוה צבאות Zachariæ XIV. 16. Futurum eo tempore ut Deus יהוה digito monstretur, ait Thalmud in Taanith ex Esaia XXV. 9.

lin. 2. ITEMQUE *Domini nomine.*] אלהים Psal. XLV. 7. quem Psalmum de Messia agere agnoscit Chaldæus ibi paraphrastes, ut et jam dicto Esaiæ loco. Item אדוני in Psal. CX. quem de Messia agere jamiam patebit.

lin. 10. PSALMUS II. et *Psalmus* CX.] Hæc loca et Zachariæ IX. 9. de Messia exponit doctissimus Rabbi Saadia.

lin. 14. DAVID *Kimchi.*] De Messia eundem II. exponunt Abraham Esdra, et R. Ionathan in Beresith rabba.

lin. 26. ET *tanquam se minori bene precatus est.*] Et ab eo decimas sacerdotali jure accepit. Gen. XIV. 19. 20.

lin. 28. DE *sceptro ex Sione extituro, & perventuro in oras ultimas.*] Psal. CX. 2.

pag. 163. lin. 1. VT *loci similes de Messia haud dubiè agentes patefaciunt.*] Vt XLIX. 10. et qui ex prophetis adducti sunt supra.

lin. 11. VALIDISSIMA *argumenta summæ illius potestatis quam obtinere Iesum dicimus.*] Quæ vide tractata libro supra II. Adde et quæ dicta hujus libri initio.

lin. 25. ENOCHI *quendam filium.*] Nomen quod

ei

ei faciunt, Hebræi est, מטטור *Metator*. Ita Latinis dicitur qui regi viam parat. Lucanus: *Audax Hesperios veniam metator in agros.* Vegetius libro II. *Metatores in castris dicuntur, qui præcedentes locum castris idoneum eligunt.* Suidas: Μετάτωρ ὁ προαποστελλόμενος ἄγγελος πρὸς τοῦ ἄρχοντος, *Metator, nuntius qui à principe præmittitur.*

A quo venit hæc potestas Iesu.] Ipso fatente: lin.29.
Ioh.5.19.30.36.43.VI.36.57.VIII.28.49. & seq.
X.18.29.XIV.28.31.XVI.28.XX.21. & Apostolis. Hebr.V.5. Rom.VI.4. I.Cor.XI.4.

ET *ad quem reditura est.*] Fatente Apostolo pag.164.
I.Cor.XV.24. lin.1.

ET *cujus honori ille inservit.*] Ioh. XIII. lin.2.
31. XIV. 13. Rom. XVI. 27. Ideo Thalmud in titulo de Synedrio negat *Iesum* idoli esse nomen, quando Christiani in ejus honore respiciant Deum Mundi opificem.

QUAS *ipse Christus jam in cruce pendens* lin.16.
pro illis fudit.] Luc.XXIII.34.

HUGO

HVGONIS GROTII ANNOTATIONES AD LIBRUM VI.

Pag.165. lin.5. & seq. Era *illa atque ſimplex pietas, quæ inter Chriſtianos graviſſimè vexatos oppreſſóſque floruerat.*] Ammianus Marcellinus fine libri XXI. de Conſtantio. *Erátque ſuper his adimere facilis quæ donabat, Chriſtianam religionem abſolutam & ſimplicem anili ſuperſtitione confundens. in qua ſcrutanda perplexiùs, quàm componenda graviùs, excitavit diſſidia plurima, quæ progreſſa fuſius aluit concertatione verborum, ut catervis antiſtitum, jumentis publicis ultro citróque diſcurrentibus per Synodos, quas appellant, dum ritum omnem ad ſuum trahere conatur arbitrium, rei vehiculariæ ſuccideret nervos.*

lin.12. MUNDO *velut intruſo in Eccleſiam.*] Vide de hac re pulchrè dicta Chryſoſtomi Morali ſecundo ad II. Cor. cap. XII. poſt.v. 10.

lin.13. PRINCIPES *primùm Chriſtianos nullum feciſſe bellandi modũ, etiã cum pace frui liceret.*] Marciani laudabile dictum apud Zonaram. Μὴ δεῖ ὅπλα βασιλέα κινεῖν, ἕως εἰρηνεύειν ἐξόν. *Non debere principem arma ſumere, quàm diu pace frui liceret.*

lin.15. EPISCOPOS *acerrimè inter ſe certaſſe de ſummis ſedibus*] Ammianus lib. XXVII. *Et hunc quoque*

quoque (Viventium ex quæsitore Palatii) *discordantis populi seditiones terruere cruentæ, quæ tale negotium excitavere. Damasus & Vrsicinus supra humanum modum ad rapiendam episcopalem sedem ardentes. scissis studiis asperrimè conflictabantur, adusque mortis vulnerúmque discrimina adjumentis utriusque progressis: quæ nec corrigere sufficiens Viventius nec mollire, vi magna coactus secessit in suburbanum: & in certatione superaverat Damasus, parte quæ ei favebat instante. Constátque in Basilica* Sicinini, *ubi ritus Christiani est conventiculum, uno die* CXXXVII. *reperta cadavera peremptorum: efferatámque diu plebem ægrè delinitam. Neque ego abnuo, ostentationem rerum considerans urbanarum, hujus rei cupidos ob impetrandum quod appetunt omni contentione laterum jurgare debere; cùm id adepti futuri sint ita securi, ut ditentur oblationibus matronarum, procedántque vehiculis insidentes, circumspectè vestiti, epulas curantes profusas, adeo ut eorum convivia regales superent mensas. Qui esse poterant beati revera, si magnitudine urbis despecta, quam vitiis opponunt, ad imitationem Antistitum quorundam provincialium viverent: quos tenuitas edendi potandíque parcissimè, vilitas etiam indumentorum, & supercilia humi spectantia perpetuo numini verisque ejus cultoribus, ut puros commendant et verecundos,* Posteà: *Hæc inter Prætextatus præfecturã urbis sublimius curans. per integritatis multiplices actus et probitatis, quibus ab adolescentia rudimentis inclaruit, adeptus est id quod rarò contingit, ut cùm timeretur, amorẽ non perderet civiũ, minus firmari solitum erga judices formidatos: cujus auctoritate justísq; veritatis suffragiis tumultu*

tumultu linito, quem Christianorum jurgia concitarunt, pulsóque Ursicino, alta quies pari jam proposito civium Romanorum aptissimè adolescebat, gloria clari rectoris plura & utilia disponentis. Hic est Prætextatus de quo historiam, haud indignam quæ hîc ponatur, narrat Hieronymus ad Pammachium contra errores Ioannis Hierosolymitani. *Pretextatus, qui designatus Consul est mortuus, solebat ludens beato Papæ Damaso dicere: Facite me Romæ urbis Episcopum, & ero protinus Christianus.* Vide & quæ idem habet Ammianus libro XV. Non frustra Concilium Africanum Cœlestinum Romanæ urbis Episcopum monet: *Ne fumosum typhum sæculi, in Ecclesiam Christi, quæ lucem simplicitatis, & humilitatis diem Deum videre cupientibus præfert, videamur inducere.* Adde nobiles Gregorii Romani Episcopi verè magni lib. IV. 32. 34. 36. lib. VI. 30. lib. VII. indict. I. epist. 30.

lin. 16. SICUT *olim arbori vitæ prælata arbor scientiæ maxima dederat mala.*] Gen. II. & III.

Pag. 166. lin. 3. ET *ex religione artem factam.*] Vide quæ jam produximus ex Ammiani libro XXI. idem libro XXII. in Juliani historia. *Utque dispositorum roboraret effectum, dissidentes Christianorum antistites cum plebe discissa in palatium intromissos monebat, ut civilibus discordiis consopitis quisque nullo vetante religioni suæ serviret intrepidus. quod agebat ideo obstinatè, ut dissentiones augente licentia, non timeret unanimantem postea plebem, nullas infestas hominibus bestias, ut sunt sibi ferales plerique Christianorum expertus.* Procopius Gotthicorum I. cum temperamento tamen hîc ut & alibi audiendus: Πρέσβεις ἐκ

Βυζαντίου

Βυζαντίου παρὰ τὸν Ῥώμης ἀρχιερέα ἧκον ὅ τε τῆς Ἐφέσου ἱερεὺς Ὑπάτιος, καὶ Δημήτριος ἐκ τῶν ἐν Μακεδόσι Φιλίππων, δόξης ἕνεκεν, ἣν Χριστιανοὶ ἐν σφίσιν αὐτοῖς ἀντιλέγουσιν ἀμφαγνοοῦντες, τὰ δὲ ἀντιλεγόμενα ἐγὼ ἐξεπιστάμενος, ὡς ἥκιστα ἐπιμνήσομαι, ἀπονοίας γὰρ μανιώδους τινὸς ἡγοῦμαι εἶναι, διερευνᾶσθαι τὴν τοῦ θεοῦ φύσιν, ὁποία ποτέ ἐστιν, ἀνθρώπῳ γὰρ οὐδὲ τὰ ἀνθρώπεια εἰς τὸ ἀκριβὲς (οἶμαι) καταληπτά, μή τοί γε τὰ ἐς θεοῦ φύσιν ἥκοντα· ἐμοὶ μὲν οὖν ταῦτα ἀκινδύνως σεσιωπήσθω, μόνῳ τὸ μὴ ἀπιστεῖσθαι τὰ τετιμημένα· ἐγὼ γὰρ οὐκ ἂν οὐδὲ ἄλλο περὶ θεοῦ, ὅ, τι ἂν εἴποιμι, ἢ ὅτι ἀγαθός τε παντάπασιν εἴη, καὶ ξύμπαντα ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τῇ αὐτοῦ ἔχει. λεγέτω δὲ ὥσπερ γινώσκειν ὑπὲρ αὐτῶν οἴεται καὶ ἱερεὺς καὶ ἰδιώτης. *Hæc dum ille agitat: legati à Byzantio ad Romæ antistitem veniunt, Ephesi antistes Hypatius, Philipporum verò Macedoniæ provinciæ Demetrius, ob ea quæ inter se controversa Christiani habent. Ea verò quæ sint, quanquam percognita, memorare me tædeat. Insanæ enim temeritatis esse existimo, naturam Dei qualis sit scrutari. Homini enim nec humana, quantum ego existimo, planè in aperto sunt: tantum abest ut ei pateant ea quæ ad æternum numen pertinent. Liceat ergo mihi impune de talibus silere, non commoventi ea quæ aliis sancta habentur. Ipse hoc tantum de Deo quod dicam habeo, esse eum omnino bonum eiúsque potestate omnia contineri. Qui plus sciverit plus de eo dicat, sive in sacerdotum est ordine, sive in plebe.* Laudat Gregoras libro VIII. dictum Lysidæ Pythagorici deinde Synesii, τὸ δημοσίᾳ φιλοσοφεῖν μεγάλης ἐς ἀνθρώπους ἦρξε τῶν θείων καταφρονήσεως. *Apud populum subtiliter philo-*

sophari

sopbari causa hominibus fuit magni contemptus rerum divinarum. Idem libro x. multum dissuadet tales disputationes & de Latinis sui temporis loquens. Τὺς Ἰτάλυς διασύρω ϗ μέμφομαι ἰταμῶς ὑτωσὶ ϗ μετὰ πολλῆς τῆς ὀφρύος τῇ θεολογίᾳ ἐπιπηδῶντας. *Italos ego video atque contemno, quod ita temere magnóque cum supercilio ad Theologiam prosiliant.* Addit mox: Οὕτω γὰρ παρ' αὐτοῖς εἰπεῖν τοῖς βαναύσοις ἐκκέχυται τὰ θεολογίας μυστήρια· ϗ οὕτω κεχήνασιν ἅπαντες ἐπὶ τῷ συλλογιστικῶς ἐμβατεύειν τοῖς λόγοις αὐτῶν, ὥσπερ ἐπὶ τῇ χλόῃ ϗ νομαῖς τὰ βοσκήματα, ϗ οἱ τὸ πιστεύειν ὀρθῶς ἀμφίβολον ἔχοντες, ϗ οἱ μηδ' ὅπως δεῖ πιστεύειν εἰδότες, μηδ' ὅ, τι ἐστὶν ὃ πιστεύειν φασίν, ἀγορὰς ϗ περιστάδους ϗ θέατρα πάντ' ἐμπεπλήκασι τῆς θεολογίας, ϗ ὐδὲ τῦτον τὸν ἥλιον αἰσχύνονται μάρτυρα τῆς ἀναιδείας ποιύμενοι. *Ita apud illos etiam sellulariis opificibus effluunt Theologiæ mysteria: ita hiant omnes ut per syllogismos tractent talia, sicut pecudes ad herbas & pabula. & qui ea, quæ omnino rectè credenda sunt, in ambiguo habent, & qui nec quomodo credendum sit sciunt, nec quid sit quod se dicant credere, hi fora omnia & ambulacra & theatra implent theologia, neque Solem verentur talis impudentiæ testem facere.*

lin. 4. & seq. A D *exemplum eorum qui turrim Babylonicam ædificabant.*] Gen. XI. exprobrat has controversias Christianis sæpè Mahumetes, præsertim Azoara XXVI. XXXII.

lin. 14. & seq. E T *in iis quæ corporis magis exercitationem, quàm animi emendationem in se continent.*] I. Tim. IV. 8. Coloss. II. 23.

lin. 17. I T E M Q U E *in studio flagrante semel electarum*

rum partium.] Rom. x. 2. 1. Cor. 12. & sequentibus.

TANDEMQUE *evenit ut ubique multi essent Christiani nomine, re paucissimi.*] Salvianus libro III. de Gubernatione Dei: *Præter paucissimos quosdam qui mala fugiunt, quid est aliud omnis cœtus Christianorum quàm sentina vitiorum?* lin. 18. & seq.

EX *ultimo Scythiæ.*] Hunnos, Avaros, Sabiros, Alanos, Euthalitas, Turcas. lin. 21.

AC *Germaniæ recessu.*] Gotthos, Erulos, Gepidas, Vandalos, Francos, Burgundiones, Suevos, Alemannos, Saxonas, Varnos, Langobardos. lin. 22.

TUM *Turcæ maximè exceperunt.*] Vide Turcica Leunclavii, & Laonicũ Chalcocondilam. pag. 167. lin. 9.

CREDIQUE *sibi vult nulla inquirendi libertate.*] Alcoranus Azoara XIII. ut habet prima editio Latina, quam hîc in lectoris gratiam sequimur. lin. 19. & seq.

UT *via ad æternam salutem cognosci nequeat, ab his, qui nullo commodi aut honoris respectu eam quærunt, se suaque omnia Deo subjicientes, & eum pro auxilio orantes, bonitas divina vetat credi.*] Responsio ad quæstionem IV. ad Orthodoxos inter opera Iustini: Ὅτι γὰρ ἀδύνατόν ἐστι μὴ τυχεῖν τῆς εὑρέσεως τὸν ἐν ὁλοκαρδίᾳ τε καὶ δυνάμει ἐπιζητοῦντα τὴν ἀλήθειαν μαρτυρεῖ ὁ κύριος λέγων· πᾶς ὁ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν εὑρήσει, καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται. *Fieri autem nequire ut non ad inventionem perveniat, qui toto corde ac viribus quærit veritatem, testatur Dominus dicens: Quisquis petit accipit: & qui quærit inveniet, & pulsanti aperietur.* lin. 29. pag. 168. lin. 1. & seq.

Origenes VIII. contra Celsum: Ἐχρῆν δ' αὐτὸν σκοπῆσαι, ὅτι πάντ' ἐφορῶν καὶ πάντ' ἐπακούων ὁ κοινὸς πάντων πατὴρ καὶ δημιουργὸς, τὴν ἑκάστου προαίρεσιν ζητοῦσαν αὐτὸν καὶ εὐσεβεῖν βουλομένην, κατ' ἀξίαν κρίνων καὶ τούτοις τινὰ ἀπονέμει καρπὸν τῆς προστασίας αὐτοῦ. *Cogitare eum oportuit communem omnium opificem ac patrem, qui cuncta spectat, auditque æqua retribuere voluntati ipsum quærenti, ac piè vivere cupienti, eique fructum largiri aliquem sui patrocinii.*

lin. 1. MOSEM *a Deo missum*] Azoara V. XXI.

ibid. ITEM *Iesum.*] Azoara V. XII.

ibid. ET *viros sanctos fuisse qui Iesu disciplinam*
& seq. *primi propagarunt.*] Azoara V. LXXI.

lin. 15. MULTA *narrantur planè contrà quam à*
& seq. *Mose & ab Iesu discipulis sunt prodita.*] Ut templum Mechæ structum ab Abrahamo Azoara II. Alia de Abrahamo Azoara XXXI. Confusa Gedeonis & Saulis historia Azoara III. in historia Exodi multa Azoara XVII. & XXX. & XXXVIII. In historia Iosephi multa Azoara XXII, de avibus ab Abrahamo dissectis, & in vitam revocatis Azoara IV, de Maria apud Zachariam educata Azoara V. de avibus ex luto factis per Jesum ibidem & XIII.

lin. 23. IESUM *clam subductum fuisse in cœlum, cru-*
& seq. *ci autem affixum fuisse quoddam ejus simulacrum, ac proinde non mortuum Iesum, sed deceptos Iudæorum oculos,*] Azoara XI.

lin. 29. LIBROS *tum Mosis tum discipulorum Iesu,*
pag. 169. *non quales fuerant mansisse, sed corruptos esse.*]
lin. 1. Azoara IX.

pag. 170. IESUS *Mahumetis ipsius confessione erat Mes-*
lin. 17. *sias ille in lege & prophetis promissus.* Azoara XXIX.

AB *ipso Mahumete vocatur Dei verbum.*] *Azoara* v. XI. Et in libro doctrinæ Mahumetis. Iesum à Mahumete vocari λόγον, καὶ πνεῦμα θεοῦ, ait Euthymius Zigabenus in disputatione contra Saracenos. lin. 19, & seq.

MENS.] *Azoara* IV. XI. XXIX. & in dicto libro. lin 20.

SAPIENTIA] Dictis locis. ibid.

DICITUR *eidem nullum ex hominibus patrem habuisse.*] *Azoara* XXXI. ibid. & seq.

MAHUMETES *solito naturæ ordine genitus etiam à suis creditur.*] Vide librum Generationis Mahumetis. lin. 22. & seq.

MAHUMETES *diu raptor.*] Vide Chronica Mahumetis versa ex Arabico. Vide disputationem Saraceni & Christiani à Petro Abbate Cluniacensi editam. lin. 25.

MULIEROSUS *semper.*] *Azoara* XLII. XLIII. LXXV. & LXXVI. Vide dictam disputationem. lin. 26.

IESUS *in cœlum evectus fatente Mahumeta.*] *Azoara* XI. ibid. & seq.

IESUS *visum cæcis, claudis gressum, ægrotis sanitatem dedit, imo fatente* Mahumete *etiam vitam mortuis.*] *Azoara* V. XIII. pag. 171. lin. 1.

MAHUMETES *se missum ait, non cum miraculis, sed cum armis.*] *Azoara* III. XIV. XVII. XXX. LXXI. lin. 4. & seq.

UT *de magna lunæ parte in manicam ipsius delapsa, & ab ipso remissa.*] *Azoara* LXIV. Vide latius hanc fabulam ex capite Ceramur apud Cantacuzenum oratione in Mahumetem §. 23. lin. 12. & seq.

QUI *Mahumetismum primi susceperunt, prædones erant.*] Ostendit vox ipsa Saraceni, quod lin. 23. & seq.

 λη-

ληςρικὸς significat. Vide Scaligerum de Emendatione Temporum libro III. cap. de Periodo Arabum.

pag. 172. lin. 2. & seq. RELIGIO *illa, quo arma eunt, sequitur, & armorum accessio est.*] Azoara x. xviii. xxvi.

lin. 8. & seq. NEC *aliud ipsi argumentum pro ea magistri adferunt quàm bellorum successum, & imperii magnitudinem.*] Azoara xxxiii. xlvii.

lin. 24. & seq. CUM *sæpè ea moveant adversus populos sibi non molestos.*] Vide Azoara xix.

lin. 29. & seq. CULTUS *Dei nullus est, nisi ab animo volente procedat.*] Lactantius libro x. cap. 20. *Nihil est enim tam voluntarium quam religio, in qua si animus sacrificantis aversus est, jam sublata, jam nulla est.*

pag. 173. lin. 10. & seq. PALAM *agnoscant interdum Christianos in sua lege servari posse.*] Azoara i. & xii. Liber de Doctrina Mahumetis. Vide Euthymium.

lin. 16. & seq. INDE *discedendi licentia.*] Vide Euthymium & eos qui de rebus Turcicis scripsere.

lin. 20. IBI *aliæ super alias mulieres.*] Azoara iii. viii. ix. xxxiii.

lin. 24. IN *circumcisione.*] Vide & Bartholomæum Georgevitium de Ritibus Turcarum.

lin. 25. ALIISQUE *rebus per se mediis.*] Ut lotionibus Azoara ix. Vide & Euthymium.

lin. 28. VETITUM *sue vesci.*] Azoara ii. xxvi.

ibid. BIBERE *vinum.*] Vide Euthymium, & alios qui res Saracenicas scripsere.

pag. 174. lin. 15. & seq. MANUM *ipsi frigidam esse, idque se tactu expertum.*] Locum vide apud Richardum contra Mahumetistas cap. i. & cap. xiv. & apud Cantacuzenum oratione in Mahumetem ii.

§. 18.

§. 18. & oratione IV. non longè à principio.

GESTARI *in sella.*] Ibidem. lin. 16.

CUM *eum verbum Dei dicit.*] Vide supra. lin. 19.

VERBUM *enim ex mente suo quodam modo* ibid.
gignitur.] Vide Platonem in Convivio, & Abar- & seq.
banielem in dialogo qui vulgo Leonis Hebræi dicitur. Vide hac de re & Euthymium in dicta disputatione, ubi ait. ὥσπερ ὁ ἡμέτερος λόγος ἐκ τοῦ νοῦ γίνεται νοούμενος, & cætera. Cardinalem Cusanum lib. I. cap. 13. & sequentibus contra Mahumetistas: Richardum c. 9. & 15.

JESUM *singulariri quodam jure Dei filium* lin. 25.
appellari posse & debere.] Luc. I. 35. Ioh. x. & seq.
36. Actor. III. 13, 14, 15 XIII. 33. Hebr. I. 5. v. 5. In dicto libro doctrinæ Mahumetis Iesus inducitur Deum suum Patrem appellans.

QUAM *multa sint à veritate historiæ aliena.*] lin. 27.
Ut de Alexandro Magno, qui ad fontem perve- & seq.
nerit, in quo sol quiesceret. Azoara XXVIII. de Solomone Azoara XXXVII.

DE *pulchra muliere.*] In libro doctrinæ pag. 175.
Mahumetis est hæc fabula, sumpta ex libro E- lin. I.
narrationum. Vide & Cantacuzenum oratione II. in Mahumetem c. 15.

DE *mure in navi Noæ nato ex stercore ele-* lin. 7.
phantis.] Sunt hæc dicto libro doctrinæ Mahu- & seq.
metis.

CONTRA *autem fele ex leonis halitu.*] I- lin. 9.
bidem.

DE *monte in arietem commutanda.*] In fine lin. 10.
dicti libri doctrinæ Mahumetis. & seq.

ET *de epulis in vita altera excernendis per* lin. 12.
sudorem & seq.

sudorem.] Dictus liber de doctrina Mahumetis.

lin. 14. & seq. De *mulierum gregibus cuique assignandis ad concubitus voluptatem*] Vide quæ supra adducta ad librum secundum.

lin. 25. & seq. Vt *puras manus elevent ad Deum illum.*] I. Tim. II. Iac. IV. 8. Tertullianus Apologetico, *Illuc suspicientes Christiani manibus expansis, quia innocuis: capite nudo, quia non erubescimus: denique sine monitore, quia de pectore, oramus pro omnibus imperatoribus, vitam illis prolixam, imperium securum, domum tutam, exercitus fortes, senatum fidelem, populum probum, orbem quietum.*

lin. 26. & seq. Qui *omnia conspicua atque inconspicua fecit ex nihilo.*] Coloss. 26. Hebr. XI. 3. Actor. IV. 24. XVII. 24. II. Macc. VII. 28.

lin. 28. Cum *certa fiducia eum curam nostri gerere.*] I. Petri III. II. II. v. 7.

lin. 29. Cum *nisi ejus permissu ne passer quidem cadat.*] Matth. x. 29.

pag. 176. lin. 1. & seq. Ac *ne eos timeant qui tantum corpori nocere possunt, præ eo cui & in corpus & in animum æquale jus est.*] Matth. x. 28. Lucæ XII. 4.

lin. 4. & seq. Confidant *non Deo tantum patri, sed & Iesu.*] Ioh. XIV. 2. Hebr. IV. 15. 16. Ephes. III. 12. & 17.

lin. 5. & seq. Quando *in terris aliud nomen non est quod nos salvos præstet.*] Actor. IV. 12.

lin. 7. & seq. Quod *rectè facturos, si cogitaverint, non qui illum Patrem, hunc Dominum voce nuncupant, æternum victuros, sed qui ex eorum voluntate vitam componunt.*] Ioh VIII. 41. & sequentibus. Matth. VII. 21. Ioh. XV. 14. I. Ioh. II. 3. 4.

Sanctum

SANCTUM *illud dogma Christi, ut pretio-* lin. 12.
sissimum thesaurum, sollicitè custodire.] Matth. & seq.
XIII.44.45. I.Cor.IV.7. I.Tim. VI.20. II.
Tim.I.14.

SÆPE *legere sacra scripta.*] Coloss.IV.16. lin.14.
I.Thess.V.27. Apoc.I.3. & seq.

NAM *& fideliores fuisse eorum scriptores &* lin.17.
afflatus divini pleniores, quàm ut necessaria ve- & seq.
ritate nos fraudare vellent] Tertullianus de hæ-
reticis sic loquitur in Præscriptione. *Solent dice-
re, non omnia Apostolos scisse, eadem agitati de-
mentia qua rursus convertunt: omnia quidem A-
postolos scisse, sed non omnia omnibus tradidisse:
in utroque Chrstum reprehensioni subjicientes, qui
aut minus instructos, aut parum simplices Aposto-
los miserit.* Vide & quæ sequuntur ibidem longè
utilissima.

SED *adferendum animum paratum obsequio.*] lin. 20.
*I*oh.VII.17. V.44. Matth.XI.25.Philip. III 15. & seq.
II.Petri III.16. *Oseæ* XIV.10.

NIHIL *eorum nos fugiturum quæ credi,* lin. 22.
sperari, aut fieri à nobis debent.] II. Tim. III. & seq.
15.16. *I*oh.XX.31. I.Petri I. 23.

ATQUE *eo modo ali in nobis & excitari il-* lin.24.
lum spirituum.] II.Tim.I.6. I.Thess.V.19. & seq.

QUI *futuræ felicitatis arrhabo est datus.*] lin.25.
Eph.I.14. II.Cor.I.22.V.5. & seq.

PRIMUM *in cultu falsorum Deorum.*] I. lin. 28.
Cor.VIII.5.6.

QUI *nihil sunt nisi vana nomina.*] *I*bidem V. lin. 29.
4. & X.19.

QUIBUS *mali dæmones utuntur.*] I. Cor. X. ibid.
20. Apoc.IX.2. & seq.

VT *nos à veri Dei cultu avertant.*] Ephes. pag. 177.
II. lin. I.

II. 2. Apoc. IX. 9. II. Theſſ. II. 9. Matth. XIII. 19. Epheſ. II. 12.

lin. 2. & ſeq. QUARE *non poſſe nos eorum ſacris participare, ita ut ſimul & Chriſti ſacrificium nobis proſit.*] I. Cor. X. 20.

lin. 4. & ſeq. SECUNDO *in videndi modo licentioſo, nec aliam habente legem quàm à cupiditate dictatam.*] Eph. II. 3. Tit. II. 14.

lin. 7. & ſeq. UNDE *Chriſtianos longiſſimè abeſſe oporteat.*] II. Cor. VI. 15.

lin. 8. & ſeq. QUI *non tantùm paganis præſtare multum debeant.*] Matth. V. 47. VI. 7. 32.

lin. 9. & ſeq. SED *&* *Iudæorum legiſperitis & Phariſæis, quorum juſtitia in externis quibuſdam factis conſiſtens non ſufficit ut ad cœleſte regnum perveniatur.*] Matth. V. 20. XXIII. 23. Rom. III. 20. Gal. II. 16.

lin. 13. & ſeq. NULLO *nunc in pretio eſſe circumciſionem manufactam, ſed alteram internam cordis.*] I. Cor. VII. 19. Gal. V. 6. VI. 15. Philip. III. 3. Epheſ. II. 11. Coloſſ. II. 11. Rom. II. 29.

lin. 15. OBSERVATIONEM *mandatorum Dei.*] I. Cor. VII. 19.

lin. 16. NOVUM *opificium*] Galat. VI. 15.

ibid. FIDUCIAM *in diligendo efficacem.*] Gal. V. 6.

lin. 17. VNDE *agnoſcantur veri Iſraëlitæ.*] Rom. IX. 6. I. Cor. X. 18. Gal. VI. 16. Joh. I. 47.

lin. 18. & ſeq. MYSTICI *Iudæi, hoc eſt Dei laudatores*] Rom. II. 28. Philo de Allegoriis. Τοῦ ἐξομολογουμένου ὁ Ἰούδας σύμβολον. *Iudas ſymbolum ejus qui Deum profitetur.*

lin. 19. CIBORUM *diſcrimina.*] Act. X. 13. 14. 15. XV. 19.

19.30. I.Cor.x.25. Coloss. II.16.21.

SABBATA.] Coloss. dicto loco. lin.20.

DIES *festos*.] Ibidem Rom. XIV.5. ibid.

VMBRAS *esse rerum quæ in Christo, & Christianis exsistant.*] Coloss.II.17. Hebr.x.I, ibid.

PRÆDICTUM *à Domino Iesu, venturos quosdam post sua tempora qui se à Deo missos mentirentur.*] Ioh.v.43. II.Thess.II.9. Matth.VII. 15.XXIV.II.Marci XIII. 22. I.Ioh.IV.I. lin.23. & seq.

SED *etiamsi Angelus de cœlo veniret, non recipiendum esse dogma aliud.*] Gal.I.8. lin.25. & seq.

QUAM *illud Christi tantis testimoniis probatum.*] I.Ioh.v.7.8. Hebr.II.9.XII. I.Ioh. I.7.32. v.32.37.39.46. Luc.XXIV. 27.Actor. II.22.23.x.43. lin.27. & seq.

OLIM *quidem Deum multis variisque modis allocutum pios, qui fuerunt, postremo autem voluisse eum nos compellare per filium suum.*]Heb. I.2. lin.29. & seq.

RERUM *omnium Dominum.*] I. Cor.XV.27. Hebr.II.5. pag.178. lin.3.

SPLENDORIS *paterni affulgentiam, substantiæ ejus expressam imaginem.*] Heb. I.3. lin.4. & seq.

PER *quem condita sunt quæ fuerunt, aut erunt.*] Ibidem. Coloss. I.16. lin.6.

QUI *suo imperio agit ac fert omnia.* Hebr. I. 3. Apoc.I.5. lin.7.

ET *expiatis peccatis nostris ad dextram Dei sublatus.* Heb.I.3. IX.12. Matth.XX. 28. I. Ioh.II.2. IV.10. Matth.XXVI.64. Marci XVI. 19. Act.II.33.34. VII.55.56. Rom. VIII. 34. Ephes.I.20. Coloss.III.I. Heb.VIII. I.X.12.XII.5. lin.8. & seq.

DIG-

lin. 9. & seq. DIGNITATEM *supra Angelos assecutus est.*] 1. Pet. III. 22. Hebr. I. 13. Ephes. I. 21.

lin. 10. & seq. QUO *proinde legis auctore nihil potest expectari magnificentius*] Heb. II. 3, 4, 5, 6, 7, 8. III. 3, 4, 5, 6.

lin. 13. & seq. ARMA *Christi militibus assignata.*] Rom. XIII. 12. II. Cor. VI. 7. V. 4. Ephes. VI. 11. 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18.

lin. 20. PRO GALEA.] Vide præter dictum ad Ephesios locum. 1. Thes. V. 8.

lin. 22. PRO *ense vero.*] Vide præter dictum locum Eph. VI. 17. Heb. IV. 12. Apoc. I. 16.

lin. 25. & seq. AD *mutuam concordiam, quam Christus abiens suis tam seriò commendavit.*] Ioh. XIV. 27. XIII. 34. 35. XV. 12. 17. XVII. 20. & sequentibus. XX. 19. 26. 1. Ioh. I. 23. Adde Ephes. III. 14. & sequentibus. VI. 16. Heb. XIII. 20. Matt. V. 9.

lin. 27. & seq. NON *multos inter nos esse doctores debere, sed unum Iesum Christum.*] Matth. XXIII. 8. Iacob. III. 1.

lin. 28. & seq. OMNES *Christianos in idem nomen baptizatos.*] Rom. VI. 3, 4. 1. Corinth. I. 13. 15. Gal. III. 17. Eph. IV. 5. Coloss. II. 12.

pag. 179. lin. 1. QUARE *non debere inter nos sectas esse & scissuras.*] 1. Corint. I. 10. XI. 18. XII. 25.

lin. 4. SAPIENDUM *temperanter.*] Rom. XII. 3. 16. 1. Corinth. IV. 6.

lin. 5. & seq. PRO *modo cognitionis, quam cuique Deus admensus est.*] Dicto loco ad Romanos, & XII. 6. II. Cor. X. 13. Ephes. IV. 7. 15. 16.

lin. 6. & seq. SI *qui minus omnia intelligant, eorum ferendam*

dam imbecillitatem.] Rom. XIV. XV. 2. I. Cor. VIII. 7.

VT *placidè ac sine jurgiis nobiscum coalescant.*] Rom. XIV. I. II. Cor. XII. 20. Gal. V. 20. Philip. I. 16. II. 3. 55. I. Cor. XI. 16. lin. 8. & seq.

SI *qui intelligentia præstent cæteris, par esse ut & studio erga cæteros antecellant.*] Rom. VIII. 1. 2. 3. 9. XII. 8. XIII. 3. 14. 16. I. Cor. XIII. 2. II. Cor. VI. 6. VIII. 7. II. Pet. I. 5. 6. lin. 9. & seq.

HOS *verò, qui aliter aliqua in parte sentiunt, expectandos, donec & ipsis Deus latentem veritatem aperiat.*] Philip. III. 15. Ephes. IV. 2. I. Cor. XIII. 4. 7. I. Thess. V. 14. II. Cor. VI. 6. Galat. V. 22. Coloss. IIII. II. II. Tim. IV. 2. Luc. IX. 54. 55. lin. 11. & seq.

INTERIM *de quibus constat retinenda & opere implenda*] Philip. III. 16. Iacobi I. 22, 23, 24, 25. lin. 14.

NUNC *ex parte sciri.*] I. Cor. XIII. 9. 12. lin. 15.

VENTURUM *illud ævum quo omnia certissimè cognoscenda sint.*] Ibidem v. 10. 12. I. Ioh. III. 2. Mat. v. 8. lin. 16. & seq.

NE *inutile detineant talentum sibi concreditum.*] Matth. XXV. 15. & sequentibus. lin. 18. & seq.

SED *omnem impendant operam ut alios Christo acquirant.*] I. Cor. IX. 19, 20, 21, 22. lin. 19. & seq.

QUAM *ad rem non tantùm adbibendos rectos salutaresque sermones.*] Gal. VI. 6. Eph. IV. 29. II. Tim. I. 13. Tit. II. 8. lin. 21. & seq.

SED *& emendatæ vitæ exemplum, ut ex servis de bonitate Domini, & ex actionibus de legis puritate judicium fiat.* I. Pet. III. I. 16. Ephes. VI. 6. II. Tim. II. 24. I. Pet. II. 12. Ephes. IV. I. Philip. I. 27. lin. 23. & seq.

SI

lin. 28. & seq. SI *quid hic boni est, de eo Deo agant gratias.*] Iac.1.17. II.Thess. 1.3. I.Cor.1.4.

lin. 29. & seq. SI *quid minus placeat, rationem habeant, tum communis naturæ ad multos errores pronæ.*] Iac. III.2 Gal.VI.1.2.

APOLOGIA ECCLESIÆ ANGLICANÆ.

Editio postrema, indice admodum utili locupletior.

Sectio

- Ægyptians [illegible] - [illegible]. c. 17. [illegible] - H
[illegible] Suidas in voce Thulis [illegible]
[illegible] oracle [illegible] Thulis.

πρῶτα θεός, μετάπειτα λόγος, καὶ πνεῦμα σὺν αὐτοῖς·
ταῦτα δὲ σύμφυτα, πάντα καὶ εἰς ἓν ἰόντα τέτυκται.
οὗ κράτος αἰώνιον. —— [illegible]
[illegible]

[illegible]

absurd

Rom

sed. 8

pagan

med falls

sect

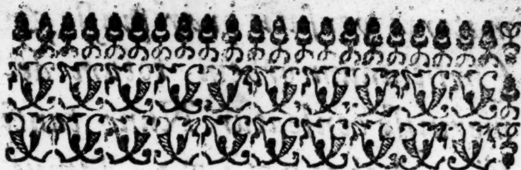
HUGO GROTIUS

DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

Editio decima additis annotationibus, in quibus testimonia.

OXONII,
Impensis GULIELMI WEBB
Ann. Dom. 1650.

TYPOGRAPHUS

LECTORI.

Rodierunt olim ex Officina nostra Amplissimi Clarissimiq; Viri HUGONIS GROTII *de Religione Christiana libri VI. quibus ita solide atq; evidenter salutaris nostræ fidei, adversus quoslibet Christiani nominis hostes, causam egit, & veritatem patrocinatus est, ut & palmam aliis antehac in eadem*

materia versatis præripuisse, & Christianum orbem totum demeruisse censeatur. Nunc tanti Viri ANNOTATA *damus, quæ jam pridem Lutetia Parisiorum, una cum librorum textu, in lucem emisit. Sed ut Amico Lectori ratio editionis hujus nostræ tota constet, & quid præstiterimus, rectius intelligatur, de toto opere hoc habendum erit. Editionem Parisiensem una cum priore nostra sedulo contulimus, ut si quid forte posteriores Magni Auctoris curæ aut adjecissent, aut immutassent, id ingenue & candide fateremur, ac ne fraudem aut imposturam, quorundam exemplum & turpissi-*

mam

mam conſuetudinem imitati, facere velle videremur, nota aliqua aut aſteriſco legentium oculis ſubiiceremus. Sed poſt accuratam & ſedulam in hac re operam, nihil additum, nihil immutatum, nihil innovatum, poſteriorémq; è priore noſtra ita ad verbum expreſſam invenimus, ut non tam ovum ovo ſimile, aut lac lacti, ac proinde genuina & legitima unius parentis proles utraq; habenda. Præterea in ipſis ANNOTATIS hiſce, una cũ paginarum numero (quem ſolum Pariſienſis & Leydenſis Editio dum exprimit, ſuſpenſum & intricatum relinquet lectorem) texuit, quem noſtra peperit Of-

ficina, applicato, etiam linearum expressimus, ut quærendi labore & fastidio attentum Lectorem levatum, & properantem gemino compendio adjutum dimitteremus. Errata Typographica quæ in illa sese offerebant, sedulo sustulimus, & in nostra hac, quantum humana potest industria, ita cavimus, ut quam emendatissima tandem lucem aspiceret, & Christianorum manibus tereretur. Addenda, in calcem libri à Typographo Parisiensi rejecta, nos suis locis inseruimus, ut quæ seorsim antea investiganda, nunc legentium oculis ultro sese offerant. Hæc erant, quæ breviter admonuisse, ratio muneris

nostri

noſceri poſtulare videbatur. Tu habe Lector benevole, & conatibus atq; induſtriæ noſtræ quantum potes fave. Oxon. 13. Kal. Decemb. CIↃ IↃC. L.

G. W.

D. Young —

HUGO GROTIUS.

De VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

Editio Quinta, prioribus auctior, & emendatior.

Quibus accessit.

Ejusdem Tractatus de unitate & Pace concordiæ Ecclesiæ.

Lugduni Batavorum.

Ex officinâ IOANNIS MAIRE'

AN. DOM. 1639.

HUGO GROTIUS.

DE

VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

Editio [illegible] & emendatior.

Quibus accedit

Ejusdem [illegible] de [illegible] & Pace [illegible] Ecclesiæ.

Lugduni Batavorum,
Ex officina IOANNIS MAIRE,
AN. DOM. 1639.

AD LECTOREM:

ASsertorem Christianismi, strenuum sanè & nervosum, Hugonem Grotium de Veritate Religionis Christianæ, recenti typorum, nec (uti speramus) infelici obstetricatu, in lucem denuò jam tandem emisimus. Qui Iudæorum, Paganorum, & Turcarum vires & lacertos, in ipsos Authores, docto pietatis artificio armavit. Sacræ paginæ, & Christianorum dogmatibus ex ipsorum adversariorum scriptis, per longam sæculorum seriem, infinitâ diligentiâ & judicio perlustratis, authoritatem & pondus

conciliavit. Quantæ molis fuerit huiusmodi opusculum instruxisse, literis profanis vel modicè versatus agnoscet; cum quæ calculo suo, & libro noster dignatus est, (illæ sc. veritatis guttulæ, quibus libros tanquam fortuito aspergunt) rarò admodum occurrunt: stricturæ quippe leves sunt, circumfusis undiq; tenebris tantùm non suffocatæ, & expiraturæ statim lucernæ in candelabri fundo languenti simillimæ. Quum enim nativæ ignorantiæ pertinacia, & prava insuper consuetudo, altera nempe natura, cumulus accessit, tum demum nox noctem abdidit, ---densâ tenebras obruente caligine.

Senec.

Hanc vero eorum cæcitatem plusquam Cimmeriam, si non superbâ vanitate & contumaciâ implicaretur, rationum luce & nervis noster proculdubio excussisset. Qui utcunque iure optimo quod de Basilio magno Nazianzenus, sibi vendicare videatur: γίνεται τοῖς μὲν τεῖχος ὀχυρὸν καὶ χαρά-

κωμα.

κώμαις τοῖς δὲ πέλεκυς κόπτων πέτραν, ἢ πῦρ ἐν ἀκάνθαις, (ὅ φησιν ἡ θεία γραφὴ) ῥαδίως ἀναλίσκον τοὺς φρυγανώδεις, καὶ ὑβριστὰς τῆς θεότητος. *Christianis quippe murus munitus, & vallum efficitur; aliis vero securis petram proscindens, aut ignis in spinis (ut Scriptura loquitur) sarmentitios homines, & in divinitatem contumeliosos facilè absumens.* Naz. orat. 20.

Quod autem ad stilum attinet, quamvis de illo sententiam ferre, maturioris iudicii sit, & expliciti, suprà quàm tenuitati nostræ sperare contingat; ἡ γὰρ τῶν λόγων κρίσις πολλῆς ἐστὶ πείρας τὸ τελευταῖον ἐπιγέννημα: ne tamen silentium tacita videatur exprobratio, monendus es, amice Lector, ne orationis contextum expectes muliebriter comptum & fucatum, qui (ut eleganter Fabius) res quæ in illo verborum habitu vestiuntur effœminat, & fœdissimus est ipso formæ labore. Non hîc--- Dionys. Longin. περὶ ὕψους Sect. 4. Quintil. Instit lib 8, in Proœm.

Grande aliquid, quod pulmo animæ prælargus anhelet. Pers. Sat. 1.

 Non

Non τὸ ὀγκῶδες καὶ στόμφον, *nec* (*ut illud comicè usurpem*) ῥήματα ἱπποβάμονα, *non ampullata oratio*, *& verba Dithyrambica, quæ* (*ut optimè Rhetor*) οὐκ ὑψηλὰ ἀλλὰ μετέωρα, *non alta sunt, sed elata*; τινα μεγέθους φαντασίαν ἔχοντα, ἀναπτυσσόμενα δ' ἄλλως εὑρίσκοιτο χαῦνα· ὧν τοῦ θαυμάζειν τὸ περιφρονεῖν εὐγενέστερον. *quippe quæ* (*ut ingeniose* Quintilianus) curam nimis fatentur, sensus obumbrant, & velut læto gramine sata strangulant. *Nec tamen cultum dedignatur concessum & virilem, & rei, de quâ agitur, maiestate non indignum. Quapropter in Authore, qui præ manibus est, evolvendo operam & oleum securus impendas: & hanc nostram editionem transmarinâ aliquantò correctiorem, multò minoris pretii, æqui boni consulas.* Vale.

Aristoph. in Ranis.

Longin. περὶ ὕψους. Sect. 5.

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ,

Ad Virum Amplissimum,

HIERONYMUM BIGNONIUM,

Advocatum Regium in summo Auditorio Parisiensi.

LIBER I.

QVAERERE identidem ex me soles, vir & de patria tua, & de literis, &, si id adjici pateris, de me quoq; optime merite, HIERONYME BIGNONI, quod argumentum sit eorum librorum, quos pro religione Christiana patriæ meæ sermone scripsi. Neq; id quærere te miror. Non enim ignoras, ut qui omnia legi digna, & quidem tanto cum judicio legeris, quantum excoluerint istam materiam philosophica subtilitate Ræmundus Sebundus, dialogorum varietate *Occasio operis.*

tate Ludovicus Vives, maxima autem tum eruditione, tum facundia vestras Mornæus. Quam ob causam videri potest magis ex usu fuisse, alicujus illorum in sermonem popularem versio, quam inchoatio novi operis. Sed quid alii hac de re judicaturi sint, nescio: te quidem, tam benigno ac facili judice, facile spero me posse absolvi, si dicam, me lectis non illis tantum, sed & Iudæorum pro Iudaica vetere, & Christianorum pro Christiana religione scriptis, uti voluisse meo qualicunq; judicio, & animo dare, negatam, cum id scriberem, corpori libertatem. Existimabam enim pro veritate non nisi veritate certandum, & quidem tali, quam ipse animo approbarem: frustra enim daturum me operam, ut persuaderem aliis, quæ non antè mihi persuasissem. Itaque selegi ex veteribus ac novis, quæ mihi se probabant maxime, omissis argumentis quæ parum mihi ponderis habere videbantur, & auctoritate eorum librorum, quos subdititios esse aut certò sciebam, aut meritò suspicabar. Quibus autem, ipse assentiebar, ea & ordine certo disposui, & exposui, quam potui maxime populariter, & versibus inclusi, quo rectius memoriæ mandarentur. Propositum e

nim

nim mihi erat, omnibus quidem civibus meis, ſed præcipue navigantibus, operam navare utilem, ut in longo illo marino otio impenderent potius tempus, quam quod nimium multi faciunt, fallerent. Itaque ſumto exordio à laude noſtræ gentis, quæ navigandi ſollertia ceteras facile vincat, excitavi eos, ut hac arte, tanquam divino beneficio, non ad ſuum tantum quæſtum, ſed & ad veræ, hoc eſt Chriſtianæ religionis propagationem, uterentur. Neque enim deeſſe materiam, cum per longinqua itinera paſſim incurrerent aut in Paganos, ut in Sina & Guinea; aut in Mahumetiſtas, ut ſub imperio Turcæ, Perſæ, & Pœnorum; tum vero Iudæos, & ipſos jam Chriſtianiſmi profeſſos hoſtes, diſperſos per maximas partes terrarum orbis: Neq; deeſſe impios, qui abditum metu venenum ex occaſione apud ſimplices prodant: adverſum quæ mala optare me, ut rectè armati ſint noſtrates, & qui ingenio præſtant, incumbant pro virili revincendis erroribus: cæteri ſaltem id caveant, ne ab aliis vincantur. Ac primo quidem libro, ut oſtendam, non eſſe rem inanem religionem, ab ejus fundamento ordior; quod eſt, Numen eſſe aliquod. Id autem probare ſic aggredior.

Res

Deum esse. Res aliquas esse, quæ esse cœperint, sensu ipso & confessione omnium constat. Eæ autem res sibi non fuerunt causa ut essent: nam quod non est, agere non potest; nec ipsa res esse potuit, antequam esset. Sequitur igitur, ut aliunde habuerint sui originem: quod non tantum de illis rebus, quas ipsi aut conspicimus, aut conspeximus, fatendum est; sed & de iis, unde illæ ortum habent, donec tandem ad aliquam causam perveniamus, quæ esse nunquam cœperit, quæque sit, ut loqui solemus, non contingenter, sed necessario. Hoc autem, qualecunque tandem sit, de quo mox agemus, id ipsum est, quod numinis, aut Dei voce significatur. Alterum argumentum, quo probamus, numen esse aliquod, sumitur à manifestissimo consensu omnium gentium; apud quas ratio & boni mores non plane extincta sunt inducta feritate. Nam cum, quæ ex hominum arbitratu veniunt, nec eadem sint apud omnes, & sæpe mutentur; hæc autem notio nusquam non reperiatur, neque temporum vicissitudine mutetur, quod ipsi etiam Aristoteli notatum, homini ad talia minime credulo: omnino causam ejus aliquam dari convenit, quæ se ad omne genus humanum extendat: quæ alia

alia esse non potest, quam aut oraculum Dei ipsius, aut traditio, quæ à primis humani generis parentibus manârit: quorum prius si admittimus, constat de quo quæritur: sin posterius, nulla sane ratio assignari poterit idonea, cur primos illos parentes credamus falsum aliquod in re momenti maximi ad omnes posteros prodidisse. Accedit quod, sive olim cognitas, sive nuper repertas orbis partes spectemus, ubi modo, ut diximus, aliquid est humanitatis, exserit se hæc notitia, tum apud gentes sapientiâ, aut ingenio valentes, tum apud stupidiores alias, quarum nec illas omnes decipi potuisse, nec has reperisse, quo alii alios deciperent, ullo pacto credibile est. Nec est, quod opponat hic quisquam paucos in multis sæculis, qui Deum esse, aut non crederent, aut non credere se profiterentur. Nam & paucitas ipsa, & quod statim intellectis argumentis rejecta universim est eorum opinio, ostendit, non provenire hoc ex usu rectæ rationis, quæ hominibus communis est; sed aut ex studio novitatis, quali tenebatur, qui nivem atram esse contendebat, aut ex mente corrupta, sicut vitiato palato res, non ut sunt, ita sapiunt: præsertim cum & historiæ, & alia

scripta

ſcripta doceant, quo quiſque fuit probior, eo diligentius ab ipſo cuſtoditam de Deo notitiam. Atq; adeo à pravo ingenio eorum maxime, quorum intereſt, ne quis ſit Deus, id eſt, humanarum actionum judex, venire hanc à tam recepta antiquitus ſententia diſceſſionem, vel hinc apparet, quod quicquid illi ponunt, ſive generum ſucceſſionem abſque ullo primordio, ſive atomorum concurſum, ſive aliud quidvis, id non minores, ſi non majores, habere difficultates, neque eo, quod receptum eſt, magis eſſe credibile, cuivis ad rem mediocriter attendenti, ſatis apparet. Quod enim obtendunt nonnulli, quia non videant Deum, eo ſe nec credere, ſi quid vident, ſatis vident, quam hoc ſit homine indignum, qui modo mentem habere ſe credat, quam nec ipſam videt. Nec ſi capere Dei naturam noſtro ingenio non poſſumus, ideo talem eſſe naturam negandum eſt. Eſt enim id inferioris cujuſq; proprium, ut quæ ſe ſuperiora atque excellentiora ſunt, capere non poſſit. Ne beſtiæ quidem, quid homo ſit, capiunt; multoque minus ſciunt, qua ratione homines reſpublicas inſtituant, ac regant, aſtrorum curſus metiantur, mare navigent. Hæc enim omnia ipſarum captum

tum superant. Atque ex hoc ipso homo, quippe supra bestias nobilitate naturæ constitutus, idq; non à sese, inferre debet id, à quo superior bestiis est constitutus, non minus sese esse superius, quam ipse sit bestiis; ideoq; esse aliquam naturam quæ, utpote excellentior, sui captus modum excedat. Evicto numen esse aliquod, restat ad attributa ejus veniamus; quorum primum hoc occurrit, non plures esse Deos, sed unum Deum. Hoc inde colligitur, quod Deus, ut supra jam dictum est, est id, quod est necessario, sive per se: necessario autem sive per se quidque est, non qua in genere consideratur, sed qua actu est: actu autem sunt res singulæ. Quod si plures Deos ponas, jam in singulis nihil invenias, cur necessariò sint: nihilq; cur magis duo quam tres, aut decem quam quinque credantur. Adde quod multiplicatio rerum singularium congenerum est ex causarum fœcunditate, pro qua plures ipsæ res enascuntur, aut pauciores. Dei autem nec origo, nec causa ulla est. Tum vero in singulis diversis sunt quædam proprietates singulares, quibus inter se discriminentur, quas in Deo, qui natura est necessaria, ponere non est necessarium. Neque vero usquam signa deprehendas

Deum esse unum.

Deorum

Deorum plurium. Nam tota hæc universitas unum facit mundum: in eo unum pulcherrimum sol: in homine etiam unoquoque unum imperat, mens. Præterea, si duo essent, aut plures dii, liberè agentes & volentes, possent contraria velle: impediretur autem alter ab altero, quo minus quod vellet efficeret: impediri autem posse Deo indignum est. Vt cætera Dei attributa noscamus, omne id, quod perfectionis nomine intelligi solet, (utamur nunc sine hoc vocabulo, quando aliud lingua Latina non suppeditat, Græcum est τελειότης) in Deo esse, hinc intelligitur: quod quæcunq; est perfectio in rebus, ea aut cœperit, aut non cœperit. Quæ non cœpit, Dei est. Quæ cœpit necesse est habuerit, unde inciperet. Et cum à nihilo nihil fiat eorum, quæ sunt, sequitur, ut quæ in effectis apparent perfectiones, in causa fuerint, ut secundum eas causa efficere aliquid possit, & proinde omnes in prima causa. Neq; prima causa ullâ perfectione postea orbari potuit: non aliunde; quia quod æternum est, ab aliis rebus non pendet, neq; quicquam ab illarum actione patitur: neque vero à se; quia natura omnis suam perfectionem appetit. Addendum est, esse has perfectiones

In Deo esse omnem perfectionem.

ones in Deo modo infinito; quia attributum cujusq; finitur, aut quia causa, per quam existit, tantum, nec plus ei communicavit; aut quia ipsa tantum, nec amplius, capiebat. Deo autem nulla natura quicquam sui communicat: nec ipse aliunde capit quicquam, existens, ut ante diximus, per se sive necessario. Cum verò apertissimum sit perfectiora dici ea, quæ vivunt, iis, quæ non vivunt; quæ agendi pollentiam habent, iis, quæ non habent; quæ intelligunt, non intelligentibus; quæ bona sunt, his, quæ minus sunt talia; sequitur ex his, quæ modo diximus, hæc omnia attributa Deo convenire, & quidem infinite. Itaq; esse eum vitæ infinitæ id est æternum, pollentiæ immensæ, id est omnipotentem, sic & omniscientem, & omnino sine ulla exceptione bonum. Quæcunq; autem subsistunt, a Deo existendi habere originem, connexum est his, quæ ante diximus. Conclusimus enim, id quod per se sive necessario est, unum esse. Vnde sequitur, ut alia omnia sint orta ab aliquo diverso à seipsis. Quæ autem aliunde orta sunt, ea omnia in se, aut in causis suis, orta esse ab eo, quod ortum nunquam est, id est à Deo, jam ante vidimus. Neq; ratio tantum, sed ipse id quodam-

Deum esse æternum, omnipotentem, omniscientem, omnino bonum.

Deum esse causam omnium.

modo sensus evincit. Nam si humani corporis admirabilem constructionem intus extraq; conspicimus, & ut omnia ibi etiam minima suos usus habeant, nullo studio, nulla industria parentum, arte vero tanta, ut philosophorum ac medicorum præstantissimi nunquam eam satis possint admirari, ostendit hoc opificem naturæ esse mentem excellentissimam: qua de re videri potest Galenus, præsertim qua parte oculi & manus usum examinat. Imo & mutorum animantium corpora id loquuntur. Non enim ex vi materiæ, sed ad finem certum collocatæ ac figuratæ sunt eorum partes. Neq; animantium tantum, sed & plantarum & herbarum, ut à Philosophis accurate notatum est. 1 Idem egregiè Strabo notavit in aquarum positu, quæ, si materiæ qualitatem respicias, mediæ esse debuerunt inter terram atq; aërem, cum nunc terris interfusæ sint, nimirum ut terræ fœcunditati hominumq; vitæ nihil obstaret. Ob finem autem agere non est nisi intelligentis naturæ. Neq; vero singula tantum ad peculiarem suum finem ordinantur, sed & ad communem universi; ut apparet in aqua, quæ contra naturam sibi propriam sursum movetur, ne inani interposito hiet

universi

1. Vide Notas in pag. 186

universi compages: ita facta ut continua partium cohæsione semet sustineat. Finis autem hic universalis intendi, & vis ad eum finem inseri rebus non potuit, nisi ab intellectu, cui subesset hoc universum. Quin & bestiarum nonnullæ actus exercent ita ordinatos atq; directos, ut omnino eos appareat à ratione aliqua proficisci: quod in formicis, & apibus maxime apparet: sed & in aliis quibusdam, quæ ante omne experimentum aut nocitura fugiunt, aut profutura quærunt. Non ipsis inesse vim hoc aut inveniendi aut dijudicandi, inde apparet, quod semper agunt consimiliter, & ad alia neutiquam graviora nihil valent: quare ab extrinseca ratione ipsas aut dirigente, aut efficaciam suam ipsis imprimente, necesse est ista proficisci: quæ quidem ratio non aliud est, quam quod Deus vocatur. Iam vero cœlestia quoq; sidera, & quæ in iis maxime eminent, Sol & Luna, cursus agunt ita attemperatos ad terrarum fœcunditatem, & animantium valetudinem, ut ne excogitari quidem aptius quicquam possit. Nam cum alioqui multo simplicior fuisset per æquatorem motio, aliam illis attributam videmus per obliquum circulum, quo ad plura terrarum spatia benefi-